

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

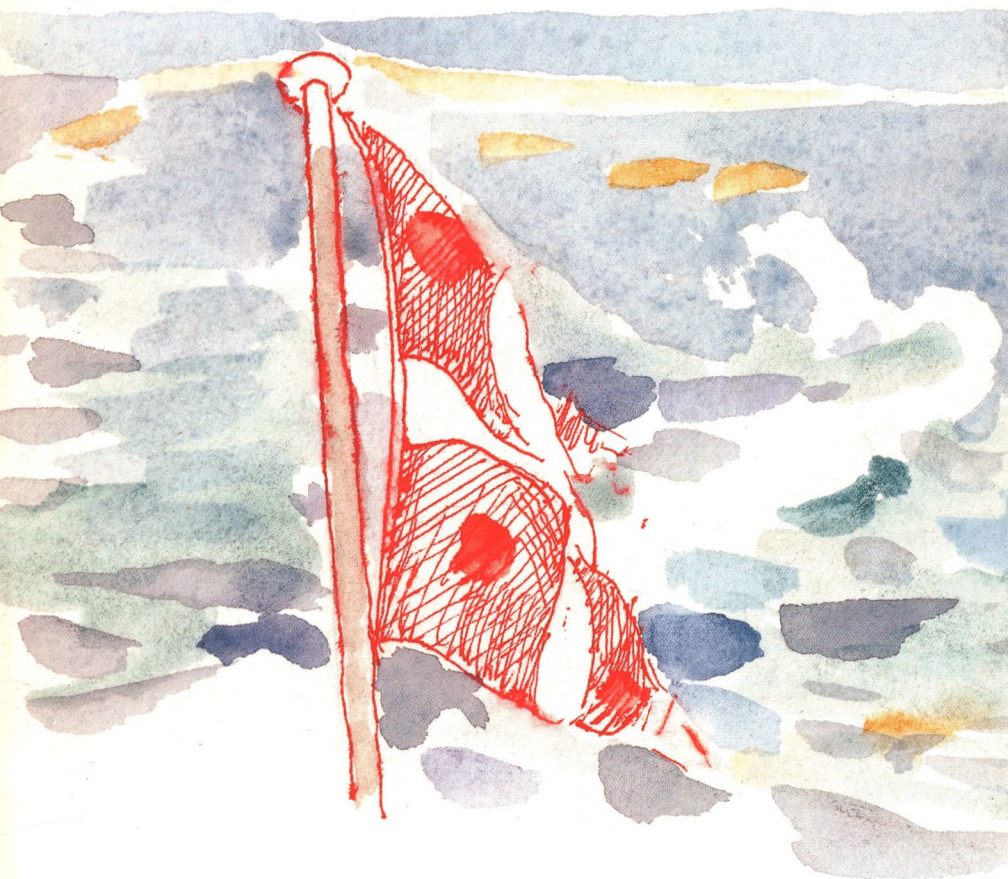
Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FREDE BORDING

I GRUNDTVIGS KØLVAND

FRA LAND TIL BY
OG FRA HØJSKOLE TIL FRISKOLE

Og Danmark under trange kår,
imellem fjender stærke,
sig trøstede i seks hundred år
ved Kristi korsens mærke
og fulgte svagt, men ærlig dog
hans kølvand under Dannebrog,
gik end det stridt mod strømmen.

Grundtvig 1848

FREDE BORDING

I

GRUNDTVIGS
KØLVAND

FRA LAND TIL BY
OG FRA
HØJSKOLE TIL FRISKOLE

BORDINGS FRISKOLE
KØBENHAVN 1985

INDHOLD

Forord *side 7*

1. FRA MIN BARNDOM I RY *side 9*

Baggrund og tidligste erindringer 11

Hus og have 20

Årets gang 27

Familieliv 36

Skolegang 43

2. VANDRE- OG LÆREÅR *side 55*

Pedersborg Præstegård og Sorø Akademi 57

Studenterliv i København 66

Intermezzo 80

Ung og ugift højskolelærer 89

Hvedebrødsdage i Ollerup 99

Engelsholm Højskole 105

3. SKOLEGERNING I KØBENHAVN *side 115*

Københavns Folkehøjskole 117

Vi starter en friskole 130

Befrielsen 134

Friskolen begynder igen – forfra! 139

Højskole og friskole under samme tag 146

Friskolen flytter til Kochsvej 149

Lærerkredsen udvides 154

Højskolen nedlægges 157

Fortællingens betydning i hjem og skole 163

Morgensangen 170

Oprettelse af eksamensafdeling i forlængelse af friskolen 174

Fester, udflugter, lejrskole og ekskursioner 183

Friskolen får egen bygning i Øster Søgade 189

Indflytning og istandsættelse 197

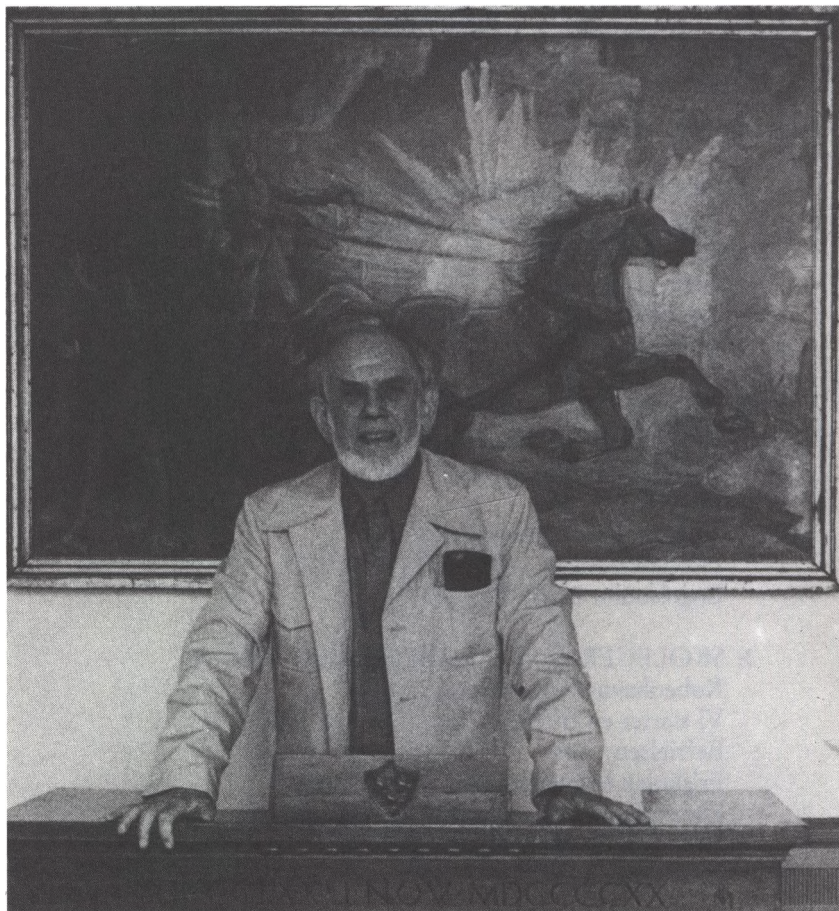
Organisationsarbejde 203

Skolen bliver 2-sporet 213

Lejskolegården 219

Vi takker af 223

PERSONREGISTER *side 229*

Jeg har ifølge sagens natur mange gange stået på talerstolen i sangsalen, ved den daglige morgensang, ved forældremøder etc. Denne talerstol fik komtesse Moltke (se side 199), hvis adelige våben ses foran på læsepulten, foræret af sin forældrekreds ved hendes 50 års jubilæum i 1920. – Billedet bagved er malet af Troels Trier ud fra følgende linjer i Oehlenschlägers berømte digt »Guldhornene«: Hrymfakse den sorte pruster og dukker og i havet sig begraver. Morgenens porte Delling oplukker, og Skinfakse travrer i strålende lue på himmelens bue. – Vi fik billedet foræret af pastor Helweg (se side 184) ved skolens 10 års jubilæum. Jeg har altid syntes, det var et rigtigt »morgensangsbillede«.

FORORD

Denne bog er så at sige blevet til i to omgange. Da jeg for nogle år siden trak mig tilbage som leder af vores friskole, gik jeg i gang med skriftligt at fortælle om, hvad jeg havde oplevet i min barndom og ungdom, først og fremmest med henblik på vore børn og børnebørn, som måske kunde have glæde af at læse herom. Tilsvarende optegnelser har vi liggende fra begge vore forældre hver især, ja, helt tilbage fra min morfar. Vi har haft megen fornøjelse af at læse disse beretninger, så det var helt naturligt for mig at fortsætte denne familietradition. Det var altså for så vidt ikke med udgivelse for øje, at jeg tog fat på at nedskrive mine erindringer.

Nu skete der imidlertid det, at Laurits, min efterfølger på skolen, samt flere andre begyndte at snakke om, at jeg burde skrive skolens historie, mens tid var, en i og for sig naturlig tanke, som da heller ikke havde ligget mig fjernt. Jeg syntes umiddelbart, at det kunde være en både morsom og spændende opgave at gå i lag med.

Når jeg alligevel tøvede med at få begyndt, hang det sammen med den vanskelighed, som ligger i at nævne og dermed fremhæve visse nulevende personer, samtidig med at man forbigår andre, ganske simpelt fordi det er umuligt at komme hele vejen rundt. Dette problem red mig som lidt af en mare, da jeg begyndte at tænke over det, for friskolen er jo ikke Sigrids og mit værk alene. Det er endda langt fra. Der har været mange om det, såvel forældre som lærere, hvoraf adskillige på forhånd vilde være selvskrævede til at få deres navne optegnede i skolens historie. Jeg trøstede mig efterhånden med, at alle de mere eller mindre »ukendte soldater« trods alt står skrevet op, nemlig i den lange række af årsskrifter, der er blevet udgivet siden 1949, og som indeholder fortegnelser over alle skolekredsens medlemmer til de forskellige tider, såvel forældre som venner. Endvidere fortegnelser over lærerne samt over medlemmerne af de skiftende forældreråd og af styrelserne for såvel skolen selv som for foreningen Bording's Friskoles Venner. Disse årsskrifter er i det hele taget de væsentligste kildeskrifter til skolens historie, så dem vil jeg henviser til, hvis man ønsker yderligere oplysninger.

Hvorom alting er, så kom jeg da omsider i gang med at fortælle om, hvordan det hele gik til fra begyndelsen og videre frem, så godt jeg nu kunde og i naturlig forlængelse af de afsnit, jeg først havde skrevet. Spørgsmålet var nu, hvor meget af det, der burde udgives. De, der havde opfordret mig til at skrive om skolen, havde jo kun tænkt på det, der direkte omhandlede den. Mine oplevelser fra barndoms- og ungdomstiden udgjorde ganske vist en slags forhistorie,

men hvor mange vilde interessere sig for den side af sagen? Jeg selv var meget i tvivl.

Det blev professor, dr.phil. Roar Skovmand, ekspert i dansk skolehistorie, der afgjorde sagen. Jeg kendte ham i forvejen, og i min tvivlrådighed tyede jeg derfor ganske naturligt til ham. Og han var ikke i tvivl. Efter at have læst det samlede manuskript erklærede han kort og godt, at det burde udgives som en helhed, for som han sagde: det hænger jo sammen fra først til sidst. Han var mig tillige i høj grad behjælpelig med at gennemføre en helt nødvendig stramning og beskæring af visse afsnit. For dette og for gode råd i det hele taget vil jeg gerne her bringe Roar Skovmand en hjertelig og dybtfølt tak!

Jeg takker også professor, dr.theol. K.E. Bugge, der ligeledes gjorde mig den tjeneste at gennemlæse manuskriptet og korrigere det på visse punkter for, ligesom Roar Skovmand, at ende med at give det en varm anbefaling til brug videre frem.

Jeg gik længe og spekulerede på en passende titel til værket, men da jeg en dag i så henseende rådspurgte min gode ven, dr.phil. Åge H. Kampp, som jeg havde holdt underrettet om mit skrivi, erklærede han uden tøven, at bogen naturligvis skulde hedde »I Grundtvigs kølvand«, og derved blev det. Jeg fandt, det var en rammende titel, for både Sigrid og jeg har lige fra barndom af – den gang uden at være os det bevidst – og videre frem »sejlet« i det kølvand, så vidt vi da har kunnet holde kursen, så jeg syntes, titlen var lidt af et fund, som jeg takker for at have fået foræret.

Endvidere retter jeg en varm tak til selve skolen, der har påtaget sig at udgive bogen og dermed har overtaget det økonomiske ansvar. Jeg adresserer denne tak først og fremmest til skolens formand, valgmenighedspræst Torben Damsholt og dens leder Laurits Kjær Nielsen, der begge på forskellig måde har været med til at få det hele til at løbe af stabelen. – Sidst, men ikke mindst, en hjertelig tak til foreningen Bordings Friskoles Venner og til N.F.S. Grundtvigs Fond, der begge har ydet væsentlig støtte til udgivelse af bogen.

Der er dog to til, jeg også føler trang til at takke. For det første kunstmaler Viggo Kragh-Hansen, som jeg var elev sammen med på Rønshoved Højskole i fordums dage, og som har tegnet omslaget til bogen, en vennetjeneste, jeg er taknemlig for! Og for det andet overlærer Lotte Nielsen for hjælp ved korrekturlæsningen. Lad mig tilføje, at det har været mig en yderligere glæde, at det er en af vore egne elever fra Københavns Folkehøjskole, der har stået for trykningen af bogen.

København Ø., februar 1985.

Frede Bording

1

Fra min barndom i Ry

Fra Vallekilde Højskole. Ernst Trier (se side 11) brugte ikke talerstol. Han nøjedes med at støtte sig til en almindelig stol. Der skulde ikke være nogen form for skranke mellem ham og eleverne. – Tegning af Viggo Pedersen.

Fra Ry Højskole. Eleveholdet sommeren 1911. Omtrent midtfor, bag os børn, hvor jeg er krøltoppen til højre i flokken, sidder far og mor. På samme række yderst til højre sidder dr. Isager og ved siden af ham Peter Bojsen. To rækker over ham ses Peder Jakobsen, og yderst til venstre i denne række står Aage Møller. I baggrunden skimtes det øverste af tårnet.

Baggrund og tidligste erindringer

Jeg er født den 23. juni 1908 på Ry Højskole, som min far, Rasmus Bording, var leder og indehaver af i årene 1907-28. Far stammede selv fra egnen. Han var født i 1868 i Emborg mellem Mossø og Gudensø, hvor hans forældre havde et mindre landbrug. Selv blev han også landmand og tjente forskellige steder, indtil han i 1891 ved lidt af et træf, som han dog siden var overbevist om var en førelse, kom på Vallekilde Højskole, hvor Ernst Trier var forstander. Dette højskoleophold kom til at ændre hans livsbane helt og holdent. Han, der selv var fra et åndeligt levende hjem, blev stærkt grebet af Triers menneskelige, folkelige og ikke mindst kristelige forkyndelse. Trier var en ildsjæl, der kom til at præge sine elever stærkt ud fra den livsanskuelse og tro, der bar hans liv, og som gik tilbage til Grundtvig, hvis discipel han var, og som han personligt havde kendt og omgædedes.

Fra det øjeblik, far kom til at sidde under Triers talerstol, drømte han kun om selv at blive højskolelærer. Det blev han også, efter at have været på Vallekilde to vintre i træk og derefter på den udvidede højskole i Askov, ligeledes to vintre efter hinanden. De mellemliggende somre arbejdede han i tørvemoser o.lign. for at tjene penge til skoleopholdene, men samtidig læste han ivrigt på egen hånd i sine ledige stunder i fortsættelse af den vejledning, han fik på skolerne om vinteren.

I 1895 tiltrådte han sin første plads som højskolelærer på den senere nedlagte Thylands Højskole, hvor han var i fem år. I året 1900 fik han bevilget et årskursus på Statens Lærershøjskole i København og fik stipendium til det. Jeg tror, det var 35 kr. om måneden, og det stipendium giftede han sig på.

Allerede under sit første ophold på Vallekilde havde han nemlig truffet en unge pige, Bodil Marie Jensen, fra Kåstrup ved Kalundborg, og hun blev altså min mor. Hun stammede fra et ganske lille hjem. Hendes mor var ganske vist gårdmandsdatter, men hendes far var tækkemand, og de sad kun småt i det. Men var hjemmet fattigt på

materielle goder og på plads – der voksede ni børn op i det lille hus, de havde – så var det til gengæld rigt på anden måde. Min morfar og mormor var med til at oprette Ubberup Valgmenighed, hvad morfar tit måtte høre for, når han kom ud på sine arbejdspladser, og mor gik sammen med sine søskende i friskolen i Tømmerup. I 1887 kom hun som 17-årig på Vallekilde Højskole hos Trier, og derefter fik hun plads på det asyl for fattige børn, som bl.a. Trier havde fået oprettet i nabolandsbyen Skippinge. De holdt samtidig skole for asylbørnene – efter dronning Caroline Amalies mønster i København – og mors vigtigste opgave blev at være lærerinde for disse børn. Det var hun også godt skikket til. Hun havde store medfødte pædagogiske evner og havde selv let ved at lære. Hun var der i 11 år, og der blev far kendt med hende.

Far talte naturligtvis med Trier om mulighederne for at blive højskolelærer, og Trier var ikke uden videre begejstret, vel snarere tværtimod. Han mente vistnok, at det bådede far bedst at blive ved sin læst. Desuden havde Danmark brug for dygtige og oplyste bønder. Men da far blev ved sit, endte det med, at Trier rådede ham til at gå hen i asylet i Skippinge og prøve at fortælle for børnene der for at se, om han i det hele taget duede til at være lærer. Det gjorde far, og der traf han så mor, som da for øvrigt stadig havde sin gang på højskolen, når der var møde o.lign., og også i den valgmenighedskirke, Korskirken, der var blevet bygget i Vallekilde. I den kirke blev far og mor viet i oktober 1900, asylet holdt brylluppet, og samme aften drog de nygifte til København for i første omgang at sætte bo der, mens far læste på lærerhøjskolen.

Efter hvedebrødsdagene i København slog far og mor sig ned på Mors, hvor far havde fået tilbud om at blive lærer på Galtrup Højskole. Det kom fra hans tidligere forstander i Thy, Peter Hansen, der i mellemtiden var flyttet til Mors, og nu fortsattes så samarbejdet mellem dem der. Far havde let ved at komme i kontakt med eleverne; som oprindelig bonde var han jo en af deres egne. Også sidenhen, efter at de var kommet til Ry, vedblev de at få mange elever fra både Mors og Thy. Far og mor tog ivrigt del i det rige åndelige liv, som fandtes på øen, og som bl.a. gav sig udslag i den meget store frimenighed, der samledes om Ansgarkirken i nabobyen Øster Jølby.

Men der var også andet, der drog. I 1905 startede en kreds på Vestlolland en højskole i Søllested. Det var præsten på stedet, J.N. Lundby, der var sjælen i foretagendet, og som sådan skulde være

skolens egentlige forstander, men samtidig fortsatte han sin præstegering og kunde derfor ikke ofre sig helt for skolen. Han blev boende i præstegården, og de søgte så en mand, der skulde være en slags medforstander og sammen med sin kone bo på skolen, stå for husholdningen, tage sig af eleverne i det daglige o.s.v. Far fik tilbud om denne stilling, og både han og mor syntes, det kunde være spændende på den måde at være med til at bygge noget nyt op fra grunden af. Dette intermezzo kom imidlertid kun til at vare kort, for to år efter blev Ry Højskole udbudt til salg, og det kunde far ikke stå for.

Far havde lige fra første færd drømt om at rejse en højskole på sin hjemegn, men Helge Hostrup, søn af digterpræsten J.Chr. Hostrup, var kommet ham i forkøbet, idet han i 1892 ved sin svigerfar, seminarieforstander Peter Bojsens hjælp, havde fået oprettet Ry Højskole. Det gik strygende i en lang årrække, men efterhånden kom Helge Hostrup på grund af sine politiske anskuelser i en vis modstrid med de kredse, han først og fremmest fik sine elever fra. Elevtallet dalede, og det endte altså med, at han udbød skolen til salg.

Far følte, at nu var øjeblikket kommet for ham. Han var i de mellemliggende år blevet modnet i sin gerning. Det lykkedes også ved gode venners hjælp på egnen at få rejst de penge, der skulde til, og i efteråret 1907 holdt far og mor deres indtog i Ry, en hel familie, fire børn, hvoraf tre var født på Mors og en på Lolland, hvortil kom mors søster Anna og hendes mand Karl Kristensen, der begge havde været med på Lolland, og som nu fulgte dem til Ry. Kort efter kom yderligere min morfar og mormor fra Sjælland, idet far og mor havde tilbudt dem at kunne bo hos os på deres gamle dage. Morfar var lige fyldt 65 år og led en del af gigt, men var dog rørig nok til at kunne tage sig af grise, høns og have, hvilket passede ham svært godt. Han kunde i det hele taget ikke godt være til uden at skulle foretage sig noget nyttigt. Han var snild på fingrene og fik indrettet sig et værksted, som han vogtede som en helligdom, og hvor han var i stand til at reparere og lave næsten alt muligt. Det syntes i hvert fald vi børn.

Det gik godt med skolen. Den havde haft meget få elever det sidste par år, men allerede den første vinter var der 48 elever, og efterhånden voksede tallet til op mod 100, i visse åringer endda over. De stammede så godt som alle fra landet, unge piger om sommeren og »karle« om vinteren, dels unge landmænd, dels håndværkere. Der blev nemlig oprettet en håndværkerafdeling, som tilfældet også var ved visse andre

højskoler. Det var min mosters mand, Karl Kristensen, der stod for denne afdeling. Han var en uhyre beskeden mand, stilfærdig, men meget dygtig og afholdt. Han stammede fra Thy, var selv uddannet som tømrer og fortsatte som bygmester og arkitekt. Han kom efterhånden til at stå for mange bygninger i Ry og omegn, undertiden også længere ud.

Skolen var således til dels lidt af et familieføretagende i starten. En af mine morbrødre, Jakob, var gymnastiklærer den første vinter, samtidig med at han var elev, men der var dog også andre lærere. Helge Hostrups svigerfar, den aldrende Peter Bojsen, der var flyttet til Ry, og som var en landskendt og fremragende taler, trods sine år frisk af væsen, tilbød at tage nogle timer på skolen, hvad far var meget taknemlig for. Det samme gjaldt dr.med. Kr. Isager, der blev vor gode og trofaste huslæge, og dyrlæge Jakobsen, der begge havde undervist på skolen i Hostrups tid. – Helt ny og fuldtidsbeskæftiget lærer ved skolen var *Aage Møller*, en ganske ung mand på kun lige 22 år. Han var søn af Peder Møller, der en overgang havde været lærer i Emborg, da far gik i skole der, og han var kommet til at betyde meget for far. Han blev siden leder af en stor og anset friskole i Odense, Nørregades Friskole (nu Odense Friskole), og far fik på et vist tidspunkt i hans og mors forlovelsestid arrangeret det sådan, at mor en kortere tid var ung pige i huset hos Peder Møllers.

Det var altså ikke tilfældigt, at Aage Møller startede sin løbebane som ung højskolelærer hos os. Han var ikke helt almindelig, heller ikke af skikkelse, lang og tynd, lidt ranglet og med lorgnetter. Vi børn kaldte ham altid »lange Møller«. Han var sprælsk og fuld af ideer. På et vist tidspunkt holdt han ged. Han havde lidt besvær med sin mave og havde fået at vide, at han skulde drikke gedemælk, men den ged kunne også bruges til andet. Jeg husker dunkelt, at han en gang til en helligtrekongers aften, hvor det altid var skik, at eleverne vendte tilbage til skolen efter endt juleferie og så blev modtaget med et vældigt juletræ i gymnastiksalen, kom trækkende ind i salen med sin ged forspændt for vor legevogn, der var pakket med godteposer til eleverne. Det optog vakte megen jubel. Han havde også et dueslag med mange forskellige slags duer, som han forærede min ældste broder Ejlif, da han forlod skolen nogle år senere. Han forsøgte sig også som sejlsportsmand, og jeg mener vagt at kunne huske ham krydse rundt på søen med sin sejlbad.

Han var et ualmindeligt levende menneske og en dygtig højskolelærer, som eleverne satte stor pris på. Men han kunde finde på mærkelige ting. Den sommermorgen i 1908, da jeg kom til verden på et tidspunkt, da eleverne endnu sov, var han helt syg for at være den første, der kunde meddele dem begivenheden, og da det den gang ikke ansås for helt anstændigt, at en ung mand brasede ind til eller blot bankede på hos sovende unge piger, fandt han på at lægge sedler om, hvad der var sket, ind gennem deres åbentstående vinduer. Han stod fadder til mig, da jeg blev døbt, og han kom til at betyde uhyre meget for mig, da jeg 25 år senere begyndte som ung højskolelærer på hans højskole ved Flensborg Fjord, men herom senere.

Jeg husker også, da min bedstemor, fars mor, døde. Det var i 1913. Hun boede i Emborg hos sin ældste søn, farbror Jens, der havde overtaget en ret stor gård »Dalgård«, hvor hun havde sin aftægtsbolig, men hun kom ikke så sjældent om til os, hvad jeg også husker. Når der var foredrag, gik hun med ind til dem, og hun var ikke bange for midt under det hele at give sit besyv med, hvis hun syntes, der var noget, der skulde rettes. Far havde en vældig respekt for hende. Efter gammel stil tiltalte han hende aldrig med du, men med »I«, og det forekom helt naturligt, har Aage Møller fortalt mig en gang. Far satte hende meget højt, og hun var heller ikke nogen almindelig kvinde. Hun kunde efter sigende både spinde, vugge, kærne smør (i en flaske, der lå i vuggen) og læse på en gang. Hun var stærkt åndelig interesseret og vilde gerne læse, men alt det andet skulde jo også passes, og hun var skrap til det hele og vel også i sit væsen. Hun var en »Martha-natur« sagde far en gang om hende. Hun vilde gerne sidde ved Vorherres fødder, men der var så meget andet, der også skulde ordnes. Hun var hjælpsom og havde forstand på at hjælpe. Det var tit, der gik bud efter »Hanne«, når der var sygdom i et hjem på egnen, eller når der på anden måde var brug for hende. Jeg har da heller aldrig set et vogntog så stort, som da hendes kiste blev ført fra Dalgård til kirkegården i Gl. Rye, hvor hun ligger begravet. – Min bedstefar har jeg aldrig set. Han var med på Dybbøl i 1864, men han døde allerede i 1888, på fars 20 års dag.

Vi var 6 søskende, der voksede op på Ry Højskole. Ragnhild var den ældste. Derefter kom Ejlif, Gudrun, Solvejg, undertegnede Frede og Tage. Vi havde en skøn og rig barndom sammen, som vi siden har været dybt taknemlige for. Far og mor gjorde, hvad de kunde, for at både eleverne og medhjælperne kunde føle sig hjemme på stedet, og

jeg tror også, de i mangfoldige tilfælde virkelig kom til at føle skolen som et hjem. Og dette hjem var vi en del af. Jeg kan godt huske, at jeg somme tider syntes, at far og mor gjorde mere ud af eleverne og af pigerne i køkkenet end af os, men sådan var det naturligvis ikke. Vi blev bare ikke forkælede, heller ikke af eleverne, hvad vi måske godt kunne have risikeret, men det kan godt være, at far og mor forbød dem det. Det ved jeg ikke. Under alle omstændigheder var vi på mange måder som en stor familie, hvor den ene ikke var mere end den anden, hvor far helt naturligt var husfaderen, som der udgik en egen myndighed fra – han kunde godt være bøs, og der var alvor over hans gerning – og hvor mor ikke blot var husmoderen, der stod for den store husholdning, men livet i huset.

Hun var i det hele taget af en mildere slægt. Det hang måske også sammen med, at hun var sjællænder. Både hun og mormor kunde le, så det var en fornøjelse. De havde evne til at se det morsomme i tilværelsen. Mor kunde en masse sjove historier, hun enten selv havde oplevet eller hørt. Men hun vidste også, at der var mange, for hvem livet var strengt. Jeg har aldrig hørt hende beklage sig over de små og fattige kår, hun og hendes søskende var vokset op under. Tværtimod huskede hun også her en masse muntre tildragelser, som hun kunde blive ved med at more sig hjerteligt over, men hun vidste samtidig, hvad fattigdom var. Og der var mange fattige den gang, også i Ry. Mor allierede sig i al stilhed med fiskerkonen, der gik rundt i byen med sine fisk og derved fik lejlighed til at se, hvor det kneb, og lod det gå videre til mor. Det fik jeg først at vide mange år efter, da mor var død. Men noget af det første, jeg husker, er, at vi børn, ikke mindst ind mod jul, i mørkningen blev sendt ud til forskellige små hjem med vor trækvogn eller slæde læsset med fødevarer af forskellige art. I mørkningen, for hun vidste, at også fattige havde deres stolthed. Det var lettere at tage imod, når ingen så det, og vel også lettere, når det var børn, der kom med det. Mor hjalp på mange måder, når hun kunde komme til det, og uden ret mange vidste det.

Noget af det første, jeg husker i forbindelse med *skolen*, er, at vi børn blev sendt rundt med stearinlyn til alle elevværelserne, kort før et nyt elevhold skulde begynde. Forinden var værelserne gjort i stand, væggene nykalkede, og der duftede af sæbe og fernis. Men elektriciteten var endnu ikke nået til Ry, så eleverne måtte klare sig med stearinlys på deres værelser. Der skulde sættes en lysestage på bordet i

hvert værelse, et lys sættes i og et andet lægges ved siden af sammen med en æske tændstikker, så de havde noget at begynde med, og det skulde vi børn altså sørge for var i orden, samtidig med at vi skulde se efter, om der var de taburetter, der skulde være.

Der var naturligvis ikke varme på værelserne, d.v.s der var ganske enkelte værelser, der havde kakkelovn, og sådan et kunde man søge om at få mod lidt ekstra betaling – brændsel måtte man selv sørge for – men der var ikke megen rift om dem. Man var ikke vant til dens slags luksus på de karlekamre, man kom fra, og vel heller ikke på pigeværelserne. Jeg mindes heller ikke, at vi nogensinde havde varme i mine forældres soveværelse, hvor de mindste af os sov, eller i børneværelset ved siden af, der var forbeholdt de lidt større. For øvrigt bestod belysningen disse steder også kun af et enkelt stearinlys. I vore dage vil man jo nok synes, at det var en lidt dunkel belysning, men vi syntes nu, det lyste vældigt op, når det blev tændt, og så kunde vi tilmed lave sjove skyggebilleder på væggene. Det duer det elektriske lys jo slet ikke til.

Vi havde heller ikke indlagt vand. Det havde man ganske simpelt ikke den gang og drømte heller ikke om at få det. Vi havde en brønd ude i gården med en smukt malet brøndkarm i rødt og hvidt, og der hejsede man det vand op, man skulde bruge. Der var dog een pumpe på skolen. Den stod i køkkenet, som lå i underetagen lidt under jordhøjde med udsigt til brønden lige udenfor. Der kunde man pumpe vand op fra brønden med håndkraft, men ellers måtte alt vand bæres op eller hen, hvor det skulde bruges, f.eks. om til vaskehuset, der lidt upraktisk lå omme i den anden gård, som vi kaldte baggården. Det var et større arbejde, når der var storvask, at slæbe alt det vand, der skulde bruges, udenom det meste af skolekomplekset.

Eleverne måtte naturligvis selv sørge for at få det vand op, de skulde bruge. På hver afdeling var der et fælles vaskerum, hvor der var en række vaskefade samt to store vandtønder, som de måtte skiftes til at fylde op. Om vinteren kunde man godt risikere, at der i nattens løb havde lagt sig et lag is på vandet i tønden, som man måtte slå i stykker, før man kunde fylde fadene. – I »privaten« var det en af os børn, der skulde sørge for, at der var det vand, familien skulde bruge, et arbejde, som jeg tror aflønnedes med 10 øre om ugen.

Hvad lys i øvrigt angår, så havde vi petroleumslamper i køkkenet og i stuerne, men i skolestuerne og lignende steder havde vi gaslamper, som forsynedes med karbidgas fra skolens eget gasværk. Det var lidt

ustabil, for det hændte, at man glemte at komme karbid på i rette tid, og så gik lyset ud. Vi børn syntes, det var vældigt spændende, når vi ved sådan en lejlighed fik lov til at gå med far ud i nattens mulm og mørke – karbidværket lå også omme i baggården – for at fylde ny karbid på. Det hvæsedede og spruttede så festligt, når det kom ned i vandet. Men disse gaslamper kunde også være farlige. Nogle af dem fik deres tilførsel af gas gennem en gummislange ligesom på et gasapparat, og det *kunde* hælde, at flammen på en eller anden måde åd sig ned i slangen og satte ild i den, og så var gode råd dyre. Derfor var det en uskreven lov, at den, der sidst forlod et lokale med en lampe, skulde sørge for at slukke den.

En gang gik det galt, tilmed selveste juleaften. Det var i 1916, hvor det lige op til jul faldt i med en voldsom snestorm. Sneen væltede ned og føg sammen i store driver, og selve juleaftens dag kørte to tog fast i Ry, et fra hver side. Man skovlede og skovlede, og lokomotiverne, der naturligvis havde sneplov på, asede og masede, men lige meget hjalp det. Sporene føg ustandselig til igen, og ud på eftermiddagen måtte man opgive ævret. Der var flere hundrede rejsende med, folk, der var på vej hjem til jul eller skulde besøge slægtninge, og dem kunde man naturligvis ikke lade sidde i det kolde tog uden mad og drikke. De måtte indkvarteres i byen, som den gang havde 7-800 indbyggere. Jeg tror, det var sognerådet i forbindelse med stationsforstanderen, der fik det organiseret, så alle gæsterne blev anbragt. Vi var dem, der havde bedst plads, så vi fik 24, som vi skulde sørge for og tage os af, så de trods alt kunde få en jul ud af det. Jeg kan endnu se far stå og byde velkommen, mens mor og pigerne i køkkenet havde travlt med at få senge rigget til og fremskaffet ekstra forsyninger af mad.

I forvejen var vi vel lige så mange eller måske flere. Alene familien med morfar og mormor bestod af 10 personer, og dertil kom en lærer eller to + de fleste af pigerne i køkkenet samt en del af eleverne. Der var altid nogle, der blev julen over, så med de fremmede har vi i hvert fald været et halvt hundrede stykker, der nu skulde holde jul sammen. Spisningen har jeg ingen erindring om, men juletræet var blevet anbragt i den store skolestue, der var blevet ryddet. Forinden havde gæsterne siddet inde i fars stue, og da far kom og meldte, at nu var juletræet tændt, og bad dem komme med ind til det, var der et par ældre damer, der var blevet så forstummede af hele situationen, så de gerne vilde sidde og sunde sig lidt. Det måtte de naturligvis gerne, og så

syntes far, det kunde lyde lidt ugæstfrit med en påmindelse om at huske at slukke gaslampen, hvis de alligevel forlod stuen. Han tænkte vel også, at han selv kunde gå ind og se efter, hvis de dukkede op i salen. Og det gjorde de lidt senere, man da var vi blevet så optaget af juletræet og af sang og dans og leg, så far glemte det helt.

Men længere hen på aftenen gik vores mangeårige kokkepige Maren ned i køkkenet for at lave kaffe. Undervejs kom hun forbi fars stue og syntes, der lugtede så underlig brændt, ikke så mærkeligt, for da hun åbnede døren derind, så hun ind i et flammehav. Hun styrtede tilbage og råbte: Brand! Brand! Og så kan det nok være, folk fik travlt. Nogle af vore gæster blev så panikslagne, at de tog deres tøj og styrtede hen i byen uden at vide, hvor de skulde gøre af sig selv. Men andre hjalp til, og det var et held, at vi havde så mange raske unge mennesker på stedet. Vi børn blev anbragt nede hos morfar og mormor, hvis to små stuer lå ved siden af køkkenet, og jeg kan endnu høre, hvordan de voksne så at sige galopperede ned af trappen og ud i køkkenet for at pumpe som rasende og så op igen med fyldte spande. – Jeg ved ikke, om Ry i det hele taget havde et brandvæsen den gang. Det har i hvert fald nok været meget primitivt, og det kunde ganske simpelt ikke være kommet gennem sneen. Der var ikke andet at gøre end prøve at klare det selv, og det lykkedes til sidst, men jeg kan huske, at de voksne bagefter var enige om, at havde ilden blot fået lov at rase fem minutter til, vilde de ikke have kunnet standse den, og så vilde hele skolen formodentlig være brændt ned.

Nu blev den reddet. Men som der så ud bagefter! Et tykt lag sod alle vegne. Fars stue blev ganske simpelt lukket af. Der forestod et større reparationsarbejde, som måtte vente til efter jul. Men vi var lykkelige over, at det ikke var gået værre. Det lykkedes også at få fat i de gæster, der var forsvundet i panik, så alle kom til køjs til slut. Og da vi vågnede julemorgen, var det blevet klar himmel, vinden havde lagt sig, sporene blev ryddet, og op ad dagen dampede togene ind på stationen fra hver sin side, og vi kunde hilse af med vore gæster. De var glade, og vi var glade ovenpå den mest dramatiske juleaften, jeg har oplevet.

Til mine første erindringer hører også udbruddet af 1. verdenskrig i begyndelsen af august 1914. Jeg var 6 år den gang, og jeg husker, at vi stod ude på vejen foran skolen lige overfor jernbanen og så togene køre forbi, fyldt med unge mænd, der var blevet indkaldt til sikringsstyrkerne. Det var bagende varmt, solen skinnede, og himlen var blå, men

der lå en underlig knugende stemning over det hele. Ingen vidste på det tidspunkt, om disse unge vilde komme med i krigen. Jeg husker også en anden begivenhed. Det var i maj 1916, at en gæst, vi havde, kom ind fra haven og sagde, at vi skulde komme ud og lægge øret til jorden. Det gjorde vi, og det var, som om vi med mellemrum fornemmede en umådelig fjern lyd, en næsten umærkelig dirren i jorden, men trods alt mærkbar. Det viste sig, at det skyldtes Jyllandsslaget mellem den engelske og den tyske højsøflåde, hvor kanonerne tordnede sådan, at det forplantede sig helt ind til os, hvor utroligt det end måtte lyde.

Vi fik rationeringsmærker, og dem skulde vi passe godt på. Det var ikke altid lige nemt at få dem til at slå til på en skole, hvor næsten alle – ikke mindst karlene om vinteren – var i den mest spisekraftige alder. Det var noget andet i en familie, hvor der var både børn og gamle. Mor havde mange spekulationer og måtte opholde sig mere end sædvanligt i køkkenet for at overvåge, at intet gik til spilde. Jeg husker, Tage og jeg en gang blev sendt i byen med nogle mærker for at hente et eller andet. Det var blæsevejr, og da vi kom ud på vejen, fløj mærkerne fra os uden at det lykkedes at få fat i dem igen. Vi følte det som noget af en katastrofe og turde næsten ikke gå ind at fortælle det, men mor tog det nu meget roligt. Hun så vel, hvor forfærdede vi var over det.

Hus og have

Ry Højskole tager sig ikke ud af noget, når man ser den fra vejen. Den virker temmelig kedelig og uinteressant, men så snart man kommer indenfor og har udsigten over haven, søen og skoven bagved, er det noget helt andet. Det siges, at Peter Bojsen, der var skolens egentlige bygherre, og som var en praktisk mand, lagde hovedbygningen helt ude ved vejen, skråt over mod jernbanestationen, fordi han tænkte, at den måske kunde bruges til hotel, hvis det skulde glippe med højskolen.

I forvejen lå der på stedet et forsamlingshus for egnens og byens folk. Det lå lidt længere tilbage med gavlen ud mod vejen og blev nu indlemmet i skolen som dens gymnastiksal, idet de to bygninger forenedes til et vinkelkompleks. Ude langs vejen lå en anden bygning, der havde huset en friskole, som imidlertid blev nedlagt eller rettere forvandlet til kommuneskole, der fik sin bygning andetsteds i byen. Den oprindelige friskolebygning blev overtaget af højskolen, og da

min far og min onkel Karl i fællesskab oprettede en håndværkerafdeling, fik den til huse her samtidig med, at der også blev indrettet en del elevværelser i bygningen. Mellem »håndværkerskolen« og hovedbygningen var der en stor rødmalet port af træ, så man i givet fald kunde låse af til gaden, og det blev der kl. 10 hver aften.

I hovedbygningen var der spisesal og køkken m.v. forneden samt pigeværelser og de to små stuer, hvor morfar og mormor residerede. Ovenover havde vi vore stuer i den ene ende, og i den anden ende lå den store skolestue, hvor der var plads til alle eleverne på en gang, ud mod vejen, og den lille skolestue ud mod gården. Øverst oppe, i tagetagen, var der dels elevværelser, dels loftsrum og et par værelser til brug for familien. Dette loftsrum spillede en stor rolle for os børn. Det var spændende, fuldt af hemmeligheder og mørke kroge bag forhæng. Vi brød os ikke rigtigt om at gå derop, når det var mørkt, men om dagen var det en dejlig legeplads og tumleplads. Da vi blev større, flyttede vi op og boede i de to værelser, drengene i det ene, pigerne i det andet.

For enden af gymnastiksalen, ud mod haven, byggede Helge Hostrup på et eller andet tidspunkt *tårnet*, skolens mest markante bygning, vel en 10-12 meter højt, 4 etager med elevværelser fra nederst til øverst og med en åben platform i hele tårnets bredde øverst oppe, omgivet af takker og tinder. Her stod flagstangen, her vøjede flaget på alle festlige dage – også når vi børn havde fødselsdag – højere end noget andet flag i byen. Herfra havde man den skønneste udsigt over land og by med Himmelbjerget til den ene side og Ejer Bavnehøj fjernt ude i kimingen til den anden, søer, skove og bakker rundt om. Heroppe blev der sunget aftensang om sommeren, når vejret var til det, til glæde for byens borgere. Og herfra lød ofte »lurens« toner, når det var tid at stå op om morgenen. Det var Peder Jakobsen, skolens uforlignelige sang- og musiklærer, der håndterede sit »horn« – en kornet – med en sjælden virtuositet, og som nu sad deroppe og blæste den ene morgensangs melodi efter den anden ud over hele landskabet.

I 1915 kom der endnu en bygning til, hvorved skolen fik sit endelige præg. Far var bygherre, og naturligvis var vores onkel – Karl, som vi slet og ret kaldte ham – bygmester. Arbejdet blev helt og holdent udført af udgåede elever fra håndværkerskolen, dygtige og flinke mennesker, der helt naturligt deltog i familielivet på lige fod med os andre. De var f.eks. altid med til den daglige »morgensang«, den jævne og selvfølgelige morgenandagt, der fandt sted såvel i skoletiden som i

den tid, hvor der ikke var elever, d.v.s. april, august, september og oktober. Hvis far ikke var hjemme, og han var navnlig i efterårsmånederne ofte ude på foredragsrejse, var det mor, der tog sig af det, eller en lærer.

Baggrunden for den nye bygning – »det nye«, som vi kaldte den, et navn, der blev hængende i hvert fald vores tid ud – var dels, at der var brug for flere elevværelser, dels og ikke mindst, at skolen trængte til en virkelig foredragssal. Den store skolestue, der hidtil var blevet brugt som sådan, var ikke fri for støj, takket være det nære naboskab med vej og jernbane, hvor togene ofte rangerede frem og tilbage.

Bygningen blev lagt fra tårnet, som den blev bygget sammen med, mod syd, parallelt med hovedbygningen, så de tilsammen kom til at indramme »rosengården«, hvis 3. side udgjordes af gymnastiksalen, der ved samme lejlighed fik tegltag i stedet for det hidtidige paptag, så den kunde passes sammen med det nye. Langs gymnastiksalen opførtes en *buegang*, som forbandt det gamle med det nye, og som kom til at give hele anlægget et vist klosteragtigt præg. Det var Karls ide, som han høstede megen anerkendelse for. Rosengården var fars værk. Han elskede blomster ikke mindst roser, og i modsætning til baggården hinsides gymnastiksalen blev der altså lidt af en klosterhave, der åbnede sig mod syd, ud imod søen, så når man sejlede derude, kunde man se ind i rosengården med buegangen bagved.

Ved omtrent samme tid, som det nye blev opført, fik vi indlagt elektrisk lys over det hele, hvad der oplevedes som lidt af et eventyr. Blot vi trykkede på en knap, lå hele stuen badet i lys. Fantastisk! Vi fik også elektriske strygejern, men ikke noget med vaskemaskine eller støvsugere. Centralvarme kendte vi heller ikke noget til, men kakkellovnene havde også deres charme med deres levende ild, som vi kunde åbne ind til. Man kunde stege æbler og koge vand til kaffe på kakkellovnen, og man kunde hygge sig i krogerne omkring den, hvor en radiator jo er en helt anderledes død ting, selv om den naturligvis også har sine fordele.

Haven var et eventyr for sig. Den fyldte op mod 1½ tønde land og strakte sig fra »det nye« ned over skrænten til søen, Ry Mølle Sø, der gennemstrømmes af Gudenåen. Der var lindelysthuse, græsplæner, buskadser med mange mærkelige, til dels sjældne træer – det var Helge Hostrup, der i sin tid havde anlagt den – og et væld af frugttræer rundt omkring: sommeræbler og vinteræbler, både spise- og madæbler,

pærer af forskellig slags, blommer og paradisæbler, to store moreltræer, velegnede til at klatre i. Dem måtte vi spise af lige så meget, som vi havde lyst, og vi frådsede, ofte højt til vejrs, lige så længe sæsonen varede. Jeg husker, jeg en gang kom til at sluge en morelsten og led alle angstens kvaler, fordi jeg havde hørt, at det kunde give blindtarmsbetændelse. Der skete dog ikke noget. – Nede ved søen havde vi hindbær, ribs og solbær og uden for hønsegården en stor nøddehæk med flere forskellige slags hasselnødder. Det var et stort, men også spændende arbejde, når al den frugt skulde bringes i hus og pakkes ned.

Indimellem frugttræerne, hvor de ikke stod for tæt, dyrkede far ærter, bønner, gulerødder og meget andet. Han var en stor havemand, der forstod at få noget ud af det, og han elskede at gå og nørkle med det, gerne sammen med os børn, der måske ikke altid var lige interesserede, men vi lærte meget ved det. Græsplænerne slog han altid med le, når haven skulde gøres fin. Så skulde også alle de mange, mere eller mindre snoede gange skuffes og rives, helst hver lørdag i sommertiden, i hvert fald i den tid, hvor der var elever eller kursus. Dette arbejde påhvilede os, efterhånden som vi blev lidt større. Vi følte det sommetider lidt trælsomt, men så var det også en fryd at komme ud en søndag morgen i solskin og nyde synet af den skønne »nystrøgne« have ned mod den blanke sø, samtidig med at man kunde glæde sig over sine hænders værk.

Far ryddede i årenes løb en del op i haven, fældede træer og buske her og der, så der blev mere udsyn, og anlagde til gengæld flere plæner og blomsterrabatter, bl.a. et stort staudebed med miniaturegange, en hel lille have for sig med et væld af blomster og med to æbletræer, et henimod hver ende. Mange år efter – jeg tror først, det var, da jeg begyndte at fortælle bibelhistorie for mine egne børn – gik det op for mig, at når jeg forestillede mig paradiset have med livets træ og kundskabens træ på godt og ondt, var det uvilkårligt disse to æbletræer, der stod for mig. Jeg ved også hvilken havegang, det var, at Gud Herren kom vandrende ad, når dagen blev sval, og hvilket buskads Adam og Eva gemte sig bag, da de havde spist af den forbudne frugt.

Haven var et paradis for os, også når vi legede, og det gjorde vi tit, dels vi søskende indbyrdes, dels og ikke mindst vi »fire drenge«, som vi blev kaldt for nemheds skyld, fordi vi næsten altid var sammen. Det var Tage og mig samt Karls og moster Annas to drenge: *Arne*, et halvt år yngre end Tage, og *Harald*, 17 dage yngre end mig. De boede et lille

stykke længere henne ad vejen. Vi kunde gå derhen på 2 minutter og omvendt. Snart var vi sammen det ene sted og snart det andet, men nok alligevel tiest hos os, fordi der var de største legemuligheder. Jeg mindes ikke, at der nogensinde kom et ondt ord imellem os. Vi kom altid godt ud af det sammen og kunde dårligt undvære hinanden.

Vi legede soldater, navnlig efter at Ry og omegn et år havde været centrum for efterårsmanøvrerne. Vi lavede huler, på et vist tidspunkt havde vi 16, gemt af vejen forskellige steder i buskadserne. Og vi foretog os meget andet. Haven gik jo ned til søen, og ikke mindst der var det spændende at færdes. Vi soppede og sejlede med legetøjsbåde, og da vi blev større, fik vi lov til at gå i de rigtige både – skolen havde fire – og sejle ud på voverne. Vi lærte meget tidligt både at ro og styre, så vi følte os helbefarne.

For øvrigt spillede bådene også en rolle som virkeligt trafikmiddel. Når vi – familien – om sommeren skulde besøge farbror Jens og »faster« Ane i Dalgård ved Emborg, tog vi i reglen turen til søs. Det tog en timestid at ro derom, og det var en skøn tur, ikke mindst når vi en stille sommeraften roede hjem igen. Ved visse lejligheder tog vi hele turen gennem Gudenåen om i Mossø, når vi f.eks. skulde til udsigtspunktet Sukkertoppen ved enden af Mossø. Det var tre timers roning hver vej, men det var umagen værd.

Naturligvis badede vi også i søen. Hverken far eller mor kunde svømme, men vilde gerne, at vi lærte det. En af vore daværende lærere ved skolen, Corneliussen, der mestrede kunsten, lærte så vores storebror Ejlf at svømme, hvorefter Ejlf bl.a. lærte mig det. Han var i det hele taget meget ivrig efter at lære fra sig overfor os mindre søskende og var meget dygtig til det. Jeg har lært meget af ham, som jeg skylder ham tak for. Han var også en mester til at drille, når det kom over ham, og den kunst lærte jeg beklageligvis aldrig. Jeg havde ingen evner i den retning, og resultatet blev derfor, at jeg tog til næverne og for løs på ham, hvad der naturligvis ikke nyttede stort, da han var fem år ældre. En gang lykkedes det dog os fire drenge i fællesskab at overmande ham og putte kløpulver ned på ryggen af ham, hvad vi anså for en grum hævn. Bortset derfra var han en ualmindelig god broder, som tog sig meget af min opdragelse. Ikke mange kunde fortælle historier så spændende som han, og ingen kunde slå om sig med vitser som han.

Hvad fortællekunst angår, var Solvejg dog måske hans mester. Endnu før hun havde lært at læse og skrive, kunde hun fortælle lange

og spændende historier, som hun selv digtede. Det skete især om aftenen, når vi var kommet i seng. Så lå vi andre og lyttede til hende. Længere romaner fortsatte som føljeton fra aften til aften.

På et vist tidspunkt købte far en mark på ca. en tønde land. Den lå ca. 5 minutters gang ud ad vejen mod Emborg og gik ligesom haven ned til søen, så vi kunde ro derom, hvad vi da undertiden også gjorde. Den mark blev netop dyrket som mark, men med håndkraft, bortset fra at den øverste halvdel, der var sandmuldet, hvert år blev pløjet af en af vore fætre fra Dalgård, der så kom kørende om til os med plov og harve på vognen. Før pløjningen kørte han gødning fra skolens mødding ud på marken, og så gik det ellers løs. Vi havde en lille stald på skolen, hvor hestene blev staldet op for natten. I denne øverste halvdel af marken havde vi i reglen kartofler og avlede så mange, at jeg tror, vi i vor store husholdning var selvforsynende med den vare.

Herude i marken var der ingen gange, der skulde skuffes og rives, men der var nok at tage vare på endda. Kartoffelrækkerne skulde renses og hyppes, og optagningen af dem var flere dages arbejde. Dertil kom den nedre halvdel af marken, der lå så lavt, at jorden i reglen i sig selv var tilstrækkelig fugtig. Her dyrkede vi kål af alle slags samt mange andre former for grønsager, i reglen med meget fint resultat, og allernederst ud mod søen havde vi et stort jærdbærstykke, som vi havde megen fornøjelse af, og en masse rabarber.

Når far anskaffede sig det stykke jord, hang det nok sammen med, at der stadig sad lidt af en landmand i ham, samtidig med at marken ydede et vigtigt tilskud til skolens husholdning, men jeg tror også, han gjorde det for vores skyld, for at give os noget fornuftigt at tage os til uden for vor skoletid. Håndens og åndens arbejde skulde gå i spænd med hinanden. Den mark kom da også til at koste os en del sved sammen med arbejdet i haven, og jeg skal ærligt indrømme, at vi ikke altid var lige begejstrede for fars ide, men vi lærte i alle tilfælde at bestille noget med vores krop, og vi glædede os da også, når vi kunde se og høste frugterne af vort arbejde.

Til »landbruget« hørte også grise, høns og ænder. Grisene havde vi megen gavn af, ikke mindst i krigens tid. Vi havde altid fire, som vi fik som pattegrise og fodrede op med køkkenaffald og levninger + lidt grotning og skummetmælk, til de skulde slagtes for at give plads til et nyt kuld. Det var en ansvarsfuld stilling at være grisepasser, og den tilfaldt på et vist tidspunkt mig, hvad der bl.a. medførte, at jeg måtte op

om morgenen kl. 6 for at kunne nå at muge ud, give dem ny strøelse og det første foder, inden jeg skulde i skole.

Høsegården lå i den nederste del af haven mod sydvest, ud mod søen, hvad der var meget praktisk for vore ænder. For at de ikke skulde svømme bort fik vi lavet en indhegning et passende stykke ude i søen. I øvrigt færdedes høns og ænder sammen. Vi havde en halv snes ænder, og jeg tror op mod et halvt hundrede høns. Selve høsehuset var en rummelig træbygning, som Karl og hans broder Frederik havde tømret, med udskårne haner og æg hen ad tagryggen. Indendørs var der et soverum, hvor hønsene sad på pinde, og »opholdsrummet« med ti reder i to etager langs den ene gavl.

Vi lod hønsene selv om at ruge deres kyllinger ud, altså ikke noget med rugemaskine, men i naturens orden. Det var spændende den dag, kyllingerne kom ud af æggene. Når det var sket, og de var blevet tørre, blev moderen tøjret med et reb om benet foran et lille kyllingehus, mens kyllingerne kunde løbe frit omkring. Vi vidste jo, at de fjernede sig ikke langt væk fra moderen. Undertiden kunde vi have en 7-8 kyllingemødre på en gang med deres afkom, et helt lille menageri for sig. De små ællinger skulde vi holde øje med, for det hed sig, at de ikke kunde komme op igen ved egen hjælp, hvis de var så uheldige at falde om på ryggen, så dem sad vi og vogtede på.

Da det blev min tur til at være hønsepasser – jeg tror, jeg var det et par år eller tre – gjorde jeg nogle avlsforsøg med forskellige hønseracer, som jeg havde læst om. Jeg fik lavet et par ekstra aflukker i høsegården, hvor jeg anbragte en hane og et par høner af den pågældende race. Så var jeg sikker på, at alle æggene var befrugtede, og det slog også til. Det var meget spændende. Lejlighedsvis forsøgte vi os også med gæs og med kalkuner, men det førte ikke rigtig til noget, bortset fra at vi en længere årrække havde en tam gase, Peter, der så at sig blev medlem af familien. Det var søster Gudrun, der var »mor« til den – jeg tror virkelig, den fornemmede hende som sådan – og den adlød hendes mindste vink. Solvejg, der kunde digte, skrev en gang en sang til dens ære, og vi fejrede hvert år dens fødselsdag. Det var en stor sorgens dag, da den gik hen og døde for os. Den fik sin gravplads i en af vore egne små haver.

Årets gang

Årligt tilbagevendende begivenheder i skolens liv var naturligvis elevernes ankomst og afrejse. Der knyttede sig en egen stemning til disse dage og til de forberedelser, der gik forud. Hertil hørte bl.a. afhentningen af deres gods, der var sendt forud med jernbanen, og som nu skulde hentes på stationen og køres hjem, et arbejde vi deltog i, da vi var blevet lidt større. Vi havde selv en stor trækvogn, hvor adskilligt gods kunde stables op, og kneb det, lånte vi en endnu større på stationen. Hver elev medbragte i reglen en sæk med sengetøj og en stor kuffert eller et skrin, som tiest var af træ, og som kunde være nederdrægtig tunge at tumle med, navnlig hvis vi også skulde slæbe dem op på værelserne. Det gjorde vi for pigernes vedkommende. Karlernes nøjedes vi med at stille i gården eller i gymnastiksalen, hvor de selv kunde afhente dem. Det kunde godt være et hårdt arbejde at få alt kørt hjem, men samtidig var der fest over det.

Karlene kom altid den 3. november, og det står sådan for mig, at dermed begyndte vinteren, selvom det naturligvis kunde trække ud med sne og kulde. Hvad i øvrigt sne angår, havde vi en pragtfuld slædebakke omme i haven, en lang og temmelig lige havegang, der gik fra »det nye« ned ad skrænten og videre over den lavere liggende og forholdsvis jævne del af haven ned til bådebroen. Når bakken først var kørt til, kunde det gå i susende fart, undertiden helt ned til søen. Kom der tilstrækkelig frost, kunde vi løbe på skøjter på søen, men vi skulde passe på ikke at komme over til den anden side ind mod skoven, hvor strømmen gik, og hvor isen derfor var usikker. Jeg husker en gang – det må have været under krigen 1914-18 – og det var vist en søndag, for der var mange mennesker nede på isen, at der pludselig kom en flyvemaskine og kredsede over os, en lille let maskine, vel en sportsflyver, med kun een mand, der vinkede ned til os. Det var fantastisk. Vi havde nok hørt tale om flyvemaskiner, men aldrig før set en. Der gik også lange tider hen, før vi så nogen igen, men nu vidste vi altså, at de virkelig eksisterede.

Den største begivenhed i vinterens løb var *julen*, selv om den på en måde havde en konkurrent i fastelavnen. De to begivenheder kunde dog ikke sammenlignes. Julen var højtid, hvilket på sin vis markeredes ved, at der dagene igennem blev fyret i den store dagligstue – en luksus, som ellers kun hørte søndagene til – og den varede længe, lige til

Helligtrekonger. Vi gik ikke i kirke juleaften. Jeg ved ikke, om der i det hele taget blev holdt gudstjeneste den aften i Ry, som var anneks til Dover, men når vi havde gået omkring juletræet, der i reglen stod i dagligstuen, og sunget et par julesange, læste far evangeliet, det glædelige budskab om Jesu fødsel, og så sang og dansede vi igen. Det var een stor fryd. Og så kom turen til gaverne, der var anbragt på bordet i fars stue ved siden af.

Julemorgen var vi i kirke, og juledag var det skik, at fars familie og alle lærerne med deres familier kom til kaffe og aftensmad hos os. Siden gjorde vi gengæld de forskellige steder, og det var festligt. Vi morede os med forskellige julelege, spiste pebernødder, og på et eller andet tidspunkt blev juletræet tændt, og vi sang. Alle fars søskende boede i omegnen af Ry, og dem besøgte vi også, enten til fods eller i hestevogn. Det skete naturligvis også til andre tider af året, og det var altid en fest, når vognmand Laust Jensen holdt for døren med sine to store brune heste for charabancen, og vi rullede ud i landskabet. Tage og jeg fik i reglen lov til at sidde på bukken ved siden af Laust Jensen, hvad vi var meget stolte af.

Nytårsaften gik med løjer af forskellig art. Raketter kendte vi ikke noget til, men vi havde »kinesere« og »skrubtudser«, som vi fyrede af, når vi kunde se vort snit til det. Frederik, Karls broder, var en dreven mester til at gemme kaffekanden for Maren, så hun ikke kunde finde den, når hun skulde til at lave kaffe. Jeg husker et år, hvor hun havde låst den inde et eller andet sted og gik rundt med nøglen til gemmestedet i lommen, sikker på at denne gang kunde hun have sin kaffekande i fred. Men ak og ve! Da hun skulde have fat i den, var den alligevel forsvundet på mystisk vis. Det viste sig, at trods alle forholdsregler var det alligevel lykkedes Frederik at snuse sig frem til gemmestedet og skaffe sig adgang til det. Som god håndværker var han mand for at kunne dirke en lås op, så det blev atter ham, der gik af med sejren.

Nytårsaften var sidste gang, juletræet blev tændt. Vi gik ikke rundt om det, men nøjedes med at synge nogle sange ved lysenes skær for at markere årsskiftet. Men træet blev stående i stuen julen ud, d.v.s. til Helligtrekonger. Så først blev det sat ud, samtidig med at eleverne vendte tilbage og blev modtaget med det store juletræ ude i gymnastiksalen.

Den næste store begivenhed var *fastelavnen*, omtrent midtvejs mellem jul og påske. Det var kun en enkelt dag, det drejede sig om, nemlig

fastelavns mandag, men den var til gengæld en festdag fra morgen til aften. Det var svært for os børn at sove om natten forinden, for vi skulde jo tidligt op den morgen for at rise op, ikke blot far og mor, men også morfar og mormor, alle pigerne i køkkenet og undertiden endnu videre ud. De var naturligvis forberedte på det, og det var ikke småting af boller og chokolade eller hvad det nu var, vi kunde samle os sammen på sådan et togt. Det hændte også, vi kom op at toppes, når vi skulde fordele byttet mellem os.

Om formiddagen gik vi fastelavnsnar i forklædning og med raslende bøsser rundt til slægt og venner, men den helt store oplevelse kom i reglen ved middagstid, hvor alle omegnens karle kom ridende på pyntede heste, selv i hvide skjorter med et rødt skærf skråt over skulderen, med en »konge« iblandt sig med krone på hovedet og med et par narre, der tog sig af indsamlingen. Jeg ved ikke, hvor mange der var, men det var i hvert fald en stor flok, og det var et festligt syn, når de kom dragende, i reglen fra Emborgsiden, og standsede op ud for højskolen, som de gjorde front imod, side om side i en lang række med kongen i midten. Siddende på deres hest sang de en sang. Jeg har siden ærgret mig over, at jeg ikke fik den skrevet ned i tide, for det har formodentlig været en gammel nedarvet vise. Så vendte de hestene, mens narrerne tog mod alle de skillinger, der faldt, og red videre gennem byen for at gøre holdt på passende steder og ligeledes rundt i sognet. De indsamlede midler brugte de vist til at holde fest for om aftenen.

Efter middag var det elevernes tur til at klæde sig ud i mere eller mindre farverige eller fantasirige dragter, hvorefter de gik i optog rundt i hele byen, også en begivenhed, som man i byen var meget optaget af. Efter hjemkomsten slog de katten af tønden. Det foregik i gymnastiksalen, og det var meget spændende at se på. Det kunde godt tage lang tid, for tønden var særdeles solidt lavet, og eleverne fik bind for øjnene og blev snurret rundt, inden de en for en gik frem og slog til, tit ud i den tomme luft. Når man havde fornøjet sig med det et stykke tid, lod man bindene ligge, og så gik det løs for alvor.

Om aftenen læste eller opførte nogle af eleverne en komedie, som skolens unge lærer havde indøvet med dem. Salen var i mellemtiden blevet rigget til med en interimistisk scene, og nu sad vi spændt og fulgte stykkets gang. Det var mest »folkelige« stykker som »Fastelavns-gildet«, »Kloge Ellen«, »Tvende par« eller måske en af Hostrups

komedier. Som i de græske skuespil udførtes kvinderollerne af gode grunde også af mænd, der var blevet udstafferet med nogle af køkkenpigernes kjoler. Det vakte tit megen munterhed, navnlig når en arbejdsvant karl med store næver skulde illudere som elskerinden i stykket, men der var også dem iblandt, der virkelig kunde spille komedie.

En enkelt gang blev lærerne enige om selv at optræde. Det blev med Hostrups »Genboerne«, hvor de – vel af mangel på egnede skuespillere – dog strøg 1. akt. Til gengæld blev de kvindelige roller her udført af rigtige damer, idet man supplerede sig, dels med min næst yngste moster, Dagny, der på det tidspunkt passede morfar og mormor og i øvrigt hjalp til i køkkenet, dels med Solvejg og Gudrun, der må have været omkring 14-16 år. De spillede »Malle« og Rikke. Moster Dagny var kobbersmede-madammen og viste sig pludselig at sidde inde med skjulte talenter. Jeg kan endnu tydeligt se hende for mig i den rolle. Også Ejlif var der brug for, som smedesvend Lars. Ellers dækkede lærerne resten med far i spidsen som kobbersmeden selv, Peder Jakobsen som løjtnant von Buddinge, vor daværende unge lærer Laurits Barkholt som Klint, gymnastiklæreren Thorvald Sejbjerg som Basalt og landbrugslærer Karl Skaftø, der i parentes bemærket samtidig var forstander for Ry Husholdningsskole, som smedesvend Madsen. Mor og vi »små drenge« fik lov at se på hver aften, når de øvede sig, og jeg tror, vi til sidst kunde de fleste af replikkerne udenad. Det var en stor oplevelse for os.

I øvrigt sluttede fastelavnsfesten med chokolade og boller og fornøjelige sange nede i spisesalen, inden vi børn dødtrætte oven på alle givenhederne kunde krybe til køjs.

Hver aften i vinterhalvåret havde vi *aftensæde*. Det foregik i vor private spisestue, der samtidig var vor daglige opholdsstue. Når pigerne var færdige med at rydde op i køkkenet efter aftensmaden, kom de op med deres sytøj og satte sig om det store spisebord, der stod midt i stuen, og som lampen hang lige over. Mor sad for bordenden og læste op, og så snart vi ikke var helt små længere, fik vi lov til at være med. Det var så hyggeligt og samtidig mægtig spændende. Det var meget forskelligt, hvad mor læste. En gang læste hun »Lykkens land« af Jørgen Falk Rønne, der havde været præst på Færøerne, og det var netop deroppe, det foregik. Det indtryk, jeg derved fik af Færøerne, har aldrig fortaget sig siden. Et andet år læste hun »Når kvinder styrer«

af samme forfatter. Den var så morsom, at både mor og vi andre gang på gang måtte le højt. Det bedste var dog det år, hun tog fat på Selma Lagerlöfs »Gösta Berlings saga«. Den var så spændende, så festlig, så dyb, undertiden så uhyggelig, at det løb os koldt ned ad ryggen, men så åndede vi op igen, når fortællingen gik videre. Det var en hel verden, der åbenbarede sig for os, fuld af romantik og næsten af trolddom, men strålende af liv, på godt og ondt.

Når de skulde til at have kaffe, blev vi i reglen gennede i seng, men inde fra sovekammeret kunde vi høre dem snakke og le og more sig med mor i spidsen, til der skulde synges aftensang med eleverne. Så pakkede de deres sytøj sammen og gik med ind.

Det var sjældent, vi så noget til far på disse aftener. Han sad ovre i sin egen stue og arbejdede, hvis han ikke havde time med eleverne. Så vidt jeg husker, havde de time hver aften kl. 19-20 i hele vinterhalvåret. Det var i reglen noget med litteratur, som lærerne skiftedes til, og tit blev der læst op. Det hændte, pigerne var med til det, og i så fald begyndte aftensædet inde hos mor først bagefter. Jeg husker en gang, vi også havde fået lov at komme med ind, fordi far vilde fortælle en islandsk saga. Det var den om Gunløg Ormetunge og Helga den Fagre. Far fortalte den udenad fra først til sidst i sagaens stil, og jeg kan huske passager af den ordret, som han fortalte det, den dag i dag.

Men efter kl. 20 indtil aftensang havde eleverne fri. Mange kom da over til far i hans stue, som han havde fået sig indrettet ovre i »det nye« ved siden af foredragssalen. Det var en stor stue med flere mindre borde foruden fars arbejdsbord, og så var der høje reoler fulde af bøger. Far kaldte stuen »læsestuen« og indbød eleverne til at komme derover, når der var et eller andet, de vilde arbejde med i ro. De kunde frit benytte bøgerne, og far var der altid for at kunne være dem til hånde, hvis der var noget, han kunde hjælpe dem til rette med. – Den store skolestue tjente også som arbejdsrum om aftenen for dem, der havde et eller andet, de skulde have fra hånden, hvorimod den lille skolestue var ryge- og snakke»salon«.

Søndagene var naturligvis noget for sig. Da blev der, som ved højtiderne tændt op i den store dagligstue, og der sang vi så morgensang alle sammen eller i hvert fald alle de, der vilde være med, og jeg tror, det var de fleste. Vi sad eller stod i alt fald tæt og helt ud i gangen eller stuen bagved. Det formede sig som en kort andagt, hvor vi i reglen begyndte med at synges »Den signede dag med fryd vi ser«, hvorefter

far læste teksten til dagens evangelium, fremsagde trosbekendelsen og bad Fadervor, og så sluttede vi for det meste med at synge »Nu ringer alle klokker mod sky«.

Bagefter gik alle pigerne med ind i vores spisestue til kaffe og rundstykker og til en hyggelig snak, inden de skulde ned at dække bord og lave mad til middag. Søndagsmiddagen bestod næsten altid af sødsuppe og frikadeller. Det var den stående festret i elevtiden. Om sommeren afløstes sødsuppen dog af rabarbergrød eller rødgrød, når den tid var.

Søndag eftermiddag og aften stod dagligstuen åben for eleverne, og der var altid en del, der dukkede op for at hygge sig, spille skak eller andet. Vi havde en række forskellige spil stående. Efter aftensmad kom der flere, så der tit var stuvende fuldt, og så legede vi, med far og mor i spidsen, hviskelege af mange forskellige slags eller andre selskabslege til kl. 20, hvorefter residensen forlagdes til den store skolestue, hvor underholdningen fortsatte med oplæsning eller med lysbilleder fra fjerne lande eller med musik. Var Peder Jakobsen god til at spille på kornet, så var han endnu mere uforlignelig til at spille på fele, den norske violin med 8 strenge. Han skal have været en af de dygtigste felespillere, der har været i Danmark, og det var en lyst at høre ham.

Så gik da vinteren med arbejde og fest. Den 30. marts sluttede vinterskolen, hvis da ikke påsken lagde sig imellem, og det var tit med en vis bevægelse, at eleverne sagde farvel. Et højskoleophold kunde, vel først og fremmest takket være foredragene, for lydhøre elever blive en oplevelse, de aldrig glemte, af en sådan art, at det kunde være med til at bære deres liv fremover.

April var en travl måned. Der blev gjort hovedrent over det hele. Alle madrasser kom ud og blev luftet, solet, banket, børstet og repareret. Bådene blev tjæret, malet og søsatte. Dette skete dog undertiden først ind i maj. Haven blev gjort i stand, gangene revet og skuffet. Og så kom sommerpigerne den 3. maj. Det var en festdag. Flaget var naturligvis hejst, og pigerne blev budt velkommen. Det står sådan for mig, at den dag begyndte sommeren. Det troede pigerne tilsyneladende også. Jeg kan huske, at mor tit jamrede over det, når de kom anstigende i deres tynde sommerkjoler. Maj kan som bekendt være kølig, og vi var altid holdt op med at fyre, også i privaten, inden skolen begyndte. Men hvordan vejret end artede sig, så syntes vi, at nu var det sommer. Sommerskolen varede kun 3 måneder, fra maj til august.

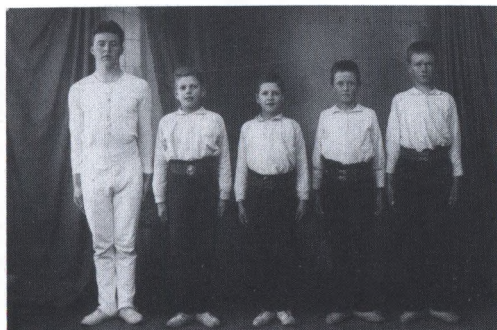
Far og mor i deres yngre dage.

Mormor og morfar som vi kendte dem.

Ry Højskole. Tårnet og »det nye« set fra haven.

Det er mig i barnevognen. Drengen med flaget er en københavnsk feriedreng. De øvrige er mine søskende.

Mit 1. foredrag, hvor jeg forklarer foto, hvor fuglene færdes.

Et kig ind mod buegangen og mod vore egne stuer i bygningen bag træet.

Far læser højt i familiens skød.

Det passede bedst med rytmen på landet. August var jo høstmåned, hvor der var brug for alle hænder. Men jeg kan huske, at far også begrundede den korte skoletid med, at pigerne var meget lettere at komme i gang med end karlene, der først ligesom skulde se det hele an. Pigerne derimod var parate med det samme.

En af de ting, der var med til at sætte præg på sommerskolen, var udflugterne rundt om i den skønne egn med de mange udsigtspunkter og med de historiske minder: *Øm kloster*, hvor udgravningerne netop var i gang, og hvor man næsten hvert år fandt nye spændende ting, *Gl. Rye* med den mærkelige kirke, hvor Danmarks skæbne blev afgjort i 1534, og med St. Sørenes kilde ude i skoven. Der var også megen historie knyttet til *Himmelbjerg*et, hvortil turen gik til fods gennem skoven en af de første dage efter, at skoven var sprunget ud. Men højdepunktet i den retning var dog sejlturen med »*Hjejlen*«, den berømte hjuldamp, hvis kongelige kahyt går tilbage til Frederik 7. selv, og som trods sin høje alder stadig maler vandet tyndt i Silkeborgsøerne med sine store hjulskovle. Turen gik ad disse søer og ad selve Gudenåen til Silkeborg. Det var en festtur. Der blev sunget fædrelandssange undervejs, tit til hornmusik, når Peder Jakobsen sad i forstavnen og spillede på sin kornet, mens panoramaet skiftede fra sø til sø. I Silkeborg drak vi kaffe med medbragte kringler til, og på hjemturen lagde vi til ved en af de mange landingspladser for at gå gennem skoven op til »*Caroline Amalies høj*«, hvorfra der er den skønneste udsigt ud over den gren af Borre sø, der ikke ufortjent kaldes »*Paradiset*«, for det ser virkelig paradisisk ud med de tilsyneladende uberørte skovklædte skrænter rundt om og selve paradisøerne midt i det hele. I adskillige år – det var vist efter, at jeg havde læst Robinson Cruse – havde jeg romantiske drømme om en naturtilværelse som eneboer på en af disse små ubeboede og skovklædte øer.

Jeg var i det hele taget i mine drengeår lidt af en natursværmer. Jeg gik tit lange ensomme ture rundt om i skovene og ønskede vistnok, jeg kunde komme dyrene på nært hold og leve sammen med dem som Mowgli i Kiplings junglebog. Undertiden lagde jeg tøjet og tog en svømmetur i en af de søer, der altid var nær ved hånden. Det var også en skøn oplevelse at stå op kl. 6 en sommermorgen og ro ud på søen og ind mellem sivene for at ligge stille der med en spændende bog i hånden, men samtidig med naturen omkring sig med alle dens lyde. Jeg gik også på jagt med min ketsjer efter sommerfugle og andre insekter

og fik efterhånden lavet mig en lille samling, som jeg var meget optaget af. Somme tider havde jeg Gudrun med på mine morgenture. Vi elskede begge to at stå tidligt op.

Men tilbage til sommerskolen. Højdepunktet var trods alt *elevmødet*, der altid fandt sted den første lørdag-søndag i juli. Sommerpigerne hjalp til med alle forberedelserne i have, køkken og andre steder, for at alt kunde være parat og i orden. De lagde sig sammen to og to i sengene, så der kunde blive senge til overs til gæsterne, d.v.s. den kvindelige del af dem. Karlene var der arrangeret plads til i en hølade op ad Skanderborgvej, og ellers måtte de selv se at klare sig på en eller anden måde. Det var jo sommer, og natten var kort.

I løbet af lørdag eftermiddag begyndte de gamle elever at indfinde sig, og gymnastiksalen var i reglen stuvende fuld til det første foredrag straks efter aftensmad. Derefter fulgte det, som vi børn var mest optaget af. Der var blevet hængt kulørte lygter op rundt om i haven, og efterhånden som det mørknedes, blev de tændt. Det så eventyrligt ud, og nu begyndte de optrin af forskellige art, som eleverne havde indøvet i tiden forinden. Siden vandrede man rundt i gangene eller sejlede ud på søen for derfra at nyde synet af den illuminerede have.

Søndag morgen efter morgensang, der foregik festligt i gymnastiksalen, drog hele selskabet på sejltur til Himmelbjerget. Den oplevelse havde karlene jo ikke haft om vinteren. Imens blev både gymnastiksalen og foredragssalen, der stødte op til hinanden med brede fløjdøre imellem, rigget til med borde – et arbejde vi drenge i den almindelige feststemning deltog i med liv og lyst – så alle kunde spise middagsmad i fællesskab. Et underholdende indslag her var den revy, der blev holdt over antallet af dem, der var mødt op fra de forskellige årgange. Om eftermiddagen var der møde under åben himmel, som regel i rosengården, hvor talerstol og alle optænelige former for bænke og sæder var blevet slæbt ud, og hvor nu far og en eller to af lærerne holdt foredrag for den lyttende skare.

Om aftenen var der i reglen musikunderholdning ved Peder Jakobsen, som undertiden allierede sig med andre udøvere af denne ædle kunst. Han havde naturligvis også indøvet et flerstemmigt kor blandt sommerpigerne, som optrådte enten den ene eller den anden aften og også ved andre lejligheder. – og så begyndte de »gamle« så småt at bryde op. Adskillige blev dog til næste dag, navnlig hvis den faldt sammen med fars fødselsdag den 7. juli, hvad der hændte flere gange.

Den dag blev far og mor altid vækket ved sang af sommerpigerne uden for deres sovekammervindue. Var der gamle elever til stede, var de også med, eller de dannede deres eget kor.

Å propos *Peder Jakobsen*, som spillede en meget stor rolle i hele skolens liv, så var han og far ungdomsvenner. De havde truffet hinanden på Vallekilde Højskole i sin tid og var der blevet enige om, at hvis den ene af dem nogensinde skulde kom til at få sin egen højskole, så skulde den anden være lærer der. Det blev altså far, der fik højskolen, og Peder Jakobsen, der blev lærer, og jeg tror også, de begge befandt sig bedst ved den ordning, men de forenedes på den måde i et mangeårigt samarbejde, hvor Peder Jakobsen, dels på grund af sin egen musik og af den musikalske virksomhed, han hver vinter og sommer fik sat i gang på skolen med kor og orkester, dels på grund af hele sin fornøjelige og festlige færd, kom til at kaste en egen glans over skolelivet på Ry Højskole hele min barndom igennem og også længere frem.

Den 30. juli sluttede sommerskolen. Havde vintereleverne hilst af med en vis bevægelse i sindet og undertiden også i ansigtet, så græd pigerne ganske åbenlyst, mange af dem i hvert fald, når de forlod skolen. Det kunde også være en sær følelse for os fastboende, når skolen, der havde været fyldt med liv og fest, nu pludselig stod næsten tom og øde. Men det varede sjældent mere end nogle få dage. Så rykkede et hold kursister ind. Det kunde være studenter af forskellig observans, det kunde være friskolelærere, som altid holdt deres årlige sommerkursus på en højskole i den tid, der ikke var elever, men i tyverne dukkede *københavnere* op. Det var Københavns Højskoleforening, der fandt på at arrangere »8 dage på højskole« for deres medlemmer. Det var en slags kombination af skole og ferie, og vel til dels på grund af Ry Højskoles beliggenhed ved sø og skov nær Himmelbjerget m.v., var der hvert år mange, der søgte til Ry.

Disse københavnere, der var i alle aldre, var vældig fornøjelige at have med at gøre, og her var det skolens egne lærerkræfter, der stod for arrangementerne: foredrag om formiddagen, udflugter om eftermiddagen, underholdning om aftenen. Sådan gik det slag i slag, og så nød vi faktisk stilheden bagefter, når ugen var omme, og vi havde hele skolen og haven og det altsammen for os selv, lige til vinterskolen skulde begynde, kun afbrudt af vort 3-dages *efterårsmøde* for egnens folk sidst i september, også et festligt indslag med en række af

fremmede talere, mest andre højskolefolk og præster, der kom som et pust fra en beslægtet verden uden for vor egen dør.

Familieliv

Bortset fra højtiderne ved jul og påske var der ikke megen tid til det mere snævre familieliv. Når kursustiden var forbi i august, havde vi ganske vist 2-3 måneder, før der atter kom elever, men i en stor del af denne tid var far på foredragsrejse til forskellige egne af landet. Det hændte også, at mor var med. Jeg ved heller ikke, om vi just savnede dette snævre familieliv så stærkt. Der var jo altid folk omkring os på skolen, og den største del af året foregik der så meget, vi havde del i.

Dertil kom, at vi havde *morfar* og *mormor* boende hos os. Det var meget sjældent, at de rejste bort, og efterhånden som de kom højere op i årene, gjorde de det aldrig, så dem vidste vi altid, hvor vi havde, og vi vidste, vi altid var velkommen hos dem. Ikke mindst Tage og jeg har tilbragt en stor del af vor barndom nede hos dem i deres to små stuer. Det hændte også, at vi sov hos dem, hvis både far og mor var ude at rejse. Morfar havde oprindeligt haft sit værksted i et rum ved siden af svinestien og der lavet og repareret mange ting. Han lavede bl.a. en gang en armbrøst til hver af os fire drenge, som vi havde megen fornøjelse af, når vi legede krig.

Efterhånden led han imidlertid så meget af gigt, at han måtte holde sig nede hos sig selv, men uvirksom kunde han ikke være. Han fik indrettet sig et slags værksted inde i deres sovekammer. Der havde han sit værktøj, bl.a. skomagerværktøj. Han forsålede og reparerede alle familiens sko, når de trængte til det, og han pudsede og blankede dem til hver søndag, så de strålede. Til daglig gik vi med træsko ude og med kludesko inde. Han klippede også vort hår, når det blev for langt. Jeg tror, jeg var henved 14 år, før jeg første gang kom til en rigtig frisør.

Mormor holdt mest til i den forreste stue, hvor de havde deres spisebord og bagved det en sofa, som vi måtte hoppe i, så meget vi vilde. I krogen stod en gammel bornholmer, der bar årstallet 1820, og ved væggen overfor var der en stor dragkiste. Mormor sad tit og spandt, når vi kom derned. Det gav sådan en hyggelig snurrende lyd. Og så stegte hun æbler på sin lille kakkelovn, så stuen duftede af det. Hun lærte os en masse forskellige kortspil, ikke noget med Whist og den slags, men gamle sjællandske spil med sjove navne som »Røde

Anders«, »Skidt-mads«, »So«, »Hanrej«, »Køre i skoven«, »Glide på stige« og mange andre, bl.a. »Brus«, som var et meget indviklet, men spændende spil. Vi søskende fik indimellem megen tid til at gå med disse spil nede hos mormor, der altid selv var med og morede sig lige så meget ved det som vi. Hun kunde le, så hendes tykke mave hoppede op og ned. Men når mor bankede i gulvet ovenover, vidste vi, at nu skulde vi op og i seng.

Morfar og mormor kunde fortælle meget om gamle dage, og det hændte også, de læste et eventyr for os. Det undrede os lidt, at de i så fald altid udtalte ordene »mig«, »dig« og »sig«, som de skrives, for sådan sagde de jo ikke, når de snakkede, så lidt som vi naturligvis gjorde det, men sådan havde de vel lært at læse, den gang de gik i skole i en fjern fortid, og når vi stadig bruger den stavemåde, hænger det formodentlig sammen med, at man virkelig har *talt* sådan en gang.

Det hændte også, når vi kom derned, at de begge sad i den inderste stue, mormor med sit strikketøj og morfar i færd med at læse højt af bibelen for dem begge. Der var ligesom en højtid over det, noget trygt og fredfyldt, der virkede også i dagligdagen.

Hvad far og mor angår, så nød vi det naturligvis, når vi havde dem for os selv, og det skete jo da indimellem. I efteråret 1915 tilbragte hele familien således en måned sammen i København. Far havde meldt sig til eller fået bevilget et månedskursus i historie, formodentlig på lærerhøjskolen, og så tog han altså familien med sig, så den samtidig kunde »gøre« København. Jeg husker, at Ejlif, der nærmede sig de 12 år, på turen over Fyn gjorde mig opmærksom på, at der var dobbeltspor, så togene ikke behøvede at vente på stationerne, når de skulde krydse hinanden. Det kendte vi ikke noget til i Jylland den gang. Jeg husker også, at far et stykke inde på Sjælland pludselig pegede ud ad vinduet og sagde: Der ligger Fjenneslev kirke. – Jeg har siden aldrig kunnet lade være med at kigge efter de to berømte tvillingtårne, når jeg passerede forbi, hvilket unægtelig er sket mange gange.

I København blev vi modtaget af fars fætter onkel Marinus og hans familie, men næste formiddag gik far på jagt efter en lejlighed, mens vi andre kiggede på ænder og svaner i Ørstedsparken, og ved middagstid kom han og meldte, at det var i orden. Om eftermiddagen kom en vognmand, som onkel Marinus vist havde været behjælpelig med at få fat i, kørende med vore senge, borde og stole samt køkkengrej etc., der var sendt i forvejen til godsbanegården, og så flyttede vi ind. Jeg tror, at

det var en 3- eller 4-værelses lejlighed, og den lå på Nørrebro i nærheden af runddelen, ikke langt fra hvor onkel Marinus boede.

Der var heller ikke langt til en anden af fars fætre, onkel Laurits, der var murermester og boede på Ndr. Fasanvej med kone, tante Julie, og 6 børn i en 3½ værelses lejlighed. De sad lidt mere småt i det end onkel Marinus, men deres hjem kom til at spille en stor rolle for os, da vi siden på uddannelsens vegne kom til København. De 6 var en for en omtrent på alder med os 6, og vi fik med tiden meget med dem at gøre. Jeg husker, at der endnu i 1915 var marker og grøftekanter langs vejen, når vi skulde hen at besøge dem.

Det var mærkeligt, men morsomt på den måde at være overladt til os selv uden hjælp af piger og deslige. Mor lavede selv maden, vel hjulpet af mine store søstre. Som i ethvert velorganiseret samfund havde vi hver vore opgaver. Tages og min indskrænkede sig nu til hver morgen at gå med far ned til runddelen for at købe dagens avis. Hver eftermiddag var vi på tur ind til byen for at se alle de mærkværdigheder, København havde at byde på. Foruden Zoologisk Have blev det til en lang række museumsbesøg, som Tage og jeg med vore 5 og 7 år dog var lovlig små til rigtig at få noget ud af, men jeg kan huske, at kustoderne sine steder gjorde store øjne, når mor troppede op med en hale på 6 børn efter sig. Det syn var de vist ikke rigtig vant til. Somme tider var far med. Det beroede lidt på, hvordan det lå med timerne på hans kursus. Vi var naturligvis også i Tivoli en aften. Den Københavnstur blev i det hele taget en oplevelse, vi længe mindedes.

Året efter hen i august, da kursustiden var forbi, tog far og mor os med på en tur til Viborg. De vilde bl.a. vise os Joakim Skovgårds bibelske billeder i domkirken, som var noget forholdsvis nyt på den tid. Det var som at gå rundt midt inde i bibelhistorien fra først til sidst. Bagefter flottede far sig og lejede en landauer til at køre os ud til Finderup, hvor vi lejrede os ved foden af mindekorset, mens far læste op af »Erik Menveds Barndom« om kongemordet i Finderup lade. Imens holdt kusken stiv og strunk nede på vejen for bagefter at køre os til Hald sø med ruinerne af det, man mente var Niels Bugges borg. Derfra tog vi med toget til Herning, hvor vi indlogerede os på højskolehjemmet for næste dag at besøge Herning museum, hvor vi blev meget betaget af voksfigurene i fuld legemsstørrelse, der sad omkring bordet og »bandt« hoser. Vi troede først, det var rigtig levende mennesker. Hjemturen gik over Jelling med runesten og høje og videre

over Vejle tilbage til Ry. Jeg sidder og undrer mig over, at turen kun varede et par dage. Den fylder ligesom meget mere i erindringen.

I 1917 var vi på lignende måde ved Vesterhavet, hvor vi aldrig havde været før. Også det var en stor oplevelse. Bl.a. sejlede vi i stormvejr over Ringkøbing fjord med den gamle berømmelige hjuldamper »Prins Hamlet«, der mindede om »Hjejlen«.

Sommeren 1918 var lidt af et eventyr. Da boede vi i Århus. Ejlif havde været syg hele vinteren og blev efter nytår indlagt på julemærkesanatoriet ved Kolding. Han kom sig heldigvis, men fik at vide, at han skulde rekreere sig med saltvandsbade om sommeren, hvilket jo ikke kunde lade sig gøre i Ry. Samtidig skulde han gå til præst. Vi var medlemmer af Århus Valgmenighed, hvor Asger Højmark var præst. Han kom i reglen til Ry en gang om måneden og prædikede for en lille kreds af valgmenigheden, som far havde fået oprettet der. Indimellem rejste vi dog til Århus, især ved højtiderne, for at være med i kirken der, som for det meste var propfuld af mennesker. Ejlif skulde egentlig have rejst frem og tilbage, men nu kunde der slås to fluer med et smæk. Desuden trængte mor også til at få sig en slags ferie. Hun var blevet lidt nedkørt af alt besværet med under rationeringen at skulle skaffe mad til så mange sultne munde. Ejlifs sygdom havde vel også taget på hende.

Resultatet blev, at far og mor ligesom i København tre år før lejede en tom lejlighed i den sydlige del af Århus nær Marselisborg strand. Vi fik de nødvendige møbler sendt derud, og lidt over midten af maj drog familien af sted. Far og Ragnhild måtte dog blive hjemme for at passe henholdsvis skole og huset, hvor Ragnhild nu skulde optræde som værtinde, men de besøgte os, så tit det lod sig gøre.

Det blev en dejlig sommer, som vi nød i fulde drag. Hver morgen gik Ejlif og jeg ud til badeanstalten – den gang var det utænkeligt at bade fra åben strand, hvis det da ikke var et meget øde sted. Tage var også med fra begyndelsen, men faldt snart fra igen. Det var ikke rigtig noget for ham. Vi to andre nød derimod det friske vand med den underlige saltsmag, som vi jo ikke var vant til. Det værste var, at der også var »brandmænd«. Jeg fik en gang viklet mig ind i en. Det sved i tre dage efter, så siden passede jeg bedre på.

Hver eftermiddag, når vejret var til det, men det står sådan for mig, at det var det meste af tiden, drog familien til stranden, hvor vi lejrede os med udsigt ud over det blå hav. Der var noget at se på. Der

gik små turistdampere fra havnen ud langs kysten, helt ud til »Ørnere- den« med forskellige anløbssteder undervejs. Dem sejlede vi indimel- lem med. Der gik dampere til Mols og Helgenæs, som vi kunde se på den anden side af bugten. En daglig oplevelse var det at se Kalundborg- damperen stå bugten ind. I øvrigt legede og soppede vi. Mor havde madkurv med, og tiden løb, så før vi vidste af det, var det tid at gå hjem, men herligheden gentog sig jo næste dag.

Det var en skøn sommer. Naturligvis »gjorde« vi også skovene omkring Århus og var indimellem på længere udflugter, ligesom vi nu og da var på besøg hjemme i Ry, bl.a. til elevmødet, hvor far netop det år fyldte 50 år, endda på selve elevmødedagen, hvad der affødte en særlig festivitas. Men med Ejlifs konfirmation hen på efteråret var det uigenkaldeligt slut med denne ekstra oplevelse, som Århusommeren var for os.

Påske 1919 tilbragte vi – hele familien – i Sønderjylland hos vores moster Margrethe, der lignede mor næsten til forveksling, og hendes mand Olav Fink. De havde en stor gård, Brændstrupgård, i nærheden af Rødding, lidt syd for den daværende grænse, og så havde de 12 børn – eller fik det i hvert fald – hvoraf de 7 ældste var nogenlunde på alder med os 6. Så længe krigen varede, var det meget svært at komme over grænsen. Det var dog lykkedes mor at slippe igennem et par gange, men nu var krigen slut med våbenstilstanden fra november 1918, og så løsnedes de strenge bestemmelser. Vi blev afhentet i hestevogn fra Vejen st. og havde så en køretur for os på ca. 20 km. ned over Kongeåen og videre frem. Det var spændende, bl.a. fordi vi havde en mægtig pose sukker med, som de havde det meget småt med dernede, men det lykkedes at få den smuglet igennem.

Næste dag, skærtorsdag, skulde Laurits, den næstældste, konfirmeres i Rødding Frimenighedskirke. Det var bl.a. derfor, vi skulde derned. Vi var jo mange, så vi kørte tæt pakket i 3 vogne de 6 km. til Rødding. Det var festligt. De havde 5 stadsvogne: en slags landauer, nemlig en Faeton, som de slet og ret kaldte »fejton«, en charabanc, en slags jagtvogn, som de kaldte »gummihjul«, fordi den i modsætning til de andres jernringe havde gummiringe omkring fælgene, en jumbe og en gig. Det var i det hele taget store forhold. Farbror Jens hjemme i Dalgård, som vi regnede for en pæn gård, havde 3 heste og 10 køer, men her havde de 8 heste, 4 spand, og 40 køer med en mægtig tyr – en bo'l, som de sagde – i spidsen. Desuden får og en masse grise foruden

høns etc. Der var store bygninger og udstrakte marker, så der var plads nok til at røre sig på både ude og inde, og vi kom vældig godt ud af det med vore fætre og kusiner.

Morbror Olav, som vi kaldte ham, skønt han jo ikke var vor morbror, var en driftig mand og vel lidt af en høvding på egnen. H.P. Hanssen, rigsdagsmand i Berlin og sønderjydernes berømte og uforfærdede fører gennem mange år, var hans morbror, og morbror Olav tog ivrigt del i den samme kamp. Han var ikke sjældent ude at tale, og han talte højt og kraftigt, også hjemme i stuerne. Jeg ved ikke, om vi måske var en smule bange for ham, når han tog fat, men han var samtidig en festlig og munter mand, der heller ikke var bange for at le. Ejlfif sammenlignede ham i en tale mange år efter meget rammende med Thor, der færdedes i Asgård, men som jævnlige forsvandt i sin vogn, og så vidste man, at nu var der nogle jætter, der skulde gøres op med.

Moster Margrethe var derimod mild og moderlig, også over for os, når vi siden var på ferie i Brændstrup alene, og det var vi flere gange. Det blev heller ikke sidste gang, vi holdt påske der sammen med far og mor. Fra nu af var Brændstrupgård et led i vor tilværelse.

Men vi havde også familie på Sjælland, på Kalundborgegnen, som jo var mors hjemegn. Der boede morbror Jens, mors ældste broder, og ham og hans kone Marie besøgte vi i august samme år. Det var et husmandssted, og de havde ingen børn, så det var på flere måder en modsætning til Brændstrupgård, men der var godt at være, og jeg tror nok, mor nød at føre os rundt til alle sine kendinge på egnen, som vi i reglen tilmed mere eller mindre langt ude var i familie med. Vi gjorde naturligvis også en udflugt til Kalundborg, til vogns med to heste for, som morbror Jens havde lånt hos en af sine naboer. Selv havde han kun een hest, og den kørte han bl.a. rundt med for at samle æg ind, som han transporterede til Kalundborg. Det gav lidt ekstra fortjeneste, og Tage og jeg var i reglen med på de ture, så vi var nok dem, der kom mest omkring. Han lærte os bl.a. at spænde hesten for og fra. Den slags var der jo så mange til i Brændstrup. Og han var hyggelig og rar at være sammen med.

Moster Helga var den yngste af dem alle. Hun holdt på den tid til hos os, og der blev hun gift, med en sønderjyde Mathias Schultz, der som så mange andre havde sneget sig over grænsen for at undgå at blive taget til tysk soldat. Han holdt også til hos os, og brylluppet stod på Ry

Højskole i oktober 1919. Der blev en rigtig familiefest. Morfar og mormor levede stadig, alle Finkerne kom og hele familien i øvrigt, også et hold fra Sjælland med morbror Jens i spidsen, foruden Mathias's familie fra Sønderjylland. Det hele gik med liv og lyst. Om aftenen dansede vi i gymnastiksalen, hvor morbror Olav bl.a. førte an til »Så væve vi vadmel...«, en dans eller leg, jeg her første gang stiftede bekendtskab med.

Mor havde fået den festlige idé, for det første at de nygifte skulde tilbringe brudenatten i »Søhuset« – et lille hus vi havde stående på pæle i søen nær land med en bro ud til – og dernæst at vi alle skulde følge dem derned med fakler. Det gjorde vi også ud på aftenen, men faklerne var hjemmelavede, og det viste sig, at de brændte meget hurtigt ud, så fakkeltøget kom til at gå over stok og sten, alt hvad remmer og tøj kunde holde. »Stræv og skynd jer, stræv og skynd jer« råbte morbror Olav, og så gik det vilde løb i fuld fart ned over slædebakken. Alligevel var det kun få, der endnu havde ild i deres fakkel, da vi nåede søen, men meningen var god nok og humøret fejlede heller ikke noget.

En stor del af mors familie boede nær omkring os. Det samme var i endnu højere grad tilfældet med fars. Hans tre søskende boede som før nævnt alle i omegnen af Ry, som jo var deres hjemegn.

Den 10. februar 1920 fejrede morfar og mormor *guldbryllup*. Det var naturligvis også en stor begivenhed, men denne gang kunde sønderjyderne ikke være med, for samme dag var der afstemning i Nordslesvig. Jeg husker, det var et frygteligt stormvejr, men flaget blev trods alt hejst på tårnet til ære for begge begivenheder. Genforeningen fandt sted samme sommer, hvor Christian 10. på sin hvide hest red ind i den genvundne landsdel. Det var den 10. juli, og dagen efter fandt den store folkefest sted på Dybbøl. Far og mor var med dernede, også Ejlif, der sammen med Karl var cyklende derned. Vi andre måtte nøjes med at høre dem berette om den uforlignelige oplevelse, det havde været, men allerede i august fik vi lejlighed til at se de mindere steder omkring Dybbøl. Solvejg, Tage og jeg kom fra Brændstrup, hvor vi havde tilbragt en 3-ugers tid, Ejlif og Gudrun kom cyklende fra Ry, og mor, far og Ragnhild kom sejlene til Sønderborg fra Fyn, efter at have været en tur i Norge.

Bagefter tog vi alle til Brændstrupgård, hvor vi yderligere blev nogle dage, inden turen gik hjemad, og næste sommer holdt Solvejg, Tage og jeg atter sommerferie i Brændstrup, idet vi dog tilbragte nogle dage hos

møster Helga og Mathias, der havde overtaget en mindre gård i Stenderup 7-8 km. fra Brændstrup.

Samme efterår, sidst i oktober 1921, døde mormor. Det kom ganske pludseligt. Hun havde ellers været ualmindelig rask og livlig i tiden forinden. Vi var ikke hjemme. Solvejg var blevet konfirmeret søndagen forud, og det var den gang skik og brug i Århus Valgmenighed, at de nykonfirmerede gik til alters med deres forældre og pårørende søndagen efter konfirmationen. Vi var derfor taget til Århus hele familien og havde, som vi plejede, indlogeret os på højskolehjemmet der. Mandag morgen tidlig blev vi vækket af en pige, der meldte, at der var telefon fra Ry. Det var Karl, der ringede og fortalte, at mormor var død samme nat. De havde været omme hos hende og morfar om aftenen og havde siddet og snakket til henad kl. 11. Mormor havde været livlig og munter som sædvanlig. Et par timer efter var hun død.

Jeg husker mors fortvivlelse over, at hun ikke havde været hjemme, da det skete. Og på os børn gjorde det et stærkt indtryk, ikke blot fordi det kom så helt uforberedt, men det var første gang, vi oplevede døden på så nært et hold.

Skolegang

Jeg ved ikke, hvornår jeg begyndte at gå i skole. Det skete helt umærkeligt. Vi gik nemlig i skole hjemme, hvor mor og far selv underviste os, dels vel fordi de vilde have hånd i hanke med, hvordan vores skolegang skulde forme sig, dels vel også fordi de syntes, det var morsomt og naturligt at undervise deres egne børn, når de nu begge to var lærere. Mor havde tilmed i 11 år undervist børnene på asylet i Skippinge, så hun havde øvelsen. Vi for vort vedkommende har altid været taknemmelige for den skolegang, vi fik på den måde. Harald og Arne gik også i skole sammen med os. Jeg kan ikke huske, at Ragnhild var med. Hun var ude over den alder, da vi yngste rigtig skulle til at begynde. Derimod mindes jeg, at jeg har siddet ved skolebord sammen med Ejlif, der var 5 år ældre, og naturligvis med Gudrun og navnlig da med Solvejg sammen med os »fire små drenge«, der fulgtes ad i tykt og tyndt.

Undervisningen foregik i det ene af de to værelser oppe på loftet, hvor vi havde et rigtigt skolebord stående. Frikvartererne tilbragte vi i reglen ude på loftet, hvor det var spændende at lege. – Om sommeren

foregik undervisningen i reglen nede i »Søhuset«, hvor moster Helga og Mathias havde tilbragt deres brudenat, men som ellers var indrettet som en slags dagligstue. Soppestedet og bådebroen lå lige i nærheden, så her gik frikvartererne bogstavelig talt som en leg.

Men vi fik rigtignok også lært noget, og der var system over undervisningen. Så længe vi var små, var det udelukkende mor, der tog sig af det, og jeg ved som sagt ikke, hvornår min skolegang rigtig begyndte. Vi var med inde og sad og tegnede, eller hvad vi nu kunde sysle med uden at forstyrre de andre. Vi hørte på, når mor fortalte, og efterhånden kom vi så rigtigt med, men mor vedblev også at have timer med os hele vejen igennem, til vi skulde konfirmeres. Hun lærte os at læse, skrive og tegne, og hun fortalte bibelhistorie for os. Hun havde også regning og geografi med os højere op, men på et vist tidspunkt overtog far danskundervisningen. Jeg ved ikke, hvor gammel jeg var, men jeg husker tydeligt, at mor en skønne dag sagde til mig, at nu måtte jeg hellere gå op til far. Det hændte jo, at de havde time samtidig, far med de store, mor med de mindre, og i så fald holdt mor til nede i stuen.

Jeg tror nok, jeg følte mig lidt ovenpå, da jeg entrede op ad trappen til loftet og lindede på døren ind til skolestuen, hvor far modtog mig med et stort smil. Mærkeligt nok husker jeg ikke, om Harald også var med. Vi to var ellers altid på samme kompagni. Jeg husker heller ikke, om det var dansk eller historie, der stod på timeplanen, men under alle omstændigheder begyndte vi med at synge »Der ligger et land mod den evige sne«. Når jeg siden har været med til at synge den sang – og det har jeg unægtelig mange gange – har den altid rummet et minde for mig om den dag, da jeg vistnok hørte den første gang, og hvor den ligesom løftede og bar mig ind i en ny og spændende verden.

Jeg tror egentlig nok, mor i sig selv havde de største pædagogiske evner, men far havde nok lettere ved at blive begejstret. Han var en dygtig dansklærer. Vi lærte at stave perfekt og sætte tegn efter alle kunstens regler og i det hele behandle vort modersmål, som det fortjener, men bedst var dog historietimerne, hvor han både fortalte bibelhistorie, verdenshistorie, Danmarkshistorie og dansk litteraturhistorie på en sådan måde, at jeg den dag i dag kan huske store dele af, hvad han fortalte, undertiden ordret hvad han sagde. Jeg har somme tider undret mig over, at det kunde nås altsammen, for vi havde normalt kun en time med ham om dagen. Han havde jo først og

fremmest højskolen at skulle passe. Indimellem læste han tilmed op for os. Jeg husker f.eks., at han læste både Vaulundurs saga og Ørvarods saga af Oehlenschläger højt for os.

Mor kunde også fortælle, så det gjorde indtryk. Jeg mindes en gang, da vi var helt små, at hun sagde til os: »Kom, så skal jeg fortælle jer noget«, og så samledes vi omkring hende henne ved kakkelovnen i spisestuen. Jeg tror, det var selve juleaften i skumringen. I hvert fald fortalte hun os om, hvorfor vi holder jul, om Jesu fødsel i Bethlehem, på en sådan måde, at det står for mig, som om det var første gang, jeg hørte det, hvad det dog næppe var. Derimod kunde mor ikke synge. Det mente hun i hvert fald, og jeg kan heller ikke huske, at vi sang, når hun havde timer med os, sådan som vi gjorde hos far. Ikke desto mindre sang hun for os, når vi var kommet i seng om aftenen, og hun havde bedt aftenbøn med os. Jeg kan endnu høre for mig hendes lille spinkle stemme, men jeg syntes nu, det lød så kønt. Og det gjorde det også, for hun sang ud af sit hjerte.

Det hændte også, men det var ikke så tit, at far kom ind i sovekammeret og sang for os. Det var med en lidt anderledes stærk røst, der ligesom fyldte rummet, om Villemand og hans mø så pur, eller om sneen, der føg så vide om jord, og nonnen, der sang i det hellige kor. Han sang også »Jeg så ham som barn med det solrige øje«.

Det var underligt, men jeg var på en måde bange for far, skønt jeg vidste, at han elskede os og også mig. Jeg er heller ikke sikker på, at mine andre søskende havde det på den måde over for ham – jo, måske Ejlif – og jeg ved heller ikke af, at han nogensinde har gjort mig noget. Derimod kan jeg huske, at mor engang gav mig en lussing, så det summede i mit hoved længe efter, men jeg havde så afgjort fortjent den. Jeg havde løjet for hende, og det var hun blevet klar over. Vi var i det hele taget ikke altid lige søde, måske tværtimod. Vi elskede mor, men vi gjorde ikke altid, hvad hun bad os om. Den almindelige straf, når vi havde forset os, var i øvrigt, at vi kom i seng, selv midt på dagen. Det var en flov historie, men det har jeg oplevet nogle gange.

Far derimod behøvede blot at se på os eller bare sige et ord, så gjorde vi det straks, selv om det var noget, vi ikke havde særlig lyst til at gøre, men der var ganske simpelt ikke noget at stille op.

Hvad nu undervisningen angår, havde de det også med at stikke os nogle bøger ud, som vi selv kunde læse og studere. Vi havde aldrig mere end 4 timer om dagen, kl. 8-12, og uden for elevtiden, hvor far tit

var på foredragsrejse, kunde det ikke undgås, at der kom uregelmæssigheder ind. Der var jo også andet, der skulde passes: haven og marken om sommeren – det var eftermiddagsarbejde – og hønsene og grisene var der jo hele året. Men navnlig om vinteren havde vi tid til at læse selv. Vi læste mange spændende bøger: Jules Verne, Kaptajn Marryat, Ingemanns romaner, Robin Hood og meget andet, som tit gjorde sig gældende i vore lege, men også »fagbøger«, som vi enten selv fandt, eller som mor og far gav os i hænde til selvlæsning.

Den sommer i Århus, hvor mor naturligvis fortsatte med at holde skole med os om formiddagen, gav hun mig f.eks. en bog, hun var faldet over et sted. Det var en slags Danmarks geografi, som gav en masse oplysninger om både det ene og det andet. Jeg morede mig bl.a. med at lære indbyggertallet i alle købstæderne, så jeg kunde dem udenad. Selvom tallene jo ændrede sig efterhånden, blev der dog siddende en fornemmelse af byernes indbyrdes størrelse. Året efter, da jeg blev 11 år, gav far og mor mig Saksens Danmarkshistorie i fødselsdagsgave, og jeg kom virkelig igennem den, skønt det knobte lidt med visse afsnit.

Jeg tror nok, jeg efterhånden var lidt slem til at være overlegen i timerne over for Tage og Arne, der ifølge sagens natur endnu ikke var kommet så vidt i kundskaberne, og det endte på et vist tidspunkt med, at mor blev så irriteret over min opblæthed overfor »de små«, at hun sendte mig over til far i læsestuen. Så kunde han tage sig af mig. Han bebrejdede mig mærkeligt nok ikke noget, men han stak mig nogle mægtige tykke bøger ud, som jeg nu kunde gå i gang medovre hos ham. Jeg tror, det var den time, hvor han forberedte sig til sit middagsforedrag, så jeg var klar over, at det gjaldt om at sidde musestille, hvis jeg ikke skulde kalde dommedag ned over mig. Den ene var Vilhelm Bergsøes »Fra mark og skov« i to tykke bind, den handlede om insekter, og den anden handlede om Edison og alle hans opfindelser. Det var hver dag, jeg var derovre en time, men det tog også tid at komme igennem dem. Jeg var vist 13 år eller deromkring.

En anden gang fik jeg selv fat i en bog om astronomi, og det syntes jeg var mægtigt spændende. Omtrent samtidig var der en anvisning i »Børnevennen«, som vi holdt, på hvordan man selv kunde lave sig en lille astronomisk kikkert, og det gik jeg så i gang med. Jeg fik vores urmager i Ry, Brostrup, til at slibe mig de linser, jeg skulde bruge til okular og objektiv, så de fik de rigtige mål, og kikkertørerne lavede jeg

selv af pap, så de kunde skydes ind i hinanden, og beklædte dem indvendig og udvendig med sort shirting. Den kunde virkelig bruges. Jeg havde i stjerneklare aftener lært mig selv de vigtigste stjerner og stjernebilleder at kende, og nu kunde jeg i kikkerten se bjergene på månen, Venus's faser og Jupiters 4 største måner. Det var fantastisk. Jeg begyndte som før nævnt også at samle på insekter, men om det var inspireret af Bergsøe, ved jeg ikke.

Ud over far og mor havde vi også indimellem andre lærere. Højskolens unge ugifte lærer, Laurits Barkholt, havde naturhistorie, regning og matematik med os, lejlighedsvis vist også dansk. Moster Anna underviste os på et vist tidspunkt i løvsavning, og en vinter gik Harald og jeg med til geometrisk tegning hos hans far Karl Kristensenovre i håndværkerafdelingen, som han jo var leder af. Det var vi meget optaget af, og vi lærte bl.a. at udføre et arbejde med præcision og nøjagtighed. – Vi gik også med til fysik inde hos karlene om vinteren, hvor vi overværede mange eksperimenter. Geometrisk tegning og fysik lå om eftermiddagen uden for vor sædvanlige skoletid. Det gjaldt også tysk, som Solvejg og jeg en vinter eller to gik over og læste hos vor nabo frk. Skov, der sammen med en veninde drev Ry boghandel. Far underviste os selv i engelsk. Han havde læst det på Askov og selv været et par gange i England.

Vor undervisning gik således noget ud over, hvad man ellers den gang lærte i folkeskolen. Ikke desto mindre måtte vi indimellem stille til »eksamen«. Det forlangte nogle emsige medlemmer af skolekommissionen, og sognepræsten, pastor Rechendorff, der var formand, måtte parere ordre, skønt han vist egentlig var lidt ubehagelig berørt ved det. Det foregik altid i april måned, og vi var lidt nervøse ved det, for han virkede så højtideligt på os. Vi måtte både læse, skrive og regne og vist også kramme ud med vore kundskaber i geografi og enkelte andre fag. Bagefter beværtede far og mor ham vist med kaffe inde i stuen, og vi, der var lettede over, at det var overstået, fik chokolade og wienerbrød, hvad der ellers skete meget sjældent, og så fik vi fri resten af dagen.

Hvad gymnastik angår, så tror jeg, pigerne gik sammen med sommereleverne. For vi drenges vedkommende var det lidt mere tilfældigt, men et par vintre i træk havde vi en ualmindelig dygtig og energisk gymnastiklærer, Thorvald Sejbjerg. Han havde gymnastik med karlene, samtidig med at han var elev på skolen. Han insisterede selv på

også at have gymnastik med os fire drenge – vi var vel en 12-13 år gamle – og det var en fornøjelse. Han kom direkte fra Niels Bukh i Ollerup og var grebet af den hellige ild. Der var næsten ingen grænser for, hvad han kunde få såvel karlene som os, der altså dannede et lille hold for os selv, til at lave, hvad enten det drejede sig om stående øvelser eller om spring af forskellig art.

Når Solvejg og jeg gik til tysk hos frk. Skov, hang det sammen med, at det var blevet bestemt, at jeg skulde i mellemskole, når jeg var konfirmeret, d.v.s. jeg skulde ind i en 3. mellem, og da de begyndte med tysk i 2. mellem, skulde jeg forinden have læst dette års pensum. Når Solvejg gik med, hang det sammen med, at jeg som dreng var frygtelig genert, så jeg krympede mig ved at skulle gå alene. Solvejg var meget mere af et verdensmenneske, syntes jeg, og hun var da også straks villig, naturligvis da også fordi hun gerne selv vilde lære noget tysk.

Det med at gå eksamensvejen var vel ellers ikke rigtig efter fars og mors smag. Mellemskolen var jo et led i den »sorte skole«, som Grundtvig havde fordømt. Men jeg havde en vældig lyst til at læse og blive student, og hvad der så ellers kunde følge efter, og det bøjede de sig for. Jeg fik altså lov til at følge min lyst. For mine søskende gik vejen videre frem over efterskole eller sløjds skole og naturligvis højskole. Jeg var med andre ord undtagelsen, der bekræftede reglen.

Harald og jeg gik til præst i Århus sommeren 1922. Vi var derude 2 gange om ugen, men skønt selve konfirmandforberedelsen kun varede en time hver gang, kl. 11-12, så lå det sådan med toggangen, at vi måtte af sted om morgenen fra Ry, vente 3 kvarter i Skanderborg på toget sydfra, og så kunde vi netop nå at være fremme til tiden. Det tog en halv time at gå fra banegården til præstens bolig, hvor det foregik. Vi spiste altid middagsmad hos præsten, pastor Højmark, bagefter. Om det var noget, der var aftalt, ved jeg ikke, men de indbød os i hvert fald altid til det, skønt jeg næppe kan sige, at vi nød det, for vi var vist begge to lige generte og syntes, at det gik så fint til. De var ellers vældig flinke begge to og snakkede tit om Solvejg, der havde gået der året før på samme måde, men hun var også anderledes veltalende.

Harald og jeg brød i hvert fald altid op, når vi havde spist, skønt der var længe til, at toget gik. Somme tider gik vi ned til havnen, hvor der altid var noget spændende at se på, somme tider ud ad Marselissskovene eller stranden til, men tiest, hvis vejret da ikke var altfor strålende, gik

Øverst t.v.: Udsigt fra søen op mod skolen og haven. T.v. »søhuset«, hvor vi gik i skole om sommeren. T. h. badehuset, hvorfra vi svømmede ud i selve søen.

Øverst t. h.: Fra skolens bådebro. Der lægges ud.

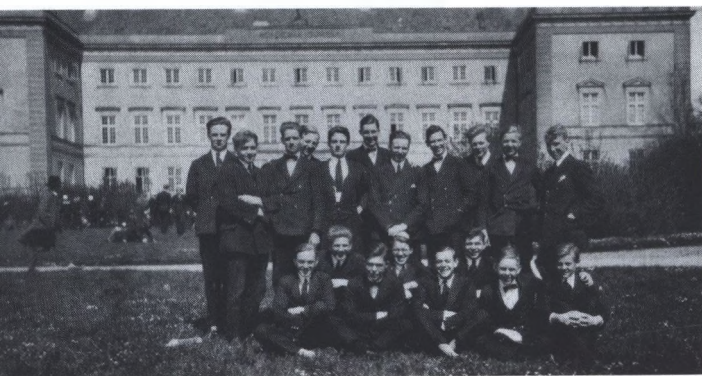

Mine kammerater i Silkeborg 1922–24.

Familien samlet ved Tages konfirmation i oktober 1924. Solvejg og Gudrun på fløjene bagved. Ejlf og Ragnbild foran. Jeg direkte ankommet fra Sorø i min splinternye Sorø-uniform.

Fra Sorø Akademi. Mine klassekammerater.

Fra en ekskursjon med »Kimon«.

Student 1927.

*Studenterkvadsens gymnast
Danskernes Historie Online
teateropførelse i samarbeid med Ag
18 i spidsen.*

vi ned og satte os i statsbibliotekets læsesal. Vi syntes, der var så hyggeligt og spændende med de mange, mange bøger, som vi frit kunde tage ud af hylderne og sætte os at læse i. Jeg fik læst adskilligt den sommer, hvor jeg navnlig fordybde mig i de store opdagelsers historie. Først henad kl. 19 var vi hjemme i Ry igen.

Vi blev konfirmerede den 15. oktober. Små to måneder forinden, straks efter sommerferien, var jeg begyndt på den kommunale mellem- og realskole i Silkeborg. Indtil jeg blev konfirmeret, havde jeg fået lov til at være væk de to dage om ugen, jeg var i Århus, forudsat naturligvis at jeg så vidt muligt holdt mig á jour med tingene, men det behøvede man nu ikke at sige til mig. Skolens leder, overlærer Mouridsen, var i det hele taget en meget frisindet mand. Jeg havde sammen med far været oppe at hilse på ham kort før sommerferien, og da viste det sig, at de allerede var et stykke henne i skoleåret, der begyndte 1. april. Far havde regnet med, at de først begyndte efter sommerferien, så han blev vist lidt bange for, om jeg nu også kunde klare det, når jeg tilmed skulde gå for halv kraft i begyndelsen, men Mouridsen sagde, at jeg kunde bare komme. Så måtte man se, hvordan det gik. Om en eller anden form for optagelseprøve blev der slet ikke tale.

Jeg drog så af den 21. august til Silkeborg. Jeg var meget spændt og ikke mange sure sild værd, da jeg vinkede farvel til min familie, der vist alle fulgte mig over til toget. Jeg havde jo aldrig gået i skole med andre end mine søskende + Harald og Arne. Det var som en ny verden at dumpe ned i. Jeg kan huske, at mor sagde til mig forinden, at lærerne nok ikke var vant til, at man sagde du til dem, så jeg måtte da endelig huske at sige De. Hjemme var vi jo dus allesammen. Jeg havde læst nogle drengebøger og var forberedt på, at det måske kunde gå lidt vildt til, og at jeg måske skulde prøves på en eller anden måde af kammeraterne. Men jeg skød hjertet op i livet, da jeg nåede frem og holdt mit indtog i skolegården, hvor Mouridsen straks fik øje på mig og viste mig hen, hvor jeg skulde være. Der var en tom plads i klassen, hvor jeg blev anbragt.

Jeg må sige, at alle var meget elskværdige imod mig. Selvfølgelig kiggede kammeraterne noget på mig, men de var flinke, og der var ingen, der prøvede på at fortrædige mig på nogen måde. Der var udelukkende drenge i den klasse. Der var ca. 200 elever på skolen, der bestod af 9 klasser: en realklasse og 4 dobbelte mellemklasser. I alle de andre klasser var piger og drenge blandede mellem hinanden,

men jeg fik siden at vide, at da min klasse i sin tid skulde begynde, viste det sig, at der ikke var ret mange piger, der gik over i mellem skolen det år, og så syntes lærerne, der var synd at dele dem, så de kom alle i parallelklassen til os. Det var jeg godt tilfreds med. Jeg var genert overfor piger, og da navnlig piger, jeg ikke kendte.

Lad mig sige det med det samme, at de knap to år, jeg kom til at gå i mellem skole i Silkeborg, blev en stor fornøjelse for mig. Det kunde ganske vist være drøjt, navnlig om vinteren, at skulle op kl. halvseks om morgenen og ud i kulden. Heller ikke her passede toggangen nemlig. Vi måtte af sted med toget kl. 6. Jeg skriver vi, for Ejlif havde fundet ud af, at han gerne vilde være lærer, og han havde nu indmeldt sig på Silkeborg Seminarium. Han skulde begynde der 4 dage efter mig.

Vi kom til Silkeborg kl. godt halvsyv og gik så hver hen til vores skole. Jeg havde fået lov til at sidde i vort klasseværelse, til skolen skulde begynde kl. 8. Der var koldt og mørkt om vinteren. Pedellen var i færd med at tænde op i kakkelovnen, men det tog naturligvis nogen tid, før det blev varmt. Det var heller ikke altid, han kunde få ilden til at brænde. Det var jo forholdsvis kort tid efter 1. verdenskrig, og brændslet var ikke det bedste. Det var mest tørv. Somme tider blev han så rasende, når han ikke kunde få det til at fænge, at han sparkede til kakkelovnen, men det hjalp jo ikke noget.

Vi havde heller ikke elektrisk lys. Det var gasblus som i sin tid hjemme, og jeg måtte op på et af bordene for at tænde. Det gav et noget søvnt lys, men der sad jeg så og kiggede i mine lektier. Om sommeren gik vi tit en tur i stedet, Ejlif og jeg, f.eks. ned til havnen ved åen, hvor Hjejleselskabets både lå. Der mødtes vi i reglen også og spiste vores mad, når der var middagspause. Det var der nemlig kl. 12-13, og så gik de andre hjem og spise middagsmad. Til gengæld varede skolen for os begge til kl. 15, men det passede meget godt, for toget gik kl. 15.30, og så var vi hjemme, hvor den opvarmede middagsmad stod og ventede os, kl. godt 16.

Om vinteren og når vejret ikke var så godt, satte vi os i reglen ned på banegården og spiste vores mad i 3. klasses ventesal, hvor der også var restaurant. Folk kom og gik, og jeg lagde mærke til, at adskillige bestilte og skænkede sig en mærkelig drik, som jeg ikke kendte. Det kunde ikke være sodavand, for der var hvidt skum på, tit endda et tyk lag. Det kunde heller ikke være øl, for drikken her var gylden, men øl

var jo da helt mørkt! Jeg ved ikke, hvornår det gik op for mig, at det alligevel var øl, men rigtignok af en slags, jeg aldrig før havde set endsige smagt. På skolen hjemme kendte vi kun hvidtøl.

Jeg var som sagt glad for at gå på skolen, og jeg kom vældig godt ud af det med kammeraterne. Vi var 18 drenge, og den dag i dag kan jeg huske navnene så godt som på dem alle og huske, hvor de sad i klassen, skønt jeg med enkelte undtagelser ikke har set dem, siden jeg forlod skolen. Der var navnlig tre, som jeg kom særlig godt i med, Erik, Svend og Søren. Vi sad i samme hjørne i 4. mellem og dannede et firkløver, som også besøgte hinanden udenfor skoletiden, i julen f.eks. eller ved andre lejligheder.

Jeg havde heller ikke behøvet at nære ængstelse for ikke at kunne følge med. Det kneb måske lidt med tysk og engelsk, men det hænger nu sammen med, at min sprogsans desværre ikke er særlig godt udviklet, hvilket også gjorde sig gældende i gymnasiet. I de andre fag var jeg derimod fuldt på højde med mine kammerater, i visse fag endda forud for dem. Det gjaldt naturligvis i særdeleshed i historie, som jeg jo så at sige var »flasket op« med, men alt i alt var det et vidnesbyrd om, at det var en solid undervisning, jeg havde fået derhjemme. Jeg tror også, lærerne var en smule overraskede over det, for de var naturligvis blevet informerede om, at jeg »aldrig havde gået rigtig i skole«. Det var selvfølgelig også en tilfredsstillelse for far og mor og de andre lærere, jeg havde haft, at erfare, at det gik mig fint.

Jeg var som helhed glad for de lærere, jeg fik i Silkeborg. Bortset fra De-formen, og at man skulde sige »hr.« og »fru« – frøkener havde vi ingen af – var tonen såmænd ikke så meget forskellig fra den derhjemme. De var alle meget forstående overfor mig. De lod gå lang tid hen, før de begyndte at høre mig og tage mig op til tavlen. Det var jo noget, jeg ikke var vant til, og jeg var ikke så lidt nervøs ved det de første gange, det hændte, men gennemgående gik det mig godt, og så forsvandt nervøsiteten og genertheden. Det med karakterer og eksamen var jo også noget nyt, men samtidig ganske spændende. I marts 1924 bestod jeg mellemskoleeksamen med et meget fint resultat, hvad jeg i høj grad kan takke såvel mine nye lærere som skolen derhjemme for.

At vejen nu gik videre til gymnasiet var en afgjort sag; det var jo derfor, jeg havde taget mellemskoleeksamen. Men hvilket gymnasium? Der var ganske vist et i Silkeborg i forbindelse med Th. Langs

skole, men jeg var ikke meget for at skulle blive ved med at rejse frem og tilbage, og katedralskolen i Århus syntes jeg heller ikke var langt nok væk. Jeg drømte om at komme på Sorø Akademi. Jeg længtes efter at komme ud på min egen boldgade for alvor, men der var også en eller anden form for romantik i det. Jeg havde læst nogle drengebøger af Adolph Stender, der skildrede livet på akademiet, og som jeg havde været meget optaget af. Jeg syntes, de lød vældig spændende, men der lå måske også noget dybere i det. Sorø var jo et historisk sted. Sommeren forinden, i august 1923, havde far, Tage og jeg været på besøg der. Familieudflugten var det år lagt til København ligesom i 1915. Vi havde lejet en lejlighed i Kingosgade på Vesterbro, og de andre skulde være derovre en lille månedstid. For mit vedkommende blev det kun til 3 dage, fordi jeg skulde hjem at begynde skolen igen den 21. august, hvorimod Ejlif kunde trække det ud 4 dage endnu.

På vejen derover stod far, Tage og jeg imidlertid af i Slagelse, fordi far vilde vise os de historiske steder på Midsjælland. Det havde han i sin tid også gjort med vore ældre søskende, og nu var det altså blevet vores tur. Vi indlogerede os på højskolehjemmet i Slagelse og travede om aftenen ud til Antvorskov kloster og Hellig Anders høj. Næste dag fortsatte vi med toget til Sorø, hvor vi selvfølgelig så kirken og bagefter vandrede rundt i den store akademihave. Det var netop den dag, skolen begyndte der, og alle drengene stod opmarcheret på den store trappe i deres uniformer, da vi kom ud i Fratergården. Det var et malerisk syn, ikke mindst i de omgivelser. Bagefter travede vi videre til Pedersborg, hvor far kendte præsten, Harald Axelsen-Drejer, der viste os kirken og præstegårdshaven, der er omgivet af en mærkelig vold fra Valdemarernes tid eller måske endnu ældre. Lidet anede jeg, at dette sted skulde blive mit hjem i mere end to år. – Bagefter fortsatte vi vor vandring over Bjernede og Fjenneslev til Ringsted, hvorfra vi så tog toget til København.

Far havde været lidt skuffet over, at Tage og jeg ikke viste større begejstring over alt det, vi fik at se, men vi var i en alder, hvor man ikke holder af at udlevere sig. I virkeligheden gjorde det indtryk på os. Vi kendte jo historien, og jeg husker i hvert fald tydeligt alle enkeltheder fra turen. Jeg tror også, det var med til at vække den drøm, jeg kom til at nære om Sorø, og da jeg vovede mig til at komme frem med den, var i hvert fald far ikke svær at overtale. Han forestillede sig straks, at det var ønsket om at færdes på de steder, »hvor Aksel hviler i højen kor,

hvor Holberg smiler ad fejl i Nord«, der lå bagved, og noget var der måske også om det, selvom Adolph Stender nok stod i forgrunden på det tidspunkt.

Under alle omstændigheder blev mit eksamensbevis sendt over til skolens rektor med ansøgning om optagelse i 1.G., og svaret blev, at jeg skulde være velkommen til skolens optagelsesprøve den og den dag sidst i juni.

Nu var det naturligvis ikke meningen, jeg skulde gå og drive den af i 4-5 måneder. Jeg blev indsat som havekarl samt hønse- og grisepasser for sommeren, et embede jeg jo fra gammel tid var fortrolig med, men dog med et større ansvar på mine skuldre nu end før. Egentlig syntes jeg vistnok, det var meget rart til afveksling, og hvor jeg før måtte læse lektier om aftenen, kunde jeg nu foretage mig andre ting.

Som tiden nærmede sig, blev jeg dog en smule nervøs for optagelsesprøven på Sorø Akademi. Jeg forberedte mig efter bedste evne, og til den berammede tid drog jeg af sted. Det viste sig, at der ikke var noget at være bange for. Vi var en halv snes stykker, der søgte ind i gymnasiet, og prøven klaredes på en dag, fra kl. 9 til 14. Så erklærede rektor bl.a. mig for optaget, og jeg var lykkelig. Det første, jeg gjorde, var at gå ud i byen og købe mig den hvide hue, der hørte til uniformen, og så tog jeg nattoget hjem. Kl. 6 morgen rullede jeg ind på perronen i Ry, hvor Gudrun tog imod mig med åbne arme, og efterhånden flokkedes familien om mig for at høre, hvordan det var gået, hvilket de for så vidt kunde se på min hvide hue, som jeg var meget stolt af.

I øvrigt fortsatte jeg min dont i mark og have. Spørgsmålet om, hvor jeg skulde bo i Sorø blev også løst. Far skrev til pastor Axelsen-Drejer i Pedersborg, hvorfra der kun er 3 km. til akademiet, om jeg kunde bo der, og det kunde jeg. De havde selv en søn på min alder, der gik på akademiet, en klasse over. Det viste sig tilmed, at en fætter på fædrene side til Fink'erne i Brændstrup, der var blevet optaget i min klasse 1.G.'s matematiske linje, også skulde bo der, så jeg blev ikke alene med præstefolkene.

Den 13. august skulde jeg stille derovre. Jeg gik rundt i en sær stemning, nu jeg skulde forlade mit barndomshjem for at drage ud i den vide verden. Det var både spændende og underligt vemodigt. Om formiddagen gik jeg ned for at tage et sidste bad i søen. Det irriterede mig lidt, at der sad en ung mand inde i badehuset i færd med at klæde sig på. Vi havde nemlig kursus for friskolelærere for tiden, men han

havde pjækket fra den time. Vi vekslede nogle ord med hinanden. Han hed Johannes Jørgensen og var temmelig nybagt friskolelærer på Fyn. Ingen af os anede på det tidspunkt, at han skulde blive min kommende svoger, men et par år efter forlovede han og Gudrun sig med hinanden.

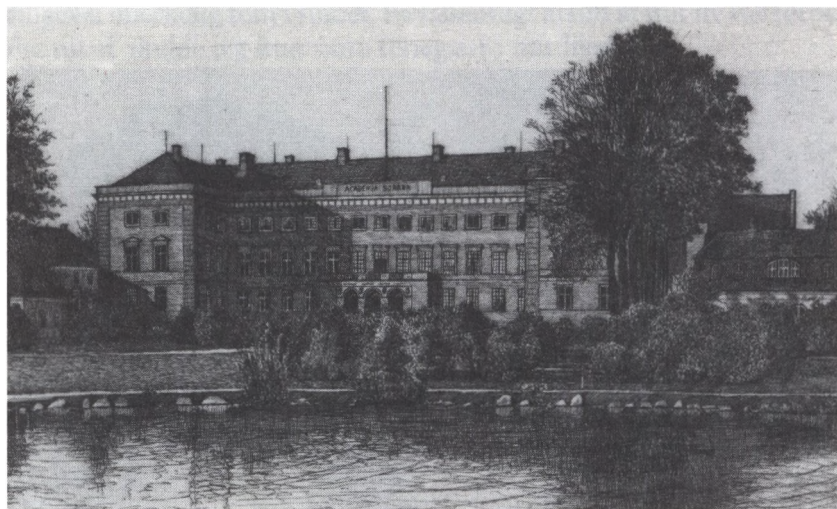
Jeg drog af med 11-toget, fuld af forventninger til fremtiden, men alligevel mærkelig tom i sindet. Et væsentligt afsnit af mit liv var forbi. Fra nu af skulde jeg kun være feriegæst i mit hjem.

2

Vandre- og læreår

Regensen med Rundetårn som baggrund. Midt i gården står linden, som siges at være Danmarks mest besungne træ. I fløjen med uret, ligefor, hvor der nu er fælles læsestue og samlingsstal i øverste etage, var der tidligere indrettet en kirkesal, hvilket vinduernes form stadig minder om. Det var her, Grundtvig i 1810 holdt sin berømte dimisprædiken »Hvi er Herrens ord forsvundet af hans hus«, der vakte voldsomt røre.

Sorø Akademi blev oprettet 1586 i de gamle klosterbygninger fra Absalons tid, som blev revet ned i 1740'erne og erstattet af en nybygning i rokokostil. Samtidig fandt en nyordning sted, hvorved skolen halvvæjs kom til at fungere som et universitet. Det var i denne forbindelse, at Holberg testamenterede sin formue til akademiet med det sigte for øje, at undervisningen her skulde være af en mere frugtbar art end den sædvanlige universitetsundervisning, som han bl.a. havde hudflettet i »Erasmus Montanus«. – I 1813 brændte skolen, og i 1826 indviedes den nuværende bygning, der er opført i klassicistisk stil. Omkring 1840, da der var en vis diskussion om skolens fremtidige status, foreslog Grundtvig, at man passende kunde benytte lejligheden til at oprette en højskole her af virkeligt format til gavn for dansk folkeliv, men denne idé, som den hidtil enevældige konge havde været meget optaget af, slog det nyfødte folkestyre en tyk streg over i 1849. Resultatet blev i stedet en »lærd skole«, et gymnasium, og som sådan har Sorø Akademi fungeret siden.

Pedersborg præstegård og Sorø Akademi

Da jeg om aftenen stod ud af toget på Sorø station, blev jeg modtaget af Stig, præstesønnen fra Pedersborg. Uden for stationsbygningen holdt præstegårdsforpagteren i sin ponyvogn, som Stig var kørende ind med, og så gik turen mod Pedersborg. Jeg har mærkelig nok ingen erindring om modtagelsen der, men der er ingen tvivl om, at jeg blev godt modtaget. Begge præstefolkene, *Marie* og *Harald Axelsen-Drejer*, var vældig flinke og betragtede mig efterhånden nærmest som søn af huset.

Jeg var stadig en del genert og syntes, at alting gik så fint til. Vi havde bl.a. servietter, når vi spiste, hvilket jeg ikke var vant til, og jeg var i det hele taget lidt ængstelig for, at jeg ikke skulde forstå at opføre mig, som det passede sig på dette sted. Fru Drejer forekom mig som en meget fin dame, men hun var nu god nok, og pastor Drejer var umådelig ligetil og fuld af sjove, undertiden lidt vovede, historier, som han gerne serverede, når vi spiste.

Vi var i reglen otte til bords. Foruden Stig havde de en pige på 11 år, som hed Kirsten, men blev kaldt Kitte. Fru Drejer var for øvrigt ikke deres egen mor. Hun var død ved Kittes fødsel, men pastor Drejer havde senere giftet sig igen. Der var imidlertid et meget fint forhold mellem stedmor og stedbørn, så man tænkte slet ikke på, at hun ikke var deres rigtige mor.

Den sjette i rækken var Dan Fink, der ligesom jeg var ny i familien. Han var fra Åbenrå, hvor hans far, der var broder til vores »morbror« Olav i Brændstrup, var arkitekt. Vi kom snart i med hinanden, dels havde vi jo fælles familie, dels gik vi i klasse sammen. Han kom til Sorø samme aften som jeg, men med et senere tog.

Foruden os var der husets unge pige, som naturligvis sad med til bords. Hun hed Dagmar det første år og Olga det andet. Dem havde vi drenge megen fornøjelse af at omgås og snakke med. Endelig var der en 15-årig pige, der boede i Pedersborg, men som kom og hjalp til.

Inden vi gik i seng om aftenen, sang vi hver aften aftensang inde i

præstens egen stue, som vi for øvrigt havde fri adgang til. Det virkede meget hjemligt. Naturligvis gik vi også i kirke om søndagen, i hvert fald når der var formiddagsgudstjeneste. Da var hele gårdspladsen fyldt med vogne, og der var en særlig stald, folk satte deres heste ind i. Der var god kirkegang, men pastor Drejer var også en livfuld prædikant, som indimellem godt kunde provokere folk lidt. Jeg ved ikke, om man kan sige, han var en elskelig mand, men jeg kom i tidens løb til at holde meget af ham. Der var noget umiddelbart hos ham, og han gjorde sig ikke bedre, end han var.

Skolen startede den 15. august, og det var naturligvis spændende. Det var jo en ærværdig skole at komme ind på med mange gamle traditioner. Der var ca. 350 elever i alt fra 11-12 års alderen til 18-19 års alderen, fordelt på 4 dobbelte mellemskoleklasser, en realklasse og tre gymnasi-eklasser. Hver af disse sidste bestod af en matematisk, en nysproglig og en klassisksproglig afdeling. Jeg for mit vedkommende havde valgt at være matematiker – det havde jeg slet ikke været i tvivl om. Vi var 16 matematikere i 1.G., 7 »klassikere«, som vi havde en del timer sammen med, og 18 nysproglige. Der var så at sige folk af enhver slags. Vi havde således 3 grever i 1.G., men der var også folk fra temmelig ubemidlede hjem. Sorø var statskole, og såvel skolepenge som betaling for kost og logi for dem, der boede på skolen, rettede sig efter forældrenes skattepligtige indkomst. Der var vistnok dem, der fik det hele gratis.

Derfor var det også en god foranstaltning, at vi gik i uniform, så klædedragten ikke kunde afspejle de hjemlige sociale forhold. Nye elever som Dan og jeg havde dog lov til at slide det tøj færdig, som vi havde forinden, men når vi skulde have nyt tøj, skulde det være uniformen, og der var også grænser for, hvor længe vi måtte gå med det gamle. For øvrigt var vi ivrige efter at få uniformen så snart som muligt, for først da var vi jo rigtige »soranere«. Huen skulde vi dog have fra starten, og noget af det første, vi lærte, var, hvordan vi skulde hilse på folk, bl.a. lærerne, med den. Det var vor gymnastiklærer, kaptajn O.B. Müller, alm. kaldet »fatter«, hvem det påhvilede at lære os den kunst. Han havde opfundet sit eget, lidt hårdhændede, gymnastiksystem, og vi var i det hele taget ikke så lidt bange for ham i starten, når han buldrede op på god gammel officersmaner, men efterhånden, og navnlig da vi kom op i 3.G., lærte vi ham at kende som et i virkeligheden flinkt og fornuftigt menneske.

Lærerne var i det hele taget et kapitel for sig. Der var godt og vel 20 i alt, flere af dem temmelig originale, men gennemgående dygtige folk. Vi havde øgenavne til de fleste af dem. Rektor selv, H. Raaschou-Nielsen, en høj og ganske statelig mand, altid ulastelig klædt i jaket med sribede benklæder – den gang hed det ikke bukser, når man skulde være korrekt – kaldtes »slæveren«, fordi han havde det med at slæbe lidt på benene. Han havde ingen timer med os matematikere, men han lod til at være et fornuftigt menneske, som bl.a., skønt han selv var gammel soraner, arbejdede på at afskaffe den tyrannisering fra de store elevers side overfor de mindre, der havde en vis hævde fra gammel tid. Da jeg jo startede i gymnasiet, mærkede jeg nu ikke meget til den slags.

I øvrigt syntes jeg, vi lærte meget og også mange spændende ting. I dansk f.eks. læste vi sproghistorie og oldnordisk, hvilket jeg blev meget optaget af og har haft fornøjelse af lige siden, bl.a. i min senere gerning som højskolelærer og friskolelærer, hvor jeg til enhver tid kan slå efter i Edda'erne og tyde de originale versioner af de nordiske myter. Den lærer, jeg kom til at sætte mest pris på, var dog »Kimon«, Kristen Simonsen, der havde os i kemi og naturkundskab (biologi, fysiologi, geologi og geografi), og som både var en fremragende pædagog og et udmærket menneske. Han tog os med på længere geologiske og historiske ekskursioner, hvad der ikke var almindeligt dengang, hvor vi i flere dage cyklede rundt, dels på Sjælland, dels på Bornholm, under hans førerskab. Han har sin andel i, at jeg siden studerede netop hans fag ved universitetet, hvilket jeg aldrig har fortrudt.

Sorø Akademi var – og er – en velhavende institution, der siden klostertiden og til dels også gennem Holbergs donationer ejer meget gods, ikke mindst skove, på Midsjælland, bl.a. også 15 kirker foruden Sorø Klosterkirke, der ligger lige over for skolen på dens »interne« grund, en af de største og også skønneste kirker i hele landet. Alligevel havde skolen ikke noget rigtigt forhold til den, ud over at kirkens organist var sanglærer på skolen. Vi sang morgensang hver dag, »lovsang« som det hed, stående som sild i en tønne i »lovsangssalen«, men hvad havde været mere naturligt end at gå over i kirken at sætte os ved den lejlighed? Det var der imidlertid ingen, der fandt på, skønt rektor med sin familie havde sin faste plads derovre, jeg tror hver søndag. Jeg husker også, han en gang opfordrede os til at bruge kirken om søndagen, men denne opfordring bar ikke megen frugt.

Der var dog een lejlighed om året, hvor vi »oprådte« i kirken. Det var skik, at hele 4. mellem gik til konfirmationsforberedelse på skolen ved stedets præst. Selve konfirmationen fandt altid sted palmesøndag, og det var en stor begivenhed, hvor hele kirken var stopfuld. Der var også piger fra byen med. Vi havde et stort skolekor, som jeg var med i, og vi havde i tiden forinden indøvet den gamle konfirmationskantate, som Ingemann havde skrevet – han var i sin tid lærer ved skolen – og som vistnok Weyse havde sat melodi til. Den var delt i flere dele, som tilsammen indrammede konfirmationshandlingen, og vi sang den flerstemmigt, stående oppe ved det store orgel, hvorfra vi havde fin udsigt over alt det, der foregik nede i kirken. Det var virkelig en festlig dag.

Hvad kammeraterne angår, kom jeg som helhed godt ud af det med dem. Vi var fra vidt forskellige egne, bl.a. havde vi også nogle færingere, og som nævnt fra vidt forskellige sociale lag, men Sorø ligesom samlede os. Jeg tror nok, vi var lidt stolte over at være soranere. Siden spredtes vi for alle vinde, men båndene holdt alligevel. Da vi f.eks. for nogle år siden samledes til 50 års jubilæum i Sorø, kunde vi mønstre 23 ud af de 41, vi oprindeligt var, hvortil kom, at 11 var døde i mellemtiden og 2 sad langt borte i andre verdensdele. Hvad mere var, vi var »i« med hinanden så at sige med det samme, men vi havde da også haft andre jubilæer sammen i mellemtiden.

Imidlertid led jeg frygteligt af hjemvé i den første tid. Navnlig om søndagene var jeg næsten helt syg af det. Det fortog sig så småt efterhånden, men jeg glædede mig til ferierne, som jeg nød på en helt anden måde end dengang, jeg til stadighed boede hjemme. Jeg var derfor også lykkelig den lørdag, vi fik efterårsferie, og samtidig var jeg stolt af min første uniform, som jeg havde fået kort forinden, og som jeg glædede mig til at præsentere mig i for dem derhjemme. Tage skulde konfirmeres dagen efter, og familien overnattede i den anledning i Århus, så jeg tog direkte dertil. I de følgende dage deltog jeg naturligvis i alt forefaldende arbejde i haven, bl.a. med frugtplukning, men når vi var færdige hen på eftermiddagen, iførte jeg mig hver dag uniformen med de blanke knapper, som jeg nød at færdes i, selv om der var den gene ved den, at vi ikke måtte have bukselommer, hvilket mine brødre indimellem gjorde sig lidt lystige over.

Til uniformen hørte hvid skjorte og sort slips, der ved festlige

lejligheder som f.eks. »kongeballet« i november ombyttedes med en hvid sløffe som til et kjolesæt. For øvrigt bestod uniformen af et mørkeblåt toradet jakkesæt med vest og altså med blanke knapper, hvorpå var afbildet fugl Føniks, der var skolens symbol, og som også var afbildet i skolens flag, et splitflag, der vajede øverst oppe over hovedbygningen. Fra 1. oktober gik vi med sort uniformskasket, fra 1. maj med hvid.

I praksis tog vi dog den hvide hue på aftenen i forvejen, Valborgaften. Da var det tradition, at alle skolens elever, men vel at mærke uden lærere, begav sig ud til »overskæringen«, et bestemt sted hvor en gammel skovvej krydser jernbanen, for der at afvente et bestemt togs forbipasser. Skikken var opstået, da jernbanen blev anlagt midt i forrige århundrede, en begivenhed, der naturligvis blev fulgt med stor interesse af de daværende soranere, hvor det var noget af et eventyr at se et damptog komme brusende. Oprindeligt var man vel blot gået derud ved lejlighed og i mindre flokke for at opleve dette eventyr, men det er klart, at turen var særlig tillokkende, når aftenerne for alvor var begyndt at blive lyse og bøgen i færd med at iføre sig sit lysegrønne skrud. Efterhånden var det så blevet skik, at man gik derud i samlet trop netop denne aften, hvor man med sin hvide hue i stedet for vinterhalvårets mørke var med til at markere, at nu stod sommeren for døren.

Det var da også et ganske festligt syn at se så mange hvidhuede unge mennesker lejre sig i det grønne op og ned ad jernbanen, efterhånden som vi kom anstigende. Der siges, at der var gl. soranere, der tog med dette tog fra København blot for at kunne vinke til forsamlingen, mens de for forbi. Ventetiden, før toget kom, fordrev man med cigaretrykning. Det var også blevet en tradition. Det var ganske vist imod alle regler, men lærerne holdt sig fornuftigvis borte den aften. Vé ellers den, der blev truffet med en cigaret i munden i skoven eller andetsteds. Det fortælles, at 4 1.G.ere en gang var blevet antruffet i den situation af en emsig lærer med det resultat, at de efter hjemkomsten til skolen måtte trække bukserne ned, mens han traktede dem med spanskrøret, men jeg vil dog sige, at jeg aldrig, hverken i Silkeborg eller på Sorø, har set et spanskrør i brug.

Ved overskæringen var det også en yndet sport at binde fønixknapper fast på skinnerne for bagefter at opbevare de fuldstændig fladkørte knapper som en slags trofæer. – Når toget var brusset forbi, stillede vi

op i kolonner. Det var 3.G.erne, der den aften med stok i hånd som en slags officerer ordnede rækkerne klassevis med 2.G.erne forrest og 1. mellem bagest, hvorefter vi i mørkningen marcherede tilbage til skolen ad de snoede stier som en lang hvidrygget orm afsyngende diverse sange. I mellemtiden havde den halve by taget opstilling i fratergården, mens vi tog opstilling på den høje brede trappe, der fører op til hovedbygningen, hvorfra vi derefter gav en række sangnumre, vi havde indøvet, bl.a. også nogle flerstemmige sange, til bedste for lærerne, der nu havde indfundet sig med deres familier, og byens borgere.

I sommerhalvåret havde gymnasieeleverne for øvrigt lov til at gå med hvide bukser og hvid vest – det var dog ikke påbudt som den hvide hue – og mellemskoleeleverne kunde iføre sig en særlig sommeruniform af stribet kadettøj.

Sorøskovene er et kapitel for sig. Vi kunde frit færdes i dem efter skoletid, og vi gik undertiden længere ture som f.eks. søen rundt. Her og i Pedersborg hørte jeg for første gang nattergalesang. Det kendte vi ikke i Ry, men her slog de deres triller, så det var en lyst at høre. Det var en stor oplevelse for mig, et kogleri, som i den lyse sommernat forlenede naturen med en egen form for romantik eller trylleri.

Det var i de samme år, jeg lærte *Danmark* at kende på lange cykelture rundt omkring i de forskellige landsdele og landskaber. Ifølge sagens natur var det især i sommerferierne, det foregik, hvortil kom Kimons geologiske ekskursioner, der også foregik på cykel, og hvor vi lærte at se landskaberne fra ganske bestemte synsvinkler. Cyklen var et billigt transportmiddel, så det var at forene det nyttige med det behagelige, når da ellers vejret artede sig nogenlunde. Vejene var den gang ikke så befærdede. Man kunde derfor virkelig nyde disse ture ud i det fri og i ro og mag suge til sig af indtryk, og det gjorde jeg og fortsatte også med i det i studenterårene, alene eller sammen med enkelte kammerater.

Ved begyndelsen af sommerferien 1925 – året efter at jeg var kommet til Sorø – tog jeg således turen hjem over Fyn. Samme dag skolen sluttede, cyklede Dan og jeg ud på aftenen til Korsør, hvor vi nåede natfærgen. Ved solopgang gik vi i land i Nyborg, hvor vore veje skiltes. Dan skulde til Åbenrå og tog turen over Fåborg-Mommark, mens jeg fortsatte til Odense, næsten uden at møde et menneske undervejs. Det var en tidlig søndag morgen, og Odense var som uddød,

da jeg nåede den ved 5-tiden. Jeg havde min nød med at finde ud af byen igen. Der var ingen, jeg kunde spørge, og vejskilte var der kun få af, svarende til at der også kun var få biler. Det var før turismens tid, og folk på stedet vidste jo nok, hvor de forskellige veje og gader førte hen, så de havde ikke brug for skiltning. Ja, tiderne har ændret sig. Nu møder man det ene kæmpeskilt efter det andet, så der ikke er noget at tage fejl af, men sådan var det rigtignok ikke dengang.

Omsider slap jeg da ud i den rigtige retning. Jeg havde besluttet at holde morgenmåltid på min medbragte lommemad på toppen af Frøbjerg Bavnehøj, så jeg samtidig kunde nyde udsigten. Det gik ad snørklede småveje, men til gengæld havde jeg den fornøjelse at kunne se ud over det meste af Fyn deroppefra. Det var det skønneste vejr, man kunde tænke sig, og luften var klar.

Ved 10-tiden nåede jeg Snoghøj efter at have krydset Lillebælt med den lille færge fra Middelfart. Det var den gang, Fyn endnu var en ø, som man kun kunde komme til eller fra ad søvejen. Det var i det hele taget før broernes tid. De broer, der førte over farvande, kunde den gang tælles på en hånd. Nogle af dem var tilmed kun pontonbroer som ved Ålborg og Sønderborg. Til gengæld var der en masse kortere eller længere sejlture fra ø til ø og fra landsdel til landsdel. Det var netop en af charmerne ved at farte land og rige rundt på den måde, at man jævnligt måtte stoppe op ved et farvand, man skulde over. Det gav afveksling. Man kunde måske oven i købet få sig en kop kaffe om bord, mens man nød sejlturen, og samtidig få sig et lille hvil, inden man skulde på cyklen igen. Man kunde ganske vist også risikere at få andre stop undervejs, som knap var så spændende. De fleste veje var grusveje, og det hændte, at cyklen punkterede, så man måtte altid sørge for at have lappesager og pumpe med, så man kunde få skaden udbedret.

Solvejg var den samme sommer elev på Snoghøj Gymnastikskole, der netop var startet et par måneder forinden under ledelse af to entusiastiske damer, Anna Krogh og Jørgine Abildgård, der var pionerer i Danmark for den finske gymnastikpædagog Elly Bjørkstens nye form for kvindegymnastik, der ikke blot satsede på legemskultur, men betragtede gymnastikken som et opdragende led i det *hele* menneskes udvikling og højnelse, en gymnastik, der samtidig søgte at give kvinden, hvad kvindens er. Hidtil havde kvindegymnastikken nærmest været en slags afart af mandsgymnastikken. Skolen voksede sig stor i de følgende år og fik megen betydning, ikke blot for den folkelige

gymnastik, hvor den medførte en fornyelse, men i det hele taget for det folkelige ungdomsarbejde, der med højskolen som baggrund trivedes rundt om i sognene. Snoghøj Gymnastikhøjskole var netop ikke blot en gymnastikskole, men i høj grad også en højskole.

Solvejg var stærkt optaget af alt dette, og hun modtog mig nede ved færgelejet for derefter at vise mig rundt på hele skolen. Jeg fik også middagsmad der, og Solvejg fulgte mig et stykke på vej, da jeg omsider hen på eftermiddagen satte kursen nordpå. Det blev ud på aftenen, inden jeg nåede hjem, og jeg var ikke helt fri for at være lidt træt, men det havde også været en lang tur fra Sorø til Ry, ca. 200 km., og udført i et stræk, bortset fra opholdet i Snoghøj. Jeg havde ikke været i seng i omtrent 40 timer. Men jeg husker tydeligt den lyksalige fornemmelse, der fyldte mig, da jeg fra bakkerne ved Sønder Vissing susede ned i Gudenådalen til alle de kendte steder. Det var næsten som at køre ind i selve paradiset. Og foran mig lå 6 ugers ferie, som jeg kunde tilbringe hjemme i familiens skød.

Få dage efter dukkede vor halvfætter fra København, Svend Rasmussen, op. Hans far var død året før. Hans mor, tante Julie, var fars kusine og boede på Ndr. Fasanvej. Det hjem kom til at betyde meget for os, da vi senere kom til København. Svend havde ikke tidligere været i Ry, men blev der hele sommerferien ud og kom også de følgende sommerferier. Han gled fuldstændig ind i familien, og vi havde megen fornøjelse af hans selskab. Han var et halvt års tid yngre end mig og gik i gymnasiet på Vestre Borgerdyds Skole, ligeledes som matematiker og på samme trin som jeg. Han var særdeles velbegavet og på mange måder en sjov fyr, der undertiden kunde være lidt fandenivoldsk i det.

Sidst i juli måned kom Dan og Stig på besøg og blev nogle dage, hvorefter vi i fællesskab cyklede til Åbenrå og besøgte Dan i hans hjem der. Det var også en skøn tur, og aldrig så snart var jeg kommet hjem igen, før hele familien, bortset fra Solvejg, men Svend indbefattet, tog til Helgenæs, hvor vi havde lånt eller lejet et lille hus, 10 minutters gang fra stranden. Det sædvanlige augustkursus var blevet udsat, så vi kunde holde ferie sammen endnu en gang. Vi var der en halv snes dage, badede og tog på ture ud i det den gang helt uberørte Mols og Helgenæs, inden Svend og jeg efter hjemkomsten cyklede til Århus for derfra at tage søvejen til Sjælland for at gå i gang igen på vore respektive skoler.

Næste sommer drog Ejlif, der netop var blevet færdig på seminariet i Silkeborg, Tage, Svend og jeg ud på en 14 dages cykletur til Sydslesvig, Holsten, Lübeck og Hamborg, en lang og spændende tur, hvor vi sov i hølader undervejs og i øvrigt så og oplevede meget og meget.

Det gjorde jeg naturligvis også i Sorø, hvor vi bl.a. havde en gymnasieforening »Baldur«, der dog kun var åben for 2. og 3.G.erne. Der mødtes vi til alm. samvær, men også til foredrag, i reglen ved en af lærerne, eller til diskussioner, ligesom vi holdt nogle fester ved siden af dem, som skolen arrangerede. Rektor havde for øvrigt den prisværdige skik indimellem at hidkalde gode foredragsholdere, som i hvert fald vi ældre elever kunde have glæde af at høre. Undertiden deltog også folk fra byen. Jeg husker en gang, vi havde besøg af en ung norsk præst, Ejvind Berggrav, den senere så berømte og uforfærdede biskop, der indlagde sig megen fortjeneste under tyskerne's besættelse af Norge i 2. verdenskrig. Han talte meget levende til os om kristendommen og gjorde opmærksom på, at mens alle andre religioner udsprang af vi menneskers forsøg på at nå op til Gud, så var kristendommen det modsatte: Gud, der i sin kærlighed søgte os mennesker og i Jesus Kristus åbenbarede sig for os, en tanke, som jeg ikke mindedes at have mødt før, men som tog mig.

For øvrigt var vi to slags elever i Sorø, dels *alumnernerne*, som boede på skolen, dels *de skolesøgende*, som boede ude i byen, og som jeg hørte til de første to år, men et lille stykke ind i det tredje og sidste år blev der pludselig en alumneplads ledig, og jeg fik den. Jeg var glad for at bo i Pedersborg, efterhånden som hjemvæen fortog sig, og jeg er pastor Drejers dybt taknemlig for det hjem, de gav mig. Alligevel nød jeg at komme ind at bo på skolen, i »Rektorgården«, hvor vi havde det lidt friere end de mindre elever, der boede i hovedbygningen. Nu først, syntes jeg, var jeg rigtig soraner og kunde for alvor gå op i livet, som det levedes på skolen, samtidig med at jeg stadig havde hjemmet i Pedersborg i baghånden som et fast punkt i min tilværelse. Samtidig var Dan også flyttet ind til selve Sorø. Han var lidt svagelig, og det kneb ham at holde til de mange cykelture frem og tilbage i al slags vejr. Timerne lå nemlig dels om formiddagen, dels om eftermiddagen, med en små 3 timers middagspause imellem, hvortil nemt kunde komme en tredje tur ind og hjem, når der foregik noget om aftenen på skolen.

Men alt har en ende. I sommeren 1927 gik det løs med eksamen. Jeg var atter heldig og kunde slutte med et godt resultat. Far og mor var

lige som andre forældre til stede ved den festlige »translokation« i kongesalen, hvor rektor »promoverede« de nybagte studenter, der ved denne lejlighed bar uniformen for sidste gang. Nu havde vi heller ikke noget imod at komme i »civil« igen, men Sorøtiden havde været en god tid for mig. Jeg var så småt ved at blive voksen, og jeg følte, at livet lå mig åbent. Nu skulde jeg for alvor til at prøve kræfter med det i København, hvor studierne ventede mig, og det glædede jeg mig til.

Studenterliv i København

Jeg havde besluttet mig til at studere naturhistorie og geografi, to fag, som jeg altid havde været meget optaget af, også i gymnasiet, hvor det jo netop havde været Kimons fag. Egentlig kunde jeg også godt have tænkt mig at læse historie, men efter den daværende studieordning kunde historie kun kombineres med et eller andet sprog, og det lå ikke for mig, men historie vedblev at være en slags hobby for mig indimellem. For øvrigt læste jeg latin på egen hånd det første år for bedre at kunne håndtere de latinske navne på dyr og planter.

I det hele taget måtte vi i udstrakt grad selv lægge studierne til rette. Forelæsningerne var nærmest af vejledende art. Det var en stor, men også lidt farlig frihed, vi på den måde nød, og mange gik ned på det, fik ikke gennemført studierne, men faldt fra undervejs. Det var en stor overgang fra skolen, også fra gymnasiet, hvor alt havde ligget i faste rammer, og hvor vi fik lektier for, derfra og dertil. Her, på universitetet, var det meget svært at finde ud af, hvad der egentlig krævedes til eksamen. Spurgte vi professorerne, svarede de temmelig undvigende. Der var ikke noget fastlagt pensum, vi skulde igennem. Man måtte selv se at finde ud af det, dels ved at lytte til forelæsningerne og gøre sine notater der, dels ved at overvære de eksaminer, der fandt sted hvert halvår, og hvor man kunde danne sig en vis forestilling om, hvad der blev forlangt, man skulde være hjemme i.

Der var også noget, der hed eksaminatorier, hvor man kunde få lejlighed til at kramme ud med sin visdom. Det formede sig som en slags samtale mellem den pågældende professor og en af dem, der havde meldt sig som værende parat til at lade sig udspørge. Man meldte sig ved at sætte sig på den forreste bæk i auditoriet, hvorfra man så kunde blive vinket op af professoren, og det var en uskreven lov, at der plantede man sig altid det sidste halve års tid, inden man agtede at

indstille sig til eksamen i det pågældende fag, så man kunde blive lidt fortrolig med professoren og hans måde at eksaminere på. Man risikerede at blive ålet igennem, men man kunde også få anerkendende ord, og det havde tillige den fordel, at professoren lærte en at kende, så man ikke var fremmed for hinanden, når man omsider mødtes ved eksamensbordet.

En tredje undervisningsform var øvelser og ekskursioner. I zoologi lærte vi f.eks. at dissekere en lang række dyr fra de højest stående til de lavest stående – det var vældig spændende – i geologi lærte vi at bestemme mineraler, og i botanik såvel som i geologi og til dels zoologi blev der foranstaltet ekskursioner forskellige steder ud i naturen. En sommer tilbragte vi således 3 uger i Frederikshavn på havbiologisk kursus, hvor vi fiskede og »skrabte« både dyr og planter, som vi siden undersøgte på laboratoriet. En anden sommer var vi 3-4 dage på Bornholm, hvor det naturligvis var geologien, der måtte holde for. Jeg mindes også med stor fornøjelse en 3-dages botanisk ekskursion til Rold Skov og Lille Vildmose i Himmerland, men vi havde også en del kortere 1-dags ekskursioner rundt om på Sjælland. Alle disse ekskursioner var, såvel som forelæsninger og eksaminatorier, tilbud, som man gjorde klogt i at tage imod, og som altid blev arrangeret sådan, at det var en forholdsvis billig fornøjelse at være med.

En fjerde studieform bestod i, at vi satte os sammen to eller tre, som vi var venner til, på zoologisk, botanisk, geologisk eller geografisk laboratorium, hvor det nu var, og gennemgik et stof i fællesskab. Vi kunde på forhånd bestille forskelligt materiale sat frem, f.eks. skeletdele af alle mulige dyr. Vi kunde også til enhver tid uafhængigt af åbningstiderne gå over i Zoologisk Museum og kigge på dyrene der, ligesom vi havde frikort til Zoologisk Have og adgang til Mineralogisk Museum og til Botanisk Haves til dels lukkede del.

Der var meget at lære, og vi var i hvert fald nogle stykker, der efterhånden fandt ud af, hvordan vi skulde bære os ad, så vi virkelig fik noget ud af det. Samtidig havde vi megen fornøjelse af hinandens selskab, efterhånden som vi blev kendt med hinanden. Det skete dels under selve studierne, dels i foreningen »Noa«, hvilket er udlagt: Naturhistoriske onsdagsaftener, med behørigt henblik på Noahs ark. Foreningen udgav også et blad, der naturligvis hed »Oliebladet« med henblik på Noahs due.

Noa var en fornøjelig forening. Den stod åben for alle studerende

indenfor faggruppen naturhistorie-geografi, hvad enten man hørte til begynderne eller var ved at nærme sig den endelige eksamen. Vi var vel knap og nap et par hundrede i alt, en af de mindste faggrupper ved universitetet, hvilket havde den fordel, at vi ret hurtigt lærte hinanden at kende, også vore lærere og omvendt, og dertil bidrog i høj grad Noa. Vi havde normalt møde en gang om måneden, altid en onsdag aften. Vi startede som regel med et foredrag i zoologisk auditorium. Det kunde være en af vore professorer eller en anden, der havde tilknytning til vore fag, og som vi havde bedt om at fortælle os noget. Og bagefter gik vi over i studenternes spisestuer – det såkaldte kannibalkøkken – der lå lige ved, og fortsatte der med selskabeligt samvær omkring et enkelt og billigt kaffebord. Pengene var jo små, men der skulde ikke meget til for at animere os. Vi sang bl.a. en masse sjove sange, muntre viser, som vi hurtigt lærte udenad, foruden naturligvis de gængse studentersange som »Sjungom studentens lyckliga dag«, »Gaudeamus igitur« og adskillige andre.

To gange om året holdt vi rigtig fest, hvortil vi indbød vore professorer og andre lærere: rusgildet i oktober-november og forårsfesten i april-maj. Ved disse lejligheder startede vi med middag og fortsatte med revy eller anden form for optræden for at slutte med dans, evt. til hen mod de lyse timer. Ved rusgildet tror jeg dog, vi sluttede af med et punchesold, hvor stemningen godt kunde blive høj. – I pinsen drog vi på telttur sammen, de, der havde lyst – jeg mindes bl.a. en pinselejr ved Ringsjøen i Skåne med stor fornøjelse – og undertiden arrangerede vi også en sommerlejr en ugestid i løbet af sommerferien. Jeg var således en gang med til at arrangere sådan en sommerlejr ved Mossø på min hjemegn. Naturligvis benyttede vi så lejligheden til at foretage mere eller mindre faglige ekskursioner i det pågældende landskab.

Vi havde megen glæde af Noa, men en endnu større rolle spillede dog *Studenterkredsen* for mig. Mens Noa var en faglig, selskabelig forening, så var »Kredsen« en sammenslutning af studerende af alle mulige studieretninger, men med fælles baggrund i den grundtvigske bevægelse. Vi var op mod 300 medlemmer, og vi holdt til i Grundtvigs Hus i Studiestræde, hvor Kirkeligt Samfund havde overladt os et par lokaler, dels en læsestue med aviser, flygel og hyggelige møbler, dels »den tavse«, et mindre rum, hvor man kunde sidde i fred og arbejde med et eller andet. For alle os, der kom udefra – og det var de fleste af os – blev

Studenterkredsen som et andet hjem. Det blev lidt af en vane for mange af os at slå et slag hen i læsestuen om eftermiddagen, når undervisningen var forbi, dels for at kigge lidt i aviser og blade, dels for at få en hyggelig sludder med ligesindede kammerater. Der var altid folk at træffe derhenne.

Hver fredag aften havde vi møde, som foregik i »billedsalen«, der lå på samme etage som vore egne lokaler. Også her startede vi med foredrag, tiest af grundtvigske præster eller højskolefolk, men vi kunde dog også finde på at indbyde folk af anden slags. Bagefter var der kaffepause. Vi indtog kaffen i et lokale ovenover. Den kostede 44 øre, incl. et stykke wienerbrød, hvorpå vi atter samledes i salen for at synge af karsken bælg af højskolesangbogen, der blev endevendt. Vi nød denne form for samvær, der for de fleste af os forekom meget hjemlig.

Der var også andre aktiviteter. Vi arrangerede diskussioner o.lign. visse aftener i læsestuen og studiekredse, bl.a. vedr. Grundtvig og Kold. Hver onsdag aften og fredag før mødet i billedsalen var der gymnastik for hvem, der havde lyst til at være med. Det foregik i en lille gymnastiksal oppe på 4. sal, stadigvæk i Grundtvigs Hus, under ledelse af Alfred Rye, der var en ualmindelig inciterende gymnastiklærer, selv medlem af Kredsen. Den flok, der samledes her, kom naturligvis særligt i med hinanden, og Alfred Rye var et jern til at få os til at yde vort bedste. Vi sled i det efter bedste Niels Bukh-mønster og blev efterhånden til en slags elitegymnaster, der ikke var bange for at vise fanen i det fremmede, en gang helt nede i Frankrig, men også andetsteds. Jeg var selv med et par gange til opvisning i Sverige, nærmere betegnet i Skåne, hvor vi fik forbindelse med en tilsvarende forening »Örnungarne«, hvilket førte til en række gensidige besøg hos hinanden.

Et helt kapitel for sig var *sommermøderne*, der i reglen blev holdt den første uge i august på en eller anden højskole ude i landet. Det var en forholdsvis billig fornøjelse, 25 kr. alt i alt for kost og logi + foredrag etc., og det var festlige dage – og til dels nætter. Når vi havde sunget aftensang, tog vi hinanden under armen, og så marcherede hele flokken syngende af fuld hals ud i den endnu lyse sommernat. Vi glædede os til disse møder lang tid i forvejen og levede højt på dem bagefter.

Vi havde et ualmindelig godt kammeratskab, og der blev naturligvis

også sluttet virkelige venskaber. Min bedste ven var *Åge H. Kampp*. Han var fra en gård på Møn, Dalmosegård, og studerede det samme som jeg, idet han dog var startet på gymnastikinstituttet, året før jeg kom til København. Året før igen havde han været på Askov. Han var knap to år ældre end mig og meget selvhjulpnen. Han tjente selv til dagen og vejen som gymnastiklærer på Sankt Jørgens Gymnasium, mens han studerede.

Vi mødtes i Studenterkredsen, hvor vi begge deltog i gymnastikken, og vi mødtes i Noa og under studierne, så det var naturligt, at vi kom særligt i med hinanden, og det udviklede sig til et varmt venskab, som holder ved den dag i dag. Vi læste sammen og opdagede, at vi kunde snakke sammen om alt muligt til gensidig berigelse. Vi blev efterhånden næsten uadskillelige og optrådte i fællesskab de forskellige steder. Vi blev således begge valgt ind i bestyrelserne for henholdsvis Noa og Studenterkredsen og arbejdede altså også sammen der. Vi besøgte hinanden i vore hjem og lærte, i hvert fald til dels, hinandens familier at kende.

Jeg havde flere gange oplevet, at visse kammerater, som jeg var blevet optaget af og måske ligefrem så op til, ikke rigtig holdt »mål« ved nærmere bekendtskab. Med Åge var det omvendt. Jo tættere vi kom hinanden ind på livet, jo mere var der at hente hos ham. Han havde prøvet en del mere end jeg, og var jo også lidt ældre og mere erfaren. Han var i høj grad medvirkende til, at jeg kom »med« de forskellige steder. Der var ofte bud efter ham, bl.a. indenfor foreningslivet, og så endte det i reglen med, at jeg også kom med, fordi vi to nu engang holdt sammen. Han sad inde med forskellige talenter. Han kunde spille violin, hvis det skulde være, og han kunde synge. På et vist tidspunkt optrådte vi med »Gluntarne«, han som magisteren, jeg som glunten. Han digtede sange til festlige lejligheder, og han kunde holde tale, bl.a. muntre taler, som satte folk i stemning. Han var frisk og fuld af »pep« samtidig med at der var dybere bund i ham. Han kendte også til livets mere alvorlige sider, havde været angrebet af tuberkulose, men var dog kommet over det igen. Han var også en stor idrætsmand. En gang præsterede han at gå på sin fod hjem til jul i et stræk. Det var sådan noget som 120 km. Han havde læst i et blad om en, der var blevet fremhævet, fordi han havde gået så og så langt ud i et køre, og nu vilde han prøve, om ikke han kunde gøre det samme og lidt mere til. Og det kunde han altså, men han gjorde ikke på nogen måde blæst af det. Det

var lidt af et tilfælde at jeg fik det at vide.

Jeg syntes, jeg levede forholdsvis spartansk, men Åge overgik mig langt. Han klarede sig for ca. 10 kr. om måneden, væsentligt ved hjælp af rugbrød, margarine og havregryn. Det var heller ikke noget, han snakkede om. Det var ganske simpelt nødvendigt. I modsætning til mig skulde han forsøge sig selv, og der var ret store udgifter til bøger og meget andet. Hans gennemførte spartanske levevis kom for øvrigt desværre til at svie til ham sidenhen, for så vidt som den rimeligvis var medvirkende til, at tuberkulosen en halv snes år efter brød op igen, og det endte med, at han måtte lade sig operere og få sin ene lunge sat ud af funktion, hvilket han har levet med siden.

På et vist tidspunkt blev Åge afgørende forelsket i en pige fra vores flok i Kredsen, Ebba, men det gjorde intet skår i vort venskab. Jeg var en tid hans hemmelige medvider, inden de fik sig betroet til hinanden. Jeg var for øvrigt samtidig forelsket i hendes søster, men det blev nu ikke til noget. De to piger boede sammen med en tredje søster på et lille kollegium, der blev forløberen for den senere Kvinderegens, og det blev et tilholdssted for os, som vi havde megen glæde af.

Det første sommermøde, jeg var med til, var på Krabbesholm Højskole i 1928. Jeg tror, den mest dramatiske begivenhed, vi oplevede ved det møde, var den nat, da vi – hele flokken af studenter – hentede den unge forfatter *Jørgen Bukdahl* og hans norske kone på Skive banegård, hvortil de kom med nattoget vistnok direkte fra et besøg i Norge. Bukdahl var den gang en nyopdukket stjerne på åndernes himmel. Han havde tilbragt nogle år i Norge, hvor han var blevet gift, men var året før vendt tilbage til Danmark. Jeg havde hørt ham ved et møde i Studenterkredsen og var blevet fuldstændig betaget af ham. Han talte så at sige med hele kroppen, så det gnistrede af ham, og det var ikke tomt fyrværkeri. Han talte om Johan Bojer og de norske udvandrere, der lagde hjemmet bag sig og drog ud i det uvisse, og det på en måde, så det kom til at angå os, ja, så det gik os til marv og ben. Vi havde jo selv lagt hjemmet bag os og var på vej ud i en uvis fremtid, der drog os. Jeg husker, jeg gik rundt som i en rus i dagene efter, så skønt og så stort som livet dog var.

Siden var han jævnlig gæst i Kredsen og fast ved sommermøderne. Den nat på Skive station havde vi taget skolens trækvogn med – eller var det en jumbe? – og der anbragte vi nu Bukdahl og hans kone Magnhild som på en triumfvogn, vi skiftedes til at trække, og så gik

toget, jeg tror under sang, tilbage til skolen. Da vi nåede borgen med sine takkede gavle – Krabbesholm er en gammel herregård – rejste Bukdahl sig op i vognen og holdt en tale, så det rungede over land og by. Jeg husker ikke talen, men det var vist noget om fortid og nutid, som går i et.

Næste sommer foregik det på Ollerup Folkehøjskole. Vi var bl.a. på udflugt i det sydfynske »arkipelag« og gik i land på Tåsinge for at se Valdemar Slot. Ved den såkaldte Ambrosiuseg sprang Bukdahl igen op og holdt en improviseret tale om Ambrosius Stub, der havde færdedes her, og hans digtning. Det var unægtelig et anderledes karsk og sikkert sandfærdigt billede, han gav af denne improvisationens digter end det sentimentale, vi møder i Molbechs skuespil om Ambrosius. Bukdahl fik for øvrigt snuset op, at digteren Johs. Jørgensen på det tidspunkt var en tur hjemme i Svendborg og fik ham hentet ud til Ollerup, hvor han talte til os – også en improvisation – der viste os, at der stadig fandtes digtere af format i Danmark.

En taler af en helt anden art ved det samme sommermøde var den gamle Morten Larsen, frimenighedspræst i Holstebro, en profetisk skikkelse med langt skæg. Han talte dybtgående, men jævnt om selve Gudslivet, og jeg husker, han sagde, at vi skulde have det med også helt ind i vort kønsliv, en tanke, der slog mig, og som jeg fandt måtte være rigtig.

Vi sov ikke meget i de dage. Den sidste nat var jeg overhovedet ikke i seng, men så sov jeg til gengæld 14 timer i træk, da jeg efter mødets afslutning cyklede til Nr. Lyndelse, hvor min søster Gudrun og hendes mand Johannes var ansat ved friskolen der.

Også fra sommermødet året efter igen, som blev holdt på Askov, altså i 1930, husker jeg Jørgen Bukdahl i en bestemt situation. Vi var på udflugt til Skamlingsbanken, og der talte han, så det gnistrede, som Grundtvig selv havde gjort det 86 år før, i 1844. Det var naturligvis det nationale, det her drejede sig om, og som Bukdahl med stor kraft hævdede er *vækstvilkåret* for det universale, en tanke vi netop også møder hos Grundtvig, tilmed en af hans hovedtanker, men udtrykt på en lidt anden måde. Sagt med andre ord: Opgiver vi at være danske i den tro, at vi så f.eks. kan blive bedre europæere, vil vi opdage, at vi i stedet bliver en skal uden kærne, som hverken vi selv eller andre folk kan have glæde eller gavn af. Det sandt menneskelige bæres altid af det folkelige.

Det sidste sommermøde, jeg var med til, var i Ry i 1931. Jeg var medarrangør, som jeg for øvrigt havde været det også i Askov og til dels i Ollerup, og jeg havde min andel i, at det denne gang blev henlagt til Ry Højskole. Også her havde vi Bukdahl med. Han talte om Jakob Knudsen, som han satte i relief ved sammenligning med tidens andre forfattere, og gjorde det så levende og åndfuldt, at jeg til min forbløffelse opdagede, da foredraget var slut, at han havde talt i fulde to timer i træk. Jeg troede kun, der var gået en halv time, og vilde have ønsket, at han havde fortsat en stund endnu. Tid er noget underligt noget. Her var det som den var borte, og sådan er det vel i evigheden.

Der var naturligvis mange andre talere ved disse møder, som vi kunde have glæde af at lytte til, men Bukdahl var nu i særklasse. Jeg har hørt ham adskillige gange siden og næsten altid med udbytte, men han har aldrig virket så stærkt på mig, som i disse første unge år, da »ånden fløj højt imod herlighedsborgen«.

Også denne sommer, 1931, lå jeg meget på farten og sov som følge heraf meget i telt. Det var den gang ret usædvanligt, noget, som i reglen kun spejdere eller studenter og evt. andre tosehoveder gav sig af med.

De sidste 14 dage i august var jeg dog hjemme, men jeg gik rundt i en lidt underlig stemning. Jeg havde somme tider lidt svært ved at finde ud af mig selv. Der var så meget, der brødes i mit sind. Jeg kunde være højt oppe, men undertiden også langt nede. Dertil kom, at der var almindelig opbrudsstemning i familien, fordi vi skulde flytte fra Ry. Far og mor havde nemlig købt Voldby Højskole på Djursland, så nu gik turen derhen, og det blev noget af en omvæltning for os allesammen.

Men jeg har forgrebet begivenhedernes gang. For nu at vende tilbage til København, så gik jeg stærkt op i studenterlivet, som det levedes både det ene og det andet sted, men kronen på det hele blev dog, da jeg i foråret 1930 kom ind på *Regensen*. Min eneste sorg i den forbindelse var, at Åge ikke kunde følge mig derind. Det hang sammen med, at han tjente penge. Det var meget uretfærdigt, for han var nødt til det for at kunne klare sig i hovedstaden. Han var den yngste af 10 søskende, og hans far var død. Jeg derimod fik, hvad der var nødvendigt til livets ophold, hjemmefra. Der var ingen af os, der brugte store penge, men det generede mig alligevel, at jeg skulde ligge mine forældre til byrde. Det var ikke almindeligt, at en studerende havde et job ved siden af, og

det var også vanskeligt at få. Åge var nærmest et særtilfælde på det område. Der var ved at være arbejdsløshed overalt. Ikke mindst derfor var jeg glad og taknemlig, da jeg fik fribolig på Regensen. Der fulgte tilmed et stipendium med på 75 kr. om måneden, hvilket betød, at jeg nu helt og holdent kunde klare mig selv.

Vi var ca. 100 regensianere, og det var en broget flok. Som i Studenterkredsen var her folk af alle studieretninger, men i modsætning til Kredsen tillige med vidt forskellig baggrund. Livet på Regensen bandt os imidlertid sammen på sin egen måde. Vi boede jo dør om dør med hinanden og accepterede hinanden, så forskellige vi end var. Bortset fra de forholdsvis få, der holdt sig for sig selv, fødtes der, efterhånden som vi lærte hinanden at kende, et virkeligt og godt kammeratskab mellem os. Jeg tror også, vi lærte meget af hinanden og fik videre horisonter.

Der var mange gamle traditioner, der imidlertid ikke virkede forældede, og som var med til at give regenslivet sin egen farve. Der var bl.a. *foreningerne*: »Gamle«, »Pip«, »Uglen«, »Skrap«, »Tilia« og »Konventet«, der hver havde sit præg, hvorigennem forskellighederne til en vis grad kanaliseredes. Man kunde ikke melde sig ind i disse foreninger. Man kunde kun blive optaget, hvis man fik en opfordring fra foreningens medlemmer til at træde ind i den. Netop derved kunde den enkelte forening bevare sig eget præg, men samtidig var der et samspil eller et modspil – mellem de forskellige foreninger inden for de fælles regensielle rammer. Ved de fælles fester bar hver forenings medlemmer foreningens særlige form for hovedtøj, der markerede, hvor man hørte til – et farverigt skue. Den enkelte forenings medlemmer sad sammen og udvekslede i fællesskab, stående, diverse skålhilsener med de foreninger, man evt. var i koalition med eller måske ønskede at indgå koalition med. Man kunde derfor undertiden af disse hilsener tage varsler for den kommende tids »politik«, så de blev i reglen fulgt med stor opmærksomhed.

Sagen var, at foreningerne hvert halvår forhandlede med hinanden om, hvem der skulde beklæde de forskellige poster indenfor regenslivet. Af disse var »klokker«embedet det fornemste. Klokkeren var noget i retning af Regensens ukronede konge. Han var Regensens repræsentant udadtil, og det var ham, der skulde arrangere og lede de fælles fester og andre arrangementer og derigennem evt. sætte sit præg på dem. Han havde i det hele taget store beføjelser. Hans ord var

næsten som en lov i det halve år, han »regerede«. Der var også andre embeder, der skulde besættes, men der var mest rift blandt foreningerne om at »få« klokkeren. I det øjemed fandt der i tiden op mod et valg mange mere eller mindre hemmelige forhandlinger sted, hvor der dannedes koalitioner eller måske modkoalitioner. Det hændte også, man på forhånd søgte støtte for sin kandidat hos de »uafhængige«: de regensianere, der ikke var medlem af nogen forening, enten fordi de nylig var kommet ind, eller fordi de helst vilde passe sig selv.

Jeg kom ind i *Konventet*, der for en stor del bestod af teologer, men dog også af andet godtfolk, hvoriblandt nogle af mine venner fra Studenterkredsen. Vi drak kaffe med hinanden hver morgen, hvad der gav anledning til mange gode samtaler, og vi festede – ligesom de andre foreninger – med hinanden indimellem. I denne kreds fandt jeg ham, der blev min bedste ven på Regensen, og som jeg også siden bevarede forbindelsen med, *Jens Lind Thomsen*, der desværre døde for tidligt, allerede i 1969 som provst på Fyn. Han og jeg lavede middagsmad sammen på et af vore små køkkener. Vi førte omhyggeligt regnskab, og i gennemsnit kostede det os 30 øre pr. måltid. Han stammede fra et indremissionsk hjem, men ikke desto mindre var vi helt på bølglængde med hinanden og kunde tale sammen om alt. Der var intet »hældøri« hos ham, tværtimod. Han hældede da også så småt til det grundtvigske, som jeg nu ligesom fik set fra en anden synsvinkel, hvad der naturligvis ikke var nogen skade til. Jeg skylder ham megen tak for, hvad han kom til at betyde for mig.

En af de ting, Konventet arbejdede for, var, at de fællesregensielle fester, som der var en 5-6 af i årets løb, skulde have en sådan karakter, at enhver regensianer kunde deltage med god samvittighed. Da jeg kom ind på Regensen, havde drikkeriet ved disse lejligheder i nogen grad taget overhånd. Vi havde da også meningsfæller i enkelte andre foreninger foruden blandt de »uafhængige«. Ved et kampvalg, der fandt sted i efteråret 1931, hvor jeg var blevet opstillet som kandidat til klokkerembedet, gik jeg med nød og næppe af med sejren. Jeg tror næsten det er den største ære, der nogensinde er overgået mig, og ansvaret tyngede mig da også en del i den første tid. Det lykkedes imidlertid virkelig at få skåret ned på de våde varer, uden at der blev revolution af den grund, og jeg følte det som lidt af en sejr, da der efter den første fest, hvor jeg skulde vise, hvad jeg duede til, indflytterfesten i november, ikke lå bræk bagefter nogetsteds på Regensen.

Vi kom i det hele taget efterhånden til at føle en stærk samhørighed med hinanden inden for de forskellige fløje, således at denne sidste periode af mit Regensliv stadig står i en egen glans for mig. Jeg tror, det hang sammen med, at modstanderne havde frygtet det værste, da jeg kom til, men som fællesnævner for hele Regensen følte jeg det som min opgave at forsøge at samle gemytterne gennem en moderat politik. De opdagede, at man godt kunde feste uden at behøve at drikke sig fuld, og jeg for mit vedkommende kom til at opleve, at man tav og lyttede, hver gang jeg tog ordet i en sag.

Klokkerembedet lagde beslag på en væsentlig del af min tid, og da jeg gik af i marts 1932, var der ikke stort mere end et par måneder, til jeg skulde op til den endelige eksamen. Jeg sled i det for at indhente det forsømte, og det lykkedes mig da også at få en nogenlunde pæn skoleembedseksamen. Jeg blev boende på Regensen de første måneder efter sommerferien, mens jeg gik til pædagogikum på Metropolitan-skolen, men dermed var også studenterlivet slut og et væsentligt afsnit af mit liv løbet til ende. I begyndelsen af november rejste jeg til Askov Højskole for at tilbringe vinteren der.

Det lå nemlig sådan, at jeg skulde ind som soldat til maj, og der var derfor ikke megen mening i at søge en stilling i mellemtiden, rent bortset fra at der så at sige ingen stilling var at få. Det var jo først i 30'erne, hvor krise og arbejdsløshed hærgede landet, også inden for akademikernes kreds.

Dertil kom, at jeg var blevet stærkt optaget af alt, hvad der havde med højskole at gøre. Denne interesse havde vel sin første rod i mit barndomshjem, men der havde dog været en tid, hvor jeg gjorde en slags oprør mod det derhjemme. Jeg husker således en gang i min Sorøtid, da vi var på tur med »Kimon«, at vi kom til at snakke om, hvad vi vilde være, og Dan erklærede, at han agtede at gå i sin fars fodspor, hvilket jeg for mit vedkommende tog stærkt afstand fra. Det kunde jeg slet ikke tænke mig på det tidspunkt, og heller ikke, da jeg begyndte mine studier ved universitetet. Jeg gjorde mig ikke klart, hvad jeg i grunden vilde bruge dem til. Jeg syntes blot, det var spændende at studere og da navnlig de fag, jeg havde valgt. På et vist tidspunkt syslede jeg med tanken om at gå den videnskabelige vej, hvilket blev resultatet for Åges vedkommende. På den anden side var der også en kort periode, hvor jeg overvejede at springe fra og give mig til at studere teologi i stedet for.

Hele januar måned 1928 tilbragte jeg hjemme i Ry. Det var den ene af de to eksamensterminer på universitetet, og derfor var der hverken forelæsninger eller øvelser i den måned. Jeg læste for mig selv, navnlig filosofi, som jeg skulde op til eksamen i om sommeren. Men samtidig benyttede jeg lejligheden til at følge fars foredrag og blev stærkt optaget af dem. Far »gav« sig selv i de foredrag, hvor han i denne måned tog sine emner fra bibelhistorien, der blev nærværende på en anden måde end da jeg hørte fortællingerne som barn. Jeg husker f.eks. at han indtrængende hævdede i forbindelse med Josefs historie, at hvis man bliver fristet til at gøre noget forkert, som Josef blev det i sit forhold til Potifars hustru, er der ikke andet at gøre end at vende ryg til og flygte så hurtigt som muligt, sådan som Josef også gjorde det. Jeg vilde ønske, jeg i mit liv i højere grad havde fulgt dette råd. Prøver vi på egen hånd at tage kampen op med den onde selv, vil vi uvægerligt tabe.

Der begyndte at dæmre noget i mit sind, men der skulde mere til, og det kom. Studenterkredsen havde en ordning med højskolerne gående ud på, at studenter, der ønskede det, kunde komme gratis på højskole i januar måned. Det var et tilbud, og jeg fik lyst til at tage imod det i januar 1930. I en slags akademisk hovmod tænkte jeg først på Askov, men Ejlif, som gik på Lærerhøjskolen det år, fik mig på andre tanker. Han havde sommeren forud været lærer hos *Aage Møller* nede på Rønshoved Højskole ved Flensborg fjord og var blevet meget optaget af hans forkyndelse, hvor han bl.a. hentede sit stof fra de nordiske myter, noget, der havde været gængs i de første højskolars tid. Navnlig havde Ludvig Schrøder i Askov været kendt for sin udlægning af disse myter, som Grundtvig selv havde leveret materiale til i sin *Nordens Mytologi* af 1832, men siden havde højskolerne vendt sig fra dette stof for at holde sig til den »virkelige« historie. Navnlig den generation af højskolefolk, der var vokset op under 1. verdenskrig vendte sig direkte til nutiden og prædikede internationalisme og pacifisme og lignende ting, som skulde frelse verden.

Aage Møller, der til dels selv hørte til samme generation, vendte sig stærkt imod denne form for oplysning, som han hævdede gav stene for brød. Det, de unge trængte til, var sand livsoplysning, så de kunde lære sig selv at kende som *mennesker*, skabt af Gud i hans billede, skabt til at tilhøre et bestemt folk, skabt til at kæmpe, fordi livet nu engang består i strid mellem ondt og godt, sandhed og løgn, ret og uret, en strid, der er så gammel som menneskelivet selv, og som vil bestå, så længe der er

mennesker til, fordi vi er fanget i den ondes garn og derfor ikke magter at leve det liv, vi inderst inde føler, vi oprindeligt er skabt til at leve. Og her havde Aage Møller fundet frem til – eller rettere tilbage til – myterne, der i sit billedsprog gemmer en dyb visdom om disse menneskelivets kår, hvor aserne er udtryk for de åndelige kræfter og jætterne for de materielle, mens Loke som den tvetydige person, han er, hælder snart til den ene, snart til den anden side for til slut at havne på den forkerte sammen med alle livsødelæggende kræfter, der med Midgårdsormen og Fenrisulven i spidsen går løs på det ormstukne menneskeliv, der står for fald, men som trods alt er bestemt til genoprejsning i en fornyet verden. Loke er udtryk for den forstand, der bunder i jætteklogt, som helst vil gå på egen hånd, og som derved nedkalder ulykkerne over den vildledte menneskehed. Aage Møller veg heller ikke tilbage for at kalde snart sagt alle andre højskoler, ikke mindst Askov, for noget i retning af »Loke-skoler«, hvad der naturligvis skaffede ham en masse forargede fjender på halsen.

Ejlif fortalte mig så pas meget om alt dette, at min opmærksomhed blev vakt – om Mimers brønd, den videnskabelige histories kilde, som Odin selv gerne drikker af, vel vidende den ligger i jætteland – det var den, de øvrige højskoler efter Aage Møllers opfattelse nøjedes med at øse af, hvis de endda gjorde det, mens han selv holdt sig til Urds kilde, det historisk-poetiske væld, som bl.a. de store syner og visioner udspringer af, og som ligger i Asgård ved roden af Yggdrasils ask, menneskelivets stamtræ, der står »immergrøn« over Urds kilde og som opretholdes trods alle nedbrydende kræfter netop i kraft af dette væld.

Jeg lyttede til alle disse mærkværdigheder og fik lyst til at høre nærmere om dem. Dertil kom, at Aage Møller havde stået fadder til mig, idet han i sin tid, som før fortalt, startede sin løbebane som ganske ung højskolelærer i Ry, hvor han var i fem år, til 1912. Siden havde han været lærer på et par andre højskoler, og efter genforeningen, i 1921, oprettede han sin egen højskole ved Flensborg fjord, så langt sydpå som han kunde komme. Han drømte om en dansk vækkelse i Sydslesvig – som også kom efter 2. verdenskrig – og i sine syner så han genforeningen fortsat helt ned til Danevirke og Ejderen, noget, som de fleste højskolefolk, for slet ikke at tale om hovedparten af alle danskere i det hele taget, stod helt uforstående overfor.

Ja, han var en mærkelig mand, en ener, som ikke var bange for at sige sin mening rent ud, og som vel også holdt af at provokere folk, når han

kunde komme til det. Hvorom alting er, så drog jeg til Rønshoved efter nytår 1930, og den måned blev afgørende for mit liv videre frem. Jeg var lidt skuffet over, at han *havde* talt om de nordiske myter før jul, men han fortsatte nu, som far, med emner fra bibelhistorien. Han havde altid biblen med sig på talerstolen, og han startede hver gang med at læse en tekst fra det gamle testamente, som han så talte ud fra. Det drejede sig bl.a. om profeten Samuel, som vakte de kræfter til live, der lå i den unge Saul, og som på Guds vegne kaldte ham og salvede ham til konge over Israel. Aage Møllers ord gjorde et dybt indtryk på mig. For mig blev han selv som en Samuel, profeten, der var i stand til at kundgøre Guds vilje og kalde folk til deres gerning.

Sommeren efter fik jeg et brev til min fødselsdag fra min halvkusine, Musse, der efter at have været på Snoghøj og Askov var blevet lærerinde på Rønshoved. Hun skrev bl.a., at Aage Møller regnede med, at jeg til sin tid skulde være lærer nede hos ham. Jeg følte det som en åbenbaring. Jeg selv havde ikke tænkt mig den mulighed, men nu kom det til mig som et kald. Fra nu af var vejen fremover stukket ud for mig.

Næste år i januar gentog jeg opholdet på Rønshoved og blev stadig mere fortrolig med Aage Møller. Jeg var på det tidspunkt parat til at give ham ret i næsten alle ting, men det generede mig lidt, at han tilsyneladende slog alle andre højskoler over en kam. Jeg spurgte ham en gang, om han virkelig regnede far, der nu var gået af som forstander i Ry, for en, der rent højskolemæssigt var kommet på afveje. »Nej«, sagde han, »dertil er din far for trofast en elev af Trier!« Jeg tror også, det var en rigtig bedømmelse. Der var altså undtagelser, og far var naturligvis ikke den eneste. Det var især mod sine samtidige, han rettede sit skyts, selv om der også var nogle af de gamle, der ikke gik ram forbi. Han blev derfor i almindelighed i højskolekredse anset for at være en krakiler og en dømmesyg person, men i virkeligheden var han et ydmygt menneske, selv under dom. Det mærkede man, jo mere man lærte ham at kende, og man kom til at holde af ham. Han tog aldrig sig selv højtidelig, var helt ligetil og fuld af humor, men han havde fået en gerning at gøre, et kald at udøve, og det veg han ikke fra. Så kunde folk sige, hvad de vilde.

Han virkede også som præst. Han havde fået oprettet en lille frimenighed omkring Rønshoved, og hver søndag blev gymnastiksalen rigget til som kirkesal, talerstolen blev til alter, knæfaldet blev sammensat af løse sætstykker, der nemt kunde sættes til side igen, og så

prædikede Aage Møller, iført ornat, men jævnt og ligetil, med en sjælden troværdighed og kraft. Her var der i hvert fald aldrig tale om at gøre udfald til nogen side, som han kunde gøre det i sine foredrag. Her var han ganske enkelt *præst* og talte ikke af sit eget.

For øvrigt var han også en meget brugt foredragsholder rundt i landet. Der var trods alt folk, der forstod, at han havde noget væsentligt at sige, og der var også visse kredse, der sluttede op om ham og hans skole. Han havde naturligvis sine fejl, og dem var han ingenlunde blind for, men jeg kan for mit vedkommende roligt sige, at der, ved siden af far og mor, ikke er noget menneske, der har haft så stor betydning for min åndelige udvikling som han.

Imidlertid kunde jeg nok have lyst til at se, om det virkelig var Loke, der regerede på Askov »udvidede« højskole, der var landets største og regnedes for den betydeligste. Da nu lejligheden bød sig ved afslutningen af mit ophold i København i efteråret 1932, skrev jeg til Arnfred, der var forstander i Askov, om jeg kunde komme derover som elev. Jeg havde ganske vist ikke noget at betale med, men jeg var parat til at tage nogle timer i stedet, hvis det kunde ordnes på den måde. Og sådan blev det. Arnfred svarede meget imødekommende. Jeg kunde få et regnehold, et tyskhold og siden også et særhold i et eller andet fag. Til gengæld kunde jeg gå med til de timer, jeg havde lyst til, foruden at jeg fik kost og logi.

Det var med en mærkelig blandet fornemmelse, jeg forlod hovedstaden. Jeg havde både vundet sejre og lidt nederlag. Jeg var undertiden langt nede af grunde, som jeg ikke skal nævne her, bl.a. også på grund af en ulykkelig forelskelse, som det kneb mig at komme over. Det var i det hele taget lidt underligt at skulle forlade den by og det sted, hvor jeg havde oplevet så meget, men samtidig havde jeg en sær fornemmelse af, at der lå noget og ventede på mig i Askov, men jeg vidste ikke, hvad det var. Fornemmelsen viste sig imidlertid at være rigtig. Jeg kom til at opleve noget, som jeg aldrig havde oplevet før, og som siden har været med til at fylde mit liv.

Intermezzo

Jeg kom til Askov hen på eftermiddagen en uges tid efter, at skolen var begyndt, hvilket var sket den 3. november som på andre højskoler. Jeg

Fra min hybel på Regensen.

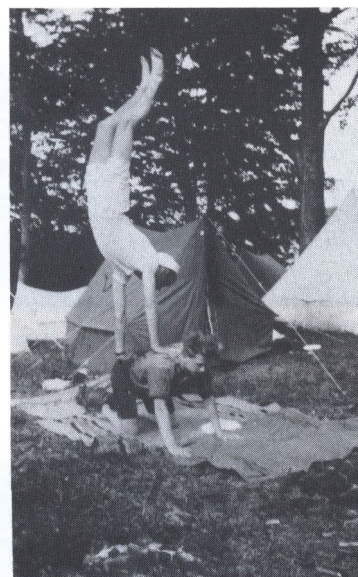
Lind Thomsen og jeg holder siesta i hans »hule« efter en selvkomponeret middag.

Fra et punchesold. Min debut som klokker, mellem provsten (t.v.) og V. P. (t.h.).

Åge og Ebba.

Fra NOA's pinselejr 1930. Åge viser sine nastiske færdigheder på ryggen af mig.

Sigrids far og mor på verandatrappen i Osted.

Sigrid som mindreårig sammen med sin storesøster Gudrun.

Sigrid og jeg på travetur i Askov

Sigrids hjem i Osted.

Gudrun og Sune som lærerfolk i Snoghøj.

Sigrid som gymnastiklærerinde i Rødning 1934.

En ung højskolelærer i Rønshoved sammen med lærerinden Musse 1934.

Julie og Aarup som sølvbrudepar i Rønshoved

havde fået lov til at vente med at komme, til jeg var blevet færdig med min prøve i praktisk undervisningsfærdighed. Jeg begav mig ud ad vejen fra Vejen st. mod Askov, men blev indhentet undervejs af Arnfred, der havde været i København og var kommet tilbage med samme tog. Hans sekretær havde været inde at hente ham, og jeg kom nu med op at køre og blev indbudt til at spise til middag med Arnfred, der gav mig mit skema, hvorefter jeg fik anvist mit værelse, et temmelig stort eneværelse i »Hvide Hus«. Da jeg havde fået mig indrettet, ringede klokken til foredrag. Der var to fælles foredrag hver dag, et ved middagstid og et hen mod aften.

Jeg gik over i foredragssalen, en selvstændig ret stor bygning, hvor siddepladserne var ordnet amfiteatralsk med en midtergang, der skilte pigernes pladser fra »karlenes«. Hvert køn havde sin indgangsdør. Jeg blev stående lidt foroven og så ud over eleverne, der var i færd med at myldre ind. Der var ca. 250 elever den vinter. Da fik jeg øje på en pige, der var ved at finde sin plads, og i samme øjeblik vidste jeg, at det var hende, jeg skulde have! Det var en mærkelig fornemmelse. Jeg anede ikke, hvem hun var, hvad hun hed, hvor hun var fra, eller om hun måske allerede var forlovet. Jeg vidste blot, at det var hende, jeg skulde have, og at det var noget andet end de mere eller mindre dybtgående forelæsningsforelæsnelser, jeg havde oplevet.

I den følgende tid gik jeg i gang med et detektivarbejde i det stille, og det lykkedes mig også på forskellig vis at få opsporet, at hun hed Sigrid og var fra Osted, hvor hendes far, Valdemar Hansen, var mejeriejer. Hendes navn var mig næsten lidt af en åbenbaring, for lige fra jeg var dreng har jeg altid syntes, at Sigrid var det kønneste af alle pigenavne, og det synes jeg stadigvæk. Jeg tror også, jeg gik så vidt, når vi som børn snakkede navne og deslige, at jeg ligefrem erklærede, at min kone skulde hedde Sigrid.

Det næste var at komme i forbindelse med hende, og også her var skæbnen mig behjælpelig. En dag gik der nogle lister rundt i foredragssalen hvor man kunde skrive sig på, hvilken lærer man ønskede at besøge den kommende lørdag aften, hvor der blev holdt åbent hus rundt om i lærerhjemmene. Jeg skrev mig på hos Hasseris, som vi havde til sang, og som jeg var glad for, og det viste sig, at Sigrid tilfældigvis havde skrevet sig på til samme sted. Ved kaffebordet hos Hasseris fik jeg anbragt mig ved siden af hende, så vi kunde komme i snak, og da vi brød op, foreslog jeg, at vi skulde gå en tur.

Det blev efterhånden til mange aftenture i omegnen af Askov, hvor vi kom hinanden ind på livet. Det viste sig, at hun var en rigtig højskolepige, der havde gået i friskole, været på ungdomsskole i Salling, hvor hendes mor var fra, og siden på såvel Ollerup som Snoghøj Gymnastikhøjskole samt Vallekilde Højskole, så vi havde mange fælles berøringspunkter og interesser. Jeg blev også klar over, at hun ikke på forhånd havde den samme fornemmelse over for mig som jeg over for hende, hvilket jeg nok var lidt skuffet over, men det gav mig på en måde endnu mere blod på tanden i mine forsøg på at vinde hende. Jeg for mit vedkommende var sikker i min sag og overbevist om, at vi var skabt for hinanden, og at det var en forsynets styrelse, der havde ført os sammen, for ikke at sige det endnu stærkere, så jeg gik på med krum hals. Jeg talte timerne, til vi kunde være sammen. Jeg havde ikke stort andet i hovedet den vinter, og det lod da også til, at hun ikke ligefrem var ked af mit selskab. Kort og godt, så forlovede vi os med hinanden et stykke hen på tiden, nærmere bestemt ved den tid, da Kyndemisse slog sin »knude«, og sneen lå ren og hvid i Estrup skov.

Sigrid boede på »Veum« hos Pip og C.P.O. Christiansen. Pip hed egentlig Margrethe og var datter af den tidligere forstander Jacob Appel og datterdatter af Askovs grundlægger Ludvig Schrøder, i særklasse både på den ene og den anden måde, et jern og særdeles effektiv i sin undervisning, som hun gik op i med en vældig ildhu. Det var en oplevelse, og man kunde ikke andet end lytte, når hun i foredrag eller oplæsning gik i dybden, så der faldt lys over menneskelivet. C.P.O. var en ualmindelig fremragende historielærer, hvis timer i verdenshistorie jeg fulgte med stort udbytte og med levende interesse. De fik begge meget stor betydning for os. De hældede for øvrigt, i hvert fald i nogen grad, til samme side som Aage Møller, så helt ret i sin kritik af Askov havde han nu ikke. Der var også et par af de unge eller yngre lærere, Hans Haarder og Holger Kjær, der bevægede sig i samme retning, og Bo Rud vel også. Men naturligvis var det Arnfred, der først og fremmest tegnede skolen, og han var vanskelig at blive klog på. Det ejendommelige var, at han og Aage Møller var nære venner fra ungdommen af og vedblev at være det til trods for, at Aage Møller rent ud betegnede ham som en frafalden. Derimod har jeg aldrig hørt Arnfred sige et ondt ord om Aage Møller.

Jeg fulgte alle Arnfreds foredrag den vinter og var meget optaget af

dem. Det var unægtelig noget andet end Aage Møllers profetiske forkyndelse, og de gav næppe anledning til nogen vækkelse. Videnskaben fik under alle omstændigheder, hvad den havde krav på, men skjult lå der nok alligevel mere i dem. Den første halvdel af vinteren talte han om verdensbilledet ud fra den moderne astronomi og gik så langt her, at de fleste elever næppe kunde følge ham, selv om de lyttede intenst. I sidste halvdel talte han om jøde og græker, om jødisk ånd og græsk ånd, dybtgående og inciterende, men det stødte mig, at han så at sige side for side fulgte en bog, som viceprovsten på Regensen, O. Thune Jacobsen, der var en original tænker, havde skrevet om det samme emne, uden at nævne et ord om, hvor han havde det fra! Thune Jacobsens bøger var mærkelig nok ikke meget læste, selv blandt studenter, men jeg var i min Regentid blevet stærkt optaget af dem og havde i samme anledning haft adskillige samtaler med V.P., som vi kaldte ham, og som i øvrigt var et fint menneske, der i høj grad havde bidraget til at gøre Regentiden god for mig. Han var Regensens gode »ånd«.

Jeg ved ikke, hvorfor Arnfred fortiede, hvilken kilde han i dette tilfælde så ganske tydeligt øste af. Jeg ved heller ikke, hvorfor jeg ikke spurgte ham om det. Noget af det samme var for øvrigt tilfældet med hans foredrag om stjernerne, hvor det var den engelske astronom James Jeans, som jeg også havde læst, han fulgte, men han nævnte han dog indimellem. Arnfred vilde ellers gerne gøre ret og skel til alle sider, og det medførte, at når han havde sagt, at på den ene side ser det sådan og sådan ud, måtte han tilføje, at der jo også var noget, der hed på den anden side, hvilket kan gøre det vanskeligt at tage stilling til en sag. Det var en af de ting, Aage Møller harcellerede over med hensyn til Arnfred, idet han fremhævede, at Odin, visdommens gud og kampfaderen i åndens verden, er enøjet og derfor kun kan se en sag fra en side, nemlig den sande og rette. Arnfred var ingen Odin, men om der var noget af en Loke i ham, tør jeg ikke sige. Det er muligt, men »på den anden side« er jeg sikker på, at troen for ham betød mere end forstanden, når det kom til stykket.

Sigrid boede som sagt på Veum sammen med et par og tyve andre piger – i Askov boede og spiste de kvindelige elever rundt om i lærerhjemmene, mens de mandlige boede i hovedbygningen og »Hvide Hus« direkte under Arnfreds og fru Arnfreds vinger – og jeg fik naturligt min gang på Veum. Vi var en 7-8 »Veum-drenge«, der på

forskellig vis havde eller fik en vis tilknytning til stedet og pigerne der. Jeg husker f.eks. en søndag eftermiddag, hvor vi havde ryddet borde og stole til side i samlingsstuen og dansede folkedans, så det stod efter, mens C.P.O. – Pip var ikke hjemme – stod oppe på et af bordene, det lange menneske, med deres yngste, Jens Carl, i favnen og i sin opstemthed sang til af hjertens lyst, skønt han vist ellers mente, at han ikke kunde synge.

Det hændte også, vi fik officiel indbydelse til at komme over og være med til et eller andet, en gang oven i købet til middag med bøf sammen med Veumpigerne. Vi havde fået at vide, at der var noget, der skulde fejres. Det viste sig at være 20-årsdagen for den mindeværdige begivenhed, da Pip og C.P.O. så hinanden for første gang. Pip rejste sig ved bordet og gav en detaljeret og munter skildring af denne hændelse, der kom til at bestemme *deres* liv. Det skete i København, hvor Pip studerede på det tidspunkt og samtidig holdt hus for sin far, der var minister og som søgte en ny lærer til Askov, vist i stedet for Axelsen-Drejer, min plejefar i Pedersborg, der en årrække havde været lærer i Askov, hvilket han ofte mindedes, når vi sad og spiste, men som nu blev afløst af C.P.O.

Vore besøg på Veum foregik altså i spisestuen og samlingsstuen. Værelserne måtte vi ikke komme på. Jeg mindes dog en gang, jeg betrødte Sigrids værelse, der lå ovenpå, hvor hun boede sammen med en tidligere veninde fra Snoghøj. Der skulde være fastelavnsbal på skolen, og jeg stod neden for Hvide Hus og ventede, mens den ene Veumpige efter den anden kom forbi på vej til gymnastiksalen, hvor ballet skulde foregå. Sigrid kom ikke, og til sidst gik jeg over for at se efter hende. Huset var tilsyneladende tomt, men døren stod åben, og jeg listede op ad trappen og bankede på. Der stod hun inde ganske solo i færd med at gøre sig i stand, men mens vi stod der, lød pludselig Pips røst nedefra op: Er der nogen? – Vi var lidt ængstelige for, at hun skulde komme op for at se efter, men Sigrid skyndte sig at råbe ja og fik så pålæg om at huske at slukke og lukke, når hun gik. Pip anede åbenbart ikke, at jeg var der.

Efter jul kom min søster Solvejg også til Askov, som 2. års elev. Hun og Gudrun havde været der 1925-26. Som gl. Veumpige blev Solvejg nu også indlogeret på Veum, og hende besøgte jeg åbenlyst på hendes værelse. Hun var jo min søster, og selv om jeg var elev, var jeg dog også

lærer, så vi tænkte slet ikke på, at nogen kunde have ondt af det. Solvejg blev hurtigt klar over, hvordan Sigrig og jeg havde det med hinanden, og som naturligt var, mødtes vi nu ofte på hendes værelse. Sådan gik det i længere tid, men en aften stak C.P.O. pludselig hovedet ind ad døren for at give en eller anden besked, og næste dag holdt han, temmelig altereret, en prædiken for Solvejg om det forkastelige i, at jeg besøgte hende på hendes værelse. Mig sagde han mærkeligt nok ikke et ord til om den sag, men for husfredens skyld efterkom jeg hans ønske, selv om jeg den dag i dag ikke kan se, at der var noget forkert i det.

Det hændte da også, at Sigrig besøgte mig på mit værelse. Som sagt var jeg jo da lærer, og så måtte jeg vel også have det privilegium at kunne modtage besøg af elever. Jeg faldt ikke på at spørge Arnfred eller andre om det, men tog det som en selvfølge. Der var da heller ikke nogen, der sagde noget til mig i den anledning, men der blev hvisket lidt i krogene hist og her, vel sagtens fordi jeg jo også var elev, og der var vel dem, der fandt, at netop jeg burde foregå de øvrige elever med et godt eksempel. Imidlertid var der ikke noget sted i Askov, hvor vi kunde fjæle os. I skolestuer og læsestuer var der altid folk, og det var jo ikke altid, vejret egnede sig til at gå tur i.

For øvrigt kom jeg godt ud af det med eleverne, og jeg havde megen glæde af mine timer med dem, ikke mindst det særhold i arveligheds-lære, som jeg fik i gang i sidste halvdel af vinteren. De havde naturligvis også øjne og øren i hovedet, og efterhånden var de fleste i Askov klare over, hvordan det stod til mellem Sigrig og mig, og accepterede det. De syntes vist, det var meget romantisk – det var det også – og der blev tilmed digtet sange om os, bl.a. i forbindelse med afslutningen sidst i april.

Forinden havde vi besluttet at præsentere os for vor nærmeste familie. Solvejg vidste jo allerede besked. Hun kendte noget til Sigrigs far, som hun satte stor pris på, og betroede mig bl.a., at han vistnok var en meget velhavende mand. Det gjorde nu ikke noget indtryk på mig på det tidspunkt – det var ikke det, der talte, og Sigrig havde da heller ikke nævnt det med et ord – men det viste sig at være rigtigt, og med tiden kom vi til at nyde godt af det.

I marts kom Sigrigs far og mor på besøg i Snoghøj, hvor Sigrigs eneste søster, Gudrun, boede. Hun var et par år ældre end Sigrig og var gift med Sune Andresen, der var lærer på gymnastikhøjskolen – dog ikke i gymnastik – og som for øvrigt havde været lærer i Rønshoved

den første gang, jeg var der, så ham kendte jeg lidt til. Han stammede fra Vinding Højskole ved Vejle, hvor hans far havde været forstander, og var så småt ved at udvikle sig til lidt af en kapacitet inden for højskolernes verden. Han kunde ikke lide akademikere og så vist lidt skævt til mig i begyndelsen, men efterhånden kom vi vældig godt ud af det med hinanden.

Sigrid og jeg tog nu til Snoghøj den pågældende week-end og blev vel modtaget. Sigrids far så jeg nu ikke så meget til for så vidt, som han gemte sig bag en avis en stor del af dagen. Jeg havde aldrig før set nogen læse sin avis så omhyggeligt. Til gengæld tog Sigrids mor, der i dobbelt forstand var en stor kvinde, mig grundigt i øjesyn, og det var jo ikke så mærkeligt. Jeg hjalp hende med at pudse sko næste morgen. Jeg var ikke vant til at ligge og sove så længe om morgenen, og da jeg kom op, var hele huset som uddød, indtil jeg kom ned i kælderen. Der stod hun og pudsede hele familiens sko. Jeg var lidt forarget over, at hun stod der, mens begge hendes døtre lå og snuede. Jeg tilbød naturligvis at tage en hånd i med, og det blev indledningen til vort bekendtskab.

I påsken drog vi først til Nr. Lyndelse, hvor jeg præsenterede Sigrid for min nærmeste familie, som alle var samlet der. Påskelørdag fortsatte vi til Osted, hvor Gudrun og Sune også var med. Jeg var naturligvis spændt på at se hendes hjem, og det forekom mig straks vældig hyggeligt så jeg kom hurtigt til at føle mig hjemme der.

Sigrids far, *Valdemar Hansen*, stammede fra København, men efter sin konfirmation kom han i mejerilære på Sydfyn ved Ollerup. Han dumpede her ind i et grundtvigsk milieu, som tog ham med liv og sjæl, en verden, han ikke før havde kendt. Han kom uden ret mange ører på lommen, men med friske sanser og sugede til sig af alt dette nye. Han kom til efterårsmøde på Ollerup Folkehøjskole og lærte også friskolen at kende. Det var i 90'erne i forrige århundrede, og der var liv og røre overalt i det grundtvigske og folkelige Danmark. Han deltog i gymnastik og skyttebevægelse. Han kom siden selv på højskole i Askov og på mejeriskole i Ladelund, og han besluttede, at dette folkelige liv vilde han være med til at virke for og forplante, hvor han så kom.

Han og Dorthe, som han havde truffet på Fyn, giftede sig i 1906, og de havnede i Osted mellem Roskilde og Ringsted, hvor han blev bestyrer af andelsmejeriet Landmandslyst, hvor Sigrid blev født, den 23/11 1910. Gudrun var født et par år tidligere på Fyn.

Valdemar Hansen var den fødte leder. Allerede som dreng havde han været »general« for en drengegarde på Frederiksberg, som de selv havde skabt, og han foretog sig også mange andre eventyrlige ting. Der skete altid noget omkring ham. I Osted tog han ivrigt del i skyttebevægelsen og blev hurtigt leder af den. Og da hans egne børn nåede skolealderen, tog han initiativet til at få oprettet en friskole, der hurtigt voksede og supplerede sig med en efterskole. Han var formand for denne kombinerede skole i mange år, og den blev midtpunktet for det folkelige liv, som nu groede frem i Osted og omegn. Der blev holdt møder, og der blev sunget. – I 1924 var han med til at oprette Osted Valgmenighed omkring den hidtidige sognepræst Halvdan Helweg, der selv ivrede for at få skabt en valgmenighed på stedet.

Samtidig arbejdede han med sit mejeri. Han var en dygtig mejerist og tillige en fremragende forretningsmand, der forstod at holde på pengene for så at bruge dem på rette tid og sted, når der var noget, som skulde sættes i gang. Han slog sig specielt på osteproduktion, og i 1927 byggede han sit eget mejeri »Skovvang« med ost som hovedprodukt. Han lagde det inde mellem skovene så at sige midt på Sjælland, hvor han kunde få mælk fra nogle herregårde. Han vilde ikke optræde som konkurrent til sin hidtidige arbejdsplads. Samtidig byggede han sig et dejligt hus, ikke stort og flot, men hyggeligt og rart med en stor have til ved landevejen, der løber gennem Osted, så de havde kort vej til både skole og kirke.

I dette hus havde de boet i 5-6 år, da jeg kom ind i familien, og det blomstrede fortsat omkring dem. Vald. Hansen var et par år tidligere blevet formand for Roskilde amts gymnastikforening, efter at gymnastikforeningerne i 1930 havde skilt sig ud fra skytteforeningerne, og han gik med vanlig energi og begejstring op i dette arbejde og gjorde Roskilde amts gymnastikforening til en af de førende gymnastikforeninger i landet. Som led i dette arbejde skabte han »Borrevejle«, en lejrplads beliggende ualmindelig skønt ved en af Roskildefjordens mange forgreninger, hvor der kunde holdes gymnastikstævner, og hvor de bygninger, der efterhånden blev rejst på stedet, samtidig kunde tjene som vandrehjem, en ny bevægelse, som han også gik op i med liv og sjæl.

Da jeg dukkede op, var alt dette i sin vorden, og naturligvis gik turen hin påske også ned til Borrevejle, der gennem alle årene fremover vedblev at være hjertebarnet blandt alle de foretagender, Vald. Hansen

fik sat i gang eller var med i. På et vist tidspunkt blev han også formand for Dansk Friskoleforening og gjorde en stor indsats for at få skabt de bedst mulige kår for friskolerne. Han blev efterhånden en landskendt mand, og da Den frie Lærerskole blev oprettet i Ollerup i 1950, følte det som en ganske naturlig ting, at han trods sine 72 år også var centralt med der som formand for den første styrelse.

Han var et ualmindeligt levende menneske, og det er en af mit livs store oplevelser, at jeg fik ham til svigerfar og derved kom ham på nært hold. Han var en handlingens mand, der aldrig nøjedes med at snakke, men gjorde alvor af sagen. Det kunde hænde, at temperamentet løb af med ham, hvis en eller anden ikke havde gjort, hvad han skulde, og så var det ikke morsomt for den, det gik ud over.

Det har jeg dog aldrig selv oplevet, og med årene mildnedes han også på dette punkt. Hvor har vi ikke tilbragt mange hyggelige og festlige stunder i hans selskab. Han havde en evne til at fortælle om sine drengear, sin ungdom og hvad han ellers havde oplevet, så man ikke kunde andet end lytte og leve med i fortællingen. Denne evne kom hans børnebørn bl.a. til at nyde godt af, og den blev i rigt mål taget i brug på hans gamle dage, da han havde tid til det. Han blev lige ved 91 år, var åndsfrisk til det sidste og blev jævnligt brugt til at fortælle Lejreegnens historie, som han interesserede sig levende for, for de skiftende hold af skolebørn, der kom på lejrskole i Borrevejle, en aktivitet, som efterhånden blev en vigtig side af lejrens virksomhed ved siden af de store stævner. Efter hans død i 1969 rejste Roskilde amts gymnastikforening en sten for ham dernede, og det blev overladt til mig at forme indskriften. Den lyder sådan:

VALDEMAR HANSEN

1878-1969

LEJRENS GRUNDLÆGGER

DANSK FOLKELIVS TRO TJENER

DEN ILDNEDE IGANGSÆTTER

BØRNEBØRNE OG DE UNGES TROFASTE VEN

HISTORIEFORTÆLLEREN

Dorthe var af en helt anden støbning. Også hun var en personlighed, helt sin egen, rodfæstet i sin natur. Trods sine mange år på Sjælland vedblev hun at sige »a« om sig selv, ikke for at demonstrere, men fordi det var helt naturligt for hende. Hun sagde sin mening rent ud, uden

persons anseelse. Hun var gårdmandsdatter fra Salling, og hun vilde gerne selv have været bondekone. Det lå jo imidlertid ikke for Valdemar med et landbrug, og det var synd for hende. Hun fik ikke de udfoldelsesmuligheder, hun skulde have haft, men hun *fyldte* i hjemmet på sin egen måde, blot ved at være der, og hun deltog med glæde i det liv, der udfoldede sig om kirke og skole. Hun levede for sine børn og børnebørn, som hun elskede. Hun blev ikke så gammel, godt 72 år. Hun døde i 1953, og jeg har aldrig følt så stærkt som ved hendes bortgang, at »kvinden hun er livet i huset«. Der blev mærkelig dødt i stuerne, da hun var borte.

Men jeg har igen foregrebet begivenhedernes gang. Vor påsketur i 1933 endte i København, hvor vi begge besøgte Åge og Ebba, der havde giftet sig kort forinden. Derfra tog vi direkte til Askov, hvor vi endnu havde 14 dage tilbage, inden skolen sluttede.

Sommeren tilbragte vi hver på sit sted. Sigrig var blevet antaget som håndarbejds- og gymnastiklærerinde på Rødding Højskole, hvor Hans Lund og fru Lund regerede med magt og megen myndighed, mens jeg for mit vedkommende var soldat i Holbæk. Jeg vil ikke påstå, jeg nød soldaterlivet, selv om jeg muligvis havde meget godt af det. Jeg længtes efter Sigrig. Det hjalp en del, da hun kom hjem til august. Så lå jeg på cyklen hver week-end fra Holbæk til Osted. Jeg husker en gang, jeg havde fået nattegn til kl. 3 mandag morgen og agtede at udnytte denne forlængede orlov. Dorthe var helt forfærdet. Hun holdt på, man skulde gå til køjs med hønsene.

En anden opmuntring var, at jeg hen på efteråret fik brev fra Aage Møller med tilbud om at blive lærer på Rønshoved fra november. Jeg var lykkelig. Soldatertjenesten sluttede hen mod midten af oktober, og resten af måneden tilbragte Sigrig og jeg i selskab med hinanden, dels i Osted, dels i Voldby, hvor far og mor jo nu boede. Vi var også en tur i Ry, i det skønneste efterårsvejr, hvor Himmelbjerget og skovene præsenterede sig i al deres pragt.

Ung og ugift højskolelærer

Det var omkring 1. november 1933, at jeg kom til Rønshoved, et par dage før skolen skulde begynde. Jeg blev vel modtaget af såvel Aage Møller som af hans kone, Julie la Cour Møller. Hun var datter af Poul la Cour, der i sin tid havde været lærer i Askov, og som der havde

præsteret at gøre fysik og anden naturvidenskab til et virkeligt højskolefag. Han var en fremragende lærer og meget afholdt på grund af sin fine og varme menneskelighed. Fru Møller slægtede ham imidlertid ikke rigtig på i den retning. Man kan ikke sige, hun var afholdt, og det var på en måde synd for hende, for jeg tror bestemt, hun gerne vilde være en god højskolemor, men det var, som om hun ikke rigtig havde evner til det. Hun delte helt sin mands opfattelse og støttede ham i hans kamp, så godt hun kunde, men medens han var uhyre ligetil at omgås, så savnede hun den umiddelbarhed, der gør det let at komme i kontakt med hinanden.

Hun *var* ikke nem at komme i kontakt med. Der var dem, der mente, hun var snobbet og kun regnede med dem, der havde fine navne, men det passer nu ikke, for af en eller anden mystisk grund, så var jeg en af dem, der var i kridtuset hos hende og havde været det lige siden mit første januarophold, uden at jeg aner hvorfor, men det gjorde det i grunden ikke nemmere at omgås hende. Aage Møller var vi uden videre dus med, som skik var på de fleste højskoler – dog ikke Askov – men jeg tror ikke, der var mange, der »duttede« fru Møller. Hende sagde man De til. På et tidspunkt foreslog hun mig imidlertid, at vi skulde være dus, og det blev vi så, men på en måde fandt jeg De-formen mere naturlig overfor hende. Mit indtryk er, at hun gerne vilde »i« med folk, men der var noget i hendes natur og væsen, der gjorde det vanskeligt for hende, og som gjorde, at man ligesom holdt sig lidt på afstand, skønt hun i virkeligheden var god nok.

Foruden mig var der to andre lærere på stedet. Der var min halvkusine *Musse*, der som tidligere nævnt var havnet på Rønshoved efter at have været på Snoghøj og i Askov. Vi var omtrent lige gamle og havde det vældigt hyggeligt og rart med hinanden. Vi kunde snakke sammen om alt muligt. Hun var tillige en slags sekretær for Aage Møller, der altid roste hende i høje toner. Og så var der *Mikkel Ejerslev*, der var en god ven af min svoger Johannes Jørgensen, og som jeg derfor havde truffet før. Han var absolut ingen skønhed, tværtimod, men han var dygtig, og vi kom godt ud af det sammen. Han havde været vandrelærer i Sydslesvig og var, som Aage Møller, meget optaget af forholdene dernede og godt inde i dem.

Han var imidlertid blevet bidt af *nationalsocialismen*. Det var knap et år efter, at Hitler havde taget magten i Tyskland, og man må huske på, at vi på det tidspunkt intet anede om de grufuldheder, der fulgte i

Hitlers og nazismens spor. Mange anså den for en ideel bevægelse, der skulde genføde og forny folkelivet rundt omkring. Også Aage Møller var en overgang optaget af disse nye tanker, som han så at sige tog på ordet. Jeg kan huske, at han en gang forklarede, at mens nationalisme og socialisme hidtil havde været som to adskilte verdener, der stod fjendtligt overfor hinanden, og som derfor begge hver på sin måde løb sur i det, så betød nationalsocialismen, at man var nået frem til at forstå, at hvis man virkelig for alvor elsker sit fædreland, der er fælles for os alle, så må man også arbejde for, at vi alle kan have gode kår, altså være social. Ellers er det nationale, kærligheden til land og folk, ikke ægte. Og omvendt: Hvis man virkelig er social og derfor arbejder på at få slettet de klasseskel, der skaber splittelse i folket, vil man i stigende grad opleve det fællesskab, der er det afgørende i det nationale i dybeste forstand.

Jeg blev stærkt optaget af disse tanker, som jeg stadig mener er helt rigtige, men det viste sig jo snart, at Hitlers og hans fællers tanker gik i en helt anden retning. Aage Møller slog da også hurtigt bak, og i besættelsestiden deltog han på et vist tidspunkt aktivt i modstandsbevægelsen. Men forinden havde han, sin vane tro, ikke lagt skjul på, at han gik ind for nationalsocialismen, vel at mærke i den form, som han opfattede den, og dertil kom, at Ejerslev så at sige med fuld musik gik ind for bevægelsen og vedblev at gøre det, oven i købet i den grad, at han mente, der var noget om nazisternes raceteorier, selv om han vel ikke godtog jødeforfølgelserne. Han tav heller ikke stille med sine tanker overfor eleverne, omend han ikke just brugte timerne til det.

Resultatet blev, at nogle af de kredse, der ellers plejede at slutte op om Aage Møller og Rønshoved, blev lidt ængstelige, selv om Aage Møller i sine foredrag, som jeg fulgte med stor fornøjelse, vedblev at være helt den samme, som han altid havde været. Det mærkedes på elevtilgangen, som denne vinter ikke blev, hvad den havde været, og det gik bl.a. ud over min løn. Jeg havde den aftale med Aage Møller, at jeg foruden kost og logi skulde have 50 kr. om måneden i grundløn + 5 kr. pr. elev, der var ud over 30, måske en lidt mærkelig ordning, men med et nogenlunde sædvanligt elevtal vilde jeg have fået 125-150 kr. mdl., hvilket ikke var nogen dårlig løn for en højskolelærer på den tid. En af mine kammerater fra Kredsen var blevet lærer på Vallekilde Højskole, og han blev, i hvert fald i begyndelsen, spist af med 75 kr. mdl.

Vi fik imidlertid kun netop 30 elever, så jeg måtte nøjes med grundlønnen i starten. Det rørte mig imidlertid ikke. Jeg var glad for at være på stedet, og jeg var vant til at spare. På Regensen havde jeg fået 75 kr. om måneden på egen kost og havde klaret mig udmærket. Dette her var trods alt mere, og efter jul forøgedes elevflokket, så jeg kom op på 75 kr., og om sommeren endda på 85.

I øvrigt befandt jeg mig som en fisk i vandet. Jeg kom godt ud af det med eleverne og havde megen glæde af mine timer. Jeg underviste bl.a. i regning som på Askov, hvilket fag jeg gik stærkt op i, og derudover havde jeg faktisk frie hænder til at undervise i, hvad jeg fandt for godt. Bl.a. indførte jeg kemi og fysik, hvad der vist ikke tidligere var blevet undervist i på Rønshoved. Jeg fik Aage Møller til at anskaffe en lille samling af kemikalier, reagensglas, kolber etc. Jeg tror, det kostede ca. 50 kr., men der kunde laves mange spændende forsøg med disse enkle midler.

En gang var jeg nær kommet galt af sted. Jeg havde lavet nogle forsøg med sølvnitrat, også kaldet helvedessten eller lapis. Om aftenen plejede vi at synge aftensang inde i stuerne, ved hvilken lejlighed der blev serveret saftevand og kringle. Da jeg den aften havde spist min kringle og tørret mig om munden, mærkede jeg noget, jeg mente var en lille efterladt krumme på læben og slikkede den i mig. Et øjeblik efter begyndte det at svie på det sted, hvor den havde siddet, og det slog ned i mig, at det skulde dog vel aldrig være lidt helvedessten. Jeg undersøgte mit lommeværk: Ganske rigtigt, der lå et par korn af dette giftige stofs, hvordan de så ellers var havnet der. Jeg ind at ringe til vores læge i Gråsten, der beordrede mig til på stedet at drikke en hel liter mælk + et stort glas salt vand – en lidt skrap omgang – og derpå ufortøvet komme op til ham. Aage Møller havde imens startet bilen, og vi for til Gråsten, hvor lægen og hans kone ventede mig, kl. 11 om aftenen, og pumpede mig grundigt ud. Jeg sad i tre stive kvarter med en gummislange gennem halsen helt ned i maven, mens der blev skyllet og skyllet, og til sidst kunde vi konstatere, at sølvnitratet, der havde indgået forbindelse med saltet, nu virkelig var blevet spulet op.

Lægen fortalte mig bagefter, at der ikke ligefrem havde været fare for mit liv, men var stoffet blevet i kroppen, kunde jeg have risikeret, at jeg var blevet musegrå over det hele, og det vilde aldrig fortage sig. Jeg var naturligvis glad for, at jeg var sluppet for det udseende. – Lørdagen efter besøgte jeg en af mine Regensammerater, der var blevet præst i

Sønderborg, og berettede hvad jeg havde oplevet. Han fortalte da, at der i hans menighed var en gammel kone, som kun sjældent lod sig se, fordi hun var musegrå i ansigt og på hænder og over det hele, og det hed sig, at det var, fordi hun i sin ungdom var kommet til at spise et eller andet, som altså formodentlig har været helvedessten eller måske en lapisstift.

Aage Møller holdt foredrag hver dag kl. 11-12 undtagen om lørdagen, hvor han skulde forberede sin prædiken til om søndagen. Denne lørdagstime blev det overdraget til mig at holde foredrag i, og jeg var glad for, at jeg ikke fik flere foredrag, for denne ene time kostede mig hver gang adskillige timer i forberedelse. Een ting er at undervise i et eller andet bestemt fag, noget helt andet at skulle give noget af sit eget, og så er det utroligt, hvor meget der kan siges på en time, når man ikke bliver afbrudt, men folk blot sidder og lytter og måske oven i købet venter, at det skal være de rene guldkorn altsammen.

Jeg havde besluttet at tale om kineserne og deres ejendommelige kultur som et modstykke til Europa, et emne, som jeg var meget optaget af og havde læst en del om, og som jeg syntes, jeg kunde magte. Det kunde naturligvis ikke sammenlignes med Aage Møllers fortolkning af de nordiske myter, som jeg nu omsider fik lejlighed til at høre og beriges ved, eller hans forkyndelse ud fra de bibelske tekster, men det var dog menneskeliv, det drejede sig om, og jeg søgte at sætte den europæiske kultur i relief ved at sammenligne den med den kinesiske, så vi på den måde måske kunde lære os selv bedre at kende.

Til min overraskelse og delvise forfærdelse kom fru Møller, inden jeg skulde starte, og spurgte, om hun måtte være med. Jeg kunde dårligt svare andet end ja, og hun sad såmænd troligt vinteren igennem på sin plads og lyttede til mine visdomsord, alt mens huns strikkede eller syede. Jeg ved ikke, om det var for at inspicere, eller det var af virkelig interesse, men jeg tror nu nok, det var det sidste, og jeg lod mig da heller ikke gå på af det, selv om jeg måske nok havde været lidt friere i det, hvis hun ikke havde været til stede.

Jeg blev også lidt overrasket, da Aage Møller en 14 dages tid efter, at skolen var begyndt, kom og foreslog mig, at jeg skulde tale ved det første månedsmøde, der skulde finde sted en søndag eftermiddag sidst i november. Det var væsentlig de samme mennesker, der var med i frimenigheden, som kom ved den lejlighed, foruden eleverne. Jeg besluttede også her ikke at gabe over mere, end jeg kunde magte, og

talte derfor om arvelighedslovene, et emne jeg ligeledes var optaget af, og som jeg havde studeret. Jeg havde den tilfredsstillelse, at det ligesom gled af sig selv, og folk var tilsyneladende meget interesserede og fulgte godt med. Dagen efter kom Aage Møller og sagde, at han syntes, jeg var sluppet vældig godt fra det, en ros, som jeg naturligvis var glad for og måske også en smule stolt over.

Til gengæld gik det knap så godt, da jeg igen skulde tale til et månedsmøde en gang længere hen på vinteren. Jeg havde fået den ide at skrive hele foredraget ned ord til andet – jeg husker slet ikke, hvad det handlede om – og så løb jeg sur i det. Det skulde jo trods alt ikke virke som oplæsning, og pludselig kunde jeg ikke finde, hvor langt jeg var kommet i manuskriptet, og så gik det til dels i fisk for mig. Det var meget ubehageligt og pinligt, selv om jeg til sidst fik reddet mig nogenlunde ud af det, men vist ikke på nogen særlig elegant måde.

Siden har jeg ikke skrevet noget foredrag ned, selv om jeg i tidens løb har holdt mange. Jeg har nøjedes med nogle stikord på et stykke papir, og ikke sjældent har jeg talt helt uden manuskript, men jeg har altid forinden gennemarbejdet foredraget grundigt i tankerne. Jeg duer heller ikke til på forhånd at lave en disposition, et skelet, som der så bagefter skal hænges kød på. Men når jeg har fået en idé til et emne og fundet et startpunkt, jeg kan begynde med, så lader jeg det udvikle sig i tankerne, mens jeg måske går en tur eller blot sidder og kigger ud i luften, uden på forhånd nøjagtig at vide, hvor det fører mig hen, eller hvad der sluttelig kommer ud af det. Måske gør jeg nogle notater undervejs, og når jeg så har fået holdt på det, noterer jeg hovedpunkterne ned og gennemarbejder det, jeg er nået frem til, idet jeg stadig redigerer det i tankerne. – For øvrigt er det meget forskelligt, hvad der kan komme ud af sådan et foredrag, alt efter tilhørernes reaktion. Finder ordet genklang, kan det vende tilbage med nye impulser og bevirke, at ordene ligesom fødes af sig selv. Og så duer det ikke at have et egentlig manuskript at holde sig til. Det er nogle af de lykkeligste øjeblikke, man kan opleve, når sådan noget sker. Men det hænder jo desværre også, at ordene af en eller anden grund falder mat til jorden uden at udrette noget for tilhørerne eller en selv.

På Rønshoved var der – som på Askov – både mandlige og kvindelige elever på samme tid. Det var noget, Aage Møller havde indført et par år tidligere, og jeg syntes, det var en god ide. Om sommeren var pigerne dog stærkt i overtal, men der var trods alt en 7-8 unge mænd,

mest nogle, der tænkte på at skifte erhverv. Samme sommer var Sigrid atter lærerinde i Rødning, 70-80 km. fra Rønshoved, men dog ikke længere, end det kunde klares på cykel i en week-end indimellem. Hele august måned var vi sammen, og vi nød det, dels i Voldby, dels i Osted. Vi nåede også at komme på en 8-dages tur til Stockholm og Upsala m.m., en tur, der i mindet stadig står som en meget romantisk oplevelse.

Vinteren tilbragte hun, som den foregående, i Osted, hvor hun dels hjalp til i huset, dels ledede gymnastik og syede udstyr. En del af tiden var hun på husholdningsskole i København som en forberedelse til at blive husmor. Jeg for mit vedkommende vendte tilbage til Rønshoved allerede til september. I modsætning til andre højskoler holdt vi nemlig skole også i september og oktober, dog med et temmelig begrænset antal elever, så arbejdet var overkommeligt, selv om Aage Møller var ude på foredragsrejse en stor del af tiden.

Hen i september 1934 fik jeg brev fra Ejlif, at far havde fået en hjerneblødning. Han kom sig dog nogenlunde igen, men sin fulde førlighed fik han aldrig siden. Han trak på sin ene fod. Kort forinden havde de bestemt sig for at nedlægge skolen i Voldby. Det gik nemlig ikke. Der blev færre og færre elever. 30'erne var en svær tid for højskolerne. Landbrugskrisen spillede ind, og elevtallet dalede de fleste steder, hvilket vi jo også mærkede på Rønshoved. Far følte det som et nederlag. Om det var medvirkende til hans sygdomstilfælde, ved jeg ikke. På den anden side gjorde sygdommen det måske lettere for ham at affinde sig med sin skæbne. At sidde med kræfterne i behold på en tom skole vilde have været meget strengt for ham. Nu var det derimod klart, at arbejdsdagen var slut. Han kunde for så vidt med god samvittighed lægge op. – Ejlif, der havde fungeret som medforstander, fik stilling andetsteds. Til gengæld opgav Ragnild *sin* stilling for at vende hjem og tage sig af far og mor på deres gamle dage, en beslutning og en gerning, som vi andre søskende aldrig har kunnet takke hende nok for!

Den følgende vinter, altså 1934-35 på Rønshoved, måtte vi undvære Ejerslev. På grund af hans åbenlyse interesse for nazismen kunde Aage Møller ikke beholde ham, så Musse, Aage Møller og jeg måtte klare det alene, men det gik også udmærket. Imidlertid længtes Sigrid og jeg efter at blive gift. Aage Møller havde et lille hus nede ved fjorden, vist

oprindelig en fiskerhytte, og det tilbød han os + delvis kost på skolen, men på grund af tidernes ugunst kunde han derudover kun tilbyde os 1800 kr. om året, og det turde vi trods alt ikke løbe an på. Resultatet blev, at jeg efter samråd med Aage Møller begyndte at se mig om efter en anden stilling. Det var ikke med noget let hjerte, jeg gjorde det, for jeg havde egentlig regnet med, at min gerning på Rønshoved skulde have været af længere varighed, måske livet ud, og det havde Aage Møller vist også.

Men skæbnen var mig atter gunstig. Sidst på vinteren så jeg en notits i Højskolebladet, at *Morten Bredsdorff*, der var lærer på Ollerup Folkehøjskole, var blevet ansat som lærer på Silkeborg Seminarium efter sommerferien. Jeg opsøgte *Lars Bækhøj*, der var forstander i Ollerup, og som var en af fars gode venner, og tilbød mig i stedet. Han var ikke uinteressert, men han vilde åbenbart se sig godt for og følte mig grundigt på tænderne. Han turde ikke uden videre love mig ansættelse som gift lærer, men han tilbød mig, at jeg kunde blive lærer der på den kommende sommerskole, og så kunde vi jo se, hvordan det vilde gå. Ollerup var en af de store højskoler, men også der havde de mærket nedgangen i elevtal i de senere år. Imidlertid havde der pludselig meldt sig så mange piger til sommerskolen, 130 i alt, at de godt kunde bruge en lærer ekstra.

Det var jo lidt svævende, men efter at have talt med Sigrid og med Aage Møller slog jeg til. Jeg havde lidt dårlig samvittighed overfor Aage Møller, for aftalen var, at jeg skulde være blevet på Rønshoved sommeren over, og nu var vi allerede henne i april, men det lykkedes Aage Møller med kort varsel at få fat i en lovende student, Jørgen Jensen, der ligesom jeg havde været januairelev på Rønshoved, og det viste sig da også at være en god løsning, så jeg kunde med nogenlunde god samvittighed forlade stedet, men jeg var alligevel lidt underlig til mode, da jeg hilste af med Aage Møller og fru Møller. Jeg ser dem endnu stå i døren ved siden af hinanden og se efter mig, da jeg drog af.

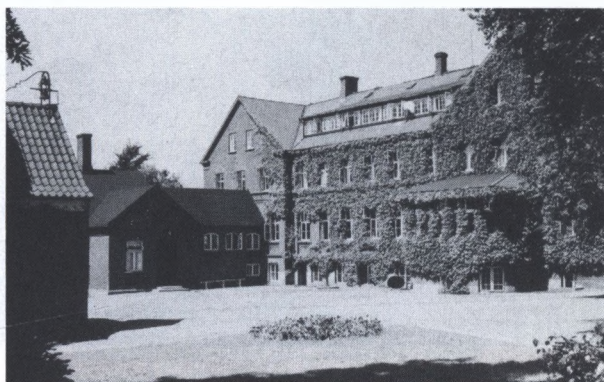
Siden er jeg blevet klar over, at det sikkert var gavnligt for mig at komme andetsteds hen. Jeg var opslugt af Aage Møller, selv om jeg godt kunde se, at han havde sine fejl, og jeg trængte nok til at få ham lidt på afstand og derved få tid til at fordøje alt det, jeg havde oplevet på Rønshoved og suget næring af, så det virkelig kunde blive kød af mit kød og ikke noget, jeg blot havde fået klistret på mig.

Ollerup var heller ikke noget dårligt sted at komme hen. Bækhøj er

Bryllup i Osted i august 1935.
 Midt for i bageste række: Aage Møller.
 Nr. 3 og 4 t.b. for mig: Kirstine og Lars
 Bækbøj.

Ollerup Folkehøjskole.

To nybagte forældre med deres
 jorstefødt. — Sigrid i stuen indenfor.

Blandt gode venner i Ollerup
Yderst t.h. Tage Hastrup,
for mig Ellen Hastrup, la-
brugslærer Gunner Olsen o-
yderst Martha Dissing.

Engelsholm.

To unge forstanderfamili-

et af de redeligste mennesker, jeg har truffet, og jeg kom til at sætte stor pris både på ham og hans kone, Kirstine, som virkelig forstod at være højskolemor på en helt naturlig måde. Der var i det hele taget meget, der virkede hjemligt på mig, og der lå ligesom en feststemning over det hele den sommer, fordi skolen tilsyneladende var begyndt at gå fremad igen. Der gik heller ikke lang tid hen, før Bækhøj sagde til mig, at han gerne vilde beholde mig, og at vi godt kunde gifte os til august. Jeg var i den syvende himmel og for til Snoghøj, hvor Sigrid netop var på besøg hos Gudrun og Sune, så vi kunde fejre begivenheden i fællesskab.

Jeg tror, jeg gik i en salig rus resten af sommeren. Det står i hvert fald sådan for mig, at der bestandig var sol over dagene, men jeg havde samtidigt meget at lave. Jeg havde tre regnehold og et danskhold, hvilket gav mig en del rettearbejde ved siden af. Endvidere særhold i botanik og vist også i geografi og derudover et par foredrag om ugen for hele flokken, hvor jeg bl.a. foredrog jordens og de levende væsners udviklingshistorie for at ende med mennesket som det mest gådefulde væsen på jorden, formet som et dyr og dog skabt i Guds billede. Jeg tror også, jeg i den forbindelse gjorde strejftog til Indien og Kina.

Desuden fulgte jeg Morten Bredsdorffs timer i samfundslære, som det var meningen, jeg skulde overtage, når han rejste. Det var også i foredragsform, og han var en blændende taler, som i høj grad mestrede det danske sprog. Hans hovedfag var da også dansk litteratur. – Jeg fulgte også Bækhøjs foredrag, hvor han ærligt og redeligt fortalte verdenshistorie. Man kunde også fornemme hans dybe engagement og hans optagethed af menneskeslægtens levnedsløb gennem de skiftende tider, men der var trods alt ikke det åndens vejr over det, som når Aage Møller udlagde bibelske og nordiske myter.

Vor nærmeste nabo var gymnastikhøjskolen, hvor den efterhånden verdensberømte *Niels Bukh*, der var broder til fru Bækhøj, førte kommandoen. Han havde i sommerens løb fået anlagt et nyt stort stadion, og det blev indviet sidst i juli, idet de danske gymnastikforeninger og de danske skytte- og idrætsforeninger i fællesskab afholdt et stort landsstævne der, med deltagere fra de andre nordiske lande. I den anledning kom både Sigrid og hendes far til Ollerup – og Solvejg, der var med på det danske kvindelige elitehold, der bestod af Snoghøjpigler. Hun stod tilmed på fløjen og var fanebærer. Også kongen, Christian 10., var til stede sammen med kronprins Frederik og Ingrid, der for nylig var blevet kronprinsesse af Danmark. Det var en storstilet

fest med aftenoptræden af en række kongelige kunstnere med Poul Reumert i spidsen. Der er heller ingen tvivl om, at denne fest var medvirkende til, at vi fik så mange elever den sommer, og derigennem med til, at jeg fik min chance.

Bækhøj, som jo var en forsigtig mand, havde ved min ansættelse sagt, at jeg kunde regne med at få 150 kr. om måneden foruden kost og logi. Dette beløb kunde jeg trække på, når jeg havde brug for penge. Da jeg ved sommerskolens slutning skulde have det resterende beløb udbetalt, stak han mig imidlertid 750 kr. for de tre måneder, naturligvis med fradrag af de mindre beløb, jeg havde trukket på »kontoen«, og med den bemærkning, at jeg jo havde haft usædvanlig mange timer og havde klaret det pænt.

Jeg var helt overvældet. Så mange penge havde jeg aldrig haft mellem hænderne før, så det var en lykkelig ungersvend, der nu satte kursen mod Osted for at træffe nærmere aftale om brylluppet, som naturligvis skulde stå der.

Det blev berammet til den 30. august, altså i året 1935, og vi indforskrev Aage Møller til at vie os. Som frimenighedspræst kunde han imidlertid ikke foretage vielse med juridisk gyldighed, så vi var først hos sognefogeden, der vist var lidt benøvet ved situationen, for han var kun vant til at tage sig af folk, der var kommet galt af sted med et barn i utide. Det var imidlertid den kirkelige velsignelse, vi betragtede som den egentlige og væsentligste. Aage Møller holdt da også en god prædiken til os, hvor han understregede, at i det samliv, vi nu gik ind til, gjaldt det om at bære hinandens byrder, noget, som jeg for mit vedkommende desværre ikke altid har overholdt, som jeg burde. Bagefter gik vi alle til alters.

Det var for øvrigt nær ved, at jeg havde måttet lade mig vie i bare ben. Da vi efter frokosten klædte os om til højtideligheden i kirken, var mine nye bryllupssokker, som Sigrid havde købt til mig, sporløst forsvundet. Sigrid sad nede i soveværelset, hvor et par veninder hjalp med at pynte hende til brud, så hun kunde ikke deltage i jagten, men Ragnhild for frem og tilbage for at finde de forsvundne beklædningsgenstande, mens Ejlif deklamerede fra »Kærlighed uden strømper«: Du aldrig bliver gift, hvis det i dag ej sker! – Aage Møller, der også befandt sig i det mandlige omklædningsværelse, erklærede dog, at han godt vilde vie mig uden strømper, men det endte da med, at de kom for dagens lys, så jeg i fuldt behørigt antræk kunde føre Sigrid til alteret.

Det var solskinsvejr den dag, og vi nåede allesammen efter vielsen at komme en tur til Borrevejle, hvor Sigrids far foreviste det sted, han gik så stærkt op i, inden bryllupsmiddagen blev serveret. Til stede var foruden Aage Møller også Musse, Bækhøjs, Lind Thomsens og Åge – Ebba var forhindret – og så naturligvis vor familie, hvor far heldigvis var rask nok til at være med. Han holdt også en god tale til os, hvor han fremhævede den lykke, det er for to mennesker, der holder af hinanden, at kærligheden er med til at befri os for noget af al den egoisme, vi hver især slæber rundt med. Der blev også holdt andre taler – Ejlif og Solvejg havde bl.a. lavet en på vers – og vi sang, indtil jeg på min kones og egne vegne sluttede med et dybtfølt tak for det, der nu var sket. Og så drog vi af, i en regn af risengryn, til København, hvor vi havde bestilt værelse på et hotel.

I bryllupsgave havde Sigrids far foræret os penge til en rejse, som fandt sted straks efter det uundgåelige andendagsgilde, og som gik gennem Sverige fra syd til nord med ophold i Värmland, Dalarne og Lapland, hvorfra vi fortsatte ind over den norske grænse til Narvik. Derfra sejlede vi ned langs kysten til Trondhjem, hvor vi opholdt os et par dage, inden turen gik videre over Dovre og gennem Gudbrandsdalen – med en afstikker ind til Lom – indtil vi nåede Oslo, hvor vi tog båden til Frederikshavn. Turen varede lige ved fire uger og var rig på oplevelser af forskellig art, hvoraf mange stadig står lyslevende i erindringen.

Hvedebrødsdage i Ollerup

Da vi kom tilbage fra vor bryllupsrejse, flyttede vi ind på »Borgen«, hvor Bredsdorffs havde boet, og som nu blev vort hjem i de næste fem år. Det var en meget rummelig lærerbolig, som vi først efterhånden fik nogenlunde møbleret, men vi befandt os godt der og i den have, som hørte til, og som vi fik megen fornøjelse af. Vi havde i det hele taget gode kår. Vi fik 4000 kr. om året, hvorfra gik 700 kr. i husleje og 200 kr. for middagsmad på skolen i skoletiden. Resten af måltiderne spiste vi hjemme os selv og nød det. Dertil kom, at Sigrid fik ekstra løn for de timer i håndarbejde, hun havde om sommeren. Pengene var jo betydelig mere værd den gang end nu. Vi skal i 1985 gange op med 20, når vi skal sammenligne med lønninger og priser fra den gang, hvortil

kommer, at skatterne var minimale. For vort vedkommende udgjorde de kun 1/8 af vor løn. Inflation kendte vi ikke noget til. Lønninger og priser lå fast 30'erne igennem.

Der var to etager i Borgen. Vi boede forneden med direkte udgang til haven. Ovenover os boede *Betty og A.P. Dømmestrup*, der var leder af skolens delingsførerafdeling om vinteren. Om sommeren var de ledere af Fuglsølejren på Mols, de danske gymnastikforeningers lejr, hvor der var kurser sommeren igennem.

Nede i »Himmerigsgården«, der lå på den anden side af skolebygningerne, og hvor Ollerup Højskole oprindeligt var startet – der var stadig landbrug til skolen – boede *Ellen og Tage Haastrup*, Bækhøjs datter og svigersøn. Det var dem, vi fik mest at gøre med ved siden af Bækhøjs, og de blev vore gode venner sammen med *Martha Dissing*, der havde en boghandel lige ved siden af skolen. Når vi fem fandt anledning til at holde en lille fest, foregik det i reglen hos hende. Hun var lidt ældre end vi andre, men et storartet menneske, frisk og fornøjelig, altid i godt humør og samtidig god at snakke med.

Olleruptiden står i det hele taget i en egen glans for os. Vi var unge med mod på livet, og vi havde gode muligheder for at udfolde os. Vi kom godt ud af det med alle vore naboer på »skolebakken«. Ollerup var noget af en skoleby. Navnlig om vinteren kunde der godt være 4-500 unge mennesker på skole her, dels på folkehøjskolen, dels på gymnastikhøjskolen, hvis område grænsede op til folkehøjskolens – Borgen lå midt imellem – og dels på håndværkerskolen, der lå lidt længere borte.

Disse to sidste skoler var begge udsprunget fra folkehøjskolen, og der var stadig forbindelse mellem dem, navnlig med gymnastikhøjskolen, hvor Niels Bukh hvert år kom over og havde nogle timer med vore delingsførere, hvorved disse kunde forskafe sig den eftertragtede O.D.-nål. Til gengæld skiftedes Bækhøj, Haastrup og jeg til at hold to foredrag om ugen ovre på gymnastikhøjskolen. Der var i reglen ca. 250 elever, så det var en stor flok at tale til, og det var efter sigende ikke altid lige taknemligt, for de fleste elever var ikke just kommet for at høre foredrag. Jeg var da også lidt beklemt om hjertet første gang, det blev min tur, men det gik fint, langt over forventning. Jeg talte om udviklingslære og arvelighedslære, og det var åbenbart noget, de syntes var spændende. Jeg havde i hvert fald aldrig vanskeligheder med disciplinen, og så vidt jeg kunde se, var der heller ingen, der sov. Det

forskaffede mig da også Niels Bukhs anerkendelse og velvilje, som vi i hele Olleruptiden kunde sole os i.

Niels Bukh var et ejendommeligt menneske, genial på sin vis, stor i slaget, kendt langt ud over Danmarks grænser for sin gymnastik, en berømt i vide kredse, men alligevel jævn og ligetil at omgås. Der var ikke noget arrogant eller nedladende i hans væsen. Han satte en ære i at vise Dannebrog, hvor han kom. Han vilde gerne tjene Danmark og dansk ungdom, og jeg tror også, han virkelig følte sig som tjener, samtidig med at han så sandelig forstod at regere og kommandere.

Desværre blev også han optaget af Hitlers nye Tyskland. Jeg tror ikke det var tankerne i nazismen, der betog ham, men han blev indbudt til at komme derned med sine gymnaster og blev stærkt hyldet. I de kredse, han kom i forbindelse med, mødte han – i modsætning til den slaphed, der på mange måder prægede Danmark – en begejstring og tro på sagen, der gjorde indtryk, parret med orden og disciplin. Var det ikke netop disse dyder, der var brug for hjemme hos os selv? Også ideen med en »fører«, hvis ord var lov, og som kunde skære igennem og sætte tingene på plads, fandt han var en god ting, som vi også godt kunde trænge til i stedet for alt det kævl og den splid, som gjorde sig gældende i vort samfund. Hvad der skjult og lønligt gik for sig af rædsler bag facaden, så han naturligvis ikke noget til eller hørte om.

Et stykke på den anden side af højskolen lå friskolen, der blev ledet af *Svend Emborg* og hans kone, der begge var fremragende pædagoger, som ud fra gammel friskolegrund var stærkt optaget af Montessorris og andres den gang moderne skoletanker. Emborg havde indimellem også sangtimer hos os, og vi lærte at sætte stor pris på ham. De deltog ved lejlighed også i vort lag.

Også *Sylvest*, der var degn og førstelærer i kommuneskolen, kom på folkehøjskolen sammen med sin unge kone. Han var en dygtig teaterinstruktør, hvilket vi nød godt af, når lærerne til fastelavn og undertiden også ved andre lejligheder opførte et skuespil, som vi indøvede meget omhyggeligt. Vort repertoire strakte sig fra Holberg til Kaj Munk hvis skuespil var højst aktuelle på den tid. Et år opførte vi også »Genboerne« af Hostrup, hvortil vi indforskrev lærere fra de andre skoler. Det var festlige stunder, både når vi indøvede, og når vi til sidst optrådte, i reglen for fuldt hus.

Det store elevtal i sommeren 1935 viste sig imidlertid at være et engangs fænomen, som sikkert for en stor del skyldtes landsstævnet.

Ellers gik det jævnt og tilsyneladende sikkert ned ad bakke. Vinteren 1935-36 var der, så vidt jeg husker, ca. 80 elever og næste vinter endnu færre, jeg tror omkring 60, og så besluttede Bækhøj at gå af. Han var kort forinden fyldt 60 år og mente, det måske kunde hjælpe, når yngre kræfter kom til at stå for det. Resultatet blev, at han og Haastrup byttede gårde i foråret 1937. Bækhøjs flyttede ned i Himmerigsgården og Haastrups op i hovedbygningen, hvorfra de så førte kommandoen. Hver beholdt i øvrigt stort set sine timer, og vi mærkede i grunden ikke så forfærdeligt meget til forandringen, udover at der måske kom ligesom en ny tone til. Dertil bidrog også, at vi fik en ny lærer, *Agnar Søgård Jørgensen*, en af mine gamle Regenskammerater, der hurtigt kom med i laget, en stor musiker, frisk og munter med mange sjove og også gode ideer. Elevtallet hjalp det imidlertid ikke stort på. Det vedblev så småt at gå den gamle vej.

I maj 1938 fik vi en lille pige, som vi gav navnet Estrid. Fødslen var streng for Sigrid, men der stødte dog ingen komplikationer til, og det gik, som det skulde. Min søster Gudrun var kommet ned til os fra Nr. Lyndelse for at være os behjælpelig, og jeg selv var også med hele tiden og var til stede i det øjeblik, Estrid så dagens lys. Jeg ved ikke, hvad der foregik i mig i det øjeblik, men jeg følte det, der skete, som et stort under. Hidtil var jeg altid helst gået i en stor bue udenom spædbørn, men dette var noget helt andet. Jeg syntes fra første øjeblik, at hun var det nydeligste og sødeste lille væsen, man kunde tænke sig, og jeg kunde med det samme se, at hun lignede sin mor. Ja, det var en enestående stor dag i vort liv, da vi blev mor og far.

Året forinden havde jeg været med til et lille møde hos Carl Hermansen, valgmenighedspræsten i Ryslinge. Der var efterhånden flere, der havde sluttet op om Aage Møller og hans gode ven *Anders Nørgård*, der var valgmenighedspræst i Vejstrup på den anden side af Svendborg, og som stod helt ved siden af Aage Møller i kampen for en tiltrængt grundtvigsk selvbesindelse indenfor såvel højskolen som kirken. Anders Nørgård var en ejendommelig og meget stærk personlighed, der havde skrevet en række bøger, både om den kristne menigheds levnedsløb i almindelighed og om grundtvigianismen i særdeleshed, og nu mente de, tiden var inde til et mere samlet fremstød.

Til stede var også Sune, der oprindeligt havde haft en vis aversion mod Aage Møller, men som efterhånden i stigende grad var blevet optaget af ham, endvidere Poul Engberg, min gamle fælle fra Studen-

terkredsen, som jeg havde siddet i bestyrelse sammen med. Han var et par år tidligere blevet lærer i Askov, hvorfra også Holger Kjær og Hans Haarder var kommet. Det er dem, jeg husker, men der var vist også enkelte andre med. I hvert fald sluttede »Snoghøj-damerne« sig også til.

Når vi samledes hos Carl Hermansen, var det, fordi han var redaktør af Dansk Kirketidende (den gang Menighedsbladet), og vi vilde undersøge mulighederne for at bruge dette ugeblad som organ for vore tanker. Hermansen var heller ikke uvillig, men det var Kirkeligt Samfund, der udgav bladet, og der kom ikke noget ud af det. Helge Skovmand, der var redaktør af Højskolebladet, men som vistnok stod under indflydelse af Arnfred, turde heller ikke rigtig lade os komme til. Resultatet blev, at Sune på egen hånd, men med en vis finansiell støtte fra vor fælles svigerfar, startede et blad, Dansk Tunge, der kom nogle gange om året, jeg tror 6 gange, og som kom til at køre i mange år. Det blev noget af et talerør for denne grundtvigske selvbesindelse. Sune var selv hovedskribent, men naturligvis ytrede Aage Møller og andre sig i bladet. Jeg selv ydede også indimellem mit mere beskedne bidrag.

Bækhøj var ikke særlig begejstret for min deltagelse i denne front. Efterhånden som vandene deltes, hældede han til den anden side, mens Haastrup nærmest forholdt sig neutral. Det gjorde nu ikke noget skår i vort samarbejde og vort forhold til hinanden. Jeg lagde ikke skjul på, hvor jeg stod, men vi respekterede hinanden, og jeg lagde vægt på i øvrigt at være en loyal medarbejder.

Da 2. verdenskrig brød ud den 1. september 1939, var jeg på Island. Foreningen af højskoler og landbrugsskoler, som Bækhøj stod i spidsen for, havde arrangeret et dansk-islandsk højskolemøde på Island, som jeg deltog i. Vi drog af sted midt i august i håb om, at de skyer, der var på den verdenspolitiske himmel, vilde spredes igen. Sådan var det gået året før med München-forliget. Men samme dag, vi gik i land i Reykjavik kom meddelelsen om, at Hitler og Stalin, hvor utroligt det end lød, havde sluttet pagt med hinanden. Det hed sig, det var en handelsaftale, men man fornemmede, at der lå mere bag, og da vi en lille halv snes dage efter var på vej til Akureyri i Nordisland, kom budskabet om, at Hitler var gået ind i Polen.

Nu gjaldt det om at komme hjem, men det tog sin tid. Det skib, vi skulde med, og som gik til Bergen, måtte udsætte afrejsen flere dage, fordi der pludselig var så mange, der vilde med fra Island. Man kunde

jo ikke vide, om forbindelsen mellem Island og det øvrige Europa vilde blive afbrudt, så skibet var helt overfyldt, da vi omsider kom af sted et godt stykke ind i september. Vi var en smule ængstelige for, hvad der eventuelt kunde ske undervejs. I 1. verdenskrig havde Tyskland jo ført den uindskrænkede u-bådskrig, hvor selv fredelige handelsskibe blev torpederet uden varsel. Midt ude i Nordhavet blev vi standset af en engelsk eskadre på fire krigsskibe, der dog efter at have undersøgt ladning og passagerliste gav os lov til at sejle videre. De erklærede også at vi ikke skulde ængstes for tyskerne undervejs, for England beherskede havet, lidt store ord, når vi tænker på, hvad der siden skete.

Vore venner på Island havde ondt af os, fordi vi skulde ned lige i nærheden af, hvor det gik løs, mens de følte sig anderledes trygge. Det var helt klart, at de drømte ikke om, at krigen også kunde nå op til dem. Noget af det samme var tilfældet, da vi i god behold nåede Norge. Ingen kunde forestille sig, at dette land, som så at sige aldrig havde kendt andre krige end med Sverige, kun godt et halvt års tid efter vilde blive erobret af tyskerne. At Danmark derimod havde en udsat stilling, var helt klart, selv om vi naturligvis håbede, at det skulde lykkes os at holde os udenfor ligesom i 1. verdenskrig.

For øvrigt var der en ejendommelig forskel på stemningen ved 2. verdenskrigs udbrud i forhold til den stemning, jeg svagt husker, da 1. verdenskrig brød ud. Den gang var det som en verden, der gik under, fordi man havde lullet sig ind i en forestilling om, at man var nået så vidt i udvikling, at en krig mellem civiliserede nationer vilde være utænkelig. Sådan var det ikke nu. Der var næppe nogen længere, der troede på, at menneskene var bedre, end vi er, selv om de færreste vel havde fantasi nok til at forestille sig omfanget af de rædsler, der ventede forude, og sådan som nazismen i Tyskland, fascismen i Italien og kommunismen i Rusland artede sig, var man faktisk forberedt på, at det på et eller andet tidspunkt vilde ende med et ragnarok, og så kunde man lige så godt se at få det overstået. Jeg tror nok, det til en vis grad var stemningen.

Foreløbig skete der imidlertid ikke noget i Danmark, og livet skulde jo da leves, selv om man var forberedt på det værste, hvad man for øvrigt i almindelighed ingenlunde var her til lands. Sune og jeg var så småt begyndt at snakke om at starte en højskole i fællesskab. Vi var efterhånden begge to nået så vidt, at vi godt kunde tænke os at komme ud på vor egen boldgade, Sune da især, og vi var gennem mange

samtaler, ikke mindst når vi i ferierne var sammen i Osted, blevet klar over, at vi lå helt på linje med hinanden i vort syn på højskolen. Jeg for mit vedkommende gik rundt med nogle lidt tågede forestillinger om en eller anden form for et højskolearbejde i København, som jeg jo til en vis grad kendte fra min studentertid. Det var egentlig Åge, der selv var ansat derinde, ved St. Jørgens gymnasium, som i første omgang gjorde mig opmærksom på, at der så absolut var brug for et sådant arbejde i storbyen, og tanken blev hængende ved mig, selv om jeg ikke rigtig var klar over, hvordan sagen skulde gribes an.

Sune foreslog imidlertid, at vi i første omgang skulde slå vore pjalter sammen og gå i gang i fællesskab. Det var nemlig et lidt voveligt eksperiment. Det var henved 20 år siden, der sidst var blevet oprettet nye højskoler i Danmark, og det var i Sønderjylland efter genforeningen, så der var en ganske særlig baggrund. Ellers skulde man endnu længere tilbage. De fleste syntes da også, det var en skør eller i hvert fald en mærkelig idé i en tid, hvor det kneb med at holde de forhånden værende højskoler i gang, og hvor der var dem, der måtte lukke. Hvis det i det hele taget gik, sagde Sune, kunde Sigrid og jeg jo altid forsøge os i København bagefter.

Som sagt så gjort, og vi slog til. Vor fælles svigerfar, Valdemar Hansen, var med på idéen, og det var naturligvis meget betryggende. Med ham ved rattet drog vi nu land og rige rundt for at finde et passende sted og en passende ejendom. Vi begyndte allerede, før jeg tog til Island, og fortsatte, efter at jeg var kommet hjem. Vore tanker gik først i retning af at overtage en herregård, hvis jord så skulde drives ved hjælp af eleverne, der på den måde skulde tjene til deres ophold, samtidig med at de var på skole. Vi arbejdede en del med den tanke og så også på et par herregårde, der var mulighed for at få, men efterhånden blev vi klare over, at tanken var vanskelig gennemførlig i praksis, og da så Sune opdagede, at Engelsholm Slot vest for Vejle var til salg, men uden jord, lod vi vor første tanke falde og besluttede at prøve lykken der.

Engelsholm Højskole

Engelsholm har som andre gamle herregårde en længere historie bag sig, som jeg dog ikke skal komme nærmere ind på her, kun nævne at hovedbygningen er opført af Knud Brahe, en af Tyge Brahes brødre,

efter en ejendommelig geometrisk plan, ikke flerfløjet som de fleste andre renæssanceborge fra den tid, men eet hus, der til gengæld er forsynet med fire kraftige hjørnetårne, som på et senere tidspunkt udstyredes med fornemme løgkupler, der giver hele anlægget et eget præg.

I 1931 blev godset imidlertid overtaget af statens jordlovsudvalg, der rev de fleste af avlsbygningerne ned og udstykkede jorden til husmandsbrug, men overlod selve slottet til liebhavere. Det gik fra hånd til hånd i de følgende år, idet man forsøgte sig med forskelligt, bl.a. herregårdspension og til sidst restauration, men intet vilde gå, og under alt dette forfaldt bygningen mere og mere. Navnlig en af ejerne benyttede lejligheden til at plyndre den for alt, hvad der kunde sælges af antikviteter så som gyldenlæderstapeter, fornemme dørbeslag etc., og sådan stod den, da vi kom ind i billedet i efteråret 1939.

Vi tog ud og så på de lidt sørgelige rester af fordums herlighed, men selve bygningen stod der dog, og vi blev fascineret såvel af den som af stedet. Der hørte 20 tdr. land park og skov til foruden søen, som slottet ligger lige ud til. Det endte med, at vi skred til forhandling, og resultatet blev, at vi med vor svigerfars hjælp købte Engelsholm med hvad, der hørte til, for 50.000 kr.

Bygningen hørte under Nationalmuseet og var fredet i klasse A, hvad der tilsyneladende ikke havde hjulpet meget. Museet havde vist også lidt dårlig samvittighed over, at der ikke var ført bedre kontrol, og det endte med, at de stort set gav os lov til at gennemføre de ændringer, vi gerne vilde have, bl.a. indretning af en række elevværelser oppe på det store loft foruden en gennemgribende restaurering af alt det indvendige. Det tog sin tid med alle de forhandlinger, der skulde til, og det faldt i med en streng vinter, så selve arbejdet kom først i gang ud på foråret.

Da skete der pludselig noget, vi ikke havde regnet med, og som lammede de fleste af os. Den 9. april tidligt om morgenen brød tyskerne ind over grænsen, samtidig med at de landsatte tropper forskellige steder, bl.a. i Snoghøj. Inden aften var Danmark besat. Jeg skal ikke her repetere begivenhedernes forløb, hvad der lå bag aktionen, som jo også omfattede Norge, og hvad den førte med sig videre frem. Det hører Danmarkshistorien til, hvor 9. april 1940 blev en skelsættende dato, samtidig med at det også er et stykke verdenshistorie. Jeg skal her nøjes med at sige, at det ramte os som en bombe. I

første omgang følte vi os slået helt ud og spurgte os selv: Hvad nu?

Vi for vort vedkommende blev dog hurtigt enige om, at arbejdet, der var påbegyndt, skulde fortsættes. Livet skal jo leves, og dette at rejse en ny højskole var vel også et udtryk for, at vi ikke agtede at lade os udslette som folk. Det, der var sket, blev os snarere en yderligere spore til at vise, hvad vi duede til. Gudrun og Sune med deres to børn flyttede samme dag, den 9. april, i huj og hast til Engelsholm fra Snoghøj, hvor tyskerne straks satte sig fast og også tog deres hidtidige hjem i besiddelse.

I Ollerup gik de tyske flyvere som andre steder i Danmark lavt hen over hovederne på os i bølge efter bølge, men der viste sig ingen tyske soldater, så vi blev boende. Sigrid var højgravid, og den 15. april fødte hun igen en yndig lille pige, som vistnok lignede mig, og som fik navnet Ingrid. Også det følte vi som en livsbekræftelse, og det var med en egen følelse, at jeg denne gang gik ud i haven og højste Dannebrog. Hun blev døbt allerede den 28. april. To dage efter kørte jeg familien til Engelsholm i vor lille Morris, som vi havde fået anskaffet fire måneder forinden. Det var sidste frist, for fra 1. maj blev al privat bilkørsel forbudt. Jeg tog selv tilbage med toget og sørgede for flytning af vort indbo til Engelsholm, hvor familien imens var blevet installeret midlertidigt i et af værelserne.

Det blev en spændende sommer, hvor vi dels fulgte de alarmerende meldinger om Tysklands store sejre gennem udsendelserne fra England eller fra Sverige, dels var optaget af den store ombygning, som vi fulgte på nærmeste hold, alt mens vi flyttede rundt fra sted til sted i huset, sådan som det nu bedst kunde passes ind i håndværkernes arbejde. Vi havde fået snedkermester Frede Bendixen fra Bredsten, som egentlig var møbelsnedker, og som havde lavet de fleste af vore møbler, men som også havde forstand på byggeri, til at stå i spidsen for det, der skulde laves. Han var en meget dygtig mand og personlig interesseret i vort forehavende. Indimellem kom Karl, min onkel fra Ry, og tilså arbejdet, der skred nogenlunde planmæssigt frem. Han var jo arkitekt og interesserede sig bl.a. for gamle herregårde, så ham havde vi fra første færd allieret os med. Jeg selv tilbragte en stor del af min tid med at arbejde i haven eller parken, der var lige så forsømt som huset, og samtidig påtog jeg mig at save og hugge det meget affaldstræ til brug for pigerne i køkkenet. Der var i det hele taget nok at gøre. Jeg førte også regnskabet. Sune interesserede sig ikke meget for tal og den

slags, hvorimod jeg syntes, det var spændende. Til gengæld fulgte han håndværkerne, hvor der gang på gang dukkede problemer op, som der skulde tages stilling til. Og så planlagde vi naturligvis den kommende vinterskole, som der så småt begyndte at komme tilmeldelser til, fordelte timer og fag etc. Især hen på efteråret blev vi også ofte kaldt ud til foredrag i omegnen eller længere væk.

Jeg havde for øvrigt en ejendommelig oplevelse en gang midt i oktober. Det var midt om natten, og vi lå i vor søde søvn, da Sigrid pludselig puffede til mig og sagde: Frede, hvad er det? – Jeg lyttede, og vi hørte ganske tydeligt en underlig ringlen og klingren nede fra gården foran slottet, som vort vindue vendte ud imod. Jeg sprang op og kiggede ud. Det var klart måneskin, og jeg så en stor sort hund springe rundt dernede med en lænke om halsen, som raslede hen over de toppede brosten. Nå, ja, det var altså en hund, der havde revet sig løs et eller andet sted og var havnet her. Jeg stod lidt og så på den, til den forsvandt omme på nordsiden af slottet, og tænkte så ikke mere på det.

Et par dage efter skulde jeg tale i Gammelby forsamlingshus sammen med sognepræsten i Nørup, Sigurd Jorsal Petersen. Han var meget interesseret i vort foretagende og spurgte, hvordan det gik og bl.a. om vi havde set noget til spøgelserne. Nej, sagde jeg, vi havde nok hørt et og andet, der blev fortalt, men det tog vi os nu ikke af. Vi snakkede lidt om det, og han nævnte bl.a., at der somme tider skulde vise sig en stor sort hund med en lænke om halsen, som slæbte efter den. Jeg indrømmer, jeg blev lidt sær ved det, for det var jo lige præcis, hvad jeg havde set, uden at jeg på forhånd havde kendt den historie, så jeg turde sværge på, at det ikke var min fantasi, der havde spillet mig et puds. I den følgende tid forhørte jeg mig, om der var nogen af husmændene eller andre, der havde en sort lænkehund stående, men det var der tilsyneladende ikke. Jeg fik i hvert fald ikke noget ud af det.

Jeg så den for øvrigt en gang til. Det var året efter et par dage efter nytår. Jeg havde været ude vestpå at holde foredrag og kom nu sent om aftenen cyklende hjem fra Randbøl st. Vejen var helt øde, men pludselig hørte jeg en klingrende lyd, der kom nærmere, og så strøg den sorte hund med lænken om halsen forbi mig uden i øvrigt at give lyd fra sig. Jeg tror nok, jeg satte farten op, men der skete ikke mere, og hverken jeg eller andre så den siden. Jeg har heller aldrig fået fænomenet opklaret.

Tiden nærmede sig imidlertid for elevernes ankomst. Vi var blevet

færdige med istandsættelsen og nyindretningen, så vi var parate til at modtage dem. Vi var enige om, at vi skulde have fællesskole som i Rønshoved med piger og karle samtidig. Jeg havde dernede erfaret, at de havde en god indflydelse på hinanden. Karlene var ikke så grove i munden og pigerne ikke så fjantede, som de ellers kunde være. At der så indimellem kunde opstå lidt sværmerier mellem dem, måtte vi tage med. Der kom ikke mindre end ca. 40 elever den vinter. Det var flere, end vi havde regnet med, så vi var glade og taknemlige. Det *kunde* altså lade sig gøre at starte en ny højskole!

Elevtallet gjorde, at vi i sidste øjeblik måtte rekvirere et par hjælpere, nemlig valgmenighedspræsten i Balle, Sven Brandt, og hans kone, der kom og tog henholdsvis et danskhold og et regnehold. Ellers klarede vi fire det selv. Sigrid og Gudrun havde gymnastik og håndarbejde med pigerne, Sune og jeg havde også henholdsvis dansk og regning, foruden at vi hver havde vore foredrag. Morgensangen skiftedes vi til at have en måned ad gangen.

Naturligvis havde vi også andre fag på programmet. Jeg underviste således karlene i fysik og kemi, mens pigerne havde håndarbejde. Jeg havde fået indrettet et lille spændende laboratorium, hvor vi øvede »den sorte kunst«, nede i det hvælvede kælderrum under det tårn, hvor jeg havde mit arbejdsværelse to etager højere oppe, og hvorfra jeg ad den gamle vindeltrappe kunde gå direkte ned i »Erik Langes kælder«, som vi kaldte den. Vi havde givet de fire tårne navne efter de oprindelige ejere på renæssancetiden. Hvor vi færdedes, var det i det hele taget, som historien fik mæle. I øvrigt var der hvælvede kælderrum under hele bygningen, og vi fik dernede indrettet en stor »gildeshal«, hvor vi kunde være ved festlige lejligheder.

Da vi var kommet godt i gang med eleverne, holdt vi indvielsesfest hen i november. Vi anede ikke, hvor mange der vilde komme, om der i det hele taget vilde komme nogen. Vi havde hidtil ikke haft egentlig forbindelse med egnens folk, ud over at vi kom i Balle Valgmenighedskirke. Men da dagen kom, myldrede det ind, så rammerne var ved helt at sprænges. Der kom ca. 700 mennesker i alt, og det vrimlede alle steder. Vi havde åbnet hele slottet, så de kunde gå rundt og se, hvad vi havde fået ud af det.

Talerne måtte vi holde to forskellige steder på en gang. Sune og Gudrun startede i »Riddersalen« med tilstødende lokaler, hvor folk alle vegne sad trindt og tæt, mens Sigrid og jeg gik i gang i gildeshallen,

hvor der var mindst lige så megen trængsel. Bagefter talte jeg ovenpå – med udgangspunkt i Odins ravne Hugin og Munin – og Sune nedenunder. Og så holdt vi kaffepause, mens folk stod og sad og gik i eet stort kaos, men morsomt var det, og der forefaldt mange små mere eller mindre muntre episoder under denne kaffedrikning, hvor man ikke kunde undgå at støde mod hinanden. Jeg ved heller ikke, om alle nåede at få kaffe, eller den slap op forinden.

I anden omgang talte Aage Møller, som vi havde bedt om at holde den egentlige indvielsestale, og ligeså Holger Kjær fra Askov, henholdsvis ovenpå og nedenunder og bagefter omvendt, og derefter kunde man nok sige, at skolen var blevet behørigt indviet. Det var en stor dag for os, hvor naturligtvis vor familie fra begge sider var med.

Det gik i øvrigt godt med skolen, også videre frem. På sommerskolen, der væsentlig bestod af piger, dog med enkelte »karle«, var der dog knap så mange elever, men til gengæld kom der 60 elever vinteren efter, hvilket var alt, hvad vi kunde have. Eksperimentet var åbenbart lykkedes. Det gav os blod på tanden, og vi begyndt så småt at tænke på det, der var vores første plan: en højskole under en eller anden form i København.

Sagen var den, at skønt folkehøjskolen efter sin idé er en skole for hele folket med særligt sigte på ungdomstiden, så var det, med spredte undtagelser, aldrig lykkedes den at få fat på københavnere eller for den sags skyld på andre byfolk endsige at slå rod i selve København. Falkenstjerne havde forsøgt det i 80'erne i forrige århundrede, men skønt han gjorde et stort arbejde for at komme i med arbejderbefolkningen, måtte han lukke sin højskole efter en lille halv snes år på grund af manglende tilgang, og Morten Pontoppidan, der forsøgte at fortsætte hans virksomhed, gik det ikke bedre.

Siden gik Ernst Triers søstersøn Johan Borup i gang, og ham lykkedes det virkelig at få en højskole stablet på benene, der blev ved med at gå, og som efterhånden fik stor søgning af mange forskellige slags mennesker. Borups Højskole blev et kendt navn, men den savnede alligevel noget væsentligt. Eleverne boede ikke på skolen, der mest havde præg af kursus. De kom og gik, især om aftenen, hvor der var adskillige hold i gang, men skolen var ikke på den måde et hjem for dem, og jeg tror heller ikke, der var noget, der hed fælles foredrag for hele flokken, selv om der holdtes en del møder på skolen. Jeg var selv

kommet der en del til folkedans i min studentertid.

Det, vi tænkte på, var at prøve at skabe en »rigtig« højskole inde på »brostenene«, hvor eleverne skulde bo på skolen, men vi kunne ikke rigtig finde ud af, hvordan vi skulde gribe sagen an. Da kom Solvejg og gav os en virkelig god idé. Hun foreslog, at vi skulde indrette skolen sådan, at der blev plads for folk både fra land og by, så den kunde blive lidt af et mødested for disse to parter, der nok kunde have brug for at lære af hinanden. Byboerne skulde kun gå i skole om aftenen, så de kunde passe deres arbejde om dagen. Det var jo nok en af grundene til, at det var vanskeligt at få byfolk til at tage på højskole, for hvis de sagde deres arbejde op i det øjemed, risikerede de, at arbejdspladsen var lukket for dem, når de vendte hjem igen. For de unge landmænd var dette ikke noget problem, og det samme gjaldt pigerne, der i reglen havde plads i huset et eller andet sted, for både karle og piger skiftede alligevel plads fra år til år eller fra halvår til halvår.

Disse byelever skulde imidlertid *bo på skolen* dør om dør med landboeleverne, og den egentlige højskoleundervisning med foredrag etc. skulde så foregå om aftenen og være fælles for begge parter. Om dagen, specielt om formiddagen, hvor vi havde landboeleverne alene, kunde vi så undervise dem i dansk og regning, og hvad man nu ellers i almindelighed havde af fag på en højskole og evt. om eftermiddagen supplere undervisningen med museumsbesøg o.lign., hvad jo netop en skole i København havde særlige muligheder for.

Vi syntes, det var en strålende idé, og efter at have snakket med Gudrun og Sune, som bifaldt tanken og tilskyndede os til at sætte den i værk, smuttede jeg sidst i maj til København for om muligt at finde en passende bygning til foretagendet. Vi havde forinden indviet Sigrids far i planerne. Han var jo gammel københavner og gik helt og fuldt ind for tanken. Han havde allieret sig med en ejendomsmægler, der havde forskelligt på hånden, som vi nu, sammen med Åge, der også troppede op, tog grundigt i øjesyn. De første ting duede ikke rigtigt, men hen på eftermiddagen nåede vi frem til en stor villa på Dalgas Boulevard på Frederiksberg, der viste sig at være som skabt til formålet.

Den var bygget omkring 1920 af en tømrermester med det for øje at sælge den til en af de »gullashbaroner«, der florerede på den tid. Derfor byggede han den stor og flot i palæstil med fine stuklofter og parketgulve og helt igennem af gode materialer. Den blev da også så dyr, ca. 250.000 kr., at der var ingen, der vilde binde an med den, da det kom til

stykket. Det endte med, at han selv måtte bo i den, og da han døde nogle år efter, og hans enke følte sig tvunget til at sælge den, raslede den ned i pris. Det var næsten som på Engelsholm. Forskellige havde forsøgt sig med den fra tid til anden, men den var ganske simpelt for stor til almindelig beboelse, og de to sidste år havde den stået tom. Det var næsten, som om den havde stået og ventet på os. Jeg blev mere og mere sikker på, at det var vejen frem for os, og at der var en mening med det. Jeg følte det som noget af en styrelse fra oven.

Jeg fandt hurtigt ud af, at der uden særlig store omlavninger kunde indrettes bolig til op mod 30 elever foruden til os selv og vore medhjælpere. Foruden køkken, baderum, vaskekælder etc. var der 17 rum eller værelser, hvoraf to så store, at de uden videre kunde bruges til spisestue og skolestue. Der kunde tilmed indrettes 3 værelser til på loftet. Det tog lidt tid at få handelen bragt i orden, men det endte med, at vi fik hele herligheden, hvortil hørte en efter københavnske forhold stor have, for 85.000 kr., hvad næppe kunde siges at være for meget. – Mens vi endnu boede i Ollerup, havde såvel Sigrid som Gudrun fået hver 50.000 kr. i arveforskud. Disse penge blev naturligvis sat ind i vore skoleforetagender, og hvad der mere skulde til, skød Vald. Hansen uden smålighed ind. Hans mejeri og osteforretning gav netop i disse år stort overskud, og han og Dorthe brugte som før nævnt aldrig disse penge på sig selv.

Mens forhandlingerne om køb af ejendommen på Dalgas Boulevard endnu stod på, fik far et tilbagefald og måtte gå til sengs. Han og mor havde sammen med Ragnhild taget bolig hos Ejlif, der var blevet lærer i Vester Nebel ved Kolding. Vi blev hurtigt klar over, at han denne gang næppe vilde komme op igen, men han var stadig helt klar og kunde snakke med os. I denne tid cyklede jeg jævnligt til Vester Nebel for at se til ham og snakke med ham, og jeg nåede bl.a. at vise ham tegningerne til skolen, sådan som vi agtede at indrette den og fortælle om vore planer, som han gav os sin velsignelse til. Han var selv klar over, hvor det bar hen, og vilde gerne til alters endnu en gang. Vi sendte bud efter Aage Møller, som året før havde måttet afhænde sin skole, der blev overtaget af Haarder fra Askov, men han virkede stadig som præst.

Natten før han skulde komme, lå far og fremsagde, vistnok i søvne, men med høj røst salmen »Du Herre Krist min frelser est«. Det var åbenbart, at den kredsede hans sind og tanker om, og den ønskede han

da også, at vi skulde synge, da Aage Møller kom. Alle vi søskende var til stede foruden mor, og vi var taknemmelige for den stund, vi her fik lov til at opleve sammen med far. Det blev på en måde vor afsked med ham. Han døde få dage efter, den 8. juni, og det kom hurtigere, end vi havde ventet, så jeg nåede ikke at komme derhen forinden. Han sov lige så stille ind en aftenstund, mens Gudrun sad hos ham. Hun nåede dårligt nok at få kaldt på de andre, før det var forbi. Vi førte ham til Ry, hvor han blev begravet ved siden af morfar og mormor.

Før vi rejste fra Engelsholm, oplevede vi endnu en familiebegivenhed, men så at sige af modsat art, idet Sigrid den 18. juli fødte endnu en lille pige, som fik navnet Kirsten. Hun var sin mor op ad dage og viste sig efterhånden også at have taget arv efter sin mormor.

På grund af vor forestående afrejse blev hun døbt allerede 10 dage efter. Det foregik i riddersalen, som vi forvandlede til en slags kirkesal, smykket af vore sommerpiger, som bl.a. bandt et stort kors af hvide margeriter til at hænge på bagvæggen, hvor talerstolen, der var sat ned på gulvet ind mod væggen tjente som alter.

Vi havde bedt Aage Møller forrette dåben og samtidig holde gudstjeneste med os. Det blev en festlig dag, hvor hele vor familie, eleverne og alle slottets indvånere i øvrigt var med. Dåbsfesten bagefter blev samtidig vor afskedsfest med Engelsholm.

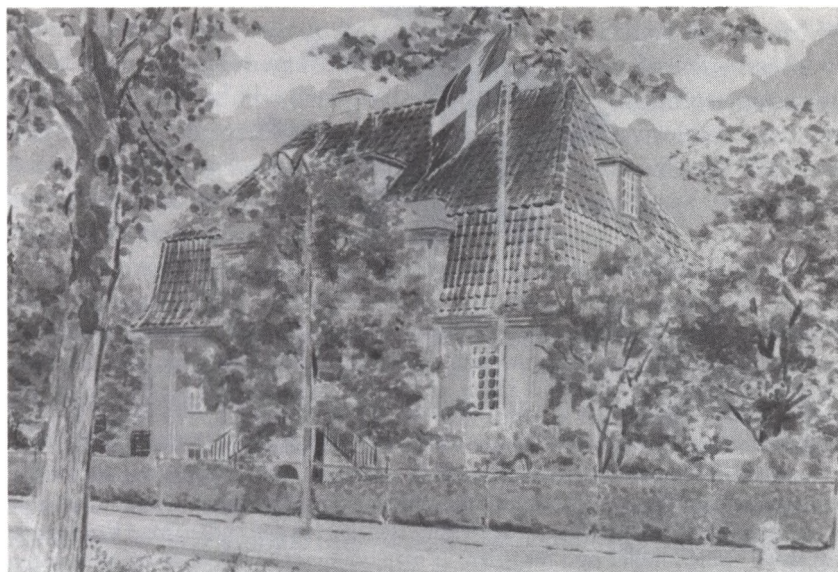
Da skolen sluttede et par dage efter, tog vi en rundtur til alle familiens medlemmer for yderligere at hilse af, og derefter gjorde vi os rede til at drage af sted. Vi havde rekvireret en stor flyttevogn inde fra Vejle. Som et tidens tegn blev den trukket af heste, men selve vognen med alt vort indbo blev sendt med jernbanen fra Vejle til København. Selv kørte vi i vor lille Morris, som ikke havde været af stald, siden vi kom for godt og vel to år siden. Jeg havde benzin nok på vognen til at køre den til København, og jeg havde fået tilladelse til selv at transportere den derover på den måde med prøvenummerplader på, vel at mærke uden familie, kun som transportør af vognen. Almindelig bilkørsel var jo forbudt. Ikke desto mindre tog jeg hele familien med – vi var jo nu fem personer – og det gik også godt. Vi kørte i en bue udenom alle byerne, og i Nyborg stod vi ud et stykke fra færgelejet og gik om bord, hvorefter jeg alene kørte bilen ind på færgen. På tilsvarende måde bar vi os ad i Korsør.

Det var med en mærkelig fornemmelse, vi den morgen hilste af med Gudrun og Sune, som nu var eneherrer på borgen. Det var en god tid

og en rig tid, vi havde haft på Engelsholm. Samarbejdet mellem Sune og mig var gået gnidningsløst. Vi havde på mange måder suppleret hinanden, og det havde givet en vis tryghed, i hvert fald for mig, der var seks år yngre end Sune, at vi kunde dele ansvaret med hinanden. Sigrid og jeg havde samtidig fået en vis erfaring i at lede en skole, der samtidig skulde være et hjem såvel for os som for eleverne. Det var da også denne erfaring, der gav os mod til og lyst til under helt andre forhold at gå i gang for os selv og se, hvad det kunde føre til.

3

Skolegerning i København

Københavns Folkehøjskole, Dalgas Boulevard 48. – Billedet er en akvarel, malet af en ung sydslesvigsk kunstner, O. Nøbbe, der opholdt sig hos os i sommeren 1949.

I 1950, da friskolen havde været igang i 4-5 år, blev vi enige om, at skolen burde have et bomærke, og vi fandt frem til, at Odins ravne vilde være et passende motiv. Disse ravne, som billedhuggeren Gunnar Hansen har tegnet, har siden prydet forsiden på skolens årsskrift.

Ifølge den gamle fortælling flyver Odins to ravne *Hugin* og *Munin* hver morgen ud over jorden for senere på dagen at vende tilbage og hviske Odin i øret, hvad de har set og oplevet. Og når de er tegnet sådan, at den ene under flugten ser frem, men den anden tilbage, hænger det sammen med det, de er udtryk for. Thi *Hugin* betyder »huen«, tanken, der flyver til verdens ende for at opdage og erobre nyt land for menneskeånden, med andre ord udsynet og fremsynet, mens *Munin*, der ser tilbage, er mindets fugl. Begge fugle er lige nødvendige, når det gælder om at blive klog på livet, men vi er ofte tilbøjelige til at glemme den ene for den anden. Man kan fortabe sig sådan i sine minder og i historien, at man glemmer at leve med og være vågen overfor det, der sker, og det, man står på tærsklen til, og man kan blive så optaget af verden udenom, af sin egen tid og af den fremtid, der tegner sig for en, at man kaster vrage på fortiden og ikke vil beskæftige sig med den. I begge tilfælde mister man noget værdifuldt, ja, man er i virkeligheden med til åndelig talt at lemlæste sig selv og derved gøre sig udygtig til at leve livet.

Vi forstår derfor skjaldens ord fra det gamle eddakvad: Jeg ængstes for *Hugin*, at mer' han ej kommer; dog mere jeg ængstes for *Munin*. – Ja, for den største fare, ikke mindst for os moderne mennesker, for hvem historien ofte betegnes som noget gammelt gods, der måske kan have en vis affektionsværdi, men så heller ikke mere, er dog måske den, at vi mister mindet, den levende sammenhæng med fortiden, og derved gør os selv rodløse i nuet og værgeløse overfor fremtiden.

Odin, visdommens gud, erhverver sig altså åbenbart sin visdom ved at *lytte*. Også det er værd at mærke sig i en tid, hvor man er tilbøjelig til i stigende grad at lægge alt frem for *øjet*, ikke mindst i skolen. Det er også en ganske fortræffelig metode på mange områder, men når det drejer sig om at blive klog på *livet*, så er det nu engang *hørelsen*, der må tages i brug. Så gælder det om at lytte og skabe lydhørhed i sjælen, så vi kan fornemme, hvad ravnene hvisker til os om.

Københavns Folkehøjskole

Den 17. august 1942 rullede Sigrid og jeg op foran Dalgas Boulevard 48 for at tage vor nyerhvervede ejendom i besiddelse. Børnene havde vi ladet blive i Osted hos deres mormor og morfar. Sigrid var naturligt nok den, der var mest spændt på at tage huset i øjesyn. Hun havde jo ikke set det før og kendte det kun gennem min beskrivelse af det, som hun vistnok fandt havde været lovlig rosenrød, men huset var nu godt nok, og vi kom til at tilbringe 17 gode år i det.

Et par dage efter kom vort flyttegods fra Engelsholm, så vi kunde flytte rigtigt ind, og nu begyndte en spændende tid, som godt kunde minde lidt om vor første sommer på Engelsholm. Vi havde håndværkere i huset både oppe og nede. På loftet skulde der indrettes 3 nye værelser eller kamre foruden de tre, som var der i forvejen. Der skulde indrettes badeværelser, både til os selv og til eleverne, bl.a. nede i den høje kælderetage, hvor der var beboelsesrum til ca. halvdelen af eleverne. Både den elektriske installation og varmeinstallationen skulde gås efter, og nogle døre flyttes hist og her. Der var nok at tage fat på, og der gik vel det meste af et par måneder, før det hele var i orden.

I den første tid boede jeg alene i huset for at kunne følge og overvåge arbejdet, samtidig med at jeg havde nok at gøre med at få den efter københavnske forhold store have, der var temmelig forsømt, gjort nogenlunde i stand. Det varede dog ikke længe, før Sigrid gjorde mig selskab – og vor lille Kirsten, som ikke godt kunde undvære sin mor ret længe ad gangen. Snart kom også turen til Estrid og Ingrid, og dermed var familien atter samlet.

Hen i september fik vi besøg af Gudrun og Sune, som havde begge deres børn, Jørgen og Helle med, og da oplevede vi vor første luftalarm. Sune skulde tale i Studenterkredsen inde i Grundtvigs Hus om aftenen, og vi tog med alle fire, idet vi efterlod vore fem børn i en ganske ung piges varetægt, en kusine til Sigrid og Gudrun, der var kommet ind for at hjælpe os, og som var lige så lidt forberedt på, hvad

der kunde ske, som vi andre. Vi kom jo fra det fredelige Engelsholm, hvor vi ikke havde set så meget som skyggen af en tysk soldat i de 2½ år, der var gået, siden besættelsen fandt sted. Derimod var vi vante til at høre de engelske maskiner, når de om natten drejede ind over Jylland på deres bombetogter mod syd for så et par timer efter at vende tilbage samme vej, men nogen luftalarm havde vi ikke oplevet i den anledning.

Vi blev derfor lidt ubehageligt overraskede, da der netop den aften blev blæst luftalarm, fordi fremmede flyvere nærmede sig eller gik ind over byen. Vi tænkte straks på vores unge uerfarne pige og vore børn, hvad de nu vilde gøre, og hvad der evt. kunde ske dem. Det, man kunde frygte, var mest nedfaldet fra antiluftskytset, som godt kunde forårsage skader, hvor det ramte. Vi for vort vedkommende blev gennet ned i »Hallen« i Grundtvigs Hus, en stor overhvelvet sal, der lå i kælderetagen, og som derfor kunde bruges til beskyttelsesrum, og der måtte vi så vente temmelig længe. Indimellem blæste luftværnssirenerne ganske vist af, men de blæste til igen, før vi nåede at komme nogen steder. I en af disse pauser nåede vi dog ned på Rådhuspladsen, men vi måtte tilbage igen, da der blev blæst ny alarm.

Endelig blæstes der af igen, og vi nåede at komme med en sporvogn ud ad Gl. Kongevej, men ak og ve! Vi var ikke nået halvvejs til Dalgas Boulevard, før der på ny blæstes alarm. Sporvognene standsede, og vi skulde alle søge til det nærmeste beskyttelsesrum. Sådant var bestemmelserne, men nu havde folk fået nok. Man vilde hjem, og på trods af alle love og forordninger blev der en folkevandring ad de mørklagte gader. Der skete da heller ikke noget, men det blev sent, inden vi nåede hjem til vort, spændte på hvordan de der havde taget situationen. Det viste sig, at »søster«, som hun blev kaldt, for så vidt havde handlet meget fornuftigt, som hun havde fået børnene op af deres senge og transporteret ned i kælderen til det rum, der skulde være vort beskyttelsesrum. Et sådant var nemlig påbudt i alle ejendomme. Der var blot den hage ved vort, at det ikke var gjort færdigt endnu. Der var et stort hul i muren ud til det frie, så søster kunde godt have sparet sig sine anstrengelser. Der var ikke megen beskyttelse at hente der. – Siden blev vi mere fortrolige med luftalarmerne, som vi unægtelig kom til at opleve mange af.

Hen i oktober kom der et stort flyttelæs fra Vejle med det meste af vort skoleinventar: senge, borde etc., som vi havde fået vor gode ven fra Engelsholmtiden, snedkermester Bendixen i Bredsten, til at lave til os,

så nu fik vi hele skolen møbleret og var efterhånden ved at være klar til at kunne begynde. Skolen kaldte vi *Københavns Folkehøjskole*, skønt den lå på Frederiksberg, men det så vi stort på. Det var jo hovedstaden som sådan, vi henvendte os til, ja, for dagelevernes vedkommende var det hele landet, men for øvrigt var Frederiksberg kommune os særdeles venligt stemt. Den gav os bl.a. dispensation fra de strenge servitutbestemmelser, som villakvarteret omkring Dalgas Boulevard var underkastet. Uden denne dispensation kunde vi slet ikke have startet skolen.

Det var først og fremmest den konservative folketingsmand *Aksel Møller*, der samtidig var et fremtrædende medlem af Frederiksberg kommunalbestyrelse, vi kunde takke for denne velvilje. Vi havde lært ham at kende ved et ungdomsforeningsmøde i sin tid på Engelsholm, hvor han talte, og vi var siden kommet i med hinanden. Da skolen først var kommet i gang, kom han flere gange i vinterens løb og gav både os og eleverne fortrolige informationer om tyskernes krav og regeringens og politikernes holdning. Det var netop det efterår, da »telegramkrisen« indtrådte, og hvor kongen, Christian 10., der nød en helt utrolig tillid i vist alle kredse, blev kastet af hesten og i længere tid lå og svævede mellem liv og død, hvad der ikke gjorde spændingen mindre. Det var tillige kort efter, at Christmas Møller var flygtet til England og derovrefra bestandig opfordrede danskerne til åben modstand mod tyskerne. Aksel Møller, som var en forholdsvis ung mand, omtrent på min alder, havde sluttet sig til hans fløj inden for det konservative folkeparti.

Også Frederiksbergs skoledirektør Ejner Carstensen, der selv havde været på højskole i sine unge dage, var os en god støtte.

Imidlertid var det jo spændende, om der i det hele taget vilde komme nogle elever på så utraditionelt et sted. Vi averterede naturligvis i bladene og udsendte brochurer, samtidig med at jeg i løbet af efteråret tog ud til forskellige virksomheder, hvor jeg talte med personalechefer o.s.v., og der begyndte virkelig at komme forespørgsler og også tilmeldelser. Resultatet blev, at vi fik 16 landboelever og 12 byfolk, altså 28 elever i alt. Vi havde kun plads til 30 elever, idet vi jo forlangte at de skulde bo på skolen allesammen, selv om de havde deres hjem i byen, så det var så godt som fuldt hus, og vi var glade og taknemlige. Der er i øvrigt næppe tvivl om, at besættelsen var med til at skabe en vis grobund for højskoletanken. Kønnene fordelte sig nogenlunde ligeligt med en smule overvægt for de mandlige elevers vedkommende.

Af hensyn til vore landboelever startede vi på den traditionelle dato den 3. november. Som medhjælpere i køkkenet havde vi tre meget dygtige og flinke piger, der alle havde været vore elever på Engelsholm sommeren forud. Desuden havde vi en ung lærer boende, som hjalp med ved undervisningen, så med os selv og vore børn var vi i alt 37 beboere i huset den vinter.

En søndag hen i november, da vi var kommet godt i gang, holdt vi *indvielsesfest*. Aftenen i forvejen var vor nærmeste familie kommet, som det lykkedes os at få indkvarteret sammen med husets øvrige beboere. Ved søndagsmorgenbordet overrakte eleverne og pigerne os de fem nordiske landes flag i form af bordflag, en gave, vi var meget glade for, og det blev ikke den eneste i dagens løb. Bl.a. skænkede Sigrids far os et større maleri til ophængning i forhallen, en kopi af et billede, malet af F.C. Lund, der hænger på Frederiskborg slot, og som forestiller stormen på København 1659. Vi havde selv valgt motivet, som vi syntes talte sit særlige sprog til os i den situation, vi befandt os i med fjenden i landet. Som borgerne den gang rejste sig til værn for folk og land, sådan håbede vi på en ny rejsning af det danske folk. Men billedet kunde så at sige også bruges omvendt: Vi ønskede på en vis måde selv at indtage København, hvis ellers vi kunde få lykke til det. Det billede har fulgt os og stået os for øje gennem hele vor skolegering herinde i hovedstaden, og det hænger stadig i sangsalen i vor friskole på Øster Søgade.

Efter at vi alle i fællesskab havde hejst flaget over skolen, holdt vi pause indtil middag, men derefter tog vi fat på at indrette vore to skolelokaler til mødesal. Det tog os nogen tid og kostede os en del omflytning af stole, borde og talerstol, før vi fandt ud af, hvordan det bedst kunde gøres, men til sidst lykkedes det os dog at skaffe siddepladser til 120-130 mennesker i disse to stuer. Det var dem, vi havde indbudt, incl. eleverne og os selv. Netop fordi vi ikke havde noget egentligt mødelokale, turde vi ikke lade mødet være åbent for hvem som helst. Den begrænsede plads tvang os til at nøjes med at indbyde bestemte personer.

Det varede heller ikke længe, før gæsterne begyndte at indfinde sig og fylde stuerne til sidste plads. Efter at jeg havde budt velkommen, talte først tidligere undervisningsminister Jørgen Jørgensen, derefter min søster Solvejg, der jo havde fostret idéen, og så Sune, hvorefter jeg selv tog ordet. Jeg sagde bl.a. følgende:

Lad mig begynde med at sige, at når vi har dristet os til at oprette denne skole, så er det, fordi vi derigennem – herinde i byen – gerne vil tjene vort folkeliv, og det vil sige vort danske *menneskeliv*. Det er vort inderlige ønske, at det må lykkes. Og lad mig tilføje, at vi gør det ud fra en ganske bestemt opfattelse af, hvad det vil sige at være menneske, den opfattelse, der ligger gemt i det gamle ord om, at mennesket ene af alle skabninger er skabt i *Guds billede*. Vi kommer vel aldrig helt til bunds i, hvad dette ord rummer, men da Gud er *ånd*, må det dog først og fremmest betyde, at mennesket er skabt til at leve et åndeligt liv. Det er ikke noget, der kan bevises, så lidt som det kan bevises, at Gud er til, men det kan heller ikke modbevises. Der er jo ganske vist dem, der hævder, at mennesket i grunden er en slags *dyr*, selvfølgelig af en ualmindelig velbegavet art, men at der trods alt ikke findes andre kræfter i mennesket end dem, vi også finder spirer og tilløb til hos dyrene. Man erkender nok, at der er en forskel, men kun i *grad*. En afgørende *væsensforskel* vil man ikke høre tale om. Denne påstand tager man undertiden videnskaben til indtægt for, men det er at misbruge videnskaben. Ifølge sine forudsætninger kan videnskaben ikke få fat på andet i mennesket end fysiske og psykiske fænomener af samme art og i forlængelse af de tilsvarende dyriske, men det udelukker ingenlunde, at der tillige er noget i mennesket, der unddrager sig al videnskabelig undersøgelse. Det er netop dette, der er vor *tro*. Vi kalder det i os, der ikke på den måde kan gøres til genstand for videnskabelig forskning for det *åndelige*, og betragter vi menneskelivet under denne synsvinkel, ser vi også gang på gang stærke åndelige kræfter røre sig på afgørende måde og skabe historie.

Nu kan åndeligt liv nok give sig udtryk på forskellig måde, men skal det for alvor meddeles fra menneske til menneske, må det ske gennem *talen*, og vel kan vi bruge sproget til mange ting, og tit og ofte lægger vi ikke noget ind i det, vi siger, men undertiden oplever vi dog, at et menneske siger noget eller kommer til at sige noget, så det virkelig bliver *levende* for os, ja, så det liv, der er i ham eller hende selv og rører sig i deres tale, også slår rod hos os. Et sådant *levende ord* – for at bruge Grundtvigs udtryk – må ifølge sagens natur altid være *personligt* for den talende. Det er ikke noget, man kan stille sig objektivt udenfor. Man er selv med i det. Det er ligefrem en del af ens person.

Nu gives der jo imidlertid ikke noget fælles menneskesprog på jorden, der er personligt for os alle. Virkeligheden er den, at der i stedet er et utal af tungemål, der til en vis grad er forskellige af væsen, så de ikke uden videre kan oversættes til hinanden. De dækker aldrig hinanden helt. Derfor kan vi nok lære, så nogenlunde da, at tale andre sprog, men vi kan dog kun for alvor udtrykke os levende i vort eget, i det mål der ligesom er afstemt efter vort væsen, det mål som vi i en vis forstand aldrig har lært, men som er *levet* ind i os. Derfor er der i grunden lige så mange »måder« at være menneske på, som der er modersmål til på jorden. Mennesker er med andre ord kun til som *folk*. Derfor må vi for vort vedkommende leve vort menneskeliv på *dansk*. Derfor er det kun på dansk og gennem det danske, at vi kan opleve, hvad det vil sige at være skabt i Guds billede. Først når vi får syn herfor, for den herlighed vi som mennesker dybest set er skabt til at leve i og med, bliver der baggrund for talen om synd og fald, for vi magter jo ikke at leve det sande menneskeliv og folkeliv. Det er sandt, at »ingen har guldårer fældet, som ej glimt af guldet så«, men det er vel også

sandt, at først når vi har fældet guldtrær, er vi i stand til virkelig at høre og modtage evangeliets ord om Guds nåde i vor herre Jesus Kristus, vor frelser fra synd og sorg. – Det er den sammenhæng og dybe mening, der er i ordene: *Menneske først og kristen så* – de ord, der kunde stå som motto over folkehøjskolen, og som giver dens gerning sit rette perspektiv.

Når jeg siger, at denne skole skal være en skole for *danskhed*, så betyder det altså ikke, at vi her skal kredse om det nationale. Det nationale mangler netop, i modsætning til det folkelige, dette perspektiv. Det er noget selvtilstrækkeligt, som vi frem for alt må passe på ikke at lukke os inde i. Men det betyder, at vor danskhed nu engang er vilkåret for vort menneskeliv, sådan som Gud har skabt os. Og det er dette menneskeliv, vi gerne vil tjene her på Københavns Folkehøjskole, om vi ellers må få lykke og velsignelse til det. –

Derefter var der stående kaffebord, hvor der blev holdt en lang række taler, bl.a. af Sigrids far Vald. Hansen, der udtrykte sin glæde over, at han her havde fået lejlighed til at være med til at grundlægge en højskole i hans egen fødeby.

Om aftenen kom Aage Møller og holdt den egentlige indvielsestale. Sådan følte vi det i hvert fald. Han gik ud fra Grundtvigs højskolesang »Hvad solskin er for det sorte muld, er sand oplysning for muldets frænde. Langt mere værd er det røde guld, det er sin Gud og sig selv at kende.« Det blev en stærkt personlig tale til os, som nu skulde begynde en højskolegerning på et nyt sted, under helt nye forhold, men ud fra de gamle kilder.

Først da indvielsen var overstået, kunde vi rigtig give os hen i skolearbejdet. Det gik fint med at have landboer og byboer sammen. Til at begynde med tog de vel i smug lidt mål af hinanden, men det varede ikke længe, før de fandt ind i et frugtbart kammeratskab, som også pigerne i køkkenet var med i. Vi boede jo tæt ind på hinanden. Det gjaldt også familien. For at komme fra vore to private stuer nedenunder, der lå på række med skolestue og spisestue, til soveværelse og børneværelse ovenpå, måtte vi igennem forhallen, der fungerede som samlingsrum for eleverne før og efter timerne og i frikvartererne. Der lå dagens aviser, og der måtte man ryge. Familieliv og skoleliv var således bogstavelig talt filtret ind i hinanden, så vi til en vis grad følte os som een stor familie, men det gik, og vi befandt os vel ved det trods de ulemper, det medførte, fordi vi betragtede det hele som noget af et pionerarbejde, hvor man må tage forholdene, som de nu engang er.

Det gik også godt med undervisningen, såvel på formiddagsholdet,

der som nævnt talte 16 elever, som på aftenholdet, der talte 28, idet alle her var samlet. Om formiddagen fik vi hjælp af en ung historiker fra Nationalmuseet, *Holger Rasmussen*, siden leder af museets afdeling i Brede. Han underviste i dansk kulturhistorie et par timer om ugen, hvortil kom, at han hver onsdag eftermiddag havde holdet inde på museet, som han gennemgik med dem afdeling for afdeling, i tilknytning til undervisningen på skolen. Vi kendte ham ikke forinden, men lærte snart at sætte pris på ham for hans dygtige arbejde og friske tone. – En anden eftermiddag om ugen var vi også på bytur for i fællesskab at besøge andre museer og samlinger, ligesom vi naturligvis overværede en debat i folketinget, en nævningsag i Østre Landsret og andre ting. Det er klart, at vi i undervisningen benyttede os af, at vi boede i København.

Hvad lærerne i øvrigt angik, så kom min gode ven *Åge Kampp*, der var gymnasielærer, og som havde sin andel i, at skolen var kommet i gang, hver fredag aften og underviste i kultur- og erhvervsgeografi. En anden aften kom min gamle regenskammerat *Steffen Steffensen*, der var ansat ved universitetet, og underviste i litteratur. Det var to kapaciteter, hver på sit felt, og vi havde det hyggeligt sammen. De tog begge siden doktorgraden. – Den timelærer, der havde flest timer, var dog stud.mag. Hans Nielsen, som vi kendte fra Engelsholm året før. Han kom daglig og var os til god hjælp vinteren igennem. Endelig havde vi som fastboende lærer cand.teol. Arne Børgesen. Disse to var fortrinsvis engageret på formiddagsholdet, hvor naturligvis også Sigrid og jeg underviste, så man kan egentlig ikke sige, det skortede på lærerkræfter.

Det varede da heller ikke længe, før det hele kom i god gænge, fra om morgenen, når vi med mig selv i spidsen marcherede ud på vor daglige morgentur uanset vejr og vind – vi havde jo ingen gymnastiksal, og motion skulde vi dog have – til om aftenen, når byeleverne var vendt hjem fra deres arbejdsplads, og vi alle samledes om middagsbordet, der i en vis forstand var skolelivets tyngdepunkt, som åbnede det egentlige samvær, omfattende os alle.

Kl. 19 startede aftenundervisningen. I den første time tilbød vi i reglen et par emner, som man kunde vælge imellem. Kl. 20 holdt jeg hver aften foredrag for hele flokken samlet. Jeg fortalte myter og udlagde dem efter bedste evne. Jeg talte om stjernehimlen og verdensbilledets udvikling, om udviklingslære og kristendom, og jeg talte ud fra Danmarkshistorien og om Grundtvig og Christen Kold. Der var

emner nok. Man kan ikke sige, at disse foredragstimer havde de bedste ydre vilkår med den kunstige belysning og den lidt døsende varme, der vanskeligt kunde undgås, når vi alle var samlet i een stue under mørklægning. Så meget mere måtte jeg tit undre mig over den friskhed, hvormed man mødte og tog imod, skønt adskillige havde en lang og trættende arbejdsdag bag sig.

Kl. 21 drak vi kaffe i stuen ved siden af, og så fulgte et hyggeligt aftensæde, hvor jeg i reglen læste op, mens pigerne flittigt sad i rad og række på hjørnebænken med deres sytøj og mandfolkene med snadden i munden. Jeg har sjældent været ude for et hold elever, der var så gode at læse op for. Det kunde være en roman af Jakob Knudsen, som vi fulgte op fra aften til aften, eller en fortælling af Johs. V. Jensen, som f.eks. Nornegæst, der fyldte mange aftener. Ting, som jeg havde brugt til oplæsning før, men som undertiden havde vist sig at være lovlige tunge for tilhørerne, skabte her den lyttende stilhed, der er borgen for, at det har fanget bund.

En aften om ugen havde vi sangaften, hvor jeg indimellem kommenterede nogle af sangene, og hver aften sang vi aftensang, inden vi sluttede kl. 22.30, ligesom vi startede dagen med morgensang, men her kunde jo kun formiddagsholdet være med. På det tidspunkt var byeleverne draget af sted med deres madpakke i lommen.

Lørdag aften holdt vi fri, men søndag aften plejede vi at rydde borde og stole til side og danse folkedans. Det gik med liv og lyst. Hen på vinteren begyndte vi også at holde månedsmøder. Indvielsesfesten havde jo vist, at sådan noget godt kunde lade sig gøre, selv om vi ikke havde noget egentligt mødelokale, og der var efterhånden adskillige, der spurgte, om vi ikke skulde have noget af den slags, for de vilde da gerne komme og være med. Det viste sig da også, at der var jordbund for sådanne møder, og efterhånden blev det en nogenlunde fast flok, der samledes hos os. Tit var der stuvende fuldt, undertiden op mod halvandet hundrede deltagere, så vi også måtte tage de tilstødende lokaler i brug og lukke alle døre op imellem dem. Vi holdt altid disse møder søndag eftermiddag af hensyn til vore byelever, for ellers kunde de jo ikke være med, og det samme gjaldt også adskillige andre. Der var ikke noget, der hed lørdagsfri den gang på arbejdspladserne.

Ved nytårstid denne første vinter sagde vor unge lærer Arne Børgesen op. Han havde ikke prøvet at undervise før, og han syntes ikke, han kunde gøre den fyldest i timerne, han skulde. Jeg var ked af

det, for jeg tror, han kunde være blevet en god lærer, men han var ikke til at formå at fortsætte, så jeg måtte se mig om efter en afløser. Til vor store glæde tilbød *Georg Langkjær* sig. Ham kendte vi fra Engelsholm, hvor han havde været lærer en sommer som student. Nu skulde han op til 1. del af teologisk embedseksamen i januar, så indtil det var overstået, måtte vi klare os uden ham, men derefter flyttede han ud til os, og det varede ikke længe, før han kom godt igang, både med eleverne og med arbejdet, skønt han hele tiden havde 2. del af eksamen hængende over hovedet på sig. Den tog han om sommeren, tilmed med et fint resultat. – Han fortsatte for øvrigt hos os næste vinter med, og han havde bl.a. det ud af det, at han fandt sin kone, Annelise, hos os. Hun var elev den første vinter, og de har nu i mange år været præstefolk, ja tilmed provstefolk, i Thy.

Vi sluttede til april, stadig af hensyn til landboerne, og næste vinter meldte der sig 34 elever, hvoraf dog fire var gengangere fra den foregående, så vi måtte leje et værelse i en villa nær ved, hvor vi anbragte de overskydende elever, der naturligvis spiste hos os og i øvrigt holdt til hos os.

Det var altså virkelig lykkedes os at få denne højskole i gang, og vi begyndte så småt at drømme om med tiden at udbygge skolen eller evt. flytte hen i en større bygning, hvis en sådan var at finde. – Ganske vist måtte vi den 3. vinter, 1944-45, nøjes med et noget beskåret hold, 22 elever, men det hang sammen med de efterhånden stærkt tilspidsede forhold, såvel ude i den store verden som herhjemme i Danmark, hvor modstandsbevægelsen gjorde sig mere og mere gældende. Allerede året før, den 29. august 1943, var den danske regering trådt tilbage, bl.a. fordi den ikke vilde indføre dødsstraf overfor sabotørerne, hvorefter tyskerne selv overtog regeringen efter at have sat den resterende danske forsvarsmagt helt ud af spillet. Det var ved den lejlighed, at den danske flåde, eller en væsentlig del af den, sænkede sig selv for ikke at falde i tyskernes hænder, hvad de var meget ophidsede over, for de havde i høj grad brug for den.

Trods den nye skærpede kurs lykkedes det ikke tyskerne at kue modstandsbevægelsen, tværtimod. – Jeg husker en aften sent, da jeg kom gående fra hovedbanegården ud mod Dalgas Boulevard. Jeg havde været nede at tale et sted i Sydsjælland og var kommet ind med det sidste tog. I København var der imidlertid dekretet udgangsforbud, hvilket ikke var en sjælden foreteelse i de tider. Dog kunde

rejsende, der kom ind med toget udefra, få en speciel tilladelse til på egen regning og risiko at færdes til deres hjem eller til et hotel. Man fik udleveret et grønt kort på hovedbanegården, hvor denne tilladelse stod anført, og så var det bare med at begive sig på vej. Al trafik var naturligvis standset, så man havde kun apostlenes heste at ty til.

Det var med en ganske mærkelig og lidt ubehagelig fornemmelse jeg travede de 4 km. gennem de helt mørklagte og dødsenstille gader, hvor mine fodtrin gav genlyd fra murene. Det var som at gå i en uddød by. Et par gange hørte jeg lyden af andre fodtrin, der nærmede sig. Se kunde man dårligt i mørket. Det var tyske patruljer, der passerede forbi, og man kunde undertiden høre dem spænde hanen på deres geværer, når de på deres side hørte en vandrør nærme sig. Rigtig glad ved situationen var jeg ikke. Man havde jo hørt om geværer, der gik af i utide, men jeg slap da helskindet forbi. Jeg gik med tilladelsen i strakt arm, så de dog kunde skimte, at jeg havde et stykke papir i hånden.

Da jeg var kommet et stykke på vej ud, hørte jeg imidlertid pludselig et øredøvende brag, som enten måtte stamme fra en sabotage eller fra en »schalburgtage«. Tyskerne brugte nemlig at »hævne« sig, når danske sabotører sprængte fabrikker, der arbejdede for tyskerne – og sådanne fabrikker var der desværre mange af – ved at sprænge mere eller mindre tilfældige danske bygninger i luften, så man vidste ikke, når man hørte sådan et brag, om man skulde glæde sig eller harmes. Det korps, der foretog disse »gengældelser« kaldtes schalburgkorpset, hvoraf navnet schalburgtage opstod. Jeg oplevede på min vej fire sådanne kolossale brag. Det sidste fik husene i vid omkreds til at ryste. Det viste sig siden, at dette sidste brag hidrørte fra, at tyskerne netop den nat sprængte det danske filmatelier i Valby i luften, et ganske meningsløst hærværk, men den slags »schalburgtager« var der mange af.

Hvis tyskerne havde troet, at denne fremgangsmåde skulde sætte en stopper for modstandsbevægelsens aktioner, tog de grundigt fejl. Modsætningerne skærpedes tværtimod, og den 19. september 1944 gik tyskerne uden varsel til angreb på det danske politi. Det lykkedes dem at tage ca. 2000 politibetjente til fange – navnlig i København – som nu kom i tysk koncentrationslejr, men det lykkedes ca. fire gange så mange betjente at redde sig af vejen og gå »under jorden«, hvor de fleste sluttede sig til modstandsbevægelsen, som således fik en betydningsfuld styrkelse. Tyskerne sørgede ikke for andre former for politi, så

tyve og røvere etc. fik for så vidt frit spil. Det bødedes der dog i nogen grad på, ved at virksomheder og visse boligkvarterer, især villaområder, oprettede private vagtværn, som tog sig af evt. ubudne gæster, som man så i givet fald ikke tog på med fløjlshandsker.

Hvad færdslen angik, fik den lov til at passe sig selv. Man kunde have frygtet, at det vilde være blevet et rent kaos på gader og stræder, når der ikke var nogen til at opretholde lov og orden, men så galt gik det ikke. Man var jo klar over, at det var i alles interesse, at færdslen afvikledes på en nogenlunde rimelig måde, og derfor blev der gjort en stor frivillig indsats for at overholde reglerne, og det gik virkelig over al forventning. Det var en af de mange opløftende ting, vi oplevede i denne sidste krigsvinter, hvor sammenhold og hensyntagen til hinanden på mange måder kom til at stå sin prøve. Det følte helt naturligt, at man hjalp hinanden, hvor man kunde, og der udviklede sig en fællesskabets ånd, som vi, der oplevede den, endnu mindes, vel også med en smule vemod i sindet, for det holdt kun, så længe krigen og besættelsen varede og måske den allerførste tid efter. Den folkelige genfødsel, som vi så frem til og håbede på vilde gennemsyre vort folk og skabe en virkelig nytid i vor historie, smuldrede så at sige mellem hænderne på os, da vi fik vor selvstændighed tilbage og for så vidt blev os selv igen.

Men tilbage til vore mere private forhold. Til at begynde med så det meget lovende ud med elevtilgangen til vinteren 1944-45, men efter aktionen mod politiet begyndte folk udefra at blive lidt betænkelige ved at rejse til København. Man kunde jo aldrig vide, hvad der vilde ske videre frem. Forholdene *var* unægtelig usikre, og dertil kom, at toggangen indskrænkedes mere og mere. Efterhånden gik der kun tog hveranden dag, og det var temmelig vanskeligt at få billet over Storebælt. Man kunde måske endda risikere, at forbindelsen mellem landsdelene vilde blive helt afbrudt. Under disse omstændigheder var der ikke noget at sige til, at den ene tilmeldte elev efter den anden fra landet på den anden side af Storebælt meldte fra igen. Det var især pigerne, der sprang fra, hvorimod der var flere af de unge mænd fra Jylland, der trods alt vovede trøjen, deriblandt en politifuldmægtig fra Sønderjylland, der valgte denne måde at gå under jorden på. Han viste sig for øvrigt at være en stor rimsmed, som vi i vinterens løb fik megen fornøjelse af. – Til gengæld drog Langkjær, der jo nu var blevet færdig

med sin uddannelse, til Sønderjylland som lærer ved Rønshoved Højskole. Vi fik en god erstatning i en ung cand.mag., *Helge Noe-Nygaard*, gl. Aage Møller-elev, der nu overtog posten som ung lærer hos os.

Et par dage før vinterskolen skulde begynde, havde jeg i øvrigt en lille oplevelse. Det var henimod midnat, og hele det øvrige hus var gået til køjs. Jeg sad alene i min stue og arbejdede med et eller andet, da jeg hørte en bil komme kørende. Det var lidt usædvanligt på den tid af døgnet, så jeg lyttede uvilkårligt. Efterhånden som den kom nærmere, kunde jeg høre, det måtte være en stor tung vogn. Se ud kunde jeg ikke på grund af mørklægningen. Den standsede lige ud for vort, og mit hjerte tog til at slå lidt stærkere end ellers. Det kunde jo næsten ikke være andre end tyskerne, selv om der ikke var udgangsforbud for tiden, måske Gestapo, men hvad vilde de her? Gennemsege huset? Vi havde indimellem givet folk, der var gået under jorden, husly for en tid, og nu var der ham, politimanden fra Sønderborg. Selvfølgelig havde vi også en del illegale blade og skrifter liggende som så mange andre. For det skulde vel ikke være mig selv, de var ude efter? Man hørte jo om ganske sagesløse mennesker, der måtte undgælde, hvis en tysk soldat var blevet dræbt i ildkamp med sabotører, undertiden det første menneske, der dagen efter tilfældigvis og intetanende passerede det sted, hvor soldaten var faldet, og som nu nådesløst blev skudt ned der. Man hørte også om mere eller mindre tilfældige mennesker, som tyskerne lod »forsvinde«, når der var noget, der skulde hævnnes. Det hele var et led i den terror, som skulde sætte skræk i folk, så man holdt sig fra at yde modstandsbevægelsen hjælp.

Alt dette for gennem min hjerne i løbet af de få sekunder, det tog, efter at bilen var standset, inden dørene blev smækket op, og nogle mænd, åbenbart med tunge støvler på, steg ud og trampede ind gennem indkørslen og op ad trappen. Jeg var næsten sikker på, at min skæbne var beseglet. – Nu ringede de på! Jeg samlede alt mit mod, rejste mig og gik ud til indgangsdøren, hvor jeg – som skik og brug var i de tider – først forhørte mig om, hvem det var, der vilde ind på dette tidspunkt af døgnet.

Stor var unægtelig min lettelse, da det viste sig at være et par fredelige fragtmænd nede fra Sydsjælland et sted, som havde tilladelse til i deres generatorvogn – benzin var jo ikke at få – at fragte varer til og fra København en gang eller to om ugen. De var blot blevet lovlig meget forsinket på grund af de mange ærinder i byen, men de havde

fået besked på at afhente en stor kuffert hos os. Nu først huskede jeg, at en af vore medhjælpere i køkkenet, en pige nede fra Næstvedkanten, var rejst hjem et par dage forinden og godt nok havde snakket om, at der vilde komme nogen og hente hendes sager. –

I øvrigt gik skolen sin planmæssige gang, så nogenlunde da. Det hændte ikke sjældent, at der blev blæst luftalarm midt i det hele og tit flere gange i løbet af samme aften, men det var vi efterhånden blevet vant til. Sådan havde det også været den foregående vinter. Kun når det var lige ved at være op over, gik vi i kælderen, hvor vi havde en slags beskyttelsesrum, men tiest blev vi, hvor vi var, og fortsatte, som om ingen ting var sket. Det hændte som nævnt også, at der i perioder blev dekretet udgangsforbud efter kl. 6 aften, når tyskerne var særlig irriterede over et eller andet, der var sket, men det bevirkede egentlig kun, at vi på mere end en måde rykkede tættere sammen. Under mere normale forhold kunde det hænde, at en eller flere af eleverne kom og bad sig fri, fordi der var noget, evt. i familiens kreds, som de gerne skulde med til. Det var jeg i reglen lidt ked af, for så var der jo en sammenhæng i undervisningen, bl.a. i aftenens foredrag, som de gik glip af, men når der var udgangsforbud, var man så dejligt fri for den slags. Vi var ganske simpelt alle sammen helt og holdent henvist til hinandens selskab, og det gav et godt sammenhold.

Hen på vinteren fik vi den ide, at vi vilde prøve at opføre Kaj Munks skuespil »Niels Ebbesen«. Kaj Munk var netop blevet myrdet vinteren før på grund af den uforfærdethed, hvormed han vedblev at tale tyskerne midt imod, og stykket var så at sige hentet lige ud af den aktuelle situation eller talte ind i den. Det var da også blevet forbudt af tyskerne, men det så vi stort på, ja, det gjorde os vel kun mere ivrige efter at føre det frem.

Når vi rent »teknisk« vovede at gå i gang med det, hang det sammen med, at vi fik fat i en ualmindelig dygtig sceneinstruktør, *Erik Halvorsen*, der siden blev forstander for Købmandshvile Højskole ved Rungsted. Foreløbig var han imidlertid leder af højskolernes sekretariat i Vartov og stillede sig gerne til rådighed for os. Han var gift med Thyra, en af vore tidligere elever fra Engelsholm, hvis søster havde været elev hos os på Dalgas Boulevard året før, og det var bl.a. derigennem, at vi kom i forbindelse med ham. Han gik vældigt op i det og spillede selv den sværeste rolle, fader Lorents, som næppe nogen af os andre vilde have kunnet magte.

I øvrigt var vi med allesammen, enten som skuespillere – jeg selv spillede titelrollen – eller som dekoratører, teatermalere og påklædningsfolk m.v., og til fastelavn optrådte vi med det for en mere end fuldt pakket sal af gamle elever, venner og pårørende. Og det lykkedes! Der var en egen intim atmosfære til stede, som måske havde sin andel i, at stykket gjorde et stærkt indtryk, naturligvis sammenholdt med hele situationen. – Efter befrielsen blev det opført på Det kgl. Teater, og jeg husker, at Steffensen, der jo var litteraturmand og sad som tilskuer begge steder, erklærede, at stykket på Det kgl. trods alle dette teaters virkemidler ikke gjorde det indtryk som på vor lille scene, hvor vi væsentligt måtte holde os til ordet selv. Men baggrunden og situationen var jo også blevet en anden i mellemtiden.

Hen på foråret gik vinterskolen en smule i opløsning, idet al »civil« togkørsel i Jylland, hvor jernbanesabotagen overfor de tyske troppe-transporter til og fra Norge fejrede triumfer, blev indstillet fra en bestemt dato i april med det resultat, at vore jyske elever måtte rejse hjem over hals og hoved, så det var et decimeret hold, vi holdt skoleafslutning med en af de sidste dage i april. – På det tidspunkt lå Hitlers 1000 års rige i sine sidste krampetrækninger, og der gik de vildeste rygter, mens tusinder og atter tusinder af tyske flygtninge fra de østlige områder af skræk for de fremtrængende russere invaderede Danmark og ikke mindst København, hvor de foreløbig blev indkvarteret på skoler og lignende steder, hvor man så måtte finde andre udveje for undervisningen af børnene. En dag hed det sig, at russerne allerede var gået i land på vor sydlige øer, en anden, at Montgomery nu på sin ilmarch gennem Nordtyskland var nået helt op i Jylland med sine berømte »ørkenrotter«. Begge dele viste sig at være forhastede meddelelser, men det var ikke nemt at vide, hvad man skulde tro. Under alle omstændigheder var der meget, der tydede på, at de sidste desperate kampe vilde komme til at stå heroppe hos os.

Vi starter en friskole

Midt i denne hektiske tid så en ganske lille og spæd friskole dagens lys i vort hjem på Dalgas Boulevard, til at begynde med kun som en uanselig knop på vor højskoles unge træ, men denne knop blev til et skud, som efterhånden skulde komme til at dominere for til sidst at blive enerådende i det skolearbejde, vi samlede vore kræfter om.

Sagen var den, at Estrid, den ældste af vore børn, så småt havde begyndt at nærme sig skolealderen, og hvad så? Der var ingen friskole i København den gang. Der *havde været* nogle på et tidligere tidspunkt, men de var enten gået ind eller havde skiftet karakter. Til gengæld havde vi to store kommuneskoler liggende i nærheden af os til hver sin side med ca. 1500 børn i hver af dem, men vi kunde ikke tænke os at skulle sende vore børn hen i sådanne mastodontskoler, hvor vi ikke vilde have nogen som helst indflydelse på, hvilke lærere de vilde få med at gøre. Sigrid havde gået i en lille friskole i Osted, rejst af hjemmene selv – for øvrigt med Sigrids far i spidsen – en skole, der arbejdede i nøje kontakt med hjemmene ud fra et grundtvigsk livssyn. Og jeg for mit vedkommende havde tilmed gået i skole hjemme hos os selv.

Vi besluttede derfor, at vi på lignende måde vilde undervise vore børn selv. Imidlertid var der nogle af vore bekendte, som fik nys om sagen, og som selv var i en lignende situation. Som tidligere nævnt holdt vi ind imellem nogle møder på højskolen, og der havde efterhånden dannet sig en kreds af deltagere, som vi var blevet mere eller mindre kendt med. Det var overfor denne kreds, det efterhånden var sivet ud, at vi tænkte på at ville undervise vore børn selv. Det var ellers ikke noget, vi reklamerede med, men der var ikke desto mindre folk imellem, som kom og spurgte, om ikke deres børn i så fald måtte være med.

Vi havde naturligvis ikke noget imod, om Estrid kunde få nogle kammerater, så hun ikke blev ene om det, men i øvrigt var det ikke en skole som sådan, vi havde for øje, men netop en hjemmeundervisning med flere eller færre børn, som det nu kunde arte sig, så længe – og kun så længe – vore egne børn var med i det. At skulle holde skole for andre folks børn og efterhånden kun for dem var på det tidspunkt en meget fjern tanke for mig. Jeg syntes, det vilde være en naturlig ting at undervise sine egne børn, når man ellers kunde overkomme det. Det vilde begge parter formodentlig kunne have glæde af, samtidig med at man så også havde hånd i hanke med, hvad de lærte. Men hvad kom andre folks børn os i grunden ved? Det var højskolen, der var vores opgave. Sådan stod det for mig. Det var den, vi skulde samle vore kræfter om.

Når det alligevel endte med at blive en skole også for andre folks børn, skyldtes det mere end noget andet, at der nogle år i forvejen var

blevet stiftet en forening i København, »Skoleforeningen af 10. december 1940«, der netop havde til formål at prøve at få oprettet en grundtvigsk friskole i hovedstaden. Primus motor i denne forening, initiativtageren til den og formand for den, var underdirektør i Mejeriernes og Landbrugets Ulykkesforsikring *Niels Skriver Svendsen*, der var fuld af ildhu for sagen. Det samme gjaldt civilingeniør *Holger Schrøder*, – søn af Askov Højskoles grundlægger Ludvig Schrøder – som også sad i foreningens bestyrelse. Både Skriver Svendsen og Holger Schrøder hørte til Vartov Valgmenighed, og det samme gjaldt en række af foreningens øvrige medlemmer, hvoraf adskillige desuden var ivrige medlemmer af Københavns Højskoleforening. Nogle af dem havde tillige fået deres gang hos os og var blevet klare over, hvad der så småt var ved at være i gære.

Kort og godt: Det endte med at Skoleforeningen som sådan henvendte sig til os og stærkt opfordrede os til at oprette en rigtig friskole. Foreningen havde i sin tid selv været temmelig langt fremme med planer om en sådan skole, men det var ikke lykkedes for dem. De havde slået det for stort op fra begyndelsen. De havde foretillet sig noget i retning af en 7-klasset skole lige fra starten, men det viste sig, at det lod sig ikke gøre sådan uden videre, og nu øjnede de en mulighed for at komme i gang på en mere stilfærdig måde.

Resultatet blev, at vi hen på vinteren 1944-45 holdt et par møder med foreningen og dens medlemmer, hvor vi drøftede mulighederne. Jeg kan ikke sige, at jeg var begejstret for tanken om at skulle stå for en børneskole ved siden af højskolen. Sigrid var nok mere optaget af tanken, og hendes far, som vi bl.a. rådførte os med, gik helt ind for den og tilbød at støtte, hvad den rent økonomiske side af sagen angik. Skoleforeningen selv lovede naturligvis også at ville stå os bi med råd og dåd – og med penge, så vidt dens midler rakte. Disse var nu ikke store, men det vigtigste var, at de havde børnene, der skulde til. Det endte med, at vi overvandt vore betænkeligheder og enedes om at gå i gang og så se, hvad det kunde blive til. Vi syntes, vi stod overfor en udfordring, vi ikke havde lov til at sige nej til.

For en sikkerheds skyld havde Sigrid og jeg allerede på et tidligere tidspunkt sat os i forbindelse med *Anne Marie Mikkelsen* og spurgt hende, om hun i givet fald vilde være os behjælpelig med undervisningen af børnene. Hun havde været ung pige i huset hos Gudrun og Sune i Snoghøj og fulgte med til Engelsholm, hvor hun var elev den første

vinter, vi havde skole der. Bagefter fortsatte hun som medhjælper i huset, og var hos os, lige til vi forlod Engelsholm, så vi var efterhånden blevet godt kendt med hende og havde bl.a. erfaret, at hun havde et vældig godt tag på at have med børn at gøre. Hun havde tilmed i den tid, der var gået siden, uddannet sig til lærerinde på Elbæk Lærerskole, der var en god »planteskole« for folk, der agtede at stille sig i friskolens tjeneste, om end uddannelsen var lovlig kortvarig. Mange gode friskolefolk er ikke desto mindre udgået derfra i tidens løb. Anne Marie var netop blevet færdig der sommeren forud, da vi så småt begyndte at spekulere på vore børns kommende skolegang.

Det viste sig til vor store glæde, at hun var villig til at gå ind i arbejdet med børnene, sådan som det efterhånden tegnede sig for os, trods de temmelig usikre vilkår, det hele startede under. Hun kom ind til os hen på slutningen af vinteren for at sætte sig ind i forholdene efter så småt at have prøvet sine kræfter som vikar andetsteds.

Vi startede skolen den 4. april 1945 i vort hjem på Dalgas Boulevard, og denne dato har siden været fejret som skolens fødselsdag. Skoleåret begyndte den gang den 1. april, men påsken lå det år på overgangen fra marts til april, og den 4. april var derfor den første skoledag i det nye skoleår, også i andre skoler. Vi åbnede skolen med 4 børn, 3 foruden Estrid, så det var kun en spæd begyndelse. Der havde ganske vist været tale om flere, men de boede spredt i byen, og under de daværende forhold, hvor færdslen måtte regulere sig selv, og hvor der jævnlige blev skudt på gaderne i København, kan man ikke undre sig over, at forældrene var lidt ængstelige for at sende små 6-7 års børn ud på de lange veje fra Amager eller Bispebjerg, eller hvor det nu var, til Frederiksberg. Der var vel også dem, der vilde vente lidt og se, om det i det hele taget blev til noget med skolen under de forhold. Men begyndelsen blev altså gjort, og i løbet af april måned dukkede der da også et par stykker op mere.

Vi havde kun to skolelokaler, hvoraf det ene tillige tjente som spisestue for højskoleeleverne og os selv. Vi holdt så skole med højskolens daghold i spisestuen, idet vi overlod den egentlige skolestue til Anne Marie og børnene om formiddagen, og det gik også udmærket. Vi havde en bred og forholdsvis lang indkørsel, der fungerede som legeplads i frikvartererne.

Befrielsen

Så kom den 4. maj. Jeg husker, jeg stod ved vinduet og så ud mod Dalgas Boulevard, mens vi som sædvanlig lyttede til den danske udsendelse fra London. Vejret var gråt og køligt denne majaften, lidt trist i det, og udsendelsen var heller ikke særlig oplivende at høre på. Der var tilsyneladende ikke sket noget rigtigt, i hvert fald ikke noget afgørende. Situationen var stadig uklar.

Men pludselig skete der noget. »Der er lige indløbet et telegram«, sagde speakeren, og man kunde med det samme høre, at der var noget særligt på færde. Stemmen var blevet så underlig bevæget. Og så kom meddelelsen om, at de tyske tropper i Holland, Nordvesttyskland og Danmark havde kapituleret med virkning fra kl. 8 næste morgen den 5. maj. Med andre ord: Danmark var atter frit!

Det kom helt bag på os såvel som på andre. Vi, der var i huset, sprang ud og hejste flaget. Det var ganske vist lidt ud på aftenen, men vi syntes, det *skulde* op, og mens flaget gled til tops, kunde vi høre jubelråbene henne fra Peter Bangsvej, der var vor hovedfærdselsåre. Vi kunde også se, at der var ved at være sort af mennesker på gaden.

Så tog Sigrd og jeg vore cykler og gav os på vej ind mod byen. Det var lettere sagt end gjort. Trængslen blev større og større. Folk råbte og jubede og sang og lo og faldt hinanden om halsen. Københavnerne er jo ikke bange for at vise deres følelser, og her var der virkelig grund til det. De forhadte mørklægningsgardiner blev flået væk, også i sporvognene, der var fyldt til bristepunktet. De, der ikke kunde være inde, hang på udvendig. Unge mennesker sprang i den almindelige feststemning op på taget og sad der og vinkede, mens sporvognene langsomt arbejdede sig frem gennem mylderet. Oppe i vinduerne sad folk og sang og vinkede og svingede med flag. Mange var kravlet helt op på hustagene og stod der og balancerede og vinkede ned og til hinanden. Jeg tror, man i denne stund følte, at alle kom hinanden ved.

Strømmen gik ind mod byen. Det var, som alle havde fået den samme tanke, der også besjælede os: Ind til Amalienborg, ind til kongen. Christian 10. var i disse år ved hele sin holdning og i kraft af sin gerning som konge på en helt usædvanlig måde blevet hele folkets samlingspunkt. Vi nåede imidlertid kun til St. Annæ Plads. Der kom »fortroppen« tilbage fra slotspladsen med den besked fra kongens adjutant, at kongen helst skulde have ro. Han var endnu ikke kommet sig rigtigt efter sit ulykkelige fald fra hesten i efteråret 1942, og han

vilde gerne være udhvilet til de vigtige beslutninger, der skulde træffes næste dag, hvor der bl.a. skulde dannes ny regering og forfatningen i det hele taget sættes i kraft på ny med indkaldelse af rigsdagen etc. Og der var ikke en, der drømte om at gå imod den gamle konges ønske.

På hjemvejen holdt vi os til de mindre befærdede gader for lettere at komme igennem. Det var ved at blive mørkt, og hvor vi kom frem, begyndte folk at sætte levende lys i vinduerne. Det smittede straks, og det var en helt betagende oplevelse at se byen illumineret på den måde efter de foregående års fuldstændige mørklægning. Da vi nåede ud til Diakonissestiftelsen, stod hele personalet, læger og sygeplejersker, udenfor under allétræerne med deres lysegrønne løv. De stod i deres hvide dragter med et stort dannebrogflag imellem sig og sang for en stor skare, der havde samlet sig foran dem. Da vi kom, sang de netop: Fæderneland! Ved den bølgende strand, i den majgrønne lund... – Det var, som om sangen var skrevet netop til denne dag.

Da vi kom hjem, fandt Sigrid nogle lysestumper frem, så vi også kunde sætte levende lys i vinduerne. Jeg havde gemt nogle cigarer fra gammel tid, som nu kom frem, og Sigrid ligeledes noget kaffe af den rigtige slags, så vi også på den måde kunde fejre begivenheden. Bagefter klædte jeg mig for en sikkerheds skyld lidt varmt på, og så stillede jeg hende på den kgl. porcelænsfabrik. Hen på vinteren havde jeg meldt mig til den frivillige underjordiske hær, der i al hemmelighed var blevet organiseret i grupper og kompagnier og regioner, så vidt jeg husker ca. 57.000 mand på landsbasis, hvoraf ca. 18.000 i København. Dertil kom et lottekorps.

Det kompagni, jeg tilhørte, havde fået besked på i givet fald at stille på porcelænsfabrikken, og det gjorde jeg så. Efterhånden som folk dukkede op, fik vi udleveret et armbind i rødt, hvidt og blåt som tegn på, at vi var »frihedskæmpere«. Det var vor »uniform«. Forskellige grupper blev derefter anbragt på visse poster rundt omkring. Man kunde aldrig vide, hvad de tyske soldater og navnlig deres danske hjælpere, »hipoerne«, kunde finde på i disse sidste timer, inden våbenhvilen skulde træde i kraft. De tyske soldater optrådte dog korrekt, men hipoerne gemte sig af vejen med deres våben, og i de følgende dage og nætter var der en del skyderi rundt omkring i byen, indtil hipoerne blev nedkæmpet og arresteret. Det var altså ikke helt ufarlige aktioner, der fandt sted, men så vidt jeg husker, var der ingen af vore folk, der blev dræbt eller såret. Det skete derimod andre steder i byen.

Fabrikken fungerede som hovedkvarter for vort distrikt, og der blev jeg anbragt som telefonvagt, der skulde modtage meldinger – og dem var der efterhånden mange af – og evt. give besked tilbage efter at have konfereret med vores chef, en ingeniør, der havde gjort sig gældende i modstandskampen, og som jeg for øvrigt kendte i forvejen. Han havde deltaget i nogle af vore møder på skolen og var blevet forlovet og nu gift med en af vore elever fra den første vinter. Vi havde huset dem på skolen, da de på et vist tidspunkt var gået under jorden.

Denne nat mellem den 4. og 5. maj 1945 er en af de mærkeligste, jeg har oplevet. Selve sceneriet var noget for sig: den til daglig så fredelige fabrik, der pludselig var blevet indrettet til en slags kommandocentral med mere eller mindre bevæbnede mænd, der kom og gik, i øvrigt uden noget som helst militaristisk anstrøg, folk, der indimellem sad og snakkede stiltødt sammen med geværene lidt skødesløst anbragt, men uden at slippe dem af hænderne, indtil det blev deres tur til at blive kaldt ud. Der hvilede en egen stemning over det hele.

Vi lyttede også til radioen, om der skulde komme noget af interesse. Til at begynde med blev der sendt musik af helt neutral art, men pludselig lød der en stemme, som tydeligt var grebet af øjeblikkets situation, der meddelte, at nu var radioen igen på danske hænder. Det var midt om natten lykkedes en gruppe at besætte radiohuset. Så fulgte en gentagelse af meldingen fra London om de tyske troppers kapitulation, hvorefter der blev spillet den ene danske nationale melodi efter den anden, indimellem afbrudt af meddelelser om, hvad der skulde ske næste dag. Det var, som om vi i dette øjeblik fornemmede historiens susen, at i denne nat gik Danmarks historie om et hjørne, at det gamle var forbi, og at der nu ventede os en ny dag.

Næste morgen fik jeg en midlertidig afløsning ved telefonen, så jeg kunde smutte hjem. Undervejs passerede jeg nogle spejdere, der skulde på tur. De blev stående, da de så mit armbind, og gjorde honnør. Det var en æresbevisning, som imidlertid var ganske og aldeles ufortjent. Jeg havde bestemt ikke udrettet noget som helst heroisk, men det kunde de naturligvis ikke vide.

Hjemme hejste vi flaget kl. 8, alle husets folk i fællesskab, mens vi sang »Fæderneland, ved den bølgende strand...« Og så begyndte alle landets kirkeklokker at kime. I en hel time ringede de freden og friheden ind over vort land.

Jeg vendte snarest muligt tilbage til mit job, der for så vidt var ganske spændende, men jeg må tilstå, at jeg midt i glæden over Danmarks befrielse samtidig følte ligesom en slags tomhed i sindet, og jeg tror, der var flere andre, der havde det på samme måde. Vi havde virkelig regnet med, at der vilde være blevet brug for os i kampen, når Danmark skulde befries, en tanke, der også var forbundet med angst for, hvad der kunde ske, når det for alvor gik løs. Men nu var det hele sket udenom os. Vi havde slet ikke været med, d.v.s. det var der jo nogle, der havde. Blandt mine nye kammerater på fabrikken var der tydeligt en del, der havde deltaget i sabotagehandlinger, hvor de for alvor havde sat livet i vove. Der var også dem, der var blevet fanget og tortureret. For dem var det naturligvis noget andet.

For øvrigt blev jeg snart klar over, at hvis det virkelig var kommet til regulære kampe, kunde det nemt være blevet noget af en katastrofe for os i København, hvor der var mangel på våben. Der var ganske simpelt ikke geværer til alle, endsige tungere våben. Ved opstillingen af de illegale styrker var forsyningen med våben i det hele taget noget af et problem, for den 29. august 1943 havde tyskerne taget alt, hvad vi havde. Derfor var de våbenedkastninger fra luften, som englænderne gennemførte i den sidste del af krigen, af den allerstørste betydning for os, men det kunde naturligvis ikke lade sig gøre at kaste våben ned over København. Vi måtte have dem smuglet ind fra nedkastningssteder udenfor, og der udførtes et stort og farligt arbejde i så henseende, men det slog altså ikke til.

Selv om der ikke blev brug for os på den måde, vi havde forestillet os, så løste vi dog en opgave, som det var påkrævet at få løst. Den nye regering, som var under dannelse, og som trådte frem allerede den 5. maj bad os nemlig om at optræde som ordensmagt. Den havde jo hverken politi eller militære styrker at ty til, og det var nødvendigt for den at få hånd i hanke med sagerne. Bl.a. var der mange »stikkere«, folk, der uopfordret havde arbejdet sammen med tyskerne som »værnemagere« og hvad de nu kaldtes, som der for retsbevidsthedens skyld måtte gøres op med. Ellers risikerede man, at folk, der havde lidt og undertiden var blevet tortureret på det frygteligste, takket være disse mellemmand, tog sig selv til rette. Det kunde man naturligvis ikke tolerere. Det gjaldt derfor om at få de pågældende arresteret og stillet for en domstol, og disse arrestationer blev det så overdraget til os i de nu legale styrker at klare.

Porcelænsfabrikken var et af opsamlingsstederne for sådanne arresteranter, der havde gået fjendens ærinde og derfor var hjemfaldne til straf, så jeg havde det på nærmeste hold. Efter nogen tids forløb ebbede disse aktioner naturligvis ud, og da politiet desuden ret hurtigt kom på plads igen og overtog denne opgave, var der ikke længere så megen brug for os, og vi fik valget mellem fortsat tjeneste eller »afmønstring«. Jeg valgte det sidste, bl.a. fordi jeg i mellemtiden var blevet temmelig stærkt engageret i den bevægelse, der havde rejst sig for at få *Sydslesvig* tilbage.

Den 9. maj var rigsdagen, landsting og folketing i forening, på ny trådt sammen, og ved den lejlighed afgav regeringen en programerklæring, hvor den bl.a. udtalte, at »regeringen, der stiller sig på selvbestemmelsesrettens grund, er af den opfattelse, at grænsen ligger fast«. Der var lidt af en selvmodsigelse i denne erklæring, for ifølge de meddelelser, der var indløbet fra *Sydslesvig*, var en væsentlig del af den hjemmehørende befolkning dernede indstillet på at komme tilbage til Danmark, som landsdelen jo havde tilhørt fra tidernes morgen lige til 1864. I det øjeblik, der var flertal for det dernede, og selvbestemmelsesretten skulde respekteres, vilde grænsen jo netop ikke ligge fast. Regeringen lod sig imidlertid ikke rokke, men vi var mange, der ønskede, at sydslesvigerne i hvert fald skulde have lov til at stemme om, hvorvidt de vilde tilbage til deres gamle land eller ej, og som fandt det helt naturligt, at vi nu fik *Sydslesvig* hjem igen, ligesom vi efter 1. verdenskrig havde fået *Nordslesvig*.

Vi, der havde denne opfattelse – eller rettere nogle af os – fandt sammen og holdt nogle møder om sagen, bl.a. hjemme hos os på Dalgas Boulevard, og resultatet blev, at der blev oprettet en slags forening eller organisation »*Sydslesvigsk Udvalg af 5. maj 1945*«, der skulde arbejde for denne sag, bl.a. ved at gøre folk rundt omkring opmærksomme på, at vi her stod overfor en udfordring og en stor folkelig opgave. I den følgende tid, d.v.s. en stor del af sommeren 1945, fartede jeg derfor rundt på min cykel i denne sags tjeneste og talte, hvor jeg kunde komme til det, navnlig på Sjælland, og det var jeg naturligvis ikke ene om. Det var spændende dage, hvor vi virkelig håbede på at få *Sydslesvig* hjem, men det lykkedes som bekendt alligevel ikke. Jeg tror imidlertid den dag i dag, at Danmark gjorde fejl i denne sag ved så at sige at lukke døren i for en gammel del af vort folk, som den danske regering tilmed i sin tid var med til delvis at fortyske.

Friskolen begynder igen – forfra!

Den 15. august 1945 begyndte vi friskolen igen efter sommerferien, og det blev som en ny start. I løbet af sommeren var der nemlig blevet tilmeldt en hel række små nybegyndere, så vi nu var nået op på 16 elever. Forøgelsen skyldtes først og fremmest Skoleforeningen af 1940. De fleste af de nye forældre hørte hjemme der og havde været med til møderne om foråret, men de boede så spredt i byen, at det vilde have været uforsvarligt på det tidspunkt at sende børnene ud på de lange veje, hvor man aldrig kunde vide, hvad der kunde ske med dem undervejs.

Samtidig var det sådan, at der ikke var blevet oprettet nye 1. klasser ved skolerne i København i foråret 1945. Det skyldtes flygtningestrømmen fra de tyske østområder. De var kommet i tusindevis og atter tusindevis til København, hvor de blev indlogeret på kommuneskoler og lignende steder, hvilket naturligvis bevirkede, at undervisningen af de forhåndenværende børn fik meget vanskelige kår at virke under, og de små nybegyndere måtte man ganske simpelt lade vente til bedre tider. Disse kom jo for så vidt med befrielsen, men det lod sig naturligvis ikke gøre at befri skolerne for det klientel, der havde taget dem i besiddelse, fra den ene dag til den anden. Det tog sin tid at finde andre steder, hvor man under rimelige vilkår kunde anbringe de mange flygtninge, til de kunde sendes tilbage til Tyskland, og resultatet blev, at man flyttede begyndelsen af det nye skoleår fra april til august. For det højere skolevæsen havde det altid været sådan, at man begyndte det nye skoleår efter sommerferien, for så vidt en meget naturlig ordning, der nu kom til at gælde også for folkeskolen.

Det passede os godt at følge trop med denne udvikling, og den 15. august blev en meget festlig dag for os, da forældrene kom med deres børn. Himlen var blå, og solen skinnede. Vi beværtede børnene med sodavand og kager, hvorefter Anne Marie underholdt dem inde i skolestuen, mens vi drak kaffe med forældrene ude i verandaen og aftalte, hvordan man skulde forholde sig i praksis. Det var en meget hyggelig form for nybegyndelse eller indvielse, og sådan modtog vi altid siden de nye 1. klasser og deres forældre.

Blandt forældrene var der også et par familier – og efterhånden kom der flere til – der var »Steiner-folk«, også kaldet antroposoffer, d.v.s. tilhængere af den østrigsk-svejtsiske pædagog Rudolf Steiners skole-

tanker, der først blev prøvet i Sydtykland, og som nu om stunder har fået en ganske vid udbredelse, også i Danmark. Den gang havde de imidlertid endnu ikke fået oprettet nogen skole selv, og så fandt de, at en grundtvigsk skole var det, der kom dem nærmest. Disse forældre udgjorde et vist indslag i skolekredsen i de første åringer, indtil de kom i gang med deres egen skole, »Vidarskolen«, som blev den første Steiner-skole i Danmark. – De, der først og fremmest bar vores skole, var naturligt nok dem, der var medlemmer af Skoleforeningen af 1940, og som tillige for en stor dels vedkommende var ivrige medlemmer af Københavns Højskoleforening, hvor flere af dem spillede en fremtrædende rolle.

Det var med andre ord folk, der havde en tilsvarende indstilling som vi selv, og som tillige for adskilliges vedkommende var med i Vartov Valgmenighed, Københavns Valgmenighed eller andre grundtvigske menigheder i København. Vi havde naturligvis indimellem også forældre – og som årene gik, blev det i stigende antal – som ikke just havde stået i det grundtvigske, men som gerne vilde have deres børn ind hos os, fordi det var en lille skole, hvor de personlige kontakter slog igennem på en helt anden måde end i de store kommuneskoler.

Sådanne forældre tog vi også gerne imod, men det er klart, at dem vi først og fremmest støttede os til i skolearbejdet, var de, der på forhånd havde samme indstilling som vi selv, og som vi derfor hurtigt »kom i« med, for adskilliges vedkommende i en sådan grad, at det førte til, at vi blev venner for livet. Forældre kredsen blev således for en stor del en virkelig vennekreds, og vi er taknemmelige for, at vi fik lov til at opleve dette.

I denne kreds var der bl.a. en række morsingboer, som naturligt havde deres hjemsted i Vartov, idet den gamle pastor Balslev, som nu var præst der, i sin tid havde været frimenighedspræst i Øster Jølby på Mors. Nogle af dem – det gjaldt således vore trofaste venner murerformand Harald Olesen, gift med Nora, og tømremester Jørgen Søndergård, gift med Rigmor – havde tillige været elever på Ry Højskole, hvilket atter hang sammen med fars og mors oprindelige virke på Mors. Der var således tråde, der gik langt tilbage i tiden. Jeg kunde også nævne søstrene Rigmor og Valborg, der kom til lidt senere, døtre af den gamle brugsuddeler Sønderby i Øster Jølby, nu gift med henholdsvis disponent Mogens Klitgård og skibsfører Thirslund, folk, som vi efterhånden og på forskellig vis fik megen fornøjelse af.

Men der var andre end morsingboer. Centralt i kredsen stod »dynastiet Svendsen«, som vi undertiden kaldte dem for spøg. Det drejede sig om tre søstre: Ragna, Sigrid og Thyra, indfødte københavnere, døtre af fhv. postmester Svendsen. Disse piger, der var rodfæstede i det grundtvigske, havde hver især fundet deres ægtemænd i Højskoleforeningen, henholdsvis Bent Larsen, Håkon Hentze og Henry B. Davidsen.

Bent Larsen var den, jeg – indtil hans alt for tidlige død i 1954 – først og fremmest rådførte mig med, når en eller anden vigtigere beslutning vedrørende friskolen skulde træffes. Han var lidt ældre end mig, så det var naturligt at gå til ham, et usædvanlig fint menneske, stilfærdig i sit væsen, men man vidste altid, hvor man havde ham, og han var ikke bange for at sige sin mening. Han stammede fra den i grundtvigske kredse kendte og dygtige gartnerslægt i Stige ved Odense, men var altså havnet i København, som værkfører hos »Glud og Marstrand«. Han havde en egen evne og følte vel også en naturlig forpligtelse til, f.eks. i Højskoleforeningen at tage sig af nye medlemmer, så de hurtigt kom til at føle sig hjemme der, og denne evne kom vi også til at nyde godt af i forældre kredsen, der, som tiden gik, ellers kunde synes broget nok.

Deres søn Ejvind, siden chefredaktør i Information og en engageret Grundtvig-kender, fik vi, desværre kan jeg måske sige, ikke som elev i skolen. Vi holdt på, at vi kun vilde have nybegyndere, for at det hele ikke skulde blive for broget, og han var et par år for gammel, da vi begyndte. Der var også enkelte af de andre forældre i vor første forældre kredse, der havde børn, som var begyndt at gå i skole, så Ejvind var ikke den eneste.

Ved siden af Bent Larsen stod Håkon Hentze. Vi var jævnaldrende, og jeg har sjældent truffet et menneske, som jeg i den grad var på bølgelængde med. Han stammede fra Vallekilde, men var som så mange andre unge flyttet til København, hvor han nu var bogholder – og en meget dygtig bogholder – hos den kendte sølvsmed Georg Jensen. Var Bent Larsen rolig af natur, så kunde Håkon godt blive heftig, når noget gik ham på, men han var en ualmindelig god støtte at have i forældre kredsen. Han havde efterhånden mange jern i ilden, var en af de ledende i Højskoleforeningen, medlem af styrelsen for Kirkeligt Samfund, ivrigt engageret i menigheden omkring Grundtvigskirken på Bispebjerg, der var deres sognekirke, hvortil kom den store indsats, han ydede i forbindelse med vores skole. Der blev fra

mange sider trukket store veksler på hans arbejdskraft, vel også mere end rimeligt var. Ved Højskoleforeningens julefest i 1959 segnede han pludselig om, ramt af et hjerteslag bedst som han stod og hilste på folk. Hans død kom som et chock og følte som et næsten uerstatteligt tab i vide kredse, bl.a. hos os.

I modsætning til de to andre var »David« – den 3. svigersøn i »dynastiet« – indfødt københavner. Som feriedreng havde han dog også indsuget landluft, og det var tilfældigvis blevet i Osted, hvor han dumpede ind i et grundtvigsk milieu, der bevirkede, at han kom på efterskole i Osted og tilmed blev konfirmeret der af pastor Helweg, som siden var blevet præst i København, hvor han tillige fungerede som statens tilsynsførende ved vores skole. Efter sin konfirmation var David så havnet i Højskoleforeningen, hvor han altså traf Thyra.

David var et storartet menneske, frisk og ligetil. Da vi lærte ham at kende, var han forvalter hos Westerbye på Vesterbro, en stilling han gik op i med liv og sjæl, og som han passede på eksemplarisk vis. Han havde en stor bekendtskabskreds, og der var adskillige af dem, der fandt vej til skolen. Jeg tror ikke, han ligefrem missionerede for det grundtvigske – det lå næppe for ham – men hans venner og naboer fandt åbenbart, at den skole, han satte sine børn i, næppe kunde være helt forkert og måske også var noget for dem.

I det hele taget gjaldt det for forældrekredsen, at de lod meddelelsen om skolens oprettelse gå videre. Vi rørte bogstaveligt talt ikke en finger for at få elever til skolen. Det sørgede forældrekredsen for, og det var for en stor del udmærkede mennesker, der kom, selv om de just ikke alle var det, man kunde kalde grundtvigske, men de blev i reglen optaget af skolen og vel også mere eller mindre af det, den stod for. Som en slags eksponent for disse folk kan jeg bl.a. nævne et ægtepar som Elly og H.V. Kragh. Han var kontormand i Østre Landsret og gjorde i tidens løb et stort arbejde for skolen, også længe efter at deres to børn, en dreng og en pige, var gået ud af den.

Jeg kunde for øvrigt blive ved med at nævne navne på forældre, som vi fik et nært forhold til, og som helhjetet gik ind for skolens linje. Der var f.eks. Helle Gotved – datter af gymnastikpioneren N.H. Rasmussen der i sin tid indførte den Lingske gymnastik på Vallekilde Højskole, hvorfra den hurtigt bredte sig til de øvrige folkehøjskoler – og hendes mand Åge Gotved, som var med fra starten. De var begge gymnastikfolk og han tillige en dygtig tegner. Lidt senere kom Mild-

red og Jon Monrad Møller, i sin tid lærer på Ollerup Folkehøjskole, nu gymnasieadjunkt. Endvidere Inger og Knud N. Rasmussen, læge og dr.med. Hun var kendt med Aage Møller, så vi var helt på linje med hinanden. De »leverede« skolen ikke mindre end fem ualmindelig flinke børn på rad. Til vore trofaste støtter gennem årene hørte også i høj grad Lisbeth og Erik Anker-Møller, hun fra Vendsyssel, han kontormand og søn af frimenighedspræst Rasmus Anker-Møller i Himmerland, samt Annelise, kaldet Musse, og Gerhard Løb, der var disponent. Han var af jødisk afstamning, som så mange andre flygtet til Danmark fra Hitlers Tyskland, men havde i alle måder akklimatiseret sig, og de gjorde i fællesskab en god og trofast indsats for skolen.

Jeg kunde som sagt gå videre, men lad nu dette være nok. Når vi kom hinanden så forholdsvis nært ind på livet, hang det naturligvis også sammen med, at vi var nogenlunde jævnaldrende. Deres børn var stort set på alder med vore egne børn og gik til dels i klasse med dem. Når jeg har nævnt deres stillinger, er det blot for at vise, at de i den henseende var ganske almindelige mennesker, hvilket yderligere vilde kunne bekræftes, hvis jeg tog hele forældrerækken med. Jeg ved, det var noget, der tit slog folk, når de så forældrefortegnelsen i vore årsberetninger. De fleste andre privatskoler i København på den tid havde vel mere eller mindre en snert af at være det, man kalder overklasseskoler, men det kunde man ikke sige om vores skole, og vi vilde også meget nødig, om det skulde have været tilfældet.

En anden ting, hvorved vi ikke blot afveg fra andre privatskoler, men også fra kommuneskolerne, som de var flest, var, at vi underviste piger og drenge i samme klasse. Det var temmelig ualmindeligt den gang. I kommuneskolerne var piger og drenge i reglen adskilt i hver deres klasser, og privatskolerne var for det meste enten rene pigeskoler eller rene drengeskoler. Vi fandt, det var helt naturligt at have piger og drenge gående sammen, sådan som de da også gjorde det i hjemmene, men det var altså imod den pædagogik, der på det tidspunkt var rådende i de fleste skoler i København, til dels vel som et levn fra ældre tider. Jeg måtte derfor i de første mange år altid gøre nye forældre opmærksom på, at vores skole var en fællesskole, så de vidste, hvad de gik ind til.

Men jeg har med disse bemærkninger vedrørende forældre kredsen og dens sammensætning bevæget mig nogle år frem i tiden og vender nu tilbage til den fornyede start efter sommerferien i 1945. Et af

problemerne var, hvad skolen skulde hedde. Vi for vort vedkommende fandt det naturligt at kalde den Københavns Friskole svarende til, at vi havde kaldt vores højskole Københavns Folkehøjskole, men det satte forældrene sig imod. De hævdede, at betegnelsen »friskole« vilde blive misforstået i København, fordi der før i tiden og indtil for ikke så forfærdeligt længe siden havde været to slags kommuneskoler, dels betalingskoler, hvor forældrene selv bidrog til skolens drift med et eller andet beløb, hvorved de formodentlig sikrede deres børn en bedre skolegang, dels »friskoler«, der var gratis at gå i, og som vel derfor især søgtes af de mindre bemidlede, en ikke særlig demokratisk ordning, og som da også nu var afskaffet og havde været det i en årrække, men betegnelsen hang til en vis grad stadig i luften.

I grundtvigske kredse ude på landet lå der i ordet friskole noget helt andet, nemlig at den pågældende skole i modsætning til private børneskoler af anden observans netop var en grundtvigsk skole, og Sigrid og jeg vilde i så henseende gerne tone flag. Det vilde vore grundtvigsk indstillede forældre også godt være med til, men det kunde jo bare ikke nytte noget, når betegnelsen umiddelbart betød noget helt andet i københavnske ører, hvilket for øvrigt var noget nyt for mig. Jeg husker, at ikke mindst Bent Larsen tog til genmæle imod at bruge et navn, der hos mange vilde fremkalde forestillingen om en gratis skole for fattigfolks børn.

I stedet blev det foreslået at lade skolen bære mit navn, altså Bordings Skole, og det forslag vandt almindelig tilslutning. De tilstedeværende forældre kunde straks nævne en række eksempler på andre privatskoler i København, der bar opretterens navn, så de fandt det helt naturligt at benytte den form for navngivning. Jeg selv var mindre begejstret for tanken, for denne friskole, som vi alligevel blev ved med at kalde den trods det officielle navn, den fik, skulde jo ikke være min eller vores private skole, men noget, vi alle var fælles om. Det lyder måske mærkeligt, men det har vitterligt altid generet mig, at skolen kom til at bære mit navn, og jeg har aldrig kunnet lide at tage skolens navn i min mund. Min aversion mod dette navn hænger også sammen med, at man aldrig kan vide, hvad en skole i tidens løb kan komme til at stå for. Jeg kender eksempler på skoler, netop i København, der er begyndt i det grundtvigske, men som senere er drejet over i anden retning, når grundlæggerne var døde og borte, og hvis sådan noget skulde ske med vores skole – hvad der dog heldigvis ikke er udsigt til i

Fra en time med et hold dagelever.

Fra læsestuen.

Dag- og aften elever samlede til foredrag

— og til »aftensæde« bagefter.

Fra et elevmøde.

Et hold særlig trofaste elever, der vedblev at holde sammen, og indimellem arrangerede nogle fine festafstener, som vi også blev inviteret med til. Det er Illemann, der siden har været vor bogtrykker, som står med barnet.

Lærerkredsen med ægtefæller, også samlede til fest. Bageste række v.: Svend Kampp, Erik Halvorsen, Holger Rasmussen, Jette og S. Steffensen, Åge og mig. Forreste række: Elinor Kampp, Thyra Halvorsen, Søgård Jørgensen, Inge Rasmussen, Ebba og Sigrid.

Der rykkes ud på vor daglige morgentur.

Vort første hold friskoleelever, august 1945, på Dalgas Boulevard.

Familien er nu fuldtallig. Stående: Estrid i midten, sid i b. Siddende: Kirsten. Danskernes Historie Online

denne omgang – vilde jeg nødigt vedblivende have mit navn stående over den.

Imidlertid måtte jeg bøje mig for stemningen, da jeg i en fart ikke kunde finde på noget andet, idet jeg dog gjorde gældende, at vi i så fald måtte pointere, at det var en børneskole, det drejede sig om, for at man ikke skulde forveksle den med højskolen, som folk undertiden for nemheds skyld netop kaldte Bordings Skole. Resultatet blev derfor, at friskolen officielt kom til at hedde Bordings Børneskole, og dette navn bar den i en årrække, men i 1954 fik vi forældrenes tilslutning til at ændre navnet til Bordings Friskole, dels fordi de ældste elever nu var nået op i 15-16 års alderen og vistnok syntes, at skolens navn ikke længere passede rigtigt til dem, dels og ikke mindst fordi den gamle forestilling om en gratis-skole for ubemidlede efterhånden havde fortonet sig, så vi turde håbe på, at den betydning, vi altid selv havde lagt i ordet friskole, nemlig at det betegner en grundtvigsk skole, nu kunde gøre sig gældende også i København. Vi følte det, som om vi først nu for alvor tonede flag.

Et andet problem, vi skulde have klaret, var den økonomiske side af sagen. Efter de på det tidspunkt gældende regler for statstilskud til friskoler, skulde en ny skole have kørt mindst et år, før den overhovedet kunde søge om at få statstilskud, så i starten måtte vi helt og holdent klare os selv. Det gik da også, dels fordi vi – d.v.s. Københavns Folkehøjskole – gav gratis undervisningslokaler til friskolen, så længe den havde til huse på Dalgas Boulevard, dels fordi Sigrids far, som tidligere nævnt, havde tilbudt at sætte skolen i starten, hvilket i praksis blev til 100 kr. om måneden det første år, en efter tidens forhold meget værdifuld støtte, og endelig erklærede Anne Marie sig parat til at nøjes med, hvad skolen i øvrigt kunde give udover kost og logi, hvorved hun gav sit bidrag til, at skolen kunde fungere.

Men naturligvis skulde forældrene også betale skolepenge, og her fastsatte vi fra starten et princip, som skolen altid siden har holdt sig til, nemlig at der kun skulde betales fuld pris for det første barn i tilfælde af søskende, halv pris for nr. 2, mens nr. 3 og evt. følgende skulde gå gratis, forudsat de i øvrigt var elever hos os på samme tid, en form for familiepolitik, som vi altid har fundet var på sin plads. Det var for øvrigt Skriver Svendsen, der ikke selv havde børn i skolen, men som i sin egenskab af formand for Skoleforeningen af 1940 deltog i de første planlægninger, der stillede dette forslag, som uden videre blev godkendt af den tilstedeværende forsamling.

Et andet princip, som vi også fastslog fra starten, var, at det økonomiske ikke måtte være nogen hindring for forældre, der gerne vilde have deres børn ind hos os. Magtede de ikke betalingen, måtte skolen finde en udvej for hel eller delvis friplads. Af samme grund var vi enige om, at skolepengene skulde holdes på så lavt et niveau som det nu var muligt.

Som forholdene lå, var det naturligt, at det blev Sigrød og mig, der drev skolen for egen regning og risiko, ligesom vi gjorde for højskolens vedkommende. Naturligvis skulde friskolen helst kunne hvile i sig selv, men vi var ikke indstillet på, at vi i øvrigt skulde kunne tjene ekstra penge på foretagendet, og det blev der da heller ikke tale om. Skolepengene blev i starten kun sat til 10 kr. pr. barn om måneden, et beløb, der dog blev forhøjet til 15 kr. fra november, så der også kunde ydes et bidrag til opvarmning af skolestuen. Disse beløb skal naturligvis ses i forhold til, hvad pengene var værd den gang.

Højskole og friskole under samme tag

En af de første dage i november 1945 begyndte højskolen igen. Vi fik denne gang et efter vore forhold stort hold, 27 elever, hvilket vilde sige, at hver seng i huset var optaget. Ganske vist havde vi før kunnet huse op til 30 elever, men nu havde vi jo to lærere boende, der hver især lagde beslag på et værelse, nemlig Anne Marie, der tog sig af friskolebørnene, så snart de kom anstigende om morgenen, og vor nye højskolelærer *Svend Kampp*, en brodersøn til Åge Kampp. Han læste teologi ved siden af, men gik i øvrigt ivrigt op i højskolearbejdet, der om formiddagen måtte foregå i spisestuen, idet børnene opholdt sig i den egentlige skolestue.

Det gik imidlertid udmærket, og børnene var meget optaget af, at der nu også var »store«, der gik i skole hos os. De voksne elever syntes vist også, det var helt morsomt, at der tillige fandtes en børneskole på stedet. Det gav et eget liv i huset i formiddagstimerne, når børnene i frikvartererne myldrede ud og ind ad dørene. Det kunde heller ikke undgås, at de to skoleafdelinger indimellem hørte lidt til hinanden i selve undervisningstimerne, ikke mindst når børnene stemte i med »Kong Vermund den gamle«, eller hvad der nu var på tapetet. Det gik ikke helt stille af, og der var kun en dør mellem de to skolelokaler, men det gik ikke desto mindre udmærket.

Det var ikke blot et forholdsvis stort hold af højskoleelever, vi havde den vinter, men det var også et usædvanligt godt hold, som vi havde megen glæde af. Det havde blot den fejl, at der var lovlig få københavnerne imellem. Det var dem fra det øvrige land, der fyldte mest i landskabet, og denne tendens fortsatte i de følgende år. – En af de sidste dage før jul holdt vi juleafslutning, som vi plejede, med levende lys på bordet, og hvad der ellers hører sig til ved sådan en lejlighed. Vi sang en række julesange, jeg læste en julehistorie og sagde nogle ord om, hvad julen betyder.

Næste aften var det friskolens tur til at holde julefest, dog uden juletræ. Vi holdt på, at det første juletræ, børnene skulde se, skulde være juletræet hjemme hos dem selv juleaften, og det var forældrene enige med os i. De var naturligvis med. Anne Marie havde indøvet en lille komedie – det var den om prinsessen, der ikke kunde le – og alle børnene var i ilden, for at ingen skulde føle sig udenfor. Det blev indledningen til en lang række af julefester i friskolen i årenes løb, men der var det særlige ved denne første julefest, at vi alle, børn og forældre, ikke var flere, end at vi kunde være sammen i en stue, også ved denne lejlighed.

Det samme gjaldt forældremøderne, som vi holdt en række af i vinterens løb, hvor jeg fortalte om Christen Kold og hans skoletanker, og om, hvordan han kom ind på at holde friskole, samtidig med at vi naturligvis også snakkede om vor egen skole og de problemer, der meldte sig langs hen ad vejen. Disse møder holdt vi i vores dagligstue, og netop fordi vi ikke var flere, kom vi hurtigt ind på livet af hinanden.

Inspireret af vor succes med Kaj Munks »Niels Ebbesen« året i forvejen besluttede vi efter jul, at vi på ny vilde gå i gang med at indøve og opføre et skuespil med højskoleeleverne. Vi allierede os igen med Erik Halvorsen, der straks var parat til at hjælpe os, og efter nogen snak frem og tilbage blev vi enige om at forsøge os med Henrik Ibsens skuespil »Kongsemnerne«. Det var unægtelig lidt af et vovestykke. »Kongsemnerne« er et stort drama, der omhandler slutkampene i Norges middelalder om, hvem der rettelig bør være konge i Norge. Der var noget at tage fat på, men det var nær blevet os for stor en mundfuld. Vi masede, og vi beskar, og vi masede igen, og til sidst lykkedes det virkelig. Alle eleverne var med. Halvorsen spillede selv Skule Jarl, der på sin vis er hovedpersonen i stykket, men samtidig ved det tvesind, der lurker i ham, den vanskeligste rolle at udføre. Jeg på min

side optrådte som kong Håkon, der er grebet af sin store kongstanke om ikke blot at samle riget, men også selve det hidtil splittede folk til en helhed, og som ender med at blive den sejrende, fordi han helt ud stoler på sit kald.

Jeg tror, vi sled med det stykke en hel måned eller mere, inden det løb af stabelen, men denne tid var ikke spildt. Vi havde meget ud af at arbejde med det undervejs, og det gjorde sig også, da vi nåede frem til opførelse hen mod slutningen af marts. En af eleverne, der var dygtig til at tegne og male, fik skabt nogle udmærkede dekorationer, andre havde haft travlt med at lave dragter, og et nonnekor, vi fik stillet på benene, gav baggrund og stemning. Der var engagement over hele linjen.

Midt i vinterens hjerte, den 23. februar, fødte Sigrid en dreng til verden. Vi havde jo tre små piger i forvejen. Nu kom så drengen, der fik navnet Aksel, og det var naturligvis en stor glæde for os, som hele huset mere eller mindre tog del i. Det faldt netop i med en voldsom snestorm den dag, hvor himmel og jord stod i et. Sigrid nåede lige at komme hen på fødeklinikken, inden al trafik standsede. I den tid, hun lå der, blev der en skønne dag givet tilladelse til, at private biler nu måtte køre igen, efter at de havde stået opklodset i næsten 6 år, så jeg fik vor lille Morris ud af garagen og kunde nu hente mor og barn hjem på standsmæssig vis. – Dåben fandt sted i Vartov den 28. april ved Aage Møller, som vi havde fået herover i samme anledning. Det blev en stor festdag for os, hvor det lykkedes at samle hele familien fra nær og fjern.

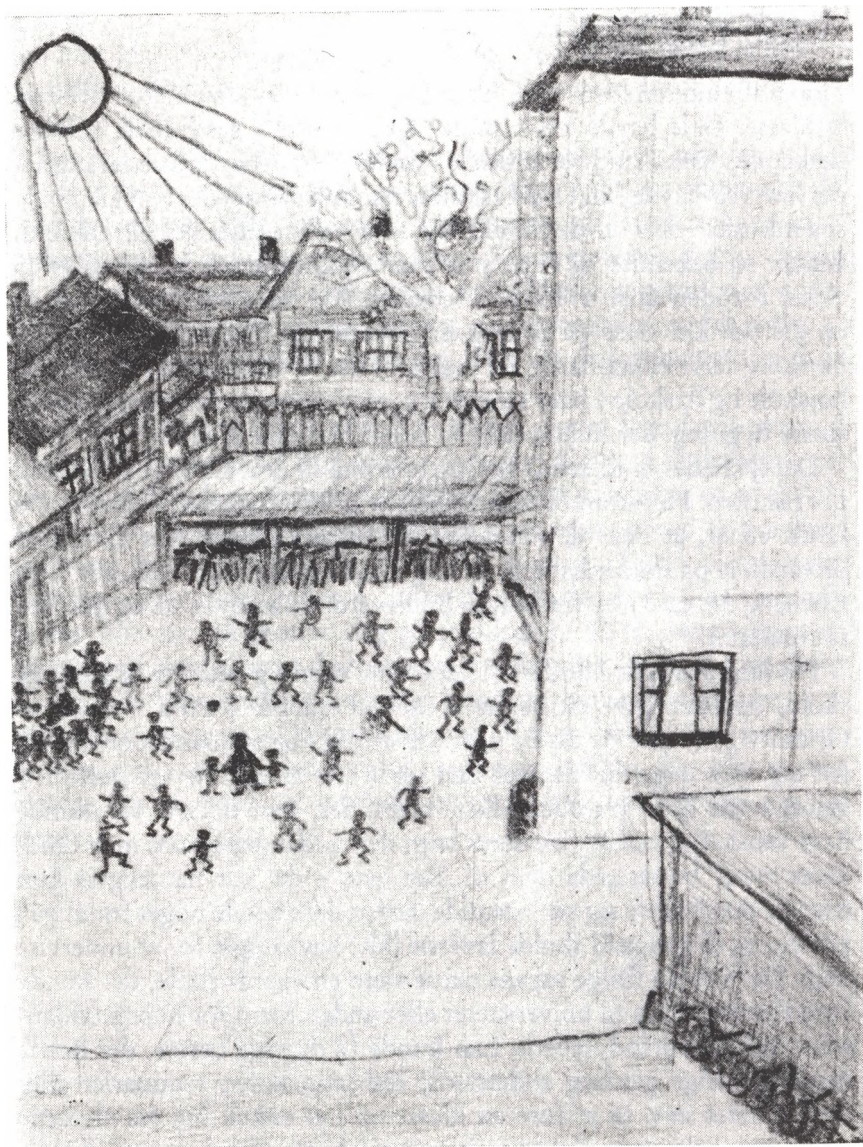
Friskolen flytter til Kochsvej

I løbet af vinteren 1945-46 havde vi fået en række indmeldelser til en ny 1. klasse. Dels havde flere af de børn, vi var i gang med, mindre søskende, der nu stod for at skulle i skole – vi selv havde således Ingrid, der halvvejs havde fulgt med i skolen, når hun syntes, der foregik noget spændende – dels havde forældrene som nævnt ladet det gå videre til venner og bekendte, så vi nu stod med en kommende klasse på 14-15 elever foruden dem, vi havde i forvejen. To friskoleklasser kunde vi imidlertid ikke huse på Dalgas Boulevard, når vi også skulde holde højskole dér, hvilket stadig var sagen for os. Vi vilde gerne fortsat have højskole og friskole under samme tag, og vi prøvede derfor at finde en større bygning, der kunde rumme begge skoleafdelinger.

Det lykkedes imidlertid ikke, og vi måtte så se at finde et andet sted til friskolen. Her kom Skoleforeningen af 1940 os atter til hjælp. De fandt ud af, at der var mulighed for at leje lokaler hos en anden privatskole på Frederiksberg, nemlig *Frederik Barfods Skole*, der lå på Kochsvej 36, ca. 3 km. fra Dalgas Boulevard ind ad byen til, og det blev så resultatet.

Frederik Barfods Mindeskole, som den egentlig hed, var en gammel skole, oprettet 1834. Stifteren af den, Frederik Barfod, var en af Grundtvigs venner og disciple, selv historiker og en mand, der var lidt for sig selv. Han havde fået den gode idé at oprette en skole for velbegavede børn fra ubemidlede hjem, der, som tiderne var, kunde have vanskeligt ved at give deres børn den uddannelse, som man fandt deres evner berettigede dem til. Børnene – det var naturligvis kun drenge, det drejede sig om – skulde derfor ikke betale noget for at gå i skolen, og til gengæld skulde lærerne ikke have noget for at undervise dem. Det skulde ifølge sagens natur være en »lærd« skole, der kunde føre eleverne frem til universitetet eller anden form for højere uddannelse, og Fr. Barfod håbede, han kunde få dygtige lærere, der havde deres egentlige gerning andetsteds, ved latinskoler, seminarier eller universitetet selv, til at føre en klasse op i et enkelt fag fra eleverne startede, i reglen vel i 11-12 års alderen, til de blev færdige med skolen, så det kun blev et begrænset antal timer om ugen, den enkelte lærer skulde undervise i dér.

Fr. Barfods iver for sagen smittede, og idéen slog virkelig an. Det lykkedes ham også ved en række interesserede menneskers hjælp at få

Sol over skolegården på Kochsvej. – Elevtegning.

oprettet et fond, der kunde dække udgifterne til skolelokaler etc. og til løn for lederen – det var ikke Barfod selv – der var den eneste, der var fast ansat. Der blev også skabt kontakt med kommuneskolerne og lærerne dér, som så gjorde opmærksom på, når der var en kvik elev, som man fandt burde hjælpes frem.

Skolen fungerede i et par menneskealdre eller tre efter sin bestemmelse og fik et vist ry på sig som noget af en eliteskole med et som regel fremragende lærerkorps og dygtige elever. Men med oprettelsen af mellemskolen i 1903 og med den demokratisering af skoleverdenen, der siden i stigende grad fandt sted, forsvandt efterhånden idégrundlaget for denne særlige skoleform. Skolens bestyrelse tog så konsekvensen og nedlagde skolen, jeg tror i 1944, men det vakte en sådan storm af harme blandt gamle Barfod-drenge, at man så sig nødsaget til at fortsætte. I mellemtiden var den oprindelige skolebygning blevet solgt, men det lykkedes at erhverve en tidligere politiskole på Kochsvej 36, og her indrettede man sig nu med 5 klasser i alt, nemlig 1.-4. mellem + en realklasse. Studentereksamen havde man kvittet på et tidligere tidspunkt, og der var i det hele taget ikke meget tilbage af den oprindelige idé. I modsætning til tidligere bestod tilgangen nu for en stor del af »havarister«, d.v.s. elever, der var dumpet til den alm. optagelsesprøve til mellemskolen, og lærerne bestod til dels af unge lærerstuderende, der her skaffede sig lidt øvelse i at undervise.

Det lykkedes dog efterhånden for den nye skoleinspektør, Eigil Nielsen, at få ansat lønnede og dermed faste lærere og til sidst også at få indført en vis form for skolepenge, hvorefter skolen fungerede som en almindelig privat mellem- og realskole, og det var så nogenlunde situationen, da vi kom ind i billedet.

Bygningen rummede flere lokaler, end de selv havde brug for, og de havde derfor lejet ud til forskellig side, bl.a. til en børnehave i stueetagen og til et par mindre kurser af forskellig art foruden til enkelte privatmanuduktører. Skoleforeningen fandt ud af, at der netop var blevet et større lokale ledigt, som kunde deles i to mindre klasseværelser passende til vort brug. Det var også Skoleforeningen, der fik lejemålet i stand, og den påtog sig endvidere at betale huslejen det første år, indtil vi kunde få statstilskud. Den bekostede også den skillevæg, vi fik sat op for at få to lokaler ud af det.

Det var hovedsagelig Anne Marie, der tog sig af undervisningen i begge klasser. 1. klasse havde gennemsnitlig 3 timer om dagen og 2.

klasse 4, så det kunde nogenlunde overkommes. Der var lidt overlapning midt på dagen, hvor begge klasser var i skole samtidig, men det klarede dels ved, at jeg selv havde et par fortælle timer om ugen i bibel- og verdenshistorie i hver klasse for sig, dels ved at vi fik lidt hjælp på anden vis, bl.a. af Erik Halvorsens kone Thyra, der havde gymnastik med børnene. Vi havde adgang til en lille gymnastiksal nede i kældertagen.

Vore forældremøder holdt vi stadig hjemme på Dalgas Boulevard. Det syntes både forældrene og vi selv var det hyggeligste, hvortil kom, at vort lejemål af lokalerne strengt taget kun gjaldt i tiden kl. 8-15. Julefesten holdt vi dog på Kochsvej, men det viste sig ikke at være nogen særlig god idé. Det var bidende koldt den aften, og det kneb med at holde varmen selv indendørs. Vi havde kakkellovne i skolestuerne, og de fungerede ikke altid lige godt. Dertil kom, at vore egne skolelokaler, som vi havde pyntet og rigget til med kaffeborde etc. lå helt oppe på 4. sal, mens gymnastiksalen, hvor børnene først spillede komedie for os, og hvor vi siden efter kaffen legede med dem, som nævnt lå nede i kælderen, så der var en trafik op og ned ad trapperne, hvor der rent ud var hundekoldt, så vi kan ikke sige, det var nogen større succes. Vi gentog da heller ikke arrangementet siden på det sted.

Ikke desto mindre kom vi efterhånden til at føle os hjemme på Kochsvej. Vi var der i 18 år, alt imens skolen ganske stilfærdigt voksede sig større og større. I den første lille halve snes år lagde vi hvert år en ny klasse til, samtidig med at de øvrige klasser rykkede et trin højere op, og det formede sig så mærkværdigt, at hver gang, vi fik brug for et lokale mere, var der netop en af de øvrige lejere, der rykkede ud, indtil der kun var Barfods skole tilbage foruden os selv. Jeg måtte mere end en gang knibe mig selv i armen og spørge: Drømmer jeg, eller er jeg vågen? Det følte som noget af et eventyr – eller af en vis mening med det hele. Jeg havde for længst mere end forsonet mig med denne friskole, der så at sige var kommet bag på os. Vi havde efterhånden også fundet ud af, både Sigrid og jeg, hvordan vi skulde undervise børn, også så der var fornøjelse ved det for begge parter. Sigrid havde håndarbejde med dem, og det gav anledning til mange samtaler hende og børnene imellem, men det var dog stadig Anne Marie, der var midtpunktet i skolearbejdet.

Hvad lokalerne angår, beholdt vi et af dem udelt som samlingsal til brug ved den fælles morgensang, og når der ellers var anledning til at

samles, f.eks. ved vore skoleafslutninger og i øvrigt ved mange andre lejligheder. Det tjente tillige som alm. klasseværelse. De øvrige lokaler, der efterhånden indgik i vort lejemål, delte vi ved en skillevæg, så vi fik to mindre skolestuer ud af det. Der var blot den ulempe ved det, at man skulde gennem det første klasseværelse for at komme ind i det bageste, men det vænnede vi os hurtigt til.

På et vist tidspunkt fik vi indlagt centralvarme i hele huset. Det var en stor lettelse. Kakkellovnen var som nævnt ikke altid at lide på, og de havde tillige en tilbøjelighed til at ryge, så det var uden sorg, vi så dem forsvinde. Tilmed slap børnene nu for at skulle slæbe koks og andet brændsel op fra kælderen.

Hvad forholdet til Barfods Skole angik, så gik det mærkværdig godt, til trods for at der kun var een trappegang op gennem bygningen, som både »Barfødderne« og vore børn bestandig måtte færdes på til de samme tider. Af praktiske grunde og for ikke at forstyrre hinanden holdt vi nemlig frikvarter samtidig. Vi havde dog vor egen skolegård. Det var ganske simpelt husets baggård, der blev overladt til os. Der var ikke megen plads, og efterhånden fyldtes den op med cykler både her og der, men man lærte at sno sig.

I øvrigt var vore to skoler temmelig forskellige i ånd og indstilling, så der kunde for så vidt måske have været anledning nok til sammenstød, men fra begge sider passede vi selvfølgelig på som smede for at undgå episoder, og det lykkedes virkeligt. Samarbejdet gik så at sige gnidningsløst gennem alle årene, og det havde Barfods Skoles leder Eigil Nielsen i høj grad sin del af æren for. Han var mægtig af skikkelse, og han optrådte som officer over for sine elever, der skulde stå ret, blot han viste sig, men der var orden i sagerne, og han var uhyre elskværdig og imødekommende overfor os, i hvert fald over for mig, til trods for at det hos os gik til på en lidt anden måde, selv om også vi lagde vægt på, at der var ro og orden.

Eigil Nielsen var særdeles godt inde i alt, hvad der havde med love og forordninger etc. at gøre, så jeg behøvede blot at spørge ham, hvis der var noget i den retning, jeg var i tvivl om. På den måde var han mig til megen hjælp, ikke mindst da vi nåede frem til at få en eksamensafdeling, hvorom senere. – Også Barfods lærere kom vi godt ud af det med. Det endte tilmed med, at enkelte af dem til dels gjorde tjeneste også hos os.

Lærerkredsen udvides

I 1947, da vi var kommet op på 3 klasser, fik vi min broder *Tage* knyttet til skolen. Han havde uddannet sig på Elbæk Lærerskole og blev færdig dér i 1945, året efter Anne Marie, så de var kendt med hinanden på forhånd. I mellemtiden havde han været lærer på Ubby Fri- og Efterskole, men nu flyttede han altså ind til os sammen med sin kone *Rita* og deres lille datter Solvejg. Tage var en dygtig lærer, der havde mange strenge at slå på, også bogstaveligt talt. Han kunde både synge og spille, bl.a. på guitar, hvad vi indimellem havde megen fornøjelse af ved festlige lejligheder. Han kunde undervise i både sløjde og gymnastik foruden i almindelige skolefag. Han var en storartet oplæser, var god til at spille komedie og til at instruere. Han var i øvrigt stiltfærdig af væsen, men havde samtidig betydelig bedre evner end jeg til at se, hvad der boede i de enkelte elever og hvilke problemer, de eventuelt havde. Han var derfor også god at rådføre sig med i mange situationer og var os i det hele taget til megen hjælp og støtte. Vi vidste altid, hvor vi havde ham, og han undslog sig aldrig, når vi bad ham tage sig af en opgave, selv om denne måske ikke just var særlig eftertragtet. Han gik helt ind for skolens linje, og ligesom Anne Marie gik han uden at knurre ind under de økonomiske vilkår, som skolen på det tidspunkt kunde byde, selv om man ikke netop kunde sige, de var strålende.

Året efter, 1948, kom *Aase Qvistgaard* til. Hun var halvvejs københavner, men havde uddannet sig på Den frie Lærerskole, der på det tidspunkt holdt til i Kerteminde. Det var Ejnar Skovrup, forstander for Kerteminde Højskole, der havde oprettet den få år forinden i tilknytning til højskolen, og Aase var elev på det første hold. Hun var forlovet med en ung teologistuderende *Otto Mikkelsen*, og det var ham, der en dag henvendte sig til mig og spurgte, om vi ikke havde brug for en lærerinde. Det havde vi netop, og det endte med, at Aase blev den udvalgte. Det kom vi heller ikke til at fortryde. Hun var måske lidt reserveret i starten, men vi kom hurtigt i med hinanden, og hun viste sig at være en udmærket lærer, der gjorde en god fyldest i, hvad hun fik med at gøre.

Det første år, inden de blev gift, boede Aase hos os på Dalgas Boulevard ligesom Anne Marie, og det førte naturligt til, at også Otto fik sin gang hos os og tog del i skolelivet, sådan som det ytrede sig. Det endte med, at også han blev ansat som lærer, og det havde vi megen

fornøjelse af. Vi kom alle ualmindelig godt ud af det med hinanden og kom til at danne et virkeligt »team«. Det blev skik, at vi kom sammen hver lørdag aften, hvor der jo ikke foregik noget på højskolen, og vi glædede os på forhånd til disse sammenkomster, hvor vi snakkede friskole, så det stod efter. Vi havde aldrig noget program. Der var ikke noget, der hed dagsorden. Det var helt unødvendigt. Vi nød ganske simpelt at være sammen og snakke om de ting, der lå for. Vi diskuterede fagene og det kommende års fagfordeling. Vi snakkede om de enkelte elever og om klasserne som helhed. Jeg husker en gang, hvor vi kom ind på at diskutere, hvilken klasse, der mon egentlig var den flinkeste, og det endte med, at hver lærer erklærede, at den klasse, som han eller hun stod for, afgjort var den bedste. Naturligvis snakkede vi også om samarbejdet med forældrene, som jo stod helt i centrum i skolens liv. Der var i det hele taget nok at tage fat på, og det var en fornøjelse for os at gøre det.

Dette kammeratlige og intime samarbejde kom også *Frida Arnoldsen* og *Svend Kampp* ind i. De blev ansat i henholdsvis 1950 og 1951. Vi kendte dem begge på forhånd. Frida, der stammede fra Vestjylland, havde været elev hos os på Københavns Folkehøjskole i 1945-46 og havde året efter fortsat som køkkenchef hos os. Hun var en meget vågen og interesseret pige, som helt og holdent levede med i skolens liv, ikke mindst efter at hun var kommet til at stå i køkkenet. Siden havde hun uddannet sig på Den frie Lærerskole, hvor hun gjorde turen med fra Kerterminde over Vestbirk til Ollerup, som blev lærerskolens blivende sted. Hun havde oplevet et og andet undervejs og stod nu godt rustet til en skolegerning. Bl.a. var hun lidt af et unikum til at regne. Også hun havde forlovet sig, med en kammerat fra lærerskolen, *Svenåge Hulgård*. Han fik samtidig ansættelse på Kofoeds Skole, men havde indimellem timer hos os, såvel på højskolen som i friskolen.

Svend Kampp havde som tidligere nævnt været lærer hos os på højskolen i 1945-46, samme år hvor Frida var elev. Han havde siden studeret teologi og havde indimellem undervist på friskolen i engelsk, så vi havde bevaret kontakten med ham. Han tog eksamen i 1951 og blev derefter fuldtidsansat hos os, som klasselærer for skolens hidtil ældste klasse, den skolen i sin tid havde startet med, og som nu var nået op på 7. klassetrin, hvorved skolen måtte siges at være fuldt udbygget som friskole. Undervisningspligten ophørte den gang ved udgangen af 7. klasse. Svend Kampp havde et vældig godt tag på disse efterhånden

store elever, og de satte til gengæld også megen pris på ham.

Både Frida og Svend gled helt naturligt ind i vort team, der fortsatte med at være et vennelag af en egen karakter. Ved passende lejligheder holdt vi også rigtige fester, og en sådan lejlighed bød sig hvert år, når det endelige statstilskud blev udbetalt. Det var i 1947, vi omsider opnåede at få bevilget statstilskud. Det blev beregnet efter regler, som gjorde det vanskeligt på forhånd at finde ud af, hvor stort det vilde blive for det forløbne år, fordi det til dels hang sammen med, hvor store udgifter kommunerne i gennemsnit havde til deres skoler det pågældende år, og det tal kunde man jo ikke få fat i, før året var omme. Vi fik et vist forskud i begyndelsen af året for så siden at få den resterende del anvist, og det var naturligvis altid spændende at se, hvor stort det nu var denne gang. I reglen var det lidt større, somme tider endda noget større, end jeg havde regnet med, fordi jeg altid var forsigtig, når jeg lagde skolens budget, netop fordi man aldrig kunde vide, hvor stort – eller måske hvor lille – det endelige beløb blev.

En af betingelserne for at få statstilskud var den, at lærerlønningerne mindst skulde svare til andenlærerløn på landet. Man måtte gerne give mere, op til en vis grænse, men andenlærerløn var altså minimum, så nu var det slut med at spise lærerne af med mindre. Det var heller ikke, fordi det var for meget med denne andenlærerløn, der som nævnt var den, der var gældende på landet, og det var jo trods alt dyrere at bo i København. For at hjælpe på likviditeten havde jeg imidlertid den aftale med lærerne, at de langs af sted fik i hvert fald så meget, at de nogenlunde kunde holde det gående, for så at fylde op, når statstilskuddet indløb. Derfor var det noget af en festdag for os alle, når det skete.

Et sådan arrangement var der nok ikke mange lærere i vore dage, som vilde gå med til, men jeg mindes ikke, at der var nogen, som gjorde vrøvl. Det hang vel sammen med, at vi var i samme båd. Det var stadig Sigrid og mig, der drev skolen for egen regning og risiko, og når vi måtte vente med at få fyldt op, fandt de det vistnok alle rimeligt, at de ikke skulde have det bedre eller anderledes. Hvorom alting er, så syntes vi, at begivenheden burde fejres med manér, ikke mindst når det viste sig, at der kom flere penge i kassen, end vi egentlig havde regnet med. Vi havde jo heller ingen at skulle aflægge regnskab overfor, netop fordi skolen var vor egen »forretning«, om end ikke nogen særlig fed forretning, for det var der slet ikke tale om. I vor planlægning havde vi

stadig det for øje, at skolepengene skulde være så lave som muligt.

Disse fester stod i reglen hos Tage og Rita ude i Hvidovre, for at ingen på skolen skulde have ondt af det. Vi havde jo stadig huset fyldt. Alle vedkommende var i reglen med, incl. eventuelle »vedhæng«, og stemningen var høj.

Ved siden af ovennævnte faste lærerkreds havde vi indimellem enkelte timelærere, og som sådan kom *Ellen Haastrup* på et vist tidspunkt ind i billedet. Hun og hendes mand, *Tage Haastrup*, havde siden 1937 stået for Ollerup Folkehøjskole på Sydfyn, hvor Sigrid og jeg i sin tid oplevede vore hvedebrødsdage som lærerfolk. I 1949 solgte de imidlertid skolen til Den frie Lærerskole, der, som antydnet, efter en lidt omflakkende tilværelse i de første år siden har haft til huse dér, og flyttede til København, hvor de fik sig et hus i nærheden af os. Det førte til, at vi genoptog vort tidligere samarbejde under lidt andre former, således at Haastrup, for en tid, blev lærer ved højskolen og Ellen ved friskolen, hvor hun hurtigt kom ind i laget og siden trofast har gjort hele runden med indtil den dag i dag. Vi har bl.a. haft megen glæde af hendes opfindsomhed på mange punkter og af hendes evne til at arrangere og sætte i scene, ligesom hun og Tage – altså »broren«, som børnene undertiden kaldte ham – ved forskellige lejligheder præstere nogle fine oplæsningsaftener i fællesskab, bl.a. for gamle elever efterhånden som vi nåede så vidt.

Højskolen nedlægges

Samtidig med at friskolen nu i en vis forstand gik sine egne veje på Kochsvej og voksede sig større og større dér, fortsatte vi højskolearbejdet på Dalgas Boulevard og havde stadig megen glæde af det. Vinterskolen 1946-47 blev noget for sig. Vi havde huset nogenlunde fyldt, 25 elever, men af disse var ikke færre end 9 fra Sydslesvig, og det bevirkede, at der kom et eget præg over skolelivet den vinter. Ejendommeligt nok var der ingen piger blandt disse sydslesvigere. Det var lutter unge mænd, som til dels havde måttet gøre krigen med, men som altså var sluppet fra det med liv og lemmer i behold. Nu vilde de gerne lære Danmark at kende, gøre sig fortrolige med dansk sprog og historie og prøve at leve sig ind i danske forhold i det hele taget. På det tidspunkt gik vi stadig og håbede på eller ligefrem regnede med en snarlig genforening under en eller anden form mellem Danmark og

Sydslesvig. Vor »slagsang« den vinter blev derfor ganske naturligt »Du skønne land med dal og bakker fagre«, som ikke blot vore sydslesvigere sang med liv og lyst, men også den øvrige flok. Der var i det hele taget et godt forhold mellem de to parter.

Vi var naturligvis ikke den eneste danske højskole, der på den tid havde elever fra Sydslesvig, men der var næppe nogen anden skole, hvor de udgjorde så stor en del af den samlede flok. Når det gik så godt, som det gjorde, hang det også sammen med, at vi havde en ualmindelig god hjælper den vinter i *Agnar Søgård Jørgensen*. Han og jeg havde til dels boet sammen på Regensen i sin tid, så vi kendte hinanden derfra, og siden havde han været vor medlærer i Ollerup, først på folkehøjskolen hos Haastrups, derefter i en årrække på gymnastikhøjskolen hos Niels Bukh. Nu syntes han imidlertid, han trængte til luftforandring. Han kom selv og tilbød sig hos os, et tilbud, vi tog imod med kyshånd.

Søgård var et festligt menneske, musikmand foruden meget andet, hvilket friskolen indimellem også kom til at nyde godt af. Han var endnu ungkarl på det tidspunkt og boede som sådan hos os på skolen midt i flokken, så vi kom hinanden tæt ind på livet. Han ofrede sig helt for eleverne og tog sig ikke mindst af sydslesvigerne, som jo ikke havde pårørende herinde, og de satte på deres side megen pris på ham. De måtte for øvrigt blive hos os hele julen igennem. Det var stadig vanskeligt at slippe over grænsen, og det kunde i hvert fald ikke lade sig gøre i utide, men i krigsårene havde vi også haft elever, der var blevet på skolen julen over, hvortil kom, at afteneleverne, hvad deres dagarbejde angik, naturligvis ikke havde så lang juleferie som vi andre, så vi var vant til at være en større eller mindre flok sammen i juledagene og også juleaften og syntes vist egentlig, at det var meget hyggeligt.

Jeg tror nok, at samværet med vore sydslesvigske elever var medvirkende til, at Søgård, da vinterskolen sluttede, søgte og fik stilling som lærer ved Duborgskolen, den danske hovedskole i Flensborg, hvor han kom til at øve en påskønnelsesværdig indsats, ikke mindst på sangens og musikkens område. Siden blev han forstander for den nyoprettede idrætshøjskole i Sønderborg, der blev indviet i 1952. Han nåede også at blive gift og stifte familie, men døde desværre for tidligt i 1967.

Næste vinter, 1947-48, fik vi også en del sydslesvigske elever, 7 i alt, og denne gang var der også piger iblandt. Det var gode elever, som vi havde megen glæde af. Det gjaldt i øvrigt hele flokken, og den var stor,

30 i alt, så huset var stopfyldt. Vi måtte tilmed sige nej til flere, så vi begyndte at drømme store drømme om, hvad det kunde blive til efterhånden. Foruden vore gamle medarbejdere: Holger Rasmussen, Åge Kampp og Steffensen, der stadig trofat kom og tog deres timer, fik vi som ny hjælper *Orla Myrup Andersen*, der ligesom Søgård var ungkarl og musikmand, men dermed hørte også ligheden op. Vi fik imidlertid et udmærket samarbejde. Myrup havde været højskolelærer forskellige steder og var en erfaren mand, der gjorde en god indsats. På grund af de mange elever allierede vi os yderligere med vor gamle medarbejder Svend Kampp, der kom og overtog et danskhold.

Det så godt ud, og vi gav os på ny til at undersøge mulighederne for at få en større bygning, helst en, der kunde rumme både højskolen og friskolen, som vi så for alvor kunde samle kræfterne om, så det kunde blive til gavn for begge parter. Det lykkedes imidlertid ikke, og det var måske godt det samme, for allerede året efter fik vi et tilbageslag, idet vi vinteren 1948-49 kun kunde mønstre 20 elever på højskolen, deriblandt 2 sydslesvigere.

Det er den slags stød, verden giver. Vi havde unægtelig håbet på noget mere, men det at drive højskole har alle dage været en usikker fornøjelse. Snart går det op, og snart går det ned. Det er der mange andre end os, der har erfaret, og så havde vi tilmed friskolen at falde tilbage på.

Det viste sig imidlertid hurtigt, at det var et udmærket elevhold, vi havde fået – i den retning var vi nu altid heldige – og det mindre antal gav os tillige mere albueplads i huset, hvad der kunde være rart nok. Det bevirkede også, at vi kunde afse et værelse til Aase Qvistgaard, der netop samme år var blevet ansat som lærer i friskolen. Anne Marie boede jo hos os i forvejen, og det var en stor fordel for det samarbejde, vi havde omkring friskolen, at vi således boede dør om dør med hinanden.

Samtidig benyttede vi os af lejligheden til at give Aase nogle timer med højskoleeleverne, bl.a. som lærerinde for et engelskhold. Det hændte også, at vi udnyttede Anne Marie på den måde. I øvrigt var det *Mads Nissen Styrk*, der var vor egentlige medhjælper den vinter. Ligesom Aase kom han fra Den frie Lærerskole, der på det tidspunkt endnu holdt til på Kerteminde.

Den nære kontakt imellem os førte også til, at vi hen på vinteren gik i gang med at indøve en af vore klassikere, nemlig Johan Herman

Wessels geniale parodi på de franske heltedramaer »Kærlighed uden strømper«, efter at vi havde allieret os med Tage, der blev den egentlige iscenesætter og instruktør, samtidig med at han påtog sig hovedrollen som »helten« i stykket, skrædderen Johan von Ehrenpreis. Aases forlovede, Otto Mikkelsen optrådte som sufflør, og dermed var vort lille ensemble fuldtalligt. Stykket gik for stuvende fuldt hus til fastelavn og vandt stort bifald, men vi havde også anstrengt os og tillige selv haft megen fornøjelse af at arbejde med stykket.

Samtidig gik vi naturligvis og spekulerede på højskolens skæbne videre frem. Efterhånden som friskolen voksede, og den ene klasse kom til efter den anden, lagde den nødvendigvis mere og mere beslag på vor arbejdskraft, i særdeleshed på min. Det drejede sig ikke blot om undervisningen, hvor jeg for kontaktens skyld så vidt muligt gerne vilde have nogle timer med hver af klasserne, men ved siden heraf var der meget, der skulde ordnes og tilrettelægges. Det vilde have været en anden sag, hvis de to skoler havde været i hus sammen, så man uden videre kunde gå ind og ud hos dem begge, men nu lå jeg på min cykel og flakkede de tre kilometer frem og tilbage, var snart det ene sted og snart det andet og skulde undertiden helst være begge steder på én gang. Det kunde indimellem godt være lidt belastende, men på den anden side vilde vi nødigt undvære højskolen og samlivet med de voksne elever, som vi stadig havde megen glæde af.

I sommeren 1949 viste der sig imidlertid en ny mulighed, da Haastrups som tidligere nævnt flyttede til byen og oven i købet slog sig ned i nærheden af os. Haastrup fik ansættelse som lærer ved det nyoprettede aftenseminarium, men samtidig vilde han gerne have timer hos os, og vi blev hurtigt enige om at genoptage vort tidligere samarbejde. Det fik vi også megen fornøjelse af på vinterskolen 1949-50, hvor vi havde 18 elever hvoraf 12 på dagholdet, så antallet var stadig begrænset, men det var som sædvanligt flinke folk, der var rare at have med at gøre. Haastrup overtog en vis del af dagundervisningen. Så vidste jeg, den var i gode hænder. Han påtog sig også nogle af foredragene om aftenen, så jeg ligeledes blev aflastet der. Jeg nøjedes således med at have de timer, jeg med rimelighed kunde overkomme.

Dertil kom, at vi på ny fik en praktikant fra Den frie Lærerskole: *Svenåge Hulgård*, der, som jeg tidligere har nævnt i forbindelse med friskolen, var forlovet med Frida Arnoldsen. Vi kom også til at sætte megen pris på ham, der fik nogle timer på højskolen såvel som i

7. klasse opfører »Den pantsatte bonde-dreng« ved julefesten 1955.

På skoleudflugt til Borrevejle. Klar til hjemkørsel.

Den daglige lærerstab 1952. Stående fra v.: Tage Bording, Knud Haugstrup, Svend Kampp, Otto Mikkelsen. Siddende: Ellen Haastrup, Frida Arnoldsen, mig selv, Anne Marie Mikkelsen, Aase Mikkelsen.

Vort første afgangsbhold 1954.

Fra vor sølvbryllupsdag. 3. real vækker os om morgenen med »Den signede dag«.

Derefter til morgensang på skolen. Dannebrogslaget var en gang fra alle eleverne. Det har siden varet over skolen i Øster Søgaard mange år.

Hele skolekredsen, de store elever, alle gamle do. foruden venner og familie blev budt til fest om aftenen med underholdning, sang og dans.

Fra en idrætsdag. Vor skole marcherer ind.

Den samlede lærerkreds 1960.
Bageste række: Frode Jørgensen, Tage, Svend Davidsen, H. A. I. berg. Midtrækken: Niels Bundgård, Estrid, Knud Huus. Inger Riis Laursen, pastor Helweg, Gerda H. Madsen. Siddende: Karen Andersen, Ellen, Sigrid, mig selv, Anne

friskolen. Han viste sig bl.a. at have evner som skuespiller, hvad der kom frem ved fastelavnstide, hvor de forsamlede lærere fra både friskolen og højskolen optrådte med et ejendommeligt moderne fransk stykke »Apollon fra Bellac«. Alt som vi arbejdede med det, diskuterede vi ivrigt hvilken mening, der egentlig lå i det. Vi begyndte med at tro, det var et rent lystspil, men opdagede efterhånden, at der var dybere bund i det.

Det var for så vidt en god vinter, men sommeren efter gik Haastrup hen og blev ansat ved Statsseminariet på Emdrupborg. Det var der ikke noget at sige til. Stillingen hos os var jo kun en halvdagsstilling, tilmed kun den halve del af året. Resultatet blev, at vi besluttede at nedlægge dagskolen for at holde os til aftenskolen alene. Den kunde vi bedre overkomme ved siden af friskolen, og så havde vi dog stadig unge mennesker i huset.

Det gik også godt den første vinter, hvor vi til vor egen overraskelse kom op på 18 elever. Så mange aften elever havde vi aldrig haft før, så det så ud til, at det var en måde, vi kunde bibeholde højskolen på, men allerede året efter fik vi kun 10 elever, og da vi forsøgte os endnu en vinter, blev resultatet 12 elever, ejendommeligt nok allesammen piger. Det havde vi ikke været ude for før, men det var i grunden meget charmerende, og det bevirkede, at vi til vor fastelavnsfest optrådte med 2. akt af Holbergs »Barselstuen«, hvor det er lutter damer, der kommer på besøg hos den stakkels barselquinde. Det var lidt besværligt for mig, der som ægtemanden måtte tilbringe den meste tid sammenkrøbet under bordet. Haastrup og Ellen, der stadig havde deres gang på skolen, hjalp os i øvrigt med at få stykket sat i scene. Jeg tror også, det var dem, der tog initiativet til det.

Men i længden gik det ikke. Friskolen – og ikke mindst den overbygning, vi netop på denne tid fik oprettet i tilknytning til den i form af en eksamensafdeling – tog efterhånden alle vore og især mine kræfter. Vi kunde heller ikke lade være med at tænke på, at i friskolen kom eleverne så at sige af sig selv. Det var tydeligt, at der virkelig var et behov for den. For højskolens vedkommende måtte vi derimod hvert år og især hvert efterår gøre et stort arbejde for at slå til lyd for den, og alligevel var resultatet i det lange løb kun kummerligt.

Det var tanken om under en eller anden form at få en højskole stablet på benene, der i sin tid havde lokket eller draget os ind til København. Vi vilde heller ikke have undværet de år, hvor vi sled og

arbejdede med den, men det var ikke lykkedes os at få den til at blomstre, sådan som vi havde drømt om og håbet på.

Friskolen derimod blomstrede, tilmed uden at vi selv havde gjort noget særligt for det. Den havde vi ikke drømt om, men det var den, der blev vort livs egentlige opgave, en opgave, vi ikke selv havde valgt, men som var blevet lagt hen til os. Vi var blevet ført ind på en vej, hvor vi til at begynde med ikke rigtig var klare over, hvor den vilde føre os hen. Vi havde i starten ikke været særlig villige til at gå den vej, men efterhånden som vi fulgte den, blev vi mere og mere overbeviste om, at det virkelig var den rette vej for os. Det var højskolen, der førte os til København. Det er helt sikkert, at hvis nogen i forvejen havde sagt til os, at vi skulde flytte ind for at rejse en friskole i hovedstaden, vilde vi overhovedet ikke have reageret på det. Vi vilde højst have opfattet det som en dårlig vittighed, for friskolen var jo slet ikke vort felt.

Det blev den så alligevel, men i denne sammenhæng var højskolen et helt nødvendigt led, som et springbræt, der skulde føre os over i det, der blev vor egentlige bane. Og nu var vi nået så vidt ad denne bane, at det var blevet nødvendigt at samle alle vore kræfter om den. Vi var omsider blevet klar over, at det ikke var højskolen, der var vejen frem for os.

Så besluttede vi da at lade den hvile, i hvert fald i første omgang. I vinteren 1953-54 holdt vi ikke højskole. Alligevel foregik der et og andet i huset. Vi holdt bl.a. stadig forældremøder dér, og antallet af dem var vokset, efter at vi var begyndt at holde særlige klasseforældremøder ved siden af de store fællesmøder. Vi havde også visse sammenkomster og fester med de store elever i friskolen. Sigrid og Ellen holdt syaftener for de mødre, der vilde lære at sy de gamle folkelige broderier, og der kom mange vinteren igennem, for øvrigt også senere vintre. Det var meget hyggeligt, ikke mindst når vi bagefter samledes ved kaffebordet, hvor vi både snakkede og sang og jeg ind imellem læste eller fortalte noget.

Vi havde også myteaftener. Nogle af forældrene havde spurgt mig, om jeg ikke vilde fortælle nogle af de myter, som der gik ry om blandt børnene, og eventuelt udlægge dem, og det vilde jeg naturligvis gerne. Det var på en måde højskolen om igen. Der meldte sig 30-40 deltagere til disse aftener, og de vedblev troligt at komme vinteren igennem. Også det fortsatte i de følgende år, dels med myter, dels med sagn.

Imidlertid havde min søster *Solvejg* fået lyst til at prøve at holde

højskole inde hos os. Det var jo oprindelig hende, der havde fået idéen til vor højskole. Hun var ellers lærerinde på Snoghøj Gymnastikhøjskole og havde været der i en længere årrække, men nu syntes hun, hun trængte til luftforandring. I efteråret 1954 flyttede hun midlertidigt ind hos os, og det lykkedes hende også at få samlet en lille flok elever, 10-12 i alt, lutter piger. Vi havde det også hyggeligt og rart sammen. Jeg var en slags administrerende direktør for foretagendet og havde da også, ligesom Sigrid, enkelte timer, men ellers var det Solvejg, der stod for det og bar det. Hun kom også med nye idéer. Bl.a. tog vi allesammen nogle gange i vinterens løb på week-end-ophold i grundtvigske militæruddannelseslejr på landet, hvor vi blev indkvarteret hos egnens folk, og hvor vi så deltog i, hvad man bød på. Vi var således både i Osted, hvor det var Sigrids far, der stod for arrangementet, og på Stevns Ungdomsskole, som på det tidspunkt blev ledet af Inger og Helge Markvardsen, Bækhøjs datter og svigersøn, som var nogle af vore gamle bekendte fra Ollerup.

En anden helt utraditionel ting, som Solvejg fandt på at optage på programmet, var *skønhedspleje*. Det var jo lutter piger, vi havde, og Solvejg mente, de kunde have godt af at lære noget om de ting. Det var så heldigt, at en af vore tidligere elever havde uddannet sig som skønhedsekspert. Hun blev nu tilkaldt og viste sig at være en storartet lærerinde på det felt, og interessen blandt såvel eleverne som vore egne store pigebørn + pigerne i køkkenet var stor.

Denne vinter, der på flere måder var noget for sig, blev imidlertid uigenkaldeligt den sidste højskolevinter på Dalgas Boulevard, men egentlig var det en god måde at få sagt stop på. Da foråret og sommeren kom, forlod Solvejg os igen, og dermed var dette løb kørt til ende.

Fortællingens betydning i hjem og skole

Lige fra begyndelsen var vi indstillet på, at den friskole, vi var kommet i gang med, skulde være en »rigtig« friskole – og det vil bl.a. sige en skole, hvor børnene i den egentlige barnealder, d.v.s. op til ca. 14 år, skulde have en undervisning, hvor der ikke på noget tidspunkt skulde tænkes på eksamen, prøver, karaktergivning og deslige. Børnene skulde have lov til at være børn uden at belemres med den konkurrencementalitet, som de sidenhen tidsnok kunde komme i berøring med.

Skolens opgave skulde i virkeligheden inderst inde bestå i at hjælpe børnene med – som forfatteren Jørgen Bukdahl i sin tid udtrykte det – at »fuldbyrde deres barndom«, hvad der er helt i tråd med Grundtvigs tankegang, ifølge hvilken barndomstiden på sin vis er en helt selvstændig periode indenfor det menneskelige levnedsløb.

Den bedste forberedelse til voksenalivet består derfor i at få lov til virkelig at være barn, mens tid er. Hertil hører, at man skal kunne føle sig tryk, både hjemme og i skolen. Man skal ikke pålægges større ansvar, end man er moden til at kunne bære efter sin alder. Og så skal man have næring til det åndelige liv, som også et barn har behov for at kunne leve i og vokse i.

Denne næring, som er nødvendig for barnelivets rette udfoldelse og vækst, består i, at barnet får lov til at lytte til »sagn og sange og eventyr« for at bruge et ord af Ingemann. Sagen er den, at fantasien nu engang er den stærkest udviklede sjælsevne hos et barn. Det viser sig på flere måder, bl.a. i barnets leg og i dets lyst til netop at høre eventyr. Fantasien er barnets »gribetøj«, som Chr. Kold sagde, når det drejer sig om at modtage åndelig føde. Derfor skal der altid være noget eventyrligt i det, når man fortæller for børn. De elsker at høre ikke blot sagn og eventyr, hvortil naturligvis også hører myter, der rummer noget af det bedste fortællestof, der findes, men også historien om, hvad der er sket gennem tiderne, hvad enten det så drejer sig om vor egen historie, bibelhistorien eller verdenshistorien.

Det gælder blot om, at der fortælles på den rette måde, hvortil bl.a. hører, at fortælleren selv er engageret i det stof, han eller hun fortæller om. Man skal passe på ikke at fortabe sig i kronologien eller i at »trække linjer op« gennem historien. Det siger ikke børn noget, i hvert fald ikke mindre børn. De er ikke i stand til at abstrahere. De skal have noget helt konkret at holde sig til. Bedst er det, hvis man kan samle fortællingen om en bestemt person, der har betydet noget i det pågældende afsnit af historien, og hvis liv man så følger, om muligt fra vuggen til graven. Her er f.eks. patriarkhistorierne fra det gamle testamente ubetalelige, også derved at de rummer så dybt menneskeligt et stof.

I den forbindelse er det måske på sin plads at understrege, at det naturligvis ikke er ligegyldigt, hvilket stof man vælger at »fodre« børnene med, lige så lidt som det er ligegyldigt, hvad man serverer for dem af legemlig føde. I begge tilfælde er det nødvendigt, at næringen

rummer de fornødne vitaminer og andre næringsstoffer, og at man ikke spiser dem af med »tomme« kalorier. Når den side af sagen er i orden, skal børnene i øvrigt have lov til frit at tage for sig af retterne. Det vil bl.a. sige, at man ikke skal give sig til at overhøre dem næste gang for at finde ud af, om de nu også kan *buske*, hvad man har fortalt. Det hænger også sammen med noget så væsentligt som respekten for åndelig frihed. Børn er forskellige, også børn på samme alderstrin, og har forskelligt behov. Derfor vil det i mangfoldige tilfælde være forskelligt, hvad de umiddelbart tager til sig af det, der lægges frem for dem på det dækkede bord. Nogle hæfter sig måske fortrinsvis ved *en* bestemt side af fortællingen, andre ved en anden, alt efter hvad de har brug for i henhold til deres åndelige baggrund og habitus i det hele taget. Og denne naturlige forskellighed i den videre tilegnelse af det, der fortælles for dem, kan man meget let bringe forstyrrelse i, hvis man forlanger en fælles redegørelse for det, de har hørt. Historien må ikke gøres til et lektiestof eller lektiefag.

Hvis man fortæller eller læser et eventyr for nogle børn, finder man jo normalt heller ikke på at høre dem i det dagen efter. Man fortæller eventyret for at gøre dem en fornøjelse, og hvis de virkelig har haft fornøjelse af at høre det og været optaget af det, så *har* de allerede fået det udbytte af det, som de skal have. Om det så går i glemmebogen igen eller på en eller anden måde sænker sig i sindet på dem, skal vi ikke kere os om.

Ja, men børn vil jo i reglen gerne fortælle om, hvad de har hørt, og da ikke mindst, hvis det er noget, der virkelig har gjort indtryk på dem. Må de ikke det? Jo, naturligvis, når blot det ikke har karakter af en slags overhøring. Det er f.eks. helt naturligt, at børnene fortæller, hvad de har oplevet, når de kommer hjem fra skole. Sådant set kan det forekomme lidt meningsløst, hvis de skal fortælle historien for læreren, for han kender den jo i forvejen. Det ved de. Det er ham, eller hende, de har den fra. Derimod er det ikke sikkert, at deres far eller mor kender den, så nu skal de bare høre. – Det er en helt anden situation end henne på skolen.

For øvrigt oplever man ikke sjældent, at et barn midt i timen finder på at stille et eller andet spørgsmål i relation til det, man er i færd med at fortælle, og som man så naturligvis må svare på, hvis man da ellers er i stand til det, hvilket ikke altid er tilfældet. Jeg har også oplevet, og ikke så få gange, vel navnlig med større børn, at spørgsmålet har givet

tanken et skub, så man er kommet ind på andre baner, end man egentlig havde tænkt sig, ja, undertiden er endt i en frugtbar samtale med eleverne om noget, som det har vist sig ligger dem på sinde, hvilket man naturligvis kun kan glæde sig over.

Å propos forældrene, så er det jo egentlig dem, der skulde sørge for, at børnene får den åndelige næring, de har brug for, ligesom de sørger for, at de får den nødvendige legemlige føde. Sådan var det da også oprindeligt. Fortællingen i hjemmene, når man sad »omkring arnens ild«, rækker langt tilbage i tiderne, ja, har vel under en eller anden form fundet sted lige så længe, som der har været mennesker til, og den finder da også sted den dag i dag, i hvert fald hist og her. Der er vitterlig stadig forældre, der tager sig for at fortælle eller læse noget for børnene, måske også synge med dem. Men samtidig er der desværre ingen tvivl om, at denne form for samliv i hjemmene er gået stærkt tilbage, så man måske ligefrem skal til at lede efter hjem, hvor den virkelig stadig holdes i hævd.

Der er vel ingen tvivl om, at det først og fremmest er den moderne samfundsudvikling, der har bevirket denne tilbagegang indenfor hjemlivet. Før i tiden – og man skal såmænd ikke så langt tilbage – sad der f.eks. næsten altid, måske især ude på landet, en gammel bedstefar eller bedstemor i kakkellovnskrogen, som havde tid til at fortælle for børnene om fordums dage, og hvad det nu ellers kunde være, men nu har man ikke mere de gamle ved hånden på den måde. De bor på alderdomshjem eller for sig selv. Man kan naturligvis gå hen og besøge dem, hvis de da bor i nærheden, men det er ikke uden videre det samme.

En anden ting, som samfundsudviklingen har ført med sig, er mødre-nes udearbejde, der naturligvis ikke har virket befordrende på hjemlivet. På den anden side kan jeg godt forstå, at det kan knibe med at finde tilstrækkelig sysselsættelse derhjemme med alle de moderne hjælpemidler man i vore dage har indenfor husholdningen. Samtidig kræver netop de moderne goder af forskellig art, som man gerne vil have adgang til eller være i besiddelse af, at man har flere penge til sin rådighed, så moderens indtjening er blevet noget af en nødvendighed for familien. Det er noget af en ond cirkel, der her gør sig gældende, og den er med til at skabe en fortravlethed, som man ikke rigtig kendte før på den måde. Om aftenen venter fjernsynet på at blive taget i brug. Der er måske også møder, man helst skal med til, og før man ser sig om, er dagen gået.

Værst er det naturligvis for de enlige mødre – eller fædre – som der bliver flere og flere af. Når de kommer hjem fra en måske lang og anstrengende arbejdsdag og derefter skal til at tage sig af sagerne derhjemme, er det klart, at det kan knibe med at præstere det overskud, der faktisk skal til for også at kunne være noget for børnene. Jeg kender trods alt sådanne forældre, der evner at gøre det, og dem er der grund til at nære respekt for, men i de fleste tilfælde bliver det vel kun til en godnathistorie på sengekanten, hvis man endda når så vidt. Det er selvfølgelig bedre end ingenting, men spørgsmålet er, om det er nok, og det er det naturligvis ikke.

Kort sagt: Før i tiden kunde hjemmene, i hvert fald til en vis grad, give børnene den åndelige føde, de har behov for. Under de forhåndenværende forhold i dag, er der brug for, at andre instanser træder hjælpende til på det område, og her er det naturligt skolen, der først og fremmest kommer ind i billedet. Jeg vil derfor hævde, at der aldrig har været så megen brug for, at der i skolen *fortælles* for børnene, som der er det i dag, og det er mig helt ubegribeligt, at man indenfor den offentlige skole ikke i højere grad har fået øjnene op herfor.

Ja, men har det moderne samfund til gengæld ikke skænket os – og børnene – noget, som kan være med til at sætte fantasien i sving og give den næring? Jo, det har da bl.a. givet os både film og fjernsyn, noget vi på mange måder kan have megen fornøjelse af. Det er selvfølgelig ikke alle udsendelser, der er lige gode, og der er indimellem også meget, der så at sige er det rene bras, men der er på den anden side også udmærkede ting imellem, som vi kan have megen glæde af både at se og høre. Der er tilmed programmer, der særlig er beregnet på børn, og selv om de heller ikke alle er lige gode, og nogle kan være direkte uheldige, så er der dog også her udsendelser af en sådan art, at børn vitterlig kan have både gavn og glæde af at følge dem.

Der er imidlertid een ting, man ifølge sagens natur i en sådan situation snyder dem for, lad det så i øvrigt være den bedst tænkelige film eller fjernsynsudsendelse, der er på skærmen, nemlig den oplevelse, der består i *selv at skabe billederne* inde i sit sind. Når børn lytter, og for den sags skyld da også voksne med, til en historie, som optager dem, danner de sig uvilkårligt et billede af de personer, det drejer sig om, eller af den situation, som beskrives for dem. De er med andre ord ikke passive, når de sådan »bare« sidder og lytter. De arbejder med. De er i gang med at skabe, og jeg er tilbøjelig til at tro, at når man kan få en

flok måske ellers urolige børn til at sidde musestille i længere tid og »bare« lytte efter, så hænger det sammen med, at de samler deres kræfter om denne skabende aktivitet. Jeg tror også, at denne form for anspændthed er af betydning for deres åndelige udvikling. Når de derimod sidder og ser billeder, der *er* lavet, kan de nok være optaget af det, men deres egen billeddannende evne bliver ikke taget i brug og derfor bliver det efter min mening trods alt en slags 2. rangs udbytte, de får ud af det.

Det betyder ikke, at man ikke må understøtte sin fortælling ved på tavlen at tegne redskaber, våben o.lign. fra gammel tid og evt. lade børnene tegne dem efter, ligesom man kan skitsere en eller anden situation, men på de områder, hvor det gælder om at tage fantasien i brug, gør man bedst i at lade børnene danne deres egne billeder af de mennesker og de begivenheder, som fortællingen handler om, med mindre da det drejer sig om personer, som vi virkelig har portrætter af. Der kan det være på sin plads at præsentere dem for et sådant portræt, og muligt gennemgå det med dem.

Hvad nu selve fortællestoffet angår, så har det fra første færd i friskolen foruden eventyr, myter og sagn især drejet sig om Danmarkshistorie og bibelhistorie, hvortil vi i vores skole i udstrakt grad har knyttet væsentlige områder fra verdenshistorien. Det er jo sådan, at det gamle Israel i løbet af sin historie efterhånden kom i forbindelse med alle de folkeslag, der virkelig kom til at betyde noget i oldtiden. Når vi således i fortællingen når frem til Josef, der bliver solgt af sine brødre og kommer til Ægypten, finder vi det naturligt at fortælle om dette ejendommelige land og om, hvad ægypterne havde udrettet og var nået frem til, inden vi følger israelitterne ud af Ægypten under førerskab af Moses. I forbindelse med kong Salomon kommer fønikkerne ind i billedet, og siden bliver folkets kerne bortført til selveste Babylon, denne eventyrlige by, der samtidig var et kulturcentrum af rang, som der er meget at fortælle om, bl.a. fordi vor kultur den dag i dag på visse områder stadig står i gæld til det gamle Babylon. – Først mange år efter bortførelsen kommer forløsningen ved perserkongen Kyros, en betydningsfuld og ejendommelig skikkelse, der giver jøderne, som de nu kaldes, lov til at vende hjem og genopbygge templet og Jerusalem.

Således følger begivenhederne slag i slag for dette lille mærkelige

folk. De oplever et par hundrede år senere Aleksander den Stores berømte tog, der bringer dem i forbindelse med grækerne og græsk kultur, den kultur, som danner et af de fundament, Europa siden har levet og udviklet sig på. Mødet mellem jøder og grækere giver derfor naturligt anledning til, at vi fordyber os i det gamle Grækenlands historie med dets usædvanlige rigdom på myter og sagn.

Det sidste folk, jøderne som helhed kom i forbindelse med og ind under, er romerne, der ligesom grækerne, om end på en anden måde, kom til at spille en kolossal rolle for historiens forløb videre frem. Dem må vi derfor lære at kende ved at følge dem fra den første spæde begyndelse op gennem århundrederne, hvor romerriget i stigende grad tager form som en verdensmagt, indtil vi når frem til kejser Augustus. Og så er det jo helt naturligt at fortsætte med, at »det skete i de dage, at en befaling udgik fra kejser Augustus i Rom, at alverden skulde skrives i mandtal. Og også Josef drog op fra Galilæa, fra byen Nazareth, til Judæa, til Davids by, som hedder Bethlehem, fordi han var af Davids hus og slægt, tillige med Maria sin trolovede, der var frugtsommelig og skulde føde...« – Så er vi hjemme igen og kan for alvor fordybe os i det nye testaments beretninger.

Det er min erfaring, at når bibelhistorien på den måde knyttes sammen med den øvrige historie, bliver Jesus uvilkårligt det for børnene, som han også er: en *historisk skikkelse*, der netop hører hjemme på denne tid, født til verden på samme måde som ethvert andet menneske og ikke på et tilfældigt tidspunkt, men »i tidens fylde«.

Der er ingen tvivl om, at kristendommen er et andet væsentligt fundament for udviklingen af vor europæiske kultur. Den røde tråd gennem forløbet videre frem bliver derfor helt naturligt den kristne menigheds historie: apostlenes gerninger, forfølgelserne, kristendommen som herskende religion i romerriget, evangeliets udbredelse blandt andre hedenske folk i Europa o.s.v. Ikke mindst i middelalderen er kirkehistorien og den almindelige verdenshistorie i den grad vævet sammen, så det ikke lader sig gøre at skille dem ad. Det samme gælder i reformationstiden og religionskrigenes århundrede, til dels også videre frem.

Der er nok at tage fat på, og det samme gælder Danmarkshistorien, der ikke lader sig skille fra det øvrige Nordens historie. Gang på gang griber vi ind i hinandens skæbne, på godt eller ondt, men altid sådan, at det får sin betydning videre frem. Danmarks historie er kun et led i det

samlede Nordens historie, og denne sammenhæng vil vi gerne søge at åbne børnenes øjne for, også fordi vor fælles nordiske arv danner det tredje fundament, som vor egen kultur heroppe bygger på.

Vi ønsker kort sagt på både det ene og det andet område at se begivenhederne i en større sammenhæng, hvilket også fremgår af de betegnelser, vi har givet fagene, idet disse figurerer på skemaet henholdsvis som Bibel- og Verdenshistorie og som Nordens historie. Samtidig med at børnenes fantasi på disse felter får noget at arbejde med, der kan blive til næring for deres sjæl og sind, skulde de gerne komme til at følge sig hjemme i historien, således at de derigennem føres ind i en såvel almenmenneskelig som folkelig og kristelig sammenhæng og fornemme en samhørighed på disse områder. For så vidt som dette virkelig lykkes, har historieundervisningen i skolen efter min opfattelse nået det, der inderst inde er meningen med den.

Morgensangen

I forbindelse med det, der i det foregående er sagt om fortællingens betydning, vil det være naturligt at fortsætte med at sige lidt om den fælles daglige morgensang på skolen, fordi den på sin vis udgør et væsentligt supplement til »undervisningen« i kristendomskundskab. Når jeg her sætter ordet undervisning i gåseøjne, hænger det sammen med, at vi jo i en vis forstand ikke underviser i det »fag«. Vi fortæller bibelhistorie etc., naturligvis ud fra et engagement i det, vi fortæller, men vi giver os ikke af med f.eks. at lade børnene lære salmevers eller skriftsteder udenad, endsige da Fadervor eller trosbekendelse, sådan som det kan være brugeligt andetsteds. Den egentlige mening med salmerne, såvel som med andre sange, er naturligvis, at man skal synge dem, bl.a. i forbindelse med morgensangen, hvor Fadervor lige fra første færd indgik som det helt centrale led, ikke som en slags formel eller noget i den retning, men som det, den er: en bøn, tilmed den bøn, Vorherre selv har lagt os på tungen.

Det fortælles, at engang i friskolens barndom, da den endnu stod under den stedlige skolekommissions, undertiden skrappe, tilsyn med sognepræsten i spidsen, var der en præst, der som så mange andre præster i de tider ikke så med særligt blide øjne på denne nye form for skole, hvor man måske kunde synes det var tvivlsomt, om børnene virkelig lærte noget for alvor. Han tog dem derfor i forhør, når han i

embeds medfør indfandt sig ved den årlige »eksamen«, og ved en sådan lejlighed bad han en gang en lille pige om at fremsige Fadervor. Han vilde høre, om hun nu også *kunde* den bøn. Pigen blev forvirret og forstod vel ikke rigtig meningen med det. Hun så hen på læreren, som imidlertid nikkede til hende og sagde, at hun skulde blot gøre, som de plejede. Og så foldede pigen sine hænder og *bad* Fadervor, så jævnt og ligetil, at hele forsamlingen, ikke blot børn, lærer og forældre, men også de tilstedeværende »gæster« uvilkaarligt foldede deres hænder og gik ind under bønnen, også præsten, skønt det ikke netop var den situation, han havde ønsket at fremkalde.

En sådan situation vilde ikke have kunnet opstå hos os, ganske enkelt fordi vi har en helt anden form for tilsyn, men vi vilde i hvert fald gerne, om børnene på en eller anden måde kunde blive fortrolige med Fadervor, helt udenom enhver form for skolelærdom.

Vi vilde også gerne, om de på lignende måde kunde blive fortrolige med trosbekendelsens ord, de ord som vi er døbt på og til. De indgik derfor også som et led i morgensangen, ikke hver dag, men ind imellem.

I 1957 var jeg en tur i England for at studere engelske skoleforhold. Det var en meget spændende rejse. Jeg fik lejlighed til at besøge både små og store skoler, lige fra en gammel engelsk kostskole lidt uden for London, alm. købstadsskoler, nye helt moderne skoler i London og til en lille skole langt ude på landet. De var selvsagt meget forskellige, men der var een ting, der var fælles for dem alle: hver skole startede dagen med en morgenandagt, hvortil der var afsat 20 minutter på planen. Jeg forstod også, at det ganske simpelt var et krav i skoleloven, men intet sted fornemmede jeg nogen form for hovedrysten eller afstandtagen fra denne bestemmelse. Jeg havde indtryk af, at man fandt det helt i sin orden, og man gjorde virkelig alvor af det.

Bla. var der altid afsat et stykke tid til oplæsning af bibelstykker såvel fra det gamle som fra det nye testamente. Det var eleverne selv, som skiftedes til at læse op, og det gik de tilsyneladende op i. Der var heller ikke tale om nogen form for fnisen eller lignende fra kammeraternes side, når en anden var fremme på podiet.

Jeg var virkelig ganske imponeret. Jeg husker en skoleleder, som betroede mig, at på hans skole nåede de igennem hele biblen, både det gamle og det nye testamente, i løbet af to år, hvorpå de begyndte forfra igen. Det er klart, at sådan noget måtte give engelske skolebørn et helt

andet fortroligt forhold til de bibelske tekster og til bibelens sprog end tilfældet normalt er herhjemme.

Da jeg kom hjem, besluttede jeg at prøve noget lignende i vores skole, idet jeg dog holdt mig til det nye testamente, bortset fra adventstiden, hvor jeg læste en række af Messias-profetierne hos Esajas og enkelte andre profeter. Jeg læste heller ikke det nye testamente fra ende til anden, men holdt mig hovedsagelig til selve evangelierne samt skriftet om apostlenes gerninger. Det gik faktisk også godt. Jeg havde indtryk af, at børnene fulgte med i, hvad der blev læst, og måske også var lidt spændte på, hvad der nu forelå i dag, og hvorledes fortsættelsen vilde blive i morgen. Det hændte også, jeg indføjede nogle kommentarer hist og her, men ellers lod jeg stykkerne tale for sig selv.

Det var noget af et eksperiment, men jeg husker, at vi på den måde kom gennem alle fire evangelier + apostlenes gerninger to gange, og at det som helhed faldt i god jord. Når vi efter denne prøve alligevel besluttede at lægge det om, hang det sammen med, at vi gerne vilde have tid til at synge lidt flere sange. Såvel på Kochsvej som i Øster Søgade, hvor vi siden kom ind, måtte børnene stå ret op og ned og tæt sammen for at kunne være der. I Øster Søgade havde vi ganske vist betydelig rummeligere forhold, men til gengæld havde vi også adskilligt flere elever. Havde der været mulighed for, at de kunde sidde ned, havde vi måske også kunnet bruge 20 minutter som i England, men nu måtte vi nøjes med mindre, i reglen ca. 10 minutter.

Resultatet blev, at vi bestemte os til for fremtiden kun at læse en evangelietekst een gang om ugen, nemlig om lørdagen, hvor det faldt helt naturligt at bruge prædiketeksten til den kommende søndag, som jo var dagen efter. På den måde vilde vi i løbet af to år komme gennem alle de vigtigste tekster i evangelierne, således at børnene fik en vis fortrolighed med dette centrale stof. Da lørdagen senere gled ud som skoledag, henlagde vi læsningen af den kommende søndags evangelietekst til om fredagen, og sådan har det været siden. Omtrent samtidig blev det en fast skik, at jeg henlagde fremsigelsen af trosbekendelsen til om onsdagen, så man også kunde blive fortrolig med den.

Begge disse dage startede vi naturligvis med en morgensang eller en anden salme, og sluttede med Fadervor, hvorefter vi rundede af ved at synge et enkelt vers eller to af en salme, der passede ind i helheden. Således gjorde vi også de andre tre dage, men i stedet for trosbeken-

delse eller evangelielæsning kunde vi til gengæld her få tid til at synge en eller måske to sange af anden art, nu vi alligevel var samlet, f.eks. en fædrelandssang eller en sang om den pågældende årstid, en historisk sang eller anden form for folkelig sang, en munter vise eller hvad det nu kunde være. Denne form for morgensang med en vis afveksling eller rytme ugen igennem holdt vi siden fast ved.

Rent bortset fra det åndelige indhold, der på den ene eller anden måde knytter sig til morgensangen, er der ingen tvivl om, at den er med til at fremkalde en uvilkårlig fornemmelse af fællesskab. Her mødes hver dag alle, både lærere og elever, både store og små, lige med undtagelse af de allermindste børn, der dog også kommer med ved særlige lejligheder. Her synger vi i fællesskab og hører ordet i fællesskab, hvad enten man så tager det til sig eller ej. Her er helt naturligt stedet, hvis der rent praktisk skal gives en meddelelse om et eller andet, som kommer hele skolen ved. Det falder også naturligt indimellem at standse op ved visse mindedage, hvad enten de gælder skolen, landet som helhed eller selve den store verden udenom, eller hvis der er sket noget betydningsfuldt, som man synes bør nævnes og måske kommenteres.

Det sker undertiden, at det spørgsmål bliver rejst, i forældre kredsen eller blandt eleverne selv, om ikke det bør være en frivillig sag for eleverne at tage del i morgensangen i betragtning af, at den i sin kerne er en andagt, som ikke alle eleverne kan være lige motiverede overfor. – Hertil må vi naturligvis svare, at det er en helt frivillig sag, om man vil gå netop i vores skole. Der er jo andre muligheder: den stedlige kommuneskole eller måske en anden privat skole, der ikke stiller de krav, som vi gør.

Hver gang, der stiller et forældrepar, som påtænker at sætte deres børn i vor skole, får de forinden en grundig redegørelse for vor skoles særlige præg som en grundtvig-koldsk skole og for det grundlag, skolen som sådan bygger på, hvori morgensangen indgår som et vigtigt og helt naturligt led. Her er stedet til i givet fald at sige fra, men ender det med, at man accepterer skolen, accepterer man dermed også deltagelse i morgensangen. Finder man siden ud af, at det alligevel ikke er noget for en, må den naturlige løsning bestå i at vælge at gå over i en anden skole.

En anden ting er, at hvis deltagelse i morgensangen virkelig blev frivillig for den enkelte elev, vilde det i virkeligheden blive en ufri sag.

Vore skolebørn er næppe bedre end andre, og man kan levende forestille sig de muligvis hånlige bemærkninger i retning af at være »hellig«, eller hvad man nu vilde kunne finde på, der let kunde falde af over for de børn, der måske gerne vilde være med til morgensangen, således at deltagelse i denne ligefrem kunde komme til at kræve et vist mod over for de andre kammerater. Det vilde i så fald blive noget af en personlig bekendelse at gå med. Børnene vilde så at sige blive tvunget til at tage stilling på et tidspunkt, hvor de normalt ikke er modne til det. Det vilde være noget af et overgreb overfor dem, og morgensangen vilde uvægerligt få et andet præg end det, der er meningen med den. Den obligatoriske deltagelse løser i sig selv disse problemer samtidig med, at den er helt på sin plads netop i en fri skole.

Oprettelse af eksamensafdeling i forlængelse af friskolen

Som tidligere nævnt satsede vi fra første færd på, at børnene i vores skole, i overensstemmelse med friskolens idé, skulde være fri for enhver form for eksamen, så længe de virkelig var børn. De skulde have lov til at have deres barndom i fred for den slags mere eller mindre nervepirrende prøver på, hvad de kunde eller ikke kunde. De skulde i stedet have lov til frit at tage for sig af det, der blev budt dem, og det gennemførte vi i alle de syv år, som den egentlige barneskole strakte sig over. Det var den gang tillige sådan, at undervisningspligten ophørte ved udgangen af disse syv år, d.v.s. når børnene havde nået konfirmationsalderen, så der også på den måde var markeret et skel.

Spørgsmålet var nu, hvad der herefter skulde ske hos os. I den offentlige skole i byerne, og ikke mindst i København, var mellemskolen på den tid en indgroet skoleform, som næsten ikke var til at komme udenom. I den gik børnene fra de var 11 til de var 15 år, således at deres skoleforløb blev splittet op i modsætning til den rolige udvikling gennem barneårene, som vi sigtede på. Der var tilmed optagelsesprøve til mellemskolen og siden oprykningsprøver langs af sted, som man godt kunde »dumpe« til, så man blev »oversidder« i en klasse. Det var derimod ikke almindeligt, at man dumpede til selve den endelige mellemskoleeksamen. De ikke-kvalificerede var siet fra forinden, eller de havde selv forladt skolen ved udgangen af 3. mellem, hvor undervisningspligten som nævnt ophørte. Denne udvej, der i tidens løb var blevet mere og mere almindelig, medførte imidlertid, at de ikke fik

nogen rigtig afrunding på deres skolegang. F.eks. fik de i historie ikke de sidste 100-150 år med, fordi det hørte til 4. mellems pensum, og tilsvarende var der også i andre fag ganske betydningsfulde områder, som de i så fald ikke fik noget kendskab til, hvad der naturligvis ikke var særlig heldigt.

På landet havde man stadig den gamle sammenhængende 7-årige børneskole, men flere og flere forældre brød den af, når deres børn var blevet 11 år, for at sende dem i mellemskole i den nærmeste by eller til en af de efterhånden mange private mellem- og realskoler, der fandtes rundt omkring. Mellemskoleeksamen var nemlig i realiteten den næsten ufravigelige forudsætning for at kunne komme i gymnasiet eller få adgang til en lang række erhverv, evt. suppleret med realeksamen, der kun kunde tages i forlængelse af mellemskoleeksamen, et år efter den.

Hele denne skoleform brød vi altså med, ligesom andre friskoler havde gjort. Der var enkelte af vore forældre på de første hold, som ikke vovede at gå udenom mellemskolen, og som derfor tog børnene ud, da de nåede 11 års alderen, for at de kunde gå den slagne vej, men det var undtagelser. De fleste fulgte trop. Vi havde naturligvis drøftet problemerne med dem i god tid forinden og herunder peget på *præliminæreksamen* som en mulighed for dem, der vilde gå videre, og resultatet blev, at vi oprettede et præliminærkursus i direkte tilknytning til skolen. Ved friskolerne i Odense og Herning havde de et sådant kursus, som eleverne kunde fortsætte på, så vi var ikke de første, der gik den vej.

Præliminæreksamen svarede stort set til realeksamen og gav adgang til de samme ting, men den regnedes dog for en lidt større eksamen, så de af vore elever, der tog den, vilde ikke være ringere stillet end de, der gik ud af skolen med realeksamen endelige mellemskoleeksamen. Tværtimod. Med en præliminæreksamen kunde man, foruden at fortsætte på et gymnasium, også gå ind på et studenterkursus og tage studentereksamen på to år, hvor gymnasiet brugte tre. Men det var en hård skole at komme igennem. Et præliminærkursus måtte kun strække sig over to år, og i den tid skulde man gennem det samme stof, som man i mellem- og realskolen var fem år om. Man skulde tilmed til eksamen uden afkortning opgive alt det stof, man havde arbejdet sig igennem i de to år, hvor man til mellemskole- og realeksamen kunde nøjes med kun at opgive en del af stoffet. Det var barske vilkår, men til

gengæld opnåede vi, at forberedelsen til denne eksamen ikke greb ned i selve børneskolen. Den lod med andre ord friskolen være intakt, og det var hovedsagen for os.

Vi overvejede naturligvis sagen grundigt, før vi slog til. Præliminæreksamen var principielt lagt til rette for voksne eller i hvert fald nogenlunde modne mennesker, som i sin tid var gået ud af 7. klasse i skolen, og som nu på et senere tidspunkt ønskede at skaffe sig en uddannelse videre frem. Men vore elever var jo kun 14 år! Vel var de i færd med at vokse sig ud af den egentlige barndomstid, men derfor var de jo ikke voksne. Vilde de alligevel være modne nok til at kunne klare de store krav, de vilde blive stillet overfor på et kursus af den art? Det var spørgsmålet. Vi snakkede naturligvis med dem om det, og de var fulde af mod og fortrøstning, men de kunde jo alligevel ikke vide, hvad det var, de gik ind til, før de så at sige fik det prøvet på deres krop.

I øvrigt var der mange forberedelser at gøre, inden vi kunde gå i gang: Love og bestemmelser, man måtte sætte sig omhyggeligt ind i, samtaler med de folk i ministeriet, der havde med dette område at gøre, valg af de rette lærebøger, hvor det så vidt muligt gjaldt om at finde dem, der harmoniserede bedst med vor måde at tage tingene på o.s.v. Bl.a. brugte jeg en del tid på at tage rundt til de præliminærkurser, der fandtes i København, dels for at tale med ledere og lærere for at få gode råd, dels for at høre på eksaminer for at danne mig et indtryk af, hvordan det gik til, og hvad der krævedes.

Et kapitel for sig var at skaffe de *lærere*, der var brug for, helst folk, der var nogenlunde øvede i den form for undervisning, der skulde til, og som tillige havde sans for og forståelse for den linje, som vi gerne vilde fortsat skulde præge hele vort skolearbejde. Samtidig gik det tilfældigvis sådan, at en række af vore hidtidige og veltjente lærere forlod os netop på det tidspunkt, d.v.s. ved skoleårets slutning i sommeren 1952. Frida, der året før var blevet gift med Svenåge Huldgård, drog med ham til Tyrsting Friskole på Horsenseggen, hvor de havde fået ansættelse som ledere. Svend Kampp, der hele tiden havde sigtet mod at blive højskolelærer, fik ansættelse som sådan på Engesholm Højskole. Også Aase og Otto Mikkelsen trak sig tilbage, hun for at hellige sig sit hjem, han for helt at hellige sig sin præstegerning ved Grundtvigskirken. Han beholdt dog foreløbig enkelte timer ved skolen, men året efter rejste de til Vendsyssel for at blive præstefolk i Vrensted, hvad de har været siden.

Det var en større åreladning i vor hidtil så sluttede kreds af lærere. Vi følte det, som et eget afsnit af skolens historie nu var forbi. Stærkest følte måske tabet af Frida, som i sjælden grad havde vokset sig sammen med skolen i de år, hun havde været lærer hos os, og som samtidig boede hos os på Dalgas Boulevard ligesom Anne Marie, så vi var hinanden nær inde på livet. Hun havde tilmed i sin tid været elev hos os på højskolen og siden stået for køkkenet, så det var et gammelt bekendtskab, men det viste sig til alt held, at tabet af hende blev fuldt ud erstattet ved *Karen Andersen*, som Frida selv havde peget på. De havde læst sammen på Den frie Lærerskole i Ollerup. Karen gled fuldstændigt ind på Fridas plads og har været hos os siden.

Samtidig fik vi »Pip«, som vi jo kendte fra Askov, knyttet til skolen. I 1934 havde hun og C.P.O. overtaget Grundtvigs Højskole ved Frederiksborg, hvor vi indimellem havde besøgt dem med vore højskoleelever, men i 1951 døde C.P.O. temmelig pludseligt, og Pip flyttede til Virum. Hun var kun 56 år på det tidspunkt og ingenlunde aflægs. Tværtimod.

Jeg tænkte, der var mange, som vilde være ude efter hende, nu hun stod ledig på torvet, så betydelig en kraft som hun var, men det kunde jo da ikke gøre noget at forhøre sig om mulighederne. Det gjorde jeg, og det mærkværdige skete, at hun til min store glæde slog til, formodentlig fordi hun, efter hvad der var sket, trængte til en slags luftforandring. Hun havde selv i sin tid taget præliminæreksamen, så hun vidste, hvad det drejede sig om, og siden faglærereksamen i dansk og tysk. Hun insisterede på, at hun kun vilde undervise i disse to fag, men det var netop også, hvad vi havde brug for, så vi blev hurtigt enige.

Vi kom heller ikke til at fortryde det. Hun var en fantastisk effektiv underviser og meget inspirerende at være sammen med. Hun kom til at betyde meget for skolen og for de elever, hun fik med at gøre. Hun havde kun den »fejl«, at hun lærte dem adskilligt mere i sine fag, end de skulde kunne til eksamen, hvilket i nogen grad kom til at gå ud over andre fag – og lærere – da der trods alt var grænser for, hvad børnene kunde magte. Hun havde lidt svært ved, hvad der ikke var så mærkeligt, at omstille sig fra den højskoleundervisning for voksne, som hun hidtil gennem alle årene havde beskæftiget sig med, til den aldersklasse, som hun nu stod overfor, men disse store børn, som de jo var, var meget fascinerede af hende, ikke mindst det første hold, og satte stor pris på hendes undervisning, selv om den i visse måder lå en tak

over, hvad de egentlig var modne nok til at kunne forstå. Hun var hos os i 5 år. Så fik hun et tilbud om at komme til Snoghøj Folkehøjskole, og det blev for stor en fristelse for hende, selv om det vist ikke helt blev, hvad hun havde forestillet sig.

Den tredje nye lærer, vi fik, var *Esther Gundesen*. Det var især Bent Larsens, der kendte hende fra Vartov, som anbefalede hende. Hun havde før været lærerinde, men havde i sin tid trukket sig tilbage fra lærergerningen for bedre at kunne tage sig af de hjemlige problemer. Nu var sønnen imidlertid blevet voksen, og så fik hun lyst til at undervise igen. Hun var en dygtig lærer, som gav en perfekt undervisning i regning, matematik og geografi, der var hendes fag, men samtidig var hun et poetisk menneske med bl.a. stor sans for musik. Hun var i det hele taget i besiddelse af en rig menneskelighed, der også kom til udtryk overfor eleverne. Hun døde i 1962 af en nyresygdom, der gennem årene flere gange havde truet med at gøre det af med hende, men hidtil havde hun til lægernes overraskelse overlevet kriserne i kraft af sin helt utrolige livsvilje.

Nummer tre i rækken af dem, der bl.a. skulde have med den nye præliminærklasse at gøre, hvor han i første omgang skulde undervise i engelsk og latin, var *Knud Huus*. Vi kendte ham ikke i forvejen, men var kommet i forbindelse med ham gennem en annonce. Han havde i en årrække været lærer ved Kastrup Private Realskole, men den var gået ned året før, og siden havde han vikarieret ved forskellige gymnasier.

Huus viste sig at være et højst ejendommeligt menneske. Han var sprogmænd, cand.mag., men samtidig sad han inde med en helt utrolig viden på mange forskellige felter. Han var fuld af historier, som han gerne krydrede sin undervisning med, men han havde den vanskelighed, at det kneb ham at holde tilstrækkelig ro og orden i timerne. Han var et ejegodt menneske, og han holdt meget af børn, men det var op til dem selv, om de vilde have noget ud af hans timer. Det var derfor ikke alle, der fik det udbytte af hans undervisning, som de burde have haft, men der var til gengæld mange, som lærte endog særdeles meget af ham, og det var typisk, når gamle elever siden mødte op på skolen, at det i høj grad var Huus, de flokkedes om og snakkede med. Jeg ved ikke, hvor meget han forstod af Grundtvig og Kold, men han var på sin egen måde med til at give skolen ansigt. Han var lærer hos os, lige til han gik af som 70-årig i 1975. Få år efter døde han.

Vi havde ikke selv noget fysiklokale, men det havde Barfods skole, og det lånte vi, idet vi samtidig fik deres fysiklærer *Povl Andersen* til også at bestride fysikundervisningen hos os, hvilket var en meget praktisk ordning. Han var heller ikke nogen dårlig lærer.

Endelig overtog jeg selv undervisningen i historie og biologi – eller naturhistorie, som det dengang hed – på vort præliminærkursus. Jeg var lidt spændt på, hvordan det egentlig vilde gå, når børnene skulde til at »terpe« historie efter en bog – som jo skulde opgives til eksamen – i modsætning til den historieundervisning, de havde fået i friskolen, men jeg tror, de i og for sig fandt det ganske spændende. Jeg havde heller ikke indtryk af, at det ødelagde noget for dem i deres forhold til historien. Det var jo det, jeg havde været bange for. Jeg havde da også den fornøjelse, når jeg i min gennemgang af stoffet indimellem fortalte dem noget, der ikke stod i bogen, at de, når det blev deres tur til at gengive stoffet, i reglen først og fremmest huskede det, jeg havde fortalt.

Vi startede vort præliminærkursus i august 1952, og børnene eller de unge mennesker gik på med krum hals. Der var kun en, der gik ud af skolen ved udgangen af 7. klasse, men til gengæld fik vi en elev nede fra Stevns, en pige, der havde gået i friskolen dernede, og som nu fortsatte hos os, idet hun flyttede ind og boede hos en moster, hvorved vi fik 10 elever på holdet. Der var dog en, der gik ud kort før eksamen. Vedkommende vilde næppe heller have kunnet klare den, men det kunde resten og de gjorde det tilmed med et meget fint resultat. Vi havde tit ondt af dem, for det var en hård omgang. Jeg husker således, at de i historie skulde opgive 500 sider til eksamen, bogstaveligt talt alt, hvad de havde været igennem i de to år, og på tilsvarende måde var det med de andre fag. Men de sled i det som små heste. De vilde vise, hvad de duede til, og de vidste, at det vilde betyde meget for skolen om de kom godt igennem.

Sagen var den, at vi ifølge bestemmelserne ikke havde eksamensret og ikke kunde få det, før vi havde ført et hold op, og så afhang det i øvrigt af, om dette hold klarede sig rimeligt tilfredsstillende. Vi fik dog lov til at lade eksamen foregå i vore egne lokaler, men det var ikke skolen, der afholdt den. Det var den såkaldte eksamenskommission, der stillede med to mand til hvert fag, en til at eksaminere og en til at censurere. Den pågældende lærer måtte være til stede, men havde ikke noget at skulle have sagt, hverken under eksaminationen eller under

bedømmelsen bagefter. Sådan var vilkårene, og vi var naturligvis allesammen meget spændte på udfaldet, men det gik som sagt godt. Eksamenskommissionens medlemmer var gennemgående flinke folk, og jeg tror også, de tog et vist hensyn til elevernes unge alder.

Vi opnåede da også at få eksaminationsret fremover, selv om det stadig var kommissionen, der stod for eksamen og udstedte beviserne. Jeg forstod også, at de løftede øjenbrynene en smule inde i ministeriet, da de blev præsenteret for de resultater, som dette nye kursus kunde opvise. Det var i hvert fald tydeligt, at det skabte os en good-will derinde, som på flere måder kom os til gode, også for friskolen som sådan. Vi var så at sige lyst i kuld og køn med det samme.

Et resultat i så henseende, som var til at tage og føle på, var, at ministeriet på foranledning af eksamenskommissionen uden videre forærede os en udmærket lille samling af udstoppede fugle og andre zoologiske præparater, som de kom i tanker om stod og ikke længere blev brugt inde på universitetet fra den tid, da præliminæreksamen skulde foregå derinde. Det var en meget værdifuld samling, som den dag i dag danner grundstammen i skolens naturhistoriske samling. Ganske vist måtte ministeriet ikke forære sådan noget væk, men de fandt selv ud af at kalde det en deponering, hvorpå jeg udarbejdede en fortegnelse over alle genstandene, som de så fik tilstillet, og siden har vi ikke hørt noget fra dem vedrørende den sag.

Da eksamen var overstået, holdt vi en lille fest for dimittenderne og deres forældre. Vi var vist allesammen lidt underlige til mode ved den lejlighed. Naturligvis var vi glade over, at det var gået så godt, men samtidig stod vi nu for første gang overfor at skulle hilse af med et hold elever, det hold og de forældre, som vi i sin tid havde begyndt friskolen med, og som vi nu gennem ni år havde levet os sammen med. De havde jo altid været de ældste og havde også i nogen grad selv følt ansvaret ved det. De havde deres del af æren for, at det daglige skoleliv gennem årene havde formet sig, som det gjorde. Jeg husker deres sidste skoledag, inden eksamen begyndte. Der var våde øjne under morgensangen, og der var ikke en af dem, der faldt på at lave fest og ballade i dagens anledning. Tværtimod. – Siden skulde det blive anderledes.

Med til at give nævnte afskedsaften et eget præg var den omstændighed, at Bent Larsen, der havde været en af hovedmændene ved friskolens oprettelse, og hvis datter var med på afgangsholdet, lå for døden efter lang tids uheldelig sygdom. Han døde samme nat.

For øvrigt blev vort første præliminærhold også det sidste under den form for præliminæreksamen. I erkendelse af at 2 år var lovlig lidt, i hvert fald for så unge mennesker, var der i mellemtiden blevet vedtaget en lov, der gav mulighed for oprettelse af 3-årige præliminærkurser, tilmed med visse lempelser i opgivelserne til eksamen, så det hele blev lidt mere overkommeligt, en lov, som vi naturligvis hilste velkommen, og som vi holdt os til i de følgende år.

Trods alt stillede præliminæreksamen dog stadig store krav til eleverne, og det var ikke altid, det gik lige godt. Vi oplevede tilmed, da vort næste hold skulde op til eksamen, at der var to, der dumpede. Skønt de pågældende selv og også deres forældre tog situationen umådelig pænt, var jeg langt nede. Jeg følte mig dømt og mislykket, og det skinnede vel også igennem, da jeg talte ved afslutningen. Jeg husker i hvert fald, at vor gode ven Håkon Hentze, der stod bagest i salen, sendte mig et hurtigt blik. Han sagde ikke noget, men dagen efter kom der en flaske vin fra ham med en opmuntrende bemærkning og med følgende vers (af Kr. Østergaard) bag på kortet: Der er stubbe og sten på vor vej, der er modgang for dig og for mig; men hvad glæde har vel den, der ej kendte at græde! – Det var en god vennehilsen at få, og verset fulgte mig videre frem som en hjælp, når der ind imellem kom stubbe og sten på vor vej, hvilket naturligvis ikke kunde undgås. Vi kom dog ikke senere ud for, at der ligefrem var nogen, der dumpede.

Vi oplevede efterhånden også en egen rytme i arbejdet. I 1.P., der blev betegnelsen for begynderklassen, var man i reglen vældig optaget af denne nye form for undervisning og arbejdede ivrigt med. I 2.P. slappedes interessen for det meste en smule – der var jo dog et stykke tid til eksamen – men i 3.P. tog man så til gengæld fat for alvor, og vi oplevede mange gode afgangshold, som vi også havde glæde af undervejs.

I det hele taget regner jeg det for en stor fordel, at vi, i modsætning til de fleste friskoler den gang, kunde beholde eleverne, til de var 16-17 år gamle. Det er helt normalt, at børn i 13-14 års alderen eller deromkring får en »raptus«, hvor de mere eller mindre stiller sig på bagbenene overfor såvel forældre som lærere. Det er et naturligt led i den selvstændiggørelsesproces, der begynder med pubertetens indtræden, men de kan unægtelig indimellem være temmelig irriterende at have med at gøre i denne periode af deres udvikling. Gang på gang oplevede vi imidlertid, at disse store børn, når de var kommet igennem denne

vanskelige overgangstid og til en vis grad havde fundet sig selv, blev de flinkeste unge mennesker, som det var en fornøjelse at undervise og have med at gøre.

Jeg tror også, det er en hjælp for dem i den alder at blive stillet overfor en udfordring, som så at sige kræver alle deres kræfter, og som vel at mærke ikke er dem påtvunget. Derfor er der heller ingen tvivl om, at den forlængelse af undervisningspligten til at omfatte 9 år, som blev indført i 1969, var et fejlgreb, der burde være undgået. Vi mærkede efter den tid en ændret indstilling til den fortsatte skolegang, nu den ikke længere kaldte på elevernes eget frie valg. Fra grundtvigsk side råbte vi da også vagt i gevær, bl.a. ved et stort skolemøde i Odense i 1967, men der var desværre for mange, der ikke vilde lytte til dette råk. I stedet henviste man til vore nabolande, der *havde* forlænget den tvungne skolegang eller var i færd med det, og så måtte vi da endelig også følge trop, en henvisning, der ikke tog hensyn til, at vi i Danmark siden Grundtvig havde haft vor egen udvikling af åndsfrihed og herunder også af skolefrihed. Det havde været bedre, om de andre lande havde set hen til os som et foregangsland i så henseende.

Trods dette fejlgreb fra lovgivningens side har der gennem årene været meget, vi har kunnet glæde os over i vort skoleliv. Bl.a. har vi også kunnet glæde os over at have en stabil og dygtig lærerkreds med forholdsvis få udskiftninger, men naturligvis bevirkede skolens vækst, at vi jævnligt fik brug for nye lærerkræfter. I 1957 kom således *Hans Andreas Friberg* til, og han viste sig hurtigt at være noget af et »jern« der ikke gik af vejen for noget, selv om hans egentlige fag, som han da også endte med at havne i, var matematik og fysik med de ældre klasser. Jeg blev også hurtigt klar over, at han sad inde med store administrative evner, og efter fru Gundesens død i 1962 overtog han skemalægningen, der efterhånden var blevet meget indviklet. Da skolens elevgrundlag var blevet tilstrækkeligt stort til det, blev han viceinspektør, et erhverv, han siden har bestridt med stor dygtighed.

Samme år var det, at Pip forlod os for at tage til Snoghøj. Hendes timer blev overtaget af *Niels Bundgård*, der netop var blevet ansat som præst ved Københavns Valgmenighed. Han kom fra en præstegerning i Sydslesvig, hvor han tillige havde haft nogle timer ved en af de danske skoler dernede, og en sådan kombination vilde han gerne fortsætte med. Vi kendte så småt hinanden fra studenterårene, og dette bekendtskab udviklede sig nu til et ualmindeligt fint samarbejde, hvor han i høj

grad blev noget af en åndelig støtte for mig. Vi var åndsfæller og helt på linje med hinanden. Desværre for os kunde han i 1965 ikke modstå en opfordring fra Holstebro Frimenighed, hvor han havde været præst før han i 1946 tog til Sydslesvig, om at blive deres præst igen. Det var et tab for skolen og ikke mindst for mig og for hele det grundtvigske arbejde i København, hvor han foruden at være præst ved Københavns Valgmenighed og lærer ved vor skole tillige som formand for Højskoleforeningen og for Grundtvigsk Konvent i særlig grad var blevet den, der holdt trådene i sin hånd.

I 1958 fik vi en ny skolelov, der afskaffede mellemskolen og den gamle realeksamen, således at vi nu fik en 7-årig »hovedskole« uden eksamen eller prøver, efterfulgt af en indtil videre frivillig 3-årig realafdeling eller af en ligeledes frivillig 8.-9. klasse, hvor man, hvis man ønskede det, kunde slutte sin skolegang med en statsautoriseret afgangsprøve. – Det var på mange måder en god skoleordning, der stort set fulgte vort mønster, så for os var overgangen fra præliminærkursus til realafdeling let, for en stor del kun en navneændring. Tillige fik vi nu mulighed for at oprette en 8. og 9. klasse med statstilskud. I praksis måtte oprettelsen af disse klasser dog vente, til vi fik bedre pladsforhold.

Fester, udflugter, lejrskole og ekskursioner

Den ældste og største af vore fester i årets løb var *julefesten*, der altid fandt sted samme aften, hvor vi havde haft vor sidste skoledag før jul henne på skolen. De første år flyttede vi lidt rundt med den, alt efter hvor vi kunde finde et egnet lokale, men i 1949 var vi blevet så mange, at vi fandt det passende at holde den i Hallen i Grundtvigs Hus, som ejedes af Kirkeligt Samfund. Der holdt vi så til i mange år fremover, indtil Københavns kommune overtog stedet.

Hallen var et stort og spændende lokale nederst nede i huset. Der var en mindre scene og en række sidelokaler, der kunde knyttes til, når der var brug for det, og det blev der efterhånden, for til julefesten mødte så at sige mand af huse, alle eleverne og deres forældre, mindre søskende, og efterhånden som vi fik gl. elever, mødte de i reglen også op i adskillige år efter, at de var gået ud af skolen. Tit deltog også bedsteforældre og undertiden onkler og tanter, indtil vi måtte sige stop af hensyn til pladsen. I mange år mønstrede vi ca. 500 deltagere, en stor og

broget forsamling, hvor alle var i begyndende julestemning.

Det var forældrerådet, der sammen med Sigrid stod for det praktiske arrangement. De allierede sig med en række mødre, der bagte lagkager, så det stod efter, og som mødtes i Hallen om eftermiddagen for at dække borde og ordne godteposer til børnene, under H.V. Kraghs omhyggelige tilsyn. Han var fast kasserer for julefesten og stod for indkøbene.

Det var et strålende syn, der mødte de mange øjne, når dørene blev åbnet kl. 19. Bordene var pyntede med gran og med levende lys. Der var sodavandsflasker, hvor børnene skulde sidde, altid sammen med deres forældre, og når alle var kommet til bords, sang vi »Det kimer nu til julefest...«, hvorefter en af klasserne optrådte med et stykke oppe på scenen. Vi sørgede for at indrette det sådan, at alle klasser før eller siden kom til at optræde ved julefesten, nogle, når de var små, andre, når de var kommet op i de højere klasser, og stykkerne varierede efter aldersklassen, så det gav en vis afveksling fra år til år.

Så blev der drukket sodavand og kaffe, og når den var sunket, fortalte Helweg en historie, i reglen en, der på en eller anden måde havde tilknytning til julen. *Halvdan Helweg* var sognepræst ved Helligåndskirken, og samtidig var han på statens vegne tilsynsførende ved skolen. Han skulde som sådan skrive under på, at vi gav en undervisning, der stod mål med, hvad man almindeligvis krævede i folkeskolen, Det var jo en god anledning til at besøge os, og det gjorde han ofte, næppe så meget for at kontrollere, men fordi han holdt af skolen og gerne vilde følge med i, hvad der foregik. Vi betragtede ham da også som en kær gæst, der tilmed var god at rådføre sig med. Han havde i sin tid været valgmenighedspræst i Osted og bl.a. konfirmeret Sigrid, så det var et gammelt bekendtskab. Vi havde da også selv foreslået ham, da forældre kredsen i sin tid skulde give indstilling til ministeriet om, hvem man ønskede som tilsynsførende. Han var et ualmindeligt varmhjertet menneske og samtidig munter og festlig at være sammen med. Han var en ypperlig fortæller og havde tillige en poetisk åre. Jeg tror, han indimellem selv digtede nogle af de historier, han fortalte ved julefesten. Ellers hentede han dem forskellige steder fra.

Han døde i 1960 og blev efterfulgt af Tage Haastrup som tilsynsførende ved skolen og af mig som fortæller ved julefesten. Her holdt jeg mig mest til Selma Lagerløf, hvis legender jeg ofrede meget arbejde på

at lære ordret udenad, for de virkede bedst ved den lejlighed, når de blev fortalt og ikke læst op.

Indimellem sang vi naturligvis julesange, men når vi var færdige ved bordene, gik vi med børnene ind i et af sidelokalerne og legede »Jeg gik mig over sø og land« og »Nissen er en kunstig mand«, og hvad det nu ellers var, mens forældrene ryddede bordene til side i selve Hallen, hvorefter vi fortsatte derinde. På et vist tidspunkt blev godteposerne delt ud, i reglen i forbindelse med et nisseoptrin af de små, og så fortsatte vi i øvrigt med at danse, store og små mellem hinanden, til harmonikamusik. Vi sluttede kl. ca. 23 med »Dejlig er jorden« og med ønsket om en glædelig jul for os alle.

»Tænk, nu er der et helt år igen« husker jeg en lille pige sige en gang, da det hele var slut, og vi var for udgående. Det var et lille hjertesuk, som hun vist ikke var ene om.

I 1959 lykkedes det os at sælge vort hus på Dalgas Boulevard. Efter at vi havde nedlagt højskolen, havde vi ikke rigtig brug for det mere. Det var lovlige stort for en enkelt familie at bo. Vi havde da også stadig en halv snes unge mennesker boende hos os, men at holde pensionat var jo ikke ligefrem det, vi havde drømt om. Netop på grund af sin størrelse var det ikke så nemt at sælge, for der var servitut på, at det kun måtte bruges til beboelse, men omsider lykkedes det at finde en Liebhaber. Vi købte så i stedet et mindre hus ude i Husum med en dejlig have, der var tilpas overkommelig.

Det værste var næsten, at vi altid havde holdt vore forældremøder og mindre fester, f.eks. afslutningsfesten for de udgående elever, hjemme hos os selv, selv om rammerne tit havde været ved at sprænges, men forældrene syntes, det var så hyggeligt med disse møder og sammenkomster hos os, vel netop fordi det var tydeligt, at de foregik i et hjem. Også den nystiftede elevforening, hvortil præliminaristerne tillige havde adgang, holdt helt naturligt til hos os.

Skolelokalerne på Kochsvej egnede sig ikke rigtigt til den slags, og vort lejemål af dem strakte sig for øvrigt også kun fra kl. 8 til 15, men vi fandt et nyt hjemsted for vore aktiviteter i Københavns Valgmenigheds lokaler i Forhåbningsholms Allé, hvor nogle af os i forvejen havde vor gang. Der var en forholdsvis stor sal ovenpå og et par mindre lokaler nedenunder. Det var tilmed så praktisk, at et højskolehjem ved siden af var knyttet direkte til disse lokaler, så servering af kaffe o.lign.

var ikke noget problem. Køkkenet lå lige ved siden af salen.

Der holdt vi nu til, bl.a. med vort *skolebal*. Det var blevet skik, at vi arrangerede et sådant, når vi kom hen på foråret. Det var for de store elever fra 7. klasse, undertiden vist også fra 6., og opefter. Der var ingen forældre med. Eleverne skulde have lov til at have denne aften for sig selv, sammen med lærerne.

Det startede med et skuespil, som en af lærerne havde indøvet, i reglen med den forhåndenværende 2.P., der med tiden blev til 2. real. Siden dansede vi, og det gik stift til. Vi startede med en march, der gik over i en polonaise salen rundt med Sigrid og mig i spidsen og til levende musik. Derefter gik det løs med både gamle og nye danse mellem hinanden. Et af numrene var altid lanciers, som vi havde indøvet i forvejen henne på skolen. Den var meget yndet af eleverne og gik da også af ved julefesten. Det var i reglen meget fornøjeligt altsammen. På et vist tidspunkt dansede vi også mazurka, der med sine festlige toner og det sus, der er over den, var min foretrukne dans. Ind imellem fik vi pølser og sodavand, og så sluttede vi af med en familievals.

Det var også blevet skik, at vi hen på sommeren tog på skovtur til *Borrevejlevig*. I mange år var Valdemarsdagen den 15. juni vor faste udflugtsdag, og det var mærkeligt nok næsten altid solskinsvejr den dag. Jeg husker kun een gang, hvor det regnede, mens vi kørte derud, men næppe var vi stået ud af bilerne, før det klarede op og blev fint vejr. Vi havde mad med, som vi spiste i det grønne, og så blev der leget og spillet bold, så det stod efter. Dagens clou var den uundgåelige håndboldkamp mellem lærerne og de store elever. Det gik hedt til, men trods alle vore anstrengelser, og skønt de almindelige regler ikke gjaldt for lærerne – de fleste af os var overhovedet ikke inde i dem – led vi år efter år et forsmædeligt nederlag, til børnenes store jubel.

Bagefter svaledede vi os i fjordens bølger. Det var, før der var tale om forurening. Det var lov, at ingen måtte springe ud før mig, og ingen måtte svømme længere ud end jeg. Desuden var diverse lærere posteret forskellige steder på broen, hvorfra de kunde holde øje med de badende unger, der var parret sammen to og to med strengt påbud om ikke at slippe hinanden af syne, for at ingen upåagtet skulde kunne forsvinde i bølgerne. Det skete da heller aldrig. Til yderligere sikkerhed sad en lærer ved udgangen til broen og krydsede alle af, når de gik

ud, og når de gik ind igen, så vi var sikre på, at vi ikke efterlod nogen.

Siden slappede vi af, hvilede os i græsset eller gik småture i terrænet. Tiden faldt ikke lang. Det hændte også, at vi inden hjemturen samledes på skråningen, hvor flaget vajede, for at synge nogle af vore sommer-sange og fædrelandssange. Sangbøgerne havde vi i reglen med i busserne.

Den sidste skoledag før sommerferien var også noget af en festdag, idet vi samtidig holdt forældredag på skolen, og der kom mange, navnlig i de mindre klasser, og i stigende grad efterhånden som timerne skred. Til sidst vrimlede de overalt i een festlig forvirring, på trapper og gange og i de forholdsvis små skolestuer, hvor det i forvejen kneb med at være. Jeg tillod mig somme tider at eksaminere forældrene, når de nu sad på skolebænk sammen med børnene, og det havde vi megen fornøjelse af. På et vist tidspunkt blev der serveret sodavand og wienerbrød for børnene, og til sidst samledes vi i nr. 5, det største af vore lokaler – 60 m²! – hvor vi også holdt vore fælles daglige morgensang, for at slutte af med taler og sang og med uddeling af eksamensbeviser til dimittenderne, der også fik et ord med på vejen. Det måtte gøres forholdsvis kort, for folk stod som sild i en tønde langt ud på gangen, men festligt var det. Det var tradition, at vi sluttede af med midsommervisen, og så var det sommerferie.

I 1949 – vi går lidt tilbage i tiden – da vort begynderhold var nået op i 5. klasse, fandt vi på at tage en 2-dages tur med dem til Ringsted og Sorø, og den tur blev nu en tradition gennem mange år, idet vi dog på et vist tidspunkt skiftede over til 6. klasse. Turen foregik nemlig på cykel, idet man dog tog med toget til Ringsted frem og tilbage og fik cyklerne sendt, og det viste sig, at det kunde knibe for 5. klasse at klare strabadserne. Det var for øvrigt en udmærket tur, som i reglen blev ledet af Tage og Karen. Den gik fra kongegravene i Ringsted over Fjenneslev, Bjernede og Pedersborg til Sorø, hvor man overnattede på vandrehjemmet for næste dag at besøge kirken og akademiet, inden turen gik videre gennem de skønne egne ved Tystrup-Bavelse sø tilbage til Ringsted. Det var både historien og landskabet, det drejede sig om, men det endte desværre med, at vi efter en længere årrække måtte opgive den tur. Den tiltagende biltrafik gjorde det lovlig farligt at færdes på vejene med sådan en flok.

Naturligt nok var det vort begynderhold, der måtte fungere som

prøvekaniner, når vi fandt på noget nyt. Året efter deres Sorø-tur tog Tage og Aase med dem op på den nordiske lejrskole ved Hillerød, hvor de opholdt sig det meste af en uge. Det gav blod på tanden, og året efter drog Anne Marie og jeg af sted til Jylland med både 6. og 7. klasse. Jeg havde opdaget, at adskillige af børnene efterhånden havde været udenlands uden at have set Jylland, og det syntes vi, der måtte rådes bod på. Vi valgte at tage til Himmelbjergegnens »søhøjland«, der er noget af en perle i dansk natur, og som tilmed var min barndomsegn, som jeg kendte ud og ind.

Vi slog os ned i »Knudhule«, et lidt primitivt vandrehjem, men med den skønneste udsigt over Knudsø mod Himmelbjergets skovklædte ås og mod lyngbakkerne ved Alling. Søen var tilmed udmærket at bade i og de nærmeste omgivelser velegnede til at færdes i på egen hånd for børnene, og det nød de. Hjemme boede de ofte langt fra hinanden, så det kunde være besværligt nok at komme sammen uden for skoletiden, men nu tog de revanche.

Det var ikke blot naturen og landskabet, det drejede sig om, når vi tog på udflugt fra Knudhule, men også de historiske minder, som egnen byder på: ruinerne af Øm kloster og den ejendommelige kirke i Gl. Rye, hvor Christian 3. blev kåret til konge ved et af de mest skelsættende møder i Danmarkshistorien. En dag tog vi helt op til Viborg, hvor vi genoplevede bibelhistorien ved hjælp af Joakim Skovgårds billeder i domkirken.

Det blev nu skik, at vi hvert andet år tog på denne tur til Jylland med 6.-7. klasse, idet vi dog senere skiftede over til eleverne på 7.-8. klassetrin. Og hvert andet år tog vi på lejrskole med de tilsvarende klasser til Helsingør, hvor vi holdt til på vandrehjemmet der, og hvor det naturligvis først og fremmest var *Kronborg*, der måtte holde for. Vi syntes, det rummede større muligheder for børnene end Frederiksborg slot, og det var en af årsagerne til, at vi flyttede lejrskolen fra Hillerød til Helsingør. Såvel slottets bygningshistorie som dets indretning til både kongebolig og fæstning samtidig med, at det rummer søfartsmuseet, gav gode muligheder for at give børnene opgaver af forskellig art, som de kunde arbejde med. Dertil kom Karmeliterklosteret, Nordens mest velbevarede kloster, og ruinerne af Gurre slot få kilometer uden for byen. Vi nåede i reglen også at tage en tur til Kullen og kulgruberne ved Höganæs, der var en hel oplevelse for sig.

Jeg var altid selv med på disse lejrskoler, hvad enten de gik det ene

eller andet sted hen, lige til vi midt i 70'erne begyndte at syse med tanken om at få indrettet vor egen lejrskole på Stevns. Og jeg nød at være med. I mange år lagde vi så vidt muligt turen i ugen straks efter, at vi var begyndt med det nye skoleår i august. Det følte halvvejs som en forlængelse af sommerferien, hvor man var fri for alle de daglige bekymringer, som skolelivet nu engang fører med sig, samtidig med at man kom eleverne nær ind på livet og tit lærte dem at kende fra en ny side.

- Det siger sig selv, at skoleåret i øvrigt bød på ekskursioner af forskellig art, ikke mindst til Nationalmuseet, men også til andre museer og samlinger og til besøg på virksomheder. På skolens fødselsdag den 4. april drog vi i reglen i samlet flok op i Zoologisk Have, der jo lå lige ved. Det hændte også, at vi på lignende måde besøgte Frilandsmuseet i Lyngby.

Friskolen får egen bygning i Øster Søgade

Det kneb efterhånden stærkt med pladsforholdene i skolebygningen på Kochsvej, og det havde knebet længe til trods for, at vi forlængst havde overtaget alle de lokaler i huset, som Barfods Skole ikke selv benyttede. 1. og 2. klasse måtte altid dele klasseværelse med hinanden. Det kunde endda gå, når skemalægningen indrettedes efter det. Værre var det at de tre præliminær- eller realklasser også måtte være fælles om eet lokale, hvilket medførte, at de måtte skiftes til at vandre rundt og anbringes i de af friskoleklassernes lokaler, der var ledige på det pågældende tidspunkt, fordi de egentlige indehavere af lokalet var til gymnastik eller oppe i sløjdsalen.

Dette sidste lokale var det eneste særlokale, vi havde, og det blev brugt til alt muligt: fysik, biologi, historie etc. foruden naturligvis til sløjd. Den såkaldte gymnastiksal nede i kælderens delte vi med Barfods Skole. Den var lille, kun ca. 60 m²., og så lavloftet, at den frembød fare for liv og lemmer, hvis man vilde forsøge sig med større spring. Legepladsen var som tidligere nævnt en lille baggård, hvor cyklerne tilmed stod marcheret op, så man måtte se sig godt for, når man færdedes der, og sno sig mellem hinanden så godt, man kunde, hvilket børnene for øvrigt udviklede en vældig færdighed i. De store var der slet ingen plads til der. Dem måtte vi i frikvarterne sende ud på gader og stræder, med strenge påbud om ikke at være til gene for de

omboende, som skolen gerne vilde bevare et godt forhold til. – Toiletforholdene var et kapitel for sig: siger og skriver eet W.C. til brug for alle af mandkøn i huset d.v.s. op mod 300 personer, og to do. til pigerne og lærerinderne, så der let kunde blive trængsel også der.

Trods alt var vi glade for, at vi i det hele taget havde et sted at være, og forholdet til Barfods Skole var som tidligere nævnt utroligt gnidningsfrit, men i det lange løb var forholdene utilfredsstillende. Vi længtes efter at få vort eget, hvor vi frit kunde udfolde os på vor egen måde.

I 1956 fik vi oprettet en forening »Bordings Friskoles Venner«, hvis eneste formål var at samle penge ind til køb af en egnet bygning. Enhver, der var interesseret i skolen, kunde blive medlem, men som naturligt var, var det forældrene selv, der fyldte op sammen med en god flok af tidligere forældre og gamle elever + lærere.

Derefter begyndte vi for alvor at gå på jagt efter noget, der kunde bruges. Vi allierede os med en af vore forældre, *Emil Lauritzen*, der var statsautoriseret ejendomsmægler, og som tilbød sin hjælp. Det var et utal af projekter, vi efterhånden så på: tidligere skoler, der nu brugtes til andet formål, nedlagte fabrikker, der muligvis kunde ombygges og indrettes, store villaer etc., ubebyggede grunde, men altid var der noget i vejen, servitutter eller andet, der umuliggjorde vort forehavende, så til sidst var vi ved at opgive det hele. Det lod sig tilsyneladende ikke gøre.

Men så skete der pludselig noget. I foråret 1961 fik jeg underhånden at vide, at Østersøgades Gymnasium, der som navnet antyder lå inde ved Sortedamssøen, og som var et privat gymnasium, netop havde erhvervet sig en byggegrund i Gentofte med udflytning dertil for øje. Jeg tog omgående derind og fik en samtale med rektor *Eigil Freil*, der stillede sig positivt overfor tanken om til sin tid at overlade bygningerne til os, forudsat naturligvis at vi kunde skaffe de nødvendige midler til veje.

Sagen var den, at Københavns kommune også var liebhaver og tilmed parat til, ifølge Freil, at ofre en »endog meget høj sum« til erhvervelse af ejendommen. Kommunens tanke var imidlertid at rive skolebygningerne ned og i stedet opføre en stor sygeplejebolig i forbindelse med det nærliggende kommunehospital. Men at sælge skolen til nedrivning kunde Freil med konsorter ikke bringe over deres hjerte. Det var Komtesse Moltkes gamle skole, og de elskede det hus, hvor de kendte hver krog, og hvor der nu havde været holdt skole i

lange tider med den atmosfære, det giver. Når de nu skulde flytte, var det udelukkende, fordi også de var ved at sprænge rammerne. Skolen var i sin tid bygget til sådan noget som 400 elever, og nu var de efterhånden oppe på over 900. Men når nu galt skulde være, vilde de hellere afstå huset til en køber, der agtede fortsat at bruge det til det, det i sin tid var indviet til, selv om det betød, at de måtte nøjes med at få en mindre sum end den, der ellers var stillet dem i udsigt.

Det var denne virkelig idealistiske indstilling, der gav os vor chance. Jeg fik hurtigt fat i Emil Lauritzen samt bestyrelsen for »Vennerne«, hvor det var så heldigt, at *K.B. Andersen* var formand. Det var, før han blev undervisningsminister, men han var nogle få år forinden blevet folketingsmand og havde to børn gående hos os. Det er klart, at det var en stor fordel for os, at han var med i laget og med til at lede forhandlingerne, der nu for alvor kom i gang. Han aspirerede vel allerede på det tidspunkt så småt til at blive undervisningsminister. Han var i hvert fald godt kendt i ministeriet og vidste, hvilke knapper der skulle trykkes på. – Jeg husker også, at Freil hævdede øjenbrynene en smule, da vi kom ind på hans kontor, og han opdagede, at vi havde K.B. med. Han havde nemlig i nogen tid puslet med en tanke, der gik ud på at få et ekstra tilskud til privatgymnasierne, når visse særlige forhold var til stede. Ved den kontakt, som nu blev etableret her, blev K.B. interesseret i denne ordning, som han fandt var relevant, og det lykkedes da også at få den gennemført.

Kort og godt, resultatet blev, at vi købte hele herligheden for 1,5 mill. kr., et beløb, der ikke lyder af særlig meget nu 24 år efter, men jeg husker, at da vi tre år efter, at handelen var gået i orden, tog skolen i besiddelse, lå timelønnen for vore rengøringsdamer på knap 1/9 af det, den er i dag. Målt efter dette forhold svarer 1,5 mill. kr. til 13-14 mill., og det er trods alt en slags penge.

Forudsætningerne for, at vi i det hele taget kunde skaffe de penge til veje, var, at skolen blev gjort til *selvejende institution*. Hidtil havde Sigrid og jeg stået som indehavere af virksomheden, men vi var helt indforstået med, at den nu overgik til selveje, dels fordi det var udelukket, at vi selv kunde skaffe den fornødne kapital, dels fordi det var helt i tråd med friskoletanken, at det var forældre kredsen, der også rent økonomisk stod bag skolen. Dertil kom, at vi som selvejende institution kunde opnå betydelige og billige lån fra staten, hvad privat-ejede institutioner ikke kunde.

Efter de daværende bestemmelser måtte en selvejende institution optage lån i en kreditforening el. lign. til dækning af 1/3 af den samlede værdi, for vort vedkommende altså op til 500.000 kr., hvilket ikke var svært at få i stand. Dette lån stod som 1. prioritet. Statslånet, der gled ind som 2. prioritet, og som var afdragsfrit med en rentefod på 4% p.a., måtte man ansøge undervisningsministeriet om at få bevilget. Grænsen for, hvad man kunde få, var 50% af den samlede købesum, men da K.B.Andersen og jeg mødte op i ministeriet for at forhøre os om mulighederne for at få et statslån på 750.000 kr., foreslog fru Torkild-Hansen, som var den, vi skulde forhandle med, og som i forvejen var kendt med skolen – jeg havde tidligere haft en del samtaler med hende – at vi hellere skulde søge om 800.000 kr., for, som hun sagde, der kommer jo handelsomkostninger til i form af salærer og stempelafgifter etc., og de skulde lægges til den egentlige købesum. Det beløb søgte vi så om, og det gik også glat igennem.

Det lyder næsten som et eventyr, når vi tænker på forholdene i dag, hvor skolerne må stå i kø i op til en halv snes år for at få bevilget statslån, men dels var den pulje, statslånene blev taget af, forholdsvis betydeligt større den gang end i dag, dels var der ikke nær så mange skoler, der var selvejende institutioner, som nu.

Den sidste sjettedel af købesummen, d.v.s. 250.000 kr. + vores andel af handelsomkostningerne – i vore dages penge noget over 2 mill. kr. – skulde vi selv skaffe. De skulde dog først falde, når vi overtog skolen, og der gik – til alt held kan vi måske sige – tre år, før det skete, idet gymnasiet naturligvis skulde være færdig med sit byggeri i Gentofte, før de kunde flytte ud og vi ind. I mellemtiden satte vi alle sejl til, og det lykkedes »Vennerne« at samle ca. 50.000 kr. ind eller 4-500.000 kr. i vore dages penge, altså op mod 50-60.000 kr. i gennemsnit pr. år i de 8 år foreningen på det tidspunkt havde eksisteret. Det var en fin præstation, og selv om dette beløb jo ikke så nær slog til, fik det alligevel stor betydning derved, at det i høj grad var med til at åbne døre for os. Det gjorde det klart, at der var mening i foretagendet, og at der her var noget at bygge på.

Det gjaldt bl.a. overfor *Dronning Caroline Amalies Asylskoles fond*. Bemeldte dronning, som i sin tid var gift med Christian 8., var en både velbegavet og varmhjertet kvinde. Hun havde oprettet nogle »asylers«, d.v.s. steder, hvor man i dagtimerne tog sig af børn fra ubemidlede

hjem, der ellers vilde gå for lud og koldt vand derhjemme, fordi begge forældrene var nødt til at gå på arbejde, eller fordi den ene af forældrene var død. Disse asylter var altså ikke børnehjem, men svarede til en vis grad til en kombination af vore dages børnehaver og fritidshjem. Dronningen nøjedes imidlertid ikke med at oprette disse asylter og sætte penge hen til dem, men hun fulgte omhyggeligt med i alt, hvad der foregik der og satte ind på at lære de enkelte børn og deres forhold at kende.

Det gik undertiden hårdt til i datidens skoler, og selve undervisningen foregik heller ikke på den måde, som hun kunde ønske det for »sine« børn. Hun var en nær ven af Grundtvig og fik efterhånden sin faste plads under hans prædikestol i Vartov. Hun var også stærkt optaget af hans skoletanker, og i 1841 oprettede hun en skole for sine asylbørn, hvor det var hans tanker, der kom til at råde. Det var første gang, de blev ført ud i livet, og det viste sig, at de kunde bære. Grundtvig selv blev knyttet til skolen, ikke som lærer eller leder, men som en slags tilsynsførende, der stod bagved med ansvar for retningslinjerne. Ved skolens indvielse skrev han den sang, som friskolerne ud over landet sidenhen har taget til sig som deres egen særlige sang: »Der skinner en sol i lys og løn, hvor ånd har mund og mæle. Som fugle små, når skov er grøn, da kvindre barnesjæle«.

Denne skole bestod til 1937. Da kom der en ny skolelov, som man vist mente, man ikke rigtig kunde leve op til. Samtidig havde man vel også en fornemmelse af, at der ikke mere var den brug for skolen, som der havde været, nu asylernes tid var forbi. Den blev nedlagt, og de penge, Caroline Amalie i sin tid havde sat hen til at drive skolen for, blev indtil videre båndlagt i justitsministeriet, indtil man under behørigt hensyn til fundatsen fandt ud af, hvad de kunde bruges til. Det var så heldigt, at det netop var fru Torkild-Hansen, der var formand for den komité, der sad og bestyrede denne fond, der i mange år lå og trak renter, som igen trak renter, og disse sidste krævede ikke så mange formaliteter for at blive frigivet. Vi var da også flere gange blevet betænkt med mindre beløb, og det samme gjaldt vist også et par andre skoler, som man syntes, man under hensyn til fundatsen kunde forsvare det overfor.

Vi havde således på forhånd fået skabt en kontakt med fonden og med komitéen. Da vi nu for alvor fik brug for penge og vidste, at de lå et sted og ventede på at blive brugt, rettede vi en motiveret henvendelse

til komitéen, som godt var klar over, at blandt de bestående skoler i København, var vi den, der i ånd og skolesyn lå nærmest op ad Dronning Caroline Amalies Skole, selv om vi ikke var asylskole. Det krævede en del formaliteter at få pengene frigivet, og vi fik heller ikke dem alle. De beholdt lidt for at kunne gøre godt med dem andetsteds, men vi fik overdraget 150.000 kr., i første omgang som et afdragsfrit og rentefrit lån, siden som gave til arv og eje.

Det er klart, at det var en yderst værdifuld hjælp, uden hvilken vi næppe vilde have været i stand til at berigtige den indgåede handel. Jeg har da også mange gange siden sendt en venlig tanke til Caroline Amalie, hvis portræt har fået en hædersplads på skolens kontor.

De resterende 50.000 kr. godt og vel var det ikke svært at skaffe ved et almindeligt lån, og dermed var handelen i orden.

Efterhånden var vi nået så vidt, at vi den 12. september 1961 kunde holde stiftende generalforsamling i *Den selvejende institution Bordings Friskole*. Der var mødt ca. 180 deltagere, hvilket nogenlunde var det samme som antallet af hjem, hvad der dog ikke var ensbetydende med, at alle hjem var repræsenteret, men det var under alle omstændigheder en særdeles repræsentativ forsamling, der nu skulde tage stilling til udformning af vedtægter, valg af styrelse etc. Det blev bl.a. vedtaget, at »Medlemmer af skolekredsen er samtlige forældre, der har børn i skolen, samt de, der er bidragsydende medlemmer af foreningen »Bordings Friskoles Venner«. (§ 4) – K.B. Andersen blev valgt til formand, hvad han måtte siges at være selvskreven til, så han kunde nu med vægt lede de forhandlinger, der stadig forestod. Landsretssagfører C.F. Grove blev næstformand – det var af betydning, at der under disse kommende forhandlinger også sad en advokat i styrelsen – og derudover valgtes vore gamle kendinge Harald Olesen, Jørgen Søndergård og H.V. Kragh, så styrelsen i alt blev på 5 mand.

Det blev endvidere vedtaget, at skolens leder skulde vælges af generalforsamlingen efter styrelsens indstilling. Formaliteterne skulde selvfølgelig være i orden, og da de samlede vedtægter efter indgående drøftelser forelå godkendt ud på aftenen, indstillede den nyvalgte styrelse undertegnede til den nævnte post, hvilket forsamlingen da også uden videre tiltrådte, jeg tror endda med akklamation, så nu var jeg lovformelig ansat ved skolen.

Vedtægterne skulde godkendes af undervisningsministeriet for at være endeligt gyldige, og da ministeriet ønskede nogle mindre ændrin-

ger, holdt vi under selve julefesten samme år en kortvarig ekstraordinær generalforsamling, hvorefter godkendelsen forelå den 26. februar 1962.

Efter et årstids forløb trådte K.B. Andersen tilbage fra sin post som formand. Han havde efterhånden fået en stilling indenfor det politiske arbejde, som gjorde det lidt vanskeligt for ham samtidig at sidde som formand for en privat skole, men da var de fleste forhandlinger også ført igennem, og han beholdt den mindre fremtrædende stilling som formand for vennerne, så vi havde ham stadig ved hånden. I stedet blev Grove nu formand for skolen, og han blev på sin post i henved 10 år. Vi havde et udmærket samarbejde, og det fortsatte under sognepræst *Finn Ahlmann Olesen*, der afløste Grove i 1971.

Vi glædede os naturligvis meget til at skulle flytte ind i de nye omgivelser. Bl.a. var der oppe på 4. sal en ualmindelig dejlig lejlighed, som det var meningen, vi selv skulde overtage. Den var rummelig, og man havde derfra den skønneste udsigt over søerne. Tilmed var der indrettet en tagterrasse ovenpå, hvorfra man så ud over den indre by med alle dens tårne. – I den modsatte ende af 4. sal var der også en lejlighed, som Tage og Rita fik overladt. Og så var der alle skolelokalerne nedenunder, som det gjaldt om at få udnyttet på bedste måde. Der var bibliotek, og der var mulighed for at få indrettet et stort og godt lærerværelse foruden kontor og forkontor, faciliteter, som vi så at sige ikke kendte noget til på Kochsvej, og som vi nu kunde gå og glæde os til at tage i besiddelse.

Hvad selve klasseværelserne angik, kunde hver klasse nu få sit eget lokale, samtidig med at der var plads til at få indrettet forskellige særlokaler: sløjdsal, håndarbejdslokale og vævestue, formningslokale, fysik- og biologilokale, med tiden også skolekøkken. Det bedste var næsten en i vore øjne stor og rummelig samlingsal, den såkaldte »sangsals«, som foruden til fælles morgensang kunde bruges til lysbilled- og filmforevisning, forældremøder, elevsammenkomster o.m.a. Og så var der hele to gymnastiksale og to legepladser, der hver især var ca. tre gange så stor som den, vi havde på Kochsvej. Vi var helt benovede ved tanken om alle de herligheder, der lå og ventede på os. Så længe gymnasiets byggeri stod på i Gentofte, havde vi også god tid til at finde ud af, hvordan vi bedst kunde indrette os og fordele os i bygningen.

I mellemtiden fandt der enkelte lærerudskiftninger sted. Som tidli-

gere nævnt døde fru Gundesen i 1962. Til gengæld fik vi samme år pastor Bundgårds svigerdatter *Else Marie* som lærerinde, og hun viste sig hurtigt at være lidt af et fund, dygtig, levende og engageret i sin undervisning, helt indforstået med skolens linje. Desværre forlod hun os efter otte års trofast tjeneste for at blive præstekone i Vestjylland.

I 1963 måtte vi sige farvel til *Frode Jørgensen*, der var min nevø, og som havde været lærer hos os i fem år. Det var også noget af et tab. Han underviste bl.a. i sang og musik og kunde selv digte og komponere, lave revyer o.lign., hvilket vi indimellem havde megen fornøjelse af. Han gjorde tillige en stor indsats i elevforeningen, men nu fik han lyst til at komme ud på sin egen boldgade og drog med kone og børn til Assens. – I stedet blev vor egen datter *Ingrid*, der netop var færdig med sin uddannelse, ansat som lærer ved skolen. Hun var året før blevet gift med sin gamle klassekammerat Arne Hentze, søn af Håkon Hentze, der i sin tid havde været med til at grundlægge skolen, og som havde været os en ualmindelig god støtte lige til hans altfor tidlige død i 1959.

Ingrid havde specialiseret sig i undervisning af ordblinde børn, og det var især på dette felt, hun efterfulgte Frode, der også havde haft dette job foruden de andre strenge, han slog på. Men med tiden blev hun mere og mere optaget af almindelig klasseundervisning, hvor det især var dansk og historie, der var hendes styrke. Hun viste sig at være en ualmindelig fin fortæller, og hun kom til at betyde meget for skolen, bl.a. ved sin evne til at arrangere og sætte i gang og tillige holde sammen på tingene. Hun blev efterhånden en meget stor støtte for mig, og der var vist flere, som regnede med, at hun til sin tid skulde være min afløser, men hun foretrak at oprette sin egen friskole, hvilket skete på Frederiksberg i 1981.

Samtidig med at vi flyttede ind til Øster Søgade, altså i 1964, fik vi brug for yderligere lærerkræfter, bl.a. fordi vi nu for alvor kunde oprette en 8. klasse foruden de klasser, vi havde i forvejen. Resultatet blev, at vi antog *Vita Jæger*, der har været knyttet til skolen siden, og som hurtigt viste sig at være særdeles effektiv og kontant i sin lærergering og i det hele taget i sin færd, munter og frisk i sin måde at tage tingene på, samtidig med at hun havde sin rod i i det grundtvigske.

Indflytning og istandsættelse

I slutningen af juni 1964 var gymnasiet nået så vidt med sit byggeri i Gentofte, at det kunde foretage flytningen derud, idet det samtidig tog navneforandring til Kildegårds Gymnasium, og den 1. juli overtog vi så bygningerne i Øster Søgade. Dagen markeredes ved, at Grove, Harald Olesen og Jørgen Søndergård fra styrelsen samt Tage, Sigrud og jeg mødtes i et af lokalerne og drak et glas vin sammen med vor nyansatte skolebetjent *Arne P. Andersen*, der skulde blive os til megen hjælp, og som nu stod overfor et stort oprydningsarbejde i de forladte lokaler.

Der var naturligvis meget at ordne med hensyn til selve skolens indflytning, ting og sager fra Kochsvej, som vi skulde have flyttet ind og anbragt på passende steder, nyt inventar, der skulde købes etc. Vi havde derfor tilladt os at forlænge sommerferien med en uge, så alt kunde stå klart, når eleverne kom. Til gengæld tog vi på lejrskole, inden skolen begyndte, og det på et helt nyt sted, nemlig i *Sydslesvig*. Det hang bl.a sammen med, at jeg i anledning af 100-året for 1864 i vinterens løb i forbindelse med morgensangen og i tilknytning til de enkelte datoer havde fortalt om de begivenheder, der kom til at sætte så afgørende et skel i Danmarks og til dels også i Europas historie, og nu fandt vi det naturligt at følge det op med et besøg på stedet.

Dertil kom, at vi havde fået en nær kontakt med selve Slesvig by i skikkelse af *Jørgen Hentschel*, der havde været elev hos os på Dalgas Boulevard 1946-47, og som nu var blevet leder af Gottorpskolen, en af de danske skoler dernede. Gennem ham kunde vi tillige få – og fik – et indblik i den danske nutid og hverdag i Sydslesvig.

Vi drog af sted den 14. august, Karen, Tage og jeg sammen med 7. klasse, 8. klasse og 1. real, for at indlogere os på Dansk Ungdomsherberg i Slesvig by, der netop var indrettet til at modtage rigsdanske lejrskoler. Det blev en meget udbytterig tur, hvor vi naturligvis besøgte Danevirke og Hedeby, Domkirken og Gottorp slot med Nydambåden. Om søndagen var vi til dansk gudstjeneste i Gottorp slotskirke, og ude på Gottorpskolen fik vi et glimt at se af det danske skolearbejde, suppleret med en rask håndboldkamp mellem vore to skoler. Vi nåede også en sejltur på Slien samt at bese slagmarkerne ved Isted og Sankelmark, inden vi begav os på hjemturen. Fra nu af lå det fast, at vi hvert andet år var på lejrskole i Slesvig i stedet for Helsingør og Kronborg, som eleverne bedre kunde klare på egen hånd, hvis det skulde være.

Skolen i Øster Søgade, set fra søpromenaden. – Tegnet af Viggo Kragh-Hansen.

Den 21. august startede vi skolen, og herom har jeg skrevet følgende i den årsberetning, vi udgav i august 1965:

»Den 21. august 1964 vil blive stående som en festdag i skolens historie. Da tog vi skolen her i Øster Søgade i besiddelse. Efter mange og i en vis forstand trange år på Kochsvej kunde vi nu virkelig ånde frit, tilmed på egen grund og i eget hus. Flaget vajede, og der var sol over gården, da børn og forældre troppede op og fyldte den. Det lykkedes virkelig at få alle stuvet ind i sanglesalen til vor første morgensang på det nye sted. Skolens formand C.F. Grove talte til børnene og overrakte en bog gave til biblioteket, der var blomster fra foreningen Bordings Friskoles Venner og fra adskillige andre, flere kom med gaver i dagens anledning – og så drak vi kaffe i lærerværelset og biblioteket m.m., mens børnene tog deres klasseværelser i besiddelse. For første gang oplevede vi, at der var en skolestue, tilmed en rummelig, til hver klasse.

Og nu har vi så været her et år og er kommet til at føle os hjemme her. Og det er et dejligt sted, ikke blot fordi her er plads og lys og luft, men her er samtidig en udsigt over søerne og over København i det hele taget, som vist ikke nogen anden skole herinde har mage til, og som jeg aldrig tror, man kan blive træt af. Jeg nyder den hver dag, og jeg takker i mit stille sind komtesse Moltke, at hun lod skolen bygge på dette sted, samtidig med at jeg ikke kan lade være at takke for, at det formede sig sådan, at vi har fået vort hjemsted her.« –

Å propos *komtesse Moltke* finder jeg det på sin plads at riste en lille minderune over hende her. Hun var i sine unge dage lærerinde ved frøken Zahles Skole inde på Nørrevold, og hun og frøken Zahle var, trods aldersforskellen, meget nære venner. I 1870 var der nogle grundtvigsk indstillede forældre, som kom og bad komtesse Moltke, der ligeledes var grundtvigsk, og som var en meget dygtig lærerinde, om ikke hun vilde oprette en skole for deres børn. Frk. Zahle fandt, at det var helt i orden og overlod hende tilmed en række lokaler, som hun kunde have sin egen skole i, samtidig med at hun vedblev at være lærerinde hos frk. Zahle. I begyndelsen var skolen kun lille, men den voksede sig efterhånden stor, og i modsætning til frk. Zahle, der kun havde piger på sin skole, optog komtesse Moltke både piger og drenge. Hun fik en af sine jævnaldrende kolleger ved Zahles Skole, fru E. Bay, hvis mand var død efter kun et års ægteskab, til at hjælpe sig, og det blev til et ualmindelig fint samarbejde mellem de to damer, der sup-

plerede hinanden på en god og frugtbar måde. Fru Bay var en dygtig administrator, men det var dog komtesse, der først og fremmest tegnede skolen. I øvrigt brød hun sig vist ikke selv om at skilte med sin titel. Hun kaldte sig Th. Moltke, hvor Th. står for det ejendommelige navn Thusnelda.

I 1893 kom der en ny lov, som krævede, at ethvert seminarium skulde have sin egen øvelsesskole. Zahles Skole var en stor og forgrenet virksomhed, hvor der foruden almindelig børneskole både var – og er – gymnasium og seminarium, og frk. Zahle spurgte nu komtesse Moltke, om hun vilde lade sin skole være øvelsesskole for seminariet. Det vilde hun imidlertid ikke. Hendes børn skulde ikke være »prøvekaniner«, og det forstod frk. Zahle godt. Hun vilde heller ikke selv bruge sine egne skolebørn til det og så sig nu nødsaget til at oprette en egentlig øvelsesskole ved siden af de øvrige tre skolegrene. For at få lokaler til den måtte hun imidlertid sige komtesse Moltke op, hvorefter hun og fru Bay, stadig i bedste forståelse med frk. Zahle, flyttede ud i Øster Søgade, hvor de byggede deres egen skole op fra grunden.

Det skete i 1894, så bygningen var netop 70 år gammel, da vi overtog den, men den var blevet bygget godt og solidt med brede trapper og gange, så den virkede ikke på nogen måde forældet, og den var godt holdt. Præget af grundtvigsk skole var vel i nogen grad smuldret siden komtessens død, men vi følte os som arvtagere af den oprindelige idé og syntes, det hviskede i krogene om det liv, der havde været, og som det nu var vort ansvar at føre videre.

Vi var en lærerstab på 12-13 faste lærere, da vi flyttede ind, hvortil kom enkelte timelærere, og elevtallet lå på små 220, fordelt på 11 klasser. På Kochsvej kunde vi højst tage 20-21 elever pr. klasse på grund af de små klasselokaler. I komtessens hus var skolestuerne betydeligt rummeligere, og forældre kredsen var derfor en smule ængstelig for, at vi nu vilde fylde dem op. Det var vi dog ikke interesseret i, og vi enedes om 24 som maksimum pr. klasse, hvilket trods alt var en del mindre end den normale klassekvotient i de offentlige skoler på den tid.

Med dette elevtal kunde vi ikke selv fylde skolen, der vel var bygget til at kunne rumme 3-400 elever eller flere, men en skønne dag før indflytningen blev jeg ringet op af Jens Sigsgård, forstander for Frøbelseminariet, der spurgte, om vi ikke kunde huse dem. De var nemlig blevet sagt op på den skole, hvor de hidtil havde haft husly, og

det kom os godt tilpas. Dertil kom, at Københavns kommune var interesseret i at oprette en børnehave og et fritidshjem i det kvarter, og det endte med, at også de lejede lokaler hos os. Det kom os i den situation til gode, at komtesse Moltke havde haft både piger og drenge på sin skole, og hun og fru Bay havde indrettet det sådan, at pigerne holdt til i den ene ende af huset og drengene, som gymnasiet var knyttet til, i den anden ende, således at de havde hver sin opgang og hver sin skolegård. Sangsalen på 3. sal var faktisk det eneste lokale, hvor der var direkte adgang fra begge sider.

Vi fordelte os nu sådan, at nordgården blev forbeholdt vore lejere, således at børnehaven holdt til i stueetagen i den ende af huset, fritidshjemmet på 1. sal ovenover og Frøbelseminariet på 2. sal ovenover igen, samtidig med at de fik adgang til den store gymnastiksal og de undervisningslokaler, der lå ved siden af den i den »barakbygning«, der lå foran hovedbygningen ud mod Øster Søgade. Resten, d.v.s. alle lokalerne i den modsatte ende af huset med opgang fra sydgården, som vore elever måtte holde sig til, samt hele 3. sal benyttede vi selv. På den måde generede ingen af parterne hinanden.

Selv om skolebygningen var i en sådan stand, at vi kunde tage den i brug, som den var, var dette dog ikke ensbetydende med, at den ikke trængte til istandsættelse på visse områder. Dertil kom, at vi foretog enkelte nyindretninger for at imødekomme vort særlige behov for arbejdslokaler. Således fik vi ved de store drenges hjælp fjernet nogle lette skillevægge, der formodentlig var sat op på et senere tidspunkt, hvorved vi fik skabt et stort og rummeligt sløjdværksted, som vi fik indrettet, så det også kunde bruges til metalsløjf.

Dernæst fik vi fornyet hele varmeanlægget. Det hed sig, at skolen var den første skole i København, der fik indlagt centralvarme, vistnok samtidig med skolens opførelse. Det var i hvert fald et gammelt anlæg, der kørte på damp, og radiatorerne var hele små kunstværker med »løvefødder og gesvejsning«. Nu kunde det heller ikke mere. I stedet fik vi et moderne centralvarmeanlæg med termostater på radiatorerne, der blev anbragt under vinduerne, mens de gamle havde stået i krogene. Arbejdet fandt sted i skoletiden, men takket være Andersen lykkedes det at få det fordelt, så det ikke generede undervisningen nævneværdigt. Det var en større omgang, også rent pekuniært, men heldigvis lykkedes det os at få bevilget et ekstra statslån til det og ligeledes til ombygning af den oprindelige portnerbolig, som gymna-

siet havde måttet tage i brug til undervisning, men som nu blev gjort til bolig igen og moderniseret, så Andersen og hans kone, Aase, kunde få en nogenlunde tidssvarende lejlighed at bo i.

Året efter indflytningen kom turen til skolestuerne, som vi nu fik malet og gjort pænt i stand. Vi havde ganske vist ikke penge til det, men ligesom staten i en lignende situation udsteder obligationer, således lod vi trykke 200 gældsbeviser á 100 kr. til 5% p.a. i rente, som vi så solgte til hjælpsomme forældre, idet vi hvert af de følgende år udtrak 20 til udbetaling. Der var dog adskillige forældre, som ikke vilde have pengene igen, så det var en god hjælp, idet vi stadig skal huske, at pengene havde betydelig større værdi den gang.

Dernæst tog vi fat på toiletforholdene. Der var fra gammel tid toiletter ude i gårdene, dog med træk og slip, men de var i tidens løb alligevel blevet forældede, og det endte med, at sundhedsmyndighederne kasserede dem. I stedet fik vi så opført en splinterny toiletbygning i den inderste ende af sydgården. Den kom til at stå i røde mursten, så den nogenlunde kunde passe sammen med hovedbygningen.

Endelig, men først i 1971-72, da vi måtte gå og vente nogle år på at få bevilget det nødvendige statslån, fik vi gennemført en større ombygning, idet vi fik indrettet 2 nye omklædningsrum med bad og toilet i forbindelse med den lille gymnastiksal, der lå halvvejs nede i kældertagen, og som hidtil havde måttet klare sig uden disse faciliteter. Dertil kom indretning af et skolekøkken, hvad der længe havde stået på ønskesedlen, samt udvidelse af naturfagslokalet, så der for alvor kunde foretages elevøvelser i fysik og kemi. Endvidere en tiltrængt modernisering af lærerkøkkenet og af køkken og badeværelse i begge lejligheder på 4. sal, hvilket også længe havde stået på dagsordenen. Dertil kom indkøb af inventar af forskellig slags og en betydelig udvidelse af samlingerne, ikke mindst af fysikapparatet, men så var skolen også i en sådan stand, at vi for alvor kunde være bekendt at vise den frem.

Tilbage stod dog »barakbygningen« mellem hovedbygningen og Øster Søgade, der som nævnt rummede den store gymnastiksal samt to formningslokaler. Den var, såvidt vides, opført i 1914, vistnok som noget midlertidigt. Det var i hvert fald ikke det samme gedigne byggeri som i hovedbygningen, og efterhånden kunde den trods reparationer og lapperier næsten ikke hænge sammen mere. Det endte med, at vi også her søgte om statslån, i første omgang på 1/4 mill. kr. idet

nybygningen var projekteret til at skulle koste 2½ mill., men nu var der for alvor blevet kø foran statslånspuljen, så vi måtte vente adskillige år, før det blev bevilget, med det resultat at det først faldt i vore efterfølgeres lod at realiseres projektet, der takket være inflationen i mellemtiden var blevet dobbelt så dyrt.

Organisationsarbejde

Omkring 1960 fik vi oprettet *Foreningen af private hovedskoler i Hovedstaden*, repræsenteret ved deres ledere. Senere udvidedes den til også at omfatte købstæderne. Det var J.V. Boed Larsen fra Gladsaxe Privatskole, der tog initiativet til det, og som blev formand for foreningen. Jeg blev kasserer og var det i en årrække. Baggrunden for oprettelsen var den, at disse skoler tilskudsmæssigt var i samme båd. Den gang var det sådan, at de forskellige grupper af privatskoler havde deres egne tilskudsregler, og for skolerne i hovedstadsområdet gjaldt der visse særlige bestemmelser, som gjorde det naturligt at få skabt et forum, hvor vi i fællesskab kunde drøfte problemerne.

Der var ca. 30 privatskoler i Storkøbenhavn, og det var en særdeles broget samling af skoler. Der var katolske skoler, adventistskoler, en kvækerskole, en skole for jødiske børn, en Rudolf Steinerskole og et par såkaldte »Lilleskoler«, som der efterhånden blev flere af. Der var også skoler uden nogen særlig »ideologi«, deriblandt en række skoler, der oprindeligt havde tjent som forberedelsesskoler til mellemskolen, og som nu, da mellemskolen var blevet afskaffet, fik lagt 6. og 7. klasse til og således blev til »hovedskoler«, der forberedte deres elever til realafdelingen, i reglen ved et eller andet gymnasium, som vedkommende skole på en eller anden måde havde tilknytning til.

Det var som sagt en broget flok, hvor mange forskellige anskuelser gjorde sig gældende, men vi opdagede alligevel, at vi ud over de økonomiske vilkår havde mange fælles problemer i det daglige skolearbejde af rent praktisk art, som vi kunde have udbytte af at diskutere med hinanden. Fælles var også, at det var *hovedskolen* – en ny betegnelse, der omfattede 1.-7. klasse – det først og fremmest drejede sig om for os. Private gymnasier og private realskoler havde deres egne foreninger at holde sig til. Barfods Skole havde vi f.eks. ikke med i vor kreds. Vi følte derfor trods alt en vis samhørighed med hinanden, samtidig med at forbindelserne os imellem gav os et vist udsyn over et

eget område af skoleverdenen, som på sin vis var os til berigelse.

Vi skiftedes til at være værter for vore møder, og det var reglen, at den skoleleder, der var vært, gav en redegørelse for denne skoles særlige forhold og historie, så vi efterhånden fik et vist kendskab til en række skoler, der var anderledes, men som alligevel havde noget af det samme som ens egen skole. Som nævnt var det en forening af skoleledere, men vi arrangerede indimellem også sammenkomster, hvor lærerne var med. En gang fik vi en række firmaer til at lave en udstilling, for øvrigt på vores skole, af det nyeste, der fandtes inden for branchen af undervisningsmidler med behørig instruktion til. Det var meget spændende at gå og kigge og høre på.

Vi fandt også på at arrangere en *idrætsdag* med hinanden. Vore elever følte savnet af en sådan, og vi for vort vedkommende havde forgæves prøvet at komme med, når Frederiksberg kommune eller Københavns kommune holdt idrætsdag, men det var umuligt. Der var begge steder alt for mange med i forvejen. Jeg bragte problemet på bane kort efter, at vi havde fået dannet vor forening, og vi blev hurtigt enige om, at her var et område, hvor vi kunde arbejde sammen, uanset om vi var katolikker, protestanter, jøder eller hvad, vi nu var. Denne idrætsdag blev en årligt tilbagevendende begivenhed til gavn og glæde for vore skoler og vore elever. Det gjaldt også vore forældre, hvoraf mange mødte op som tilskuere, ikke mindst ved indmarchen, hvor skole efter skole marcherede ind på grønsværet, de fleste med fane i spidsen, et festligt syn. Det var netop i anledning af vor første idrætsdag, at vi for vort vedkommende fik vor skolefane. Det var en af vore forældre, Jørgen Lund, en tidligere ivrig gymnast, der tog initiativet til at få samlet penge ind til formålet, og som slog det første søm i, da fanen blev indviet. Idrætsdagen fandt altid sted i september, hvor vejret i reglen var stabilt, og for det meste på Gladsaxe stadion, som det lykkedes Boed Larsen at få stillet gratis til rådighed for vore skoler.

I 1966 blev jeg valgt ind i styrelsen for *Dansk Friskoleforening*, som er de grundtvigske friskolers sammenslutning, og som vores skole derfor fra første færd havde tilsluttet sig. Det var en gammel, men stadig livskraftig forening, som havde sit væsentligste klientel i landdistrikterne. Den havde og har til formål dels at varetage friskolernes interesser, bl.a. overfor folketing og ministerium, dels at værne om forældrenes ret til frit skolevalg og dels at arbejde for fællesskab og forbindelse

friskolerne imellem. Den omfatter både forældre, skoleledere og lærere, så her er ikke noget skel mellem »arbejdsgivere« og »funktionærer«. Som følge heraf er det en stor forening med over 10.000 medlemmer fordelt på over 100 skolekredse landet over.

Fra gammel tid er den delt i 3 afdelinger: Den sjællandske, den fynske og den jyske. Oprindeligt havde hver afdeling for sig en meget selvstændig stilling med egne vedtægter og med en helt igennem egen generalforsamling, der fandt sted i forbindelse med et årsmøde, der varede i to dage, for sjællandske afdelings vedkommende en lørdag-søndag hen i juni måned. Det var festlige sammenkomster, som gik på skift mellem de forskellige friskoler. Vi mødtes i reglen ved middags-tid på den pågældende skole, hvor vi spiste vor medbragte frokost. Derefter var der generalforsamling, hvor vi drøftede aktuelle problemer inden for friskolens verden og undertiden videre ud. Hvis der blev tid til det, hændte det også, at vi i fællesskab foretog en køretur ud i landskabet, hvorefter gæsterne blev indkvarteret rundt om hos medlemmerne af den stedlige skolekreds, hvor vi fik middagsmad, og hvor vi tilbragte aftenen på forskellig vis. Søndag formiddag var der gudstjeneste og om eftermiddagen offentligt møde med i reglen to talere. Og så sluttede vi med fællesspisning i gymnastiksalen eller forsamlingshuset, hvor den stedlige kreds serverede smørrebrød, kaffe og lagkage, og hvor så ellers sang og taler skiftede, inden vi ud på aftenen drog hver til sit.

Vi deltog altid i disse årsmøder, som vi glædede os til i forvejen, hvor vi stiftede mange gode bekendtskaber og i det hele taget mødte ligesindede. Det gav tit en egen styrkelse til hverdagens arbejde. Jeg gjorde også et stykke arbejde for at lokke vore københavnske forældre med, så de kunde fornemme, at vi var et led i et større fællesskab, og det lykkedes til en vis grad. Det hændte, at vi var en 20-30 deltagere inde fra storbyen, og det blev skik, at vi på hjemturen holdt ind i en kro undervejs, hvor vi fortsatte samværet med hinanden. Det kunde godt blive hen mod de små timer, inden vi nåede hjem.

I 1955 dristede vi os til at indbyde til årsmøde inde hos os. Vi var noget spændte på, om vi kunde skaffe tilstrækkeligt med sovepladser hos vore forældre, men det lykkedes over al forventning. Møderne holdt vi i Hallen i Grundtvigs Hus og gudstjenesten i Vartov. Det var første gang, der blev holdt friskolemøde på den måde i København, og jeg tror nok, deltagerne syntes, det var spændende. Vi gentog det i 1967

og i 1974, hvor vi takket være vor store gymnastiksal kunde holde mødet inden for vore egne vægge. Jeg husker, deltagerne udefra var meget imponerede af vor skolebygning og den stand, vi efterhånden havde fået den i.

På det tidspunkt havde vi desværre måttet opgive 2-dages mødet. Det hang sammen med, at de efterhånden ikke kunde få hjælp ude på gårdene og derfor selv måtte hjem og passe dyrene, så vi klarede det hele i løbet af lørdagen. Det gik ud over den fælles gudstjeneste og over det snævrere samvær med gæsterne, men derved var intet at gøre.

Det var som nævnt i 1966, at jeg blev valgt ind i styrelsen, tilmed som formand for den sjællandske afdeling. Det medførte, at jeg automatisk kom ind i *hovedstyrelsen*, der den gang bestod af 6 mand, 2 fra hver afdeling. Det var denne »overordnede« styrelse, der på den samlede forenings vegne i givet fald førte forhandlinger med ministeriet og folketinget, foruden at den udgav en fælles årsberetning omhandlende Dansk Friskoleforenings virksomhed i det forløbne år m.m. samt lod afholde et 8-dages kursus i sommerferien, hvor også forældre var velkomne, men hvor det dog først og fremmest var friskolelærere, der mødte op, tit med både kone og børn. Kurset var både af faglig og almen karakter, og her var der samtidig lejlighed til at mødes med friskolefolk fra andre egne af landet. Også det var en festlig oplevelse, og vi forsømte sjældent at være med. Kurset holdtes i reglen på en højskole og gik på skift mellem de tre landsdele, men det hændte også indimellem, at vi henlagde det til en svensk eller norsk højskole. Det sidste skete to gange i vores tid, og begge gange blev det en stor succes.

I efteråret 1966, få måneder efter at jeg var kommet med i ledelsen, indledte Dansk Friskoleforening et samarbejde med de øvrige private skoleorganisationer. Det var lidt af en historisk begivenhed. Hidtil havde friskolefolkene stået i et vist modsætningsforhold til realskolefolkene, der jo repræsenterede den »sorte skole«. Det tyske mindretals skoler i Nordslesvig var man af nationale grunde heller ikke rigtig på bølgelængde med, og katolikkerne betragtede man vel nærmest som lidt af et andet folkefærd. Her havde jeg dog den fordel, at jeg kendte dem i forvejen fra vor lille forening inde i København, hvor vi i høj grad var kommet på talefod med hinanden.

Når vi trods visse modsætningsforhold mente, at tiden nu var inde til at komme hinanden lidt nærmere, hang det sammen med, at man i

ministeriet var begyndt at arbejde med tanken om en fælles tilskudslov for alle private skoler, og så vilde det jo være praktisk, hvis vi fra skolernes side kunde stå som en samlet »front« i de forhandlinger, der vilde følge på. Hidtil havde de forskellige grupper af private skoler som tidligere antydte hver især haft deres egen tilskudslov, og det var efterhånden blevet lidt af en jungle. Det var for øvrigt K.B. Andersen, der som undervisningsminister havde fostret idéen om en fælles lov, men det blev hans efterfølger i stolen, Helge Larsen, der kom til at gennemføre den.

Typisk nok var det en forening, der stod uden for de egentlige skoleorganisationer, nemlig *Dansk Forening for Hjem og Skole*, der tog initiativet til en forhandling de private skoleformer imellem. Denne forening, der var af grundtvigsk støbning, stod Dansk Friskoleforening nær og opfordrede os til sammen med dem at indbyde repræsentanter for de øvrige private skoleorganisationer til et møde, hvor vi kunde undersøge mulighederne for en eller anden form for et samarbejde. Mødet kom også i stand og holdtes i Fredericia på hotel Vasegården, hvor vi tit holdt vore møder i D.F.s hovedstyrelse. De private realskoler, der var den største organisation ved siden af Dansk Friskoleforening var repræsenteret ved deres formand og næstformand, henholdsvis Søren Møller Thomsen og Knud Geckler, der skulde vise sig at være en lidt bidsk, men eminent arbejdskraft. For de katolske skoler mødte Erling Tiedemann fra Vejle og fra vores hovedskolelederforening Boed Larsen, mens Frits Bjerre fra Bøvling Friskole i Vestjylland, der var formand for jydsk afdeling og samtidig formand for hovedstyrelsen, Anker Skriver fra Stige Friskole ved Odense, der var formand for fynske afdeling, og jeg som formand for sjællandske afdeling repræsenterede Dansk Friskoleforening. Dertil kom højskolelærer Holger Kjær fra Askov, der ledede forhandlingerne. Som repræsentant for foreningen Hjem og Skole var han uden for »partierne«.

Det var et spændende møde, hvor vi tog mål af hinanden, men resultatet blev, at vi enedes om at oprette et samarbejdsorgan, hvorefter »Hjem og Skole« trak sig tilbage fra de videre forhandlinger, efter at de nu havde givet bolden op. Ved næste møde, som fandt sted kort efter, jeg tror i København, var vi fuldtallige, idet vi også havde indbudt repræsentanter fra henholdsvis de private gymnasier og de tyske skoler i Nordslesvig, hvorved vi dækkede hele det private skoleområde, der

svarede til folkeskolen, idet de private gymnasier også havde hovedskoleklasser foruden realafdelinger. Efter nogen snak frem og tilbage blev vi enige om at kalde vort nye samarbejdsorgan for *Frie Folkeskolelærers Fællesråd* (FFF). Frits Bjerre blev formand, Møller Thomsen næstformand, Tiedemann fik den betydningsfulde post som sekretær, idet han dog ikke så længe efter blev erstattet af Geckler, da Tiedemann ønskede i højere grad at kunne ofre sig for sit politiske arbejde i byrådet, og jeg blev kasserer.

Siden optog vi også repræsentanter for de private realskolelærereorganisation – Møller Thomsen og Geckler dækkede kun bestyrerforeningen – og repræsentanter fra »Lilleskolerne« efter at de var blevet så mange, at de kunde danne deres egen skoleorganisation. Efter skoleloven af 1975 ændredes navnet i øvrigt til »Frie Grundskolelærers Fællesråd (FGF)«, idet man i forbindelse med udvidelsen af undervisningspligten indførte betegnelsen »grundskolen« for folkeskolens 1.-9. klasse.

Fra visse friskolers side var der en del skumlerier over og betænkeligheder ved, at vi på den måde indgik et samarbejde, om ikke ligefrem med »fjenden«, så dog med skoleformer, som man følte sig i modsætning til. Man var bange for, at vi skulde gå hen og sælge vor sjæl i det foretagende. Det var imidlertid en ugrundet angstelse. Fra første færd var vi indenfor Fællesrådet enige om fuldt ud at respektere hinandens egenart, og det vedblev vi at gøre. Og hvis man havde troet, at Dansk Friskoleforening vilde komme til at ligge under for andre synspunkter i de forhandlinger, der skulde føres, måtte man tro om igen. Selvfølgelig hændte det, at vi måtte indgå nogle kompromisser med hinanden for at nå et resultat, men i reglen lykkedes det os at arbejde os frem til noget, vi alle kunde være enige om.

I øvrigt gjorde vi den opdagelse, at vi på mange områder var betydeligt mere på bølgelængde med hinanden, end vi på forhånd havde forestillet os. Vi kunde virkelig, hver især ud fra vort ståsted, føre en frugtbar samtale med hinanden. Jeg tror også, at vi alle havde fornøjelse og udbytte af at lære hinanden at kende, selv om vi ikke altid var lige enige. Jeg er i hvert fald glad for, at jeg i min tid som skolemand fik denne oplevelse med.

I virkeligheden fik Dansk Friskoleforening en ganske betydelig indflydelse i Fællesrådet, hvilket bl.a. hang sammen med, at vi fik

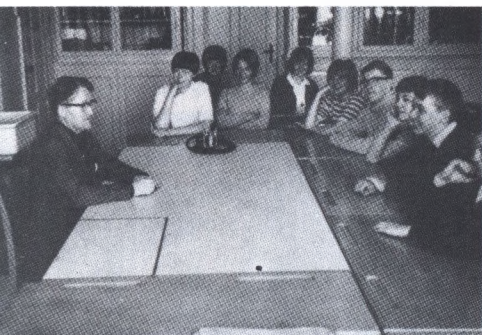

En glædens dag den 21. august 1964, da vi tager skolebygningerne i Øster Søgade i besiddelse. Den høje herre midt i billedet K. B. Andersen, vor første formand, der netop da stod på tærvelen til at blive undervisningsminister.

Skolens formand 1962-71 C. F. Grove taler. Til højre for ham (t.v. i billedet) ses Andersen som nys tiltrådt skolebetjent.

Fra en fysiktime med Friberg.

Fra en julefest (1968). En klasse har optrådt med »Alladin«. Nu stilles der op til lanciers.

Fra en skoleafslutning i den store sal (1967).

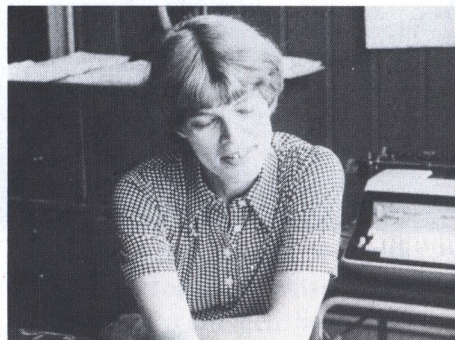
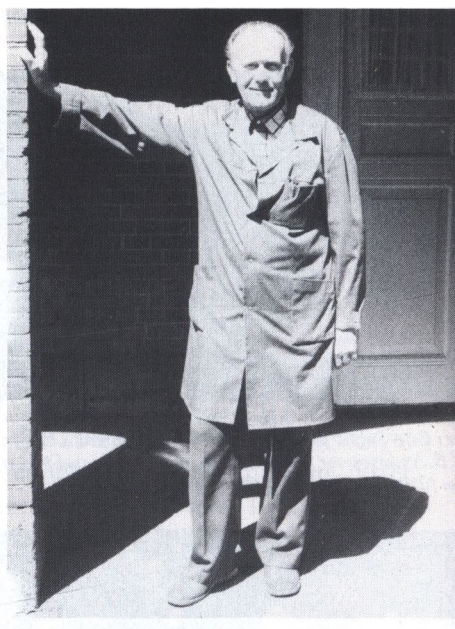
Der synges morgensang.

Frikvarter i sydgården.

Lejrskollegården.

Sekretær og skolebetjent i arbejde.

Nederst: Hele staben, incl. sekretær og skolebetjent, 1977. Stående fra venstre: Friberg, Aksel, Renate, Andersen, Maj-Britt, Elle Anita, Bente, Karen A., Borg-Hansen, Vita Jæger, Gudrun Endersen, Kloster, Kirsten Juul, Karen Sejlund, Tage.

Siddende fra venstre: Kirsten R.-E., Anne Marie, Rita, Sigrid, Anne Sandvej, mig selv; Lone Schulz, Jens-Holger Nørgård, Ing Hentze, John Karlsson og Kirsten Nørgård.

nogle dygtige forhandlere valgt ind, som ikke var bange for at sige deres mening, og som vandt almindelig respekt. Det var folk som *Jens Chr. Jensen*, der på et vist tidspunkt var formand for fynske afdeling, og som nu i en længere årrække har været en fremragende leder af friskolernes fælles kontor i Fåborg, hvor han dels trækker i trådene, dels holder dem sammen, eller *Laurits Kjær Nielsen* fra Skørbæk-Ejdrup Friskole i Himmerland, der var nyvalgt landsformand for Dansk Friskoleforening. Frits Bjerre havde trukket sig tilbage efter en meget stor indsat i forhandlingerne med ministeriet og folketinget om den nye fælles tilskudslov, som nu var en realitet, og som det var lykkedes ham at præge indenfor et bestemt område, til gavn navnlig for de små friskoler, der ellers var ved at blive klemt op i et hjørne.

For øvrigt var ingen af os helt ud begejstret for den nye lov. Den var skåret til efter et helt nyt princip, som gik ud på, at hvis en skole lagde 115 kr. eller for den sags skyld 15.000 kr. på bordet, hvad enten det drejede sig om lærerlønninger, lokaleudgifter, eller hvad det nu var, så lagde staten – inden for visse rammer – henholdsvis 85 eller 85.000 kr. ved siden af. Det var jo meget godt, men hvis en skole, en lille skole f.eks., ikke havde tilstrækkelige midler til at dække sin andel med, så gik statstilskuddet også automatisk ned. Det var netop på dette område, det var lykkedes Bjerre, der ikke mindst havde hjerte for de små skoler, at få indført nogle bestemmelser, der mildnede overgangen fra den gamle lov for disse skoler. Det kunde med en vis ret siges – og det blev også sagt – at den nye lov, der også kom til at gælde for højskoler, efterskoler, landbrugsskoler og husholdningsskoler, var en lov for velhaverskoler, men derved var nu intet at gøre. Vore protester blev stort set ikke taget til følge udover Bjerres hjælpeaktion.

Det hang vistnok sammen med, at folketing og ministerium til en vis grad havde set sig sure på, at der efter sigende var friskoler, som under den gamle lov stort set havde klaret sig med statstilskuddet alene, idet dette dengang stod i forhold til, hvad det kostede at undervise en elev i den offentlige skole, og altså ikke i forhold til de udgifter, man reelt havde, dog bortset fra lærerlønningerne, som man også den gang fik en vis procentdel af. Det var dette »misbrug«, man nu vilde råde bod på.

Den nye lov indebar dog også en række fordele, og dertil kom at vi fik en vis indflydelse på, hvordan den blev administreret, idet der blev nedsat et såkaldt »kontaktudvalg« bestående dels af embedsmænd fra tilskudsforvaltningen, dels af repræsentanter fra Fællesrådet og fra

højskoler og efterskoler etc. Jeg blev udpeget til at være medlem af dette udvalg med særligt henblik på friskoleområdet, mens Geckler dækkede realskolerne og Erik Lorensen – i hvert fald i en periode – gymnasierne. Han var katolik og havde efterfulgt Tiedemann i Fællesrådet. Samtidig var han rektor for Niels Stensens Gymnasium. Han var en af dem, som det i høj grad var en berigelse at lære at kende, en fremragende skolemand og et ualmindelig fint menneske, som tilmed havde megen forståelse for friskolerne og deres problemer.

Det var på mange måder et spændende arbejde at sidde i kontaktudvalget, hvor vi bl.a. forhandlede tvivlsspørgsmål vedr. tolkning af lovens bestemmelser, men også meget andet. Jeg havde jo den fordel at bo i København, så jeg var nær ved hånden, hvad der måske også var medvirkende til, at det var mig, der blev valgt til den post.

Desuden blev jeg valgt til formand for Fællesrådet, da Bjerre gik af i 1971. Det var måske heller ikke så underligt i betragtning af, at jeg så at sige havde et ben i hver lejr. Jeg var næstformand i Dansk Friskoleforening, samtidig med at jeg var formand for sjællandske afdeling. I kraft af at vi havde realafdeling ved vores skole, var jeg imidlertid også medlem af de private realskolars forening, hvor der var tvungent medlemskab. Dertil kom, at jeg stadig var kasserer i vor forening af hovedskoleledere, som den endnu hed på det tidspunkt, så alle fandt det vist naturligt, at valget faldt på mig.

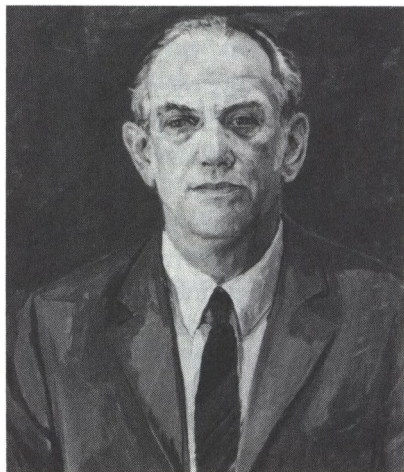
Også det var et spændende stykke arbejde, hvor der stadig var mange ting at tage stilling til. Møderne holdt vi altid i vort lærerværelse på 3. sal. Det var det nemmeste for mig, og Andersen var god at have ved hånden, når der skulde serveres kaffe el. lign. Jeg tror også, de andre deltagere syntes, det var hyggeligere, end hvis vi skulde holde os til et lejet mødelokale, og så var det tilmed betydeligt billigere. Jeg havde min plads ved bordenden med Laurits Kjær på den ene side og Geckler på den anden. Det var, hver på sin måde, to gode hjælpere at have ved hånden. Geckler var, som tidligere nævnt, en helt fantastisk arbejdskraft, som det somme tider kunde knibe at holde styr på og sætte på plads, voldsom i sin udtryksform, også når vi sad og forhandlede i ministeriet, men han var samtidig et hjertevarmt menneske, som jeg, trods alle besværligheder med at holde ham i ave, hvad ikke altid lykkedes, ikke kunde andet end sætte pris på.

I de samme år omstrukturerede vi til en vis grad Dansk Friskoleforening. Det kneb efterhånden for den oprindelige 6-mands hovedsty-

relse at klare de voksende krav, der stilledes til den. Samtidig fandt vi, at tiden var inde til et tættere samarbejde mellem de tre afdelinger. Vi begyndte med at ændre vedtægterne, så de blev ens over hele linjen, hvilket bl.a. medførte, at hver afdeling fik en styrelse på 7 mand. I forening skulde de så udgøre hovedstyrelsen, der altså blev på 21 mand, således at der var mandskab nok til at danne en række udvalg, der så skulde tage sig af de forskellige opgaver. Desuden blev det bestemt, at landsformanden ikke samtidig måtte være afdelingsformand, så byrderne også på den måde blev fordelt mere ligeligt, men vi fastholdt afdelingsgeneralforsamlingerne af hensyn til forældrene, som udgjorde flertallet af medlemmerne, men som sikkert kun i de færreste tilfælde vilde ulejlige sig over til en anden landsdel for at være med til en generalforsamling der. I så henseende vilde lærerne nok være mere bevægelige, men det kunde på den måde let gå ud over forældrenes indflydelse på arbejdet i foreningen, hvad ingen ønskede skulde blive tilfældet.

Det kneb efterhånden lidt for mig at overkomme alt det, jeg havde fået rodet mig ind i, når jeg også skulde passe skolen på en nogenlunde tilfredsstillende måde. Jeg var heller ikke helt ung mere, og i 1974 besluttede jeg mig til at trække mig tilbage fra hele det organisationsarbejde, som havde været spændende at være med i, og som havde skaffet mig mange kontakter ud over landet, til glæde for mig selv, men i sidste ende også til gavn for skolen, sådan som det fremgår af dens fortsatte historie.

Den 4. april 1970 fyldte skolen 25 år, og dette jubilæum blev fejret efter alle kunstens regler. Vi begyndte som sædvanlig med morgensang, der i dagens anledning fandt sted ovre i den store gymnastiksal, der så at sige fyldtes til randen af børn, lærere og adskillige forældre, hvoriblandt naturligvis skolens styrelse, forældrerådet etc. Skolens formand C.F. Grove holdt en kort tale, hvor han endte med at bede Sigrid og mig om at lade os male på skolens bekostning med senere ophængning på skolen for øje, en tanke, der kom helt bag på os, men det endte da med, at vi parerede ordre og henvendte os til vor gode ven maleren Viggo Kragh-Hansen, der gik i gang med foretagendet. Resultatet ses her ovenfor.

Det blev i øvrigt en ualmindelig festlig dag. Alle skolens klasser optrådte i løbet af formiddagen med en broget og fornøjelig række af optrin, som de i dagene forinden havde indøvet sammen med deres lærere. – Og om aftenen fyldtes salen på ny til bristepunktet, denne gang af forældre, også tidligere, gamle elever, venner fra nær og fjern samt indbudte gæster. Der blev talt, og der blev sunget, bl.a. en kantate, forfattet i dagens anledning af en af skolens forældre komponisten Knud Høgenhaven. Skolens ældste elever leverede et underholdende show, og så kom det, der vistnok blev aftenens »clou«: lærerne, der ifølge festreferatet optrådte med en »særudgave af »Nordens guder«, let omdefinerede af Ellen Haastrup. Teksten ramte plet, og lærerne gengav sig selv med en helt utrolig naturlighed. Stort bifald!« – Festen sluttede med en lettere servering oppe i lokalerne på 3. sal.

Skolen bliver 2-sporet

Vi var fra første færd enige om, at skolen skulde være 1-sporet med kun een klasse på hvert klassetrin. Den måtte ikke blive for stor. Alligevel endte det med, at vi indførte dobbeltklasser over hele linjen så den blev 2-sporet.

Hertil var der flere grunde. For det første kom der efterhånden et så stort pres på skolen i form af tilmeldelser og henvendelser, at vi i stigende grad måtte sige nej til forældre, som ønskede, at deres børn skulde gå i netop vores skole. Ventelisterne, især til 1. klasse, voksede. Jeg oplevede tilmed at måtte sige nej til forældre, som naturligt hørte hjemme i vor forældrekræds, hvilket selvfølgelig var særligt ubehageligt.

Dertil kom, at vi på en måde allerede var begyndt at gøre skolen 2-sporet »ovenfra«, da vi flyttede ind på Øster Søgade, hvor vi straks oprettede en 8. klasse, der blev efterfulgt af en 9. og siden også af en 10. klasse ved siden af realafdelingens 3 klasser. Vi havde kun een 7. klasse som udgangspunkt for disse to klasserækker med det resultat, at holdene i overbygningen blev lovlig små, så det kneb med at kunne oprette de valghold, som vi gerne vilde tilbyde de store elever, og som de nye skolelove gav mulighed for. Vi fandt ud af, at med et elevgrundlag på ca. 30 pr. klassetrin vilde vi kunne give nogenlunde tilfredsstillende tilbud, men ifølge vor aftale med forældrekrædsen måtte der højst være 24 elever i en klasse, og vi ønskede da for øvrigt heller ikke at have flere.

Det, der slog hovedet på sømmet var imidlertid, at vore lejere på et vist tidspunkt flyttede ud, hvorved vi fik en hel række ekstra lokaler til rådighed. Spørgsmålet var nu, om vi skulde leje disse lokaler ud igen til liebhavere, hvad næppe vilde have været vanskeligt, eller selv tage dem i brug. Vi overvejede for og imod, og det endte med, at vi alligevel syntes, det var rarest at være ene hane i kurven, selv om vore lejere ikke havde givet anledning til væsentlige gener for os. Dertil kom, at vi så samtidig kunde løse de problemer, der er nævnt ovenfor, eller i hvert fald nogle af dem. Det væsentligste synspunkt imod var, at skolen vilde blive lovlig stor i det øjeblik, vi oprettede dobbeltklasser også i friskoleafdelingen, men hvis vi holdt os til at optage 30 elever pr. årgang – og det var det, der var tanken – i stedet for som hidtil 24, syntes vi dog, det var til at overse. Det vilde give en skolestørrelse på ca. 300 elever, hvor

vi i en årrække havde ligget på ca. 240, og den forskel måtte vi vel kunne bære.

Som sagt så gjort. I 1971 flyttede børnehaven ud, idet Københavns kommune havde fundet nogle bedre lokaler til den andetsteds. Derved fik vi plads til en frivillig 10. klasse og til en ligeledes frivillig børnehaveklasse. Det sidste var noget forholdsvis nyt, men der var mange friskoler, der havde oprettet en sådan og været glade for det. Jeg selv havde tøvet lidt med det, dels fordi vi ikke rigtig havde plads til den, så længe vi havde vore lejere, dels, og navnlig, fordi vi fik vore elever temmelig vidt omkring fra. De forældre, der boede længere borte, kunde i forvejen være ængstelige nok for at skulle sende de mindre børn ad de lange veje. Til gengæld kunde vi være sikre på, at når de trods alt gjorde det, var det, fordi de virkelig ønskede, at deres børn skulde gå i en skole af den karakter, som vores skole havde.

Sådanne forældre vilde vi nødtigt undvære, men vi måtte nok regne med, at de vilde spare deres børn for børnehaveklassen, der ikke var omfattet af undervisningspligten, og så risikerede vi, at nærmereboende i mellemtiden tog pladserne op, måske blot for at få børnene anbragt et sted, hvor der var opsyn med dem. Københavns kommune havde nemlig ikke børnehaveklasser. Vi løste problemet ved kun at lade børnehaveklassen være et tilbud til dem, der i forvejen havde meldt deres børn ind i 1. klasse. Resultatet blev ganske rigtigt, at børnehaveklassen ikke blev fyldt op, men der kom dog nok til, at den kunde fungere, og så var der plads året efter i 1. klasse til de andre, der foretrak at vente, til børnene var blevet lidt større. På den måde var børnehaveklassen – eller – klasserne, som det siden blev til også der – fra nu af en integreret del af skolen.

Ved børnehavens udflytning fik vi i alt rådighed over 4 ekstra klasselokaler. Vi fik derved mulighed for, udover børnehaveklasse og 10. klasse, dels at indrette et længe ønsket musikværelse oppe på 3. sal overfor sangsalen, dels at forsøge os med en udvidet 1. klasse. Den blev i første omgang på 28 elever, som i dansk, regning og visse andre fag blev delt i to hold, hvorimod de i fortælltimerne og vist også til sang og gymnastik udgjorde en samlet flok, en ordning som viste sig at fungere ganske udmærket. Når vi ikke skilte dem helt ad, hang det sammen med, at vi i det hele taget lagde megen vægt på, at børnene så vidt muligt lærte hinanden at kende fra klasse til klasse, små og store mellem hinanden, så de uvilkårligt opfattede skolen som en helhed.

Netop når vi stod overfor en udvidelse af skolen, kunde vi godt være bange for, at den så at sige vilde gå hen og falde fra hinanden. Jo flere klasser, der blev, jo vanskeligere vilde den selvfølgelig være at overse, ikke mindst for børnene selv.

Det var som et led i vore bestræbelser for at holde sammen på det, at vi indrettede det sådan, også videre frem, at de to parallelklasser eller parallelhold havde noget, de var fælles om. Af samme grund fik de også fælles klasselærere, fælles regnelærere o.s.v.

Efter dette mønster fortsatte vi med den videre udbygning af skolen. To år efter børnehaven flyttede Frøbelseminariet ud. De havde efterhånden fået så mange elever, at det kneb med, at de kunde være der, selv om de på et vist tidspunkt havde overtaget fritidshjemmets lokaler, og i 1973 fik de mulighed for at få deres egen bygning ude på Frederiksberg. Derved fik vi mulighed for at føre dobbelt-sporingen helt igennem. I 1976 var den tilendebragt, så skolen nu var fuldt udbygget fra tå til top.

Denne udvikling krævede naturligvis stadig flere lærere, hvortil kom, at et stigende antal af dem, især af lærerinderne, ønskede nedsat timetal. I en længere årrække var det ligefrem sådan, at vi hvert eller hvert andet år måtte ansætte en ny lærer, undertiden to. Jeg skal kort nævne de af dem, og det var de fleste, som slog rod hos os og gik ind i den trofaste stab af dygtige medhjælpere, som vi gennem årene har kunnet glæde os ved og været taknemlige for.

I 1965 forlod Niels Bundgård os som nævnt for at blive valgmenighedspræst i Holstebro. I stedet fik vi på Vitas anbefaling *Lone Schulz*, som hun kendte, og som viste sig at være en særdeles dygtig og kontant lærer, frisk i sit væsen. Som Bundgårds afløser var det først og fremmest de store elever, hun fik med at gøre. Skønt hun selv var ganske ung, tog hun dem i stiv arm og fik et udmærket forhold til dem. Jeg mærkede aldrig til disciplinære vanskeligheder der.

I 1966 kom både *Anne Sandvej* og *Kirsten Juel* til. Anne havde i sin tid været elev hos os på Københavns Folkehøjskole, så hende kendt vi og vidste, hvor vi havde hende. Hun havde i mellemtiden taget faglærereksamen i dansk og engelsk, og også hun mestrede fuldt ud de krav, hun blev stillet overfor. – Kirsten Juel »arvede« vi så at sige fra Østersøgades Gymnasium, hvor hun havde været sekretær hos rektor Freil. Hun havde tilmed selv gået i skole der, i komtesse Moltkes pigeskole, så hun kendte huset ud og ind. Nu vendte hun tilbage og

overtog bl.a. sin gamle stilling som sekretær, dog kun et par timer hver dag. Jeg havde ellers hidtil klaret hele kontorarbejdet selv, men nu trængte jeg til hjælp, dels fordi kontorarbejdet var svulmet op, dels fordi jeg gerne vilde have så mange undervisningstimer som muligt. Jeg vilde egentlig helst, bl.a. for kontaktens skyld, have nogle timer med alle skolens klasser, hvilket dog ikke helt lod sig gøre.

Kirsten Juel var egentlig uddannet husholdningslærerinde og overtog derfor skolekøkkenundervisningen. Indtil vi selv fik skolekøkken, lånte vi skolekøkkenet henne på Ingrid Jespersens Skole i Ndr. Frihavnsvej. Til gengæld kom de i en årrække og lånte vort sløjdlokale. Hun underviste også i maskinskrivning og fik tillige nogle regnetimer i 8. og 9. klasse. Det viste hun sig at have sådan et greb på, at hun efter et par års forløb helt overgik til lærergerningen.

I hendes sted fik jeg vor datter *Kirsten* som sekretær, samtidig med at jobbet blev udvidet til 4 timer daglig. Hun blev mig en uvurderlig hjælp og støtte på kontoret i årene videre frem, hurtig i vendingen og godt inde i sagerne. Hun lærte forbløffende hurtigt eleverne og for en stor del tillige deres forældre at kende. – Samme år, i 1968, udvidedes lærerkredsen med *Karen Sejlund*, der var født og vokset op på Try Højskole i Vendsyssel, hvor hendes far, som vi havde været sammen med på Askov i sin tid, var forstander. Hun havde tillige den fordel, at hun havde musik som linjefag, hvad der kom os godt til pas. Hun fik bolig på skolen i en lidt interimistisk lejlighed, vi havde fået indrettet oppe på 4. sal mellem Tages og vores lejligheder, så vi havde hende nær ved hånden.

Året efter kom *Eigil Kloster* til, i første omgang som gymnastik- og sløjdlærer, men han fortsatte langs af sted med at uddanne sig videre på kursus, især i regning og matematik, og gled efterhånden over til at undervise også i disse fag. Han var en praktisk mand og altid pårta til at række en hjælpende hånd, hvor der var brug for det, hvad både skolen og vi og adskillige af lærerne i tidens løb kom til at nyde godt af.

I 1971, da vi startede børnehaveklassen, fik vi i første omgang Grethe Engelbrecht som leder af den. Hun gjorde et godt stykke arbejde der, men efter tre års forløb fik hun efter eget ønske ansættelse andetsteds, og afløstes hos os af *Renate Rosenberg*, som vi fik lov at beholde videre frem.

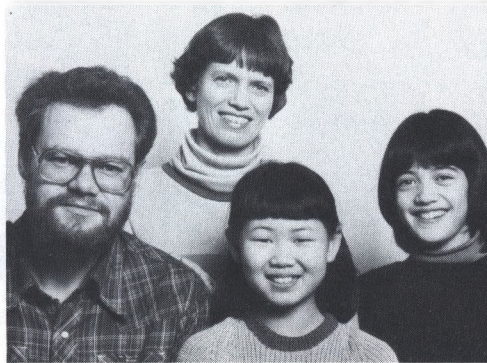
I 1971 fik vi desuden – gennem Vita, der kendte hende fra deres fælles seminarier – *Godrun Endersen* som lærerinde. Hun var et

To bedsteførelde med
børn, svigerbørn og
børnebørn.

Estrid og Ingolf med Leif, Stig, Uffe og Birgit.

Ingrid og Arne med Karen og Marianne.

Kirsten med Erik, Dorthe og Mads.

Aksel og Anita med Sigurd, Kirsten og Marianne.

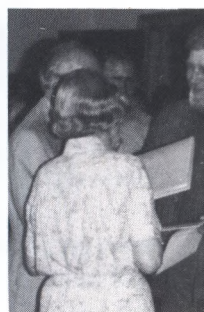

Fra receptionen. Jeg hilser på repræsentanter fra ministeriet.

Et udsnit af koret synger, iført »ravne«-trøjer.

Woblert overrækker os den store rejsecheck.

Omgivet af vore lærere, der lige har givet os 33 røde roser, takker vi af som ledere af skolen gennem 33 år, over for en tæt pakket sal af børn og forældre.

Skolens formand 1971–79 Finn Ahlmann Olesen

Skolens nye lederpar Marianne og Laurits Kjær Nielsen.

ualmindeligt rart menneske og en god underviser, især overfor de mindre børn, men hun led af en vis skræk overfor forældrene, hvad der sådan set var mest ubehageligt for hende selv, og hun havde slet ikke grund til det, for hun havde mange fine og gode idéer i sin undervisning, der især omfattede dansk og historie.

I 1972 blev vor søn, *Aksel*, lærer hos os. Det var egentlig ikke tanken, at han skulde have begyndt sin løbebane hos os, men han havde matematik som linjefag, og da vi netop stod og manglede en matematiklærer og vel at mærke en, som mestrede den såkaldte »nye matematik«, der var kommet på mode, og som ingen af vore gamle prøvede regnelærere, udover Friberg, havde mod og lyst til at give sig i lag med, endte det alligevel med, at Aksel fik pladsen. Det var først senere, at Kloster kom til som matematiklærer.

Aksel underviste også i andre fag, bl.a. i bibel- og verdenshistorie, og han blev os en god hjælp. Også hans kone *Anita* fik nogle timer hos os, bl.a. i stoftryk og porcelænsmaling, som hun var ferm til.

I 1974 kom *Jens-Holger Nørgaard* på anbefaling af en af vore forældre. Han havde været lærer ved en kommuneskole i et par år, men havde ikke rigtig kunnet finde sig til rette der. Hos os fik han imidlertid lejlighed til at udfolde sig, og vi fik megen fornøjelse af ham. Også han kunde undervise i den nye matematik foruden i geografi, historie og andre fag, men dertil kom, at han ligesom Karen Sejlund var musikmand, og de to fik nu et meget fint samarbejde på det område med både kor og orkester. Desuden var der adskillige af børnene, som de ved hjælp af venner og bekendte fik givet særskilt undervisning i musik på forskellige instrumenter. Også Jens-Holgers kone *Edle* gav en hånd i med her.

I 1975 kom yderligere *John Karlsson* til. Han havde i en årrække været knyttet til en lille friskole i Himmerland, men havde fået lyst til at flytte sine teltpæle og havnede så hos os. Også han kunde bogstavelig talt slå på forskellige strenge og var i det hele taget en meget musisk og inspirerende lærer. – Da Dansk Friskoleforening i 1977 holdt sit sommerkursus på Grundtvigs Højskole ved Frederiksborg, hvor Karen Sejlund, Jens-Holger og John i fællesskab havde nogle timer i sang og musik, var de øvrige deltagere meget betagede af deres form for undervisning, hvilket vi naturligvis var meget stolte over.

I 1975 fik vi desuden knyttet *Bente Wohlert* til skolen og det på et helt nyt felt. Hun og hendes mand *Jørgen Wohlert* havde i en årrække

været et af de forældrepar ved skolen, der gjorde sig særlig bemærket ved deres indsats. Jørgen Wohlert sad i skolens styrelse og var tillige formand for foreningen Bordings Friskoles Venner, hvor han gjorde et helt fantastisk arbejde for at samle penge sammen til gavn for skolen, hvilket også i høj grad bar frugt. Han var fuld af idéer og fandt på at arrangere både det ene og det andet til fordel for sagen.

Bente havde også gjort sig gældende ved forskellige lejligheder. Hun var uddannet børnehavepædagog, og nu kom hun til at stå for skolens *fritidsordning*. Det havde længe været et ønske fra en række forældres side, om ikke de mindre børn kunde få lov til at være på skolen ud over deres egentlige undervisningstid. Børnehaveklassernes undervisning strakte sig kun over 3 timer daglig, og 1. og 2. klasse, til dels også 3. klasse, over ikke så meget mere. Hvis de f.eks. havde timer fra kl. 9 til kl. 12 eller 13, er det klart, at det vilde være en fordel, hvis de kunde få lov til at følges med evt. større søskende til skolen kl. 8 om morgenen og hjem kl. 14 ved alm. skoletids ophør.

Det lykkedes også at få etableret en sådan ordning, til at begynde med i form af »interessegrupper« på kommunens regning. *Torben Damsholt*, der på dette tidspunkt og for øvrigt over en længere årrække var formand for forældrerådet, samtidig med at han var medlem af skolens styrelse, hvis formand han siden blev, var stærkt medvirkende til, at vi fik denne ordning i stand, som fra 1975 blev en integreret del af skolens arbejde i skolens eget regie. Det blev en stor succes. Børnene selv var meget ivrige efter at få lov til at komme i »fritteren«, så efterhånden måtte Bente have hjælp, dels af enkelte af de andre lærere, dels af forældre, hvor det endte med, at *Tove Lykke Christensen* og *Kirsten Mebus* blev faste medhjælpere.

Jeg må også nævne *Olga Arendrup*, der blev et helt kapitel for sig. I sine unge dage havde hun i nogle år haft særundervisning hos os i de første år på Kochsvej. Det drejede sig om børn, der havde læsevanskeligheder, var »ordblinde«, som det hed den gang. Hun var usædvanlig dygtig til det, og hun havde en dejlig måde at tage børnene på, så de elskede at komme ind til hende. Siden var hun blevet engageret på Busses Skole i Hellerup, som hun endte med at blive leder af, men på grund af en rygskade følte hun sig på et vist tidspunkt tvunget til at trække sig tilbage fra denne post. Hun vilde imidlertid gerne fortsætte med at undervise under mindre krævende forhold, og det lykkedes os at få hende knyttet til os igen en gang midt i 70'erne.

Hun blev os en helt uvurderlig støtte, ikke blot på grund af den særundervisning, hun stod for, men tillige i mange tilfælde som almindelig rådgiver. Den ene lærer efter den anden søgte uvilkårligt til hende, når de havde problemer af en eller anden art. Til trods for at hendes lidelse ofte var af ret pinefuld art, mærkedes det aldrig på hende. Hun var i det hele taget et usædvanlig viljestærkt og dejligt menneske at have med at gøre.

Til slut skal blot nævnes, at vi i 1976 fik en ny og ung gymnastiklærerinde, *Maj-Britt Andersen*, som hurtigt faldt til hos os, og det samme gjaldt ligeledes i høj grad *Lars Hansen*, der blev gymnastiklærer året efter, idet Kloster nu fandt tiden inde til at nedlægge sin kommandostav på det område for i højere grad at hellige sig matematikken. Både Maj-Britt og Lars gik vældig op i deres fag samtidig med, at vi også kunde bruge dem til andre ting.

Det var for øvrigt ikke altid, vi var lige heldige med at få ansat nye lærere. Det hændte indimellem, at vi fik fat på en og anden, som viste sig ikke at passe ind i sammenhængen, eller som måske slet og ret ikke rigtig duede. De forlod os så igen efter i reglen kortere tids forløb, og jeg finder derfor ingen grund til at nævne dem her.

Lejrskolegården

Som det fremgår af det foregående, fik vor skole i grunden aldrig lov til at stå stille. Den var, i hvert fald i visse henseender, en skole i stadig udvikling, hvor nye initiativer langs af sted kom til at præge dagen og vejen. Aldrig så snart vi havde fået etableret fritidsordningen hjemme på skolen, dukkede en helt ny tanke op, nemlig tanken om at få indrettet vor egen lejrskole. Det var Aksel, der fik idéen, og det skete i Halland, hvor vi havde et »fritidshus«, som de siger i Sverige, et gammelt rødmalet træhus ved foden af Hallandsåsen. Der ligger flere »ødegårde« på det strøg langs med åsen og oppe på den, og en dag – det var i sommeren 1975 – da vi færdedes på de veje, foreslog Aksel, at skolen skulde erhverve sig en sådan ejendom og indrette den til lejrskole for børnene. Vi blev optaget af tanken og gav os til at undersøge mulighederne på stedet, men fandt ud af, at det nok vilde blive for besværligt og bekosteligt, dels at få de gamle bygninger istandgjort og indrettet, dels at få børnene transporteret den forholdsvis lange vej over Sundet og videre frem. Det var bedre med et sted, der

lå nogenlunde indenfor rækkevidde, så vi hurtigt kunde komme til og fra.

Vi kom så i tanker om, at Karen Andersen var den lykkelige ejer af en lille gård ved Klippinge nede på Stevns, hendes mors fødehjem, som hun havde arvet. Jorden var forpagtet ud til hendes søster og svoger, der sad inde med nabogården lige ved, og selve stuehuset havde hun lejet ud, men udlængerne stod tomme. Her var måske en mulighed. Vi gik derfor i lag med Karen, så snart vi kom hjem, og hun viste sig straks villig, ikke just til en handel, hvad skolen også dårligt nok havde penge til på det tidspunkt, men til et lejemål, hvor hun blot betingede sig, at hun ikke vilde have ekstra udgifter ved det. Til gengæld vilde hun heller ikke have fortjeneste ud af det, og vi skulde selv stå for indretningen. Vi fandt, det var en god ordning, og det endte med, at vi fik truffet aftale og skrevet kontrakt. Vi fik senere en del vrøvl med skattevæsenet, men gården har vi haft megen fornøjelse af.

Det er en ualmindelig hyggelig lille firlænget gård, hvor udlængerne har stråtag og bindingsværk omkring en næsten lukket gårdsplads. Til lejemålet hører også »stakhaven«, en temmelig stor og åben græsbe-groet plads, der egner sig udmærket til leg og boldspil og udendørs aktiviteter i det hele taget. Der er ca. 60 km. til København, så man kan i bil nå derned på en timestid, men man kunde også tage toget. Den østjællandske jernbane går lige forbi.

Nu gjaldt det om at få gården indrettet, så vi kunde tage den i brug til sit fremtidige formål, og hen på foråret 1976 blev der taget fat. Det var først og fremmest Aksel, der stillede sig i spidsen for arbejdet. Det kom ham til gode, at han, inden han begyndte at læse til lærer, havde været i gang med en uddannelse til bygnings-snedker. Han var jævnlige- der-nede i week-enderne sammen med en skiftende flok af dels lærere – hvor Jens-Holger også havde en snedkeruddannelse bag sig – dels og ikke mindst forældre, der for en stor del var stærkt optaget af dette nye foretagende. Det var i reglen hele familien, der drog af sted, så der var liv og glade dage, men der blev også bestilt noget. Der var enkelte, der gik sådan op i det, at de var dernede både tidlig og silde. Det gjaldt f.eks. Egil Moy, der var elektriker, og som tog sig af hele den elektriske installation. En anden, Per Fosmark, sad i et firma, der bl.a. havde med sanitet at gøre, og han sørgede for, at vi fik de sanitetsvarer og el-radiatorer m.v., som vi havde brug for, til en billig penge. Og sådan var der så meget.

Det endte med, at vi fik kostalden indrettet til soverum med bad og toiletter, efter at alle vægge var blevet isolerede. I den ene sidelænge, hvor der havde været vognport og karlekamre etc., blev der indrettet mindre værelser til de ledsagende lærere og evt. forældre. Den anden sidelænge, hvor der var lade med tilbygget svinesti, måtte vi derimod foreløbig lade stå, som den var. Vi havde, i Karens navn, fået optaget et lån i gården til bekostning af ombygningen, hvor vi ikke altid kunde klare os ved hjemlig arbejdskraft alene, og nu var pengene sluppet op.

Vi kunde også udmærket bruge gården, som den nu var, med 30 senge til børnene foruden til de ledsagende voksne, så man kunde tage derned med en hel dobbeltklasse ad gangen. Det var netop det, vi havde sigtet på. For øvrigt havde vi begyndt at tage »friskolegården«, som folk på egnen kaldte den, i brug allerede før de egentlige soverum var blevet indrettet. Ved hjælp af stuehuset, hvor køkkenet findes, og hvor spisningen forgik i den store stue ved siden af, kunde man med lidt kniberi få skaffet sovepladser til 14-15 børn, altså til en enkelt klasse ad gangen.

Meningen var i øvrigt, at alle skolens klasser, lige fra børnehaveklasserne og hele vejen op, skulde have lejlighed til at være dernede i en række dage mindst en gang om året, hvor vi hidtil kun havde holdt lejrskole med de store elever. Desuden kunde enkeltfamilier, lærere og også store elever tage derned i en week-end, hvis de havde lyst. Det skete også langs af sted. Friskolegården blev virkelig noget af et fristed for skolen, et åndehul, hvor både små og store kunde udfolde sig og samtidig lære en egn af landet at kende, hvor forholdene var anderledes end i den store by.

Lad mig slutte dette afsnit om skolens fortsatte udvikling med en tale, jeg holdt ved en af de fester, som Wohlert var ekspert i at arrangere, og som følgelig foregik i »Vennerne«s regie. Det var en meget vellykket og storstilet fest med et righoldigt program af forskellig art og med en masse deltagere, både børn, forældre og lærere, så vi slet ikke kunde være i vor egen store gymnastiksal. Wohlert havde derfor fået henlagt arrangementet til den store sal på Vester Borgerdyds Skole, hvis rektor Jacob Appel tillige var medlem af vor forældrereds.

Festen fandt sted i marts 1977, og jeg var blevet bedt om at holde en kort tale ved den lejlighed. Under festen lancerede Wohlert en

»ravnetrøje«, d.v.s. en T-shirt, hvor Odins ravne, som man jo kendte fra skolens bomærke (se side 116), var afbildet i passende format på forsiden. (Se billedreportagen fra afslutningen året efter). Disse trøjer fandt hurtig afsætning. – Tilfældigvis, men i øvrigt naturligt nok, kom min tale også til at dreje sig om disse ravne. Den lød sådan:

En af mine hobbyer er at gå ud og lytte til fuglestemmer, og forleden dag havde jeg en helt ekstra oplevelse på dette felt. Jeg kom nemlig om ved to fugle, der sad i det skjulte og snakkede sammen, og det mærkelige var, at jeg kunde forstå, hvad de sagde. Det *var* nu ikke så mærkeligt, for da jeg så nærmere efter, viste det sig, at det var to *ravne* og vel at mærke ikke to tilfældige ravne, for det fremgik af deres samtale, at det var selveste *Hugin* og *Munin*, altså Odins ravne og vore ravne, *skolens ravne*. De var så optaget af deres samtale, at de slet ikke lagde mærke til mig, og jeg blev naturligvis stående og lyttede.

»Nu skal du høre«, sagde Munin til Hugin, »du ved jo, at jeg har det sådan, at når jeg giver mig til at flyve, så flyver jeg altid tilbage i tiden. Og forleden dag, da jeg tog et par vingeslag – og for hvert vingeslag kommer jeg ti år tilbage – kom jeg forbi en skole, hvor det myldrede med børn, både ude og inde. Jeg standsede og kiggede lidt på dem og fandt snart ud af, at skolen var for lille til dem. Det var en høj smal bygning med næsten ingen udenomsplads. Men så hørte jeg også, at børnene gik og snakkede om, at nu havde deres forældre og lærere lavet en forening, som skulde samle penge ind, så de kunde få en ordentlig bygning for sig selv, for den, de havde, var ikke engang deres egen.«

»Nå,« sagde så Hugin, »men kom der mon noget ud af det?« – Ja, det var jeg jo også spændt på at få at vide,« svarede Munin, »så jeg tog et enkelt lille vingeslag frem – ja, jeg fløj jo altså i virkeligheden *baglæns*, forstår du – og min sandten om jeg ikke kom til en skole, der lå noget så dejligt ved en sø midt i byen, og der myldrede det også med børn. Jeg kunde oven i købet kende nogle af de store, for det var dem, der var små ved den første skole.«

»Det var sjovt,« sagde Hugin – og jeg kunde se, at den var blevet mere og mere optaget af det, Munin fortalte – »for jeg kender godt den skole der ved søen midt i byen. Det er der, de synger så meget. Jeg har også hørt dem synge om Odin, du ved, den gang han på sin ganger red over Østersø. Gaden hedder for resten netop noget med Østersø. Men nu skal du høre, for jeg tog mig også et vingeslag, som du siger, forleden dag, og så ved du, at jeg kommer frem i tiden. Men det vingeslag førte mig ikke blot ud i fremtiden, men også ned på *Stevns*, og sandelig om det ikke også myldrede med børn der i en gammel gård med stråtag. Og jeg kunde kende dem, for det var de samme, som sang om Odin og kong Skjold, ja også om en, de kaldte Abraham, men ham kender jeg nu ikke rigtig noget til. Han sad i en eller anden lund, kunde jeg forstå. Men der var så dejligt der ude på landet og hyggeligt både ude og inde. Alting var i den fineste orden, så man næsten ikke skulde tro det, og børnene var glade, men de var jo blevet lidt større i mellemtiden, kunde jeg nok se. – Så tænkte jeg, at nu vilde jeg alligevel tage et vingeslag til, og så var jeg pludselig i byen igen, men jeg blev lidt forvirret og måtte lige blinke lidt med øjnene et par gange, for der

stod et helt splinternyt hus der, hvor du ved, at den store gymnastiksal nu ligger ud til vejen. Og der var *fest*, skal jeg love for. De sang og de talte, og jeg kunde forstå, at det var denne her *forening*, du snakkede om – *vennerne* kaldte de den – som igen havde været på spil og samlet penge sammen til skolen at bygge for.»

»Ved du hvad?« sagde Munin. Den var blevet helt eftertænkksom ved at høre om alt det, der åbenbart skulde ske. – »Tror du ikke, de bliver ved at finde på noget, der skal laves? Jeg tog mig i fjor en flyvetur på næsten 100 vingeslag, altså tilbage i tiden, og kom helt op til Trondhjem, som de den gang kaldte *Nidaros*. Og der var de netop i færd med at lægge grunden til en stor domkirke, og nu har jeg lige hørt, at de bygger på den kirke endnu, og altså har gjort det i omtrent 1000 år. De er aldrig blevet rigtig færdige med den. Tror du, det er på samme måde med vores skole?«

»Ja« svarede Hugin, »Det er jo ikke godt at vide, men det, der er liv i, bliver man vel aldrig færdig med. Jeg synes også, det er morsomt, når der bestandig langs af sted sker noget. Og det gør jo heller ikke noget, når bare de bliver ved med at have Odin og os to i tankerne.« – »Nej, det har du ret i,« sagde Munin.

Og så fløj de, hver til sin side. Og der stod jeg og tænkte, at det var nu alligevel mærkeligt altsammen. Og *det var det og er det!*

Vi takker af

I sommeren 1978 blev jeg 70 år, og dermed var tiden kommet for Sigrid og mig til at trække os tilbage fra ledelsen af skolen. Samtidig gik Tage af sammen med Rita, der også havde haft nogle timer på skolen, og Aksel var i mellemtiden blevet udpeget til at være leder af den nye Stevns Friskole, så han og Anita drog nu derned.

Det var et større frafald på een gang, men det kom jo ikke uventet, og vi havde da også i tide taget vore forholdsregler. Det afgørende spørgsmål var naturligvis, hvem der nu skulde være leder af skolen. Vi havde flere gange drøftet det spørgsmål med vore børn, og på et vist tidspunkt så det ud til, at Ingrid og Aksel i fælleskab sammen med Kirsten på kontoret godt kunde tænke sig at føre skolen videre, men det endte alligevel med, at de hellere vilde gå deres egne veje, hvad vi fandt var helt i orden.

Sigrid og jeg var heller ikke i tvivl om, hvem vi derefter vilde pege på som mulige afløsere for os, nemlig *Marianne og Laurits Kjær Nielsen* fra Skørbæk-Ejdrup Friskole i Himmerland. I de år, hvor jeg var optaget af organisationsarbejdet, var vi kommet hinanden temmelig nær ind på livet. På et vist tidspunkt var Laurits blevet landsformand i Dansk Friskoleforening, mens jeg var næstformand, og i Fællesrådet, hvor jeg var formand, havde jeg ham bogstavelig talt siddende ved min højre hånd, hvilket var meget betryggende for mig. Han havde en

ualmindelig evne til at formulere sig i de forhandlinger, der fandt sted, og vi fandt hurtigt ud af, at vi var helt på bølgelængde med hinanden i vort syn på friskolen og dens sag. Vi besøgte også hinanden og boede hos hinanden ved forskellige lejligheder, hvorved både vi og vore koner yderligere lærte hinanden at kende. Også efter at jeg havde trukket mig ud af organisationsarbejdet, vedblev vi at have kontakt med hinanden.

Det var derfor ikke så underligt, at tanken faldt på dem, da tiden for vor afgang så småt begyndte at nærme sig. De var små 30 år yngre end os, så det kunde ikke være bedre, og dertil kom, at de ikke var ukendte med københavnske forhold. Marianne stammede selv herindefra, og Laurits havde tilbragt flere år herinde, mens han læste til lærer. – Jeg havde efterhånden fået en temmelig lang række bekendtskaber inden for friskoleverdenen, men når vi så bort fra vore egne børn, kunde vi faktisk ikke tænke os at overlade skolen til andre end de to. Vi var overbeviste om, at netop de vilde kunne føre skolen videre, om ikke just på ganske samme måde, hvad næppe heller vilde være ønskværdigt med henblik på tidernes skiften, men i samme ånd.

Spørgsmålet var nu, om de vilde. De var kommet godt i med himmerlændingene og var i færd med at arbejde deres skole op. Helt uvillige var de dog ikke, da vi første gang ventilerede tanken overfor dem, men uden videre sige ja syntes de heller ikke, de kunde. Der var også andre, så vidt vi forstod, som var ude efter dem, og de vilde gerne have lov til at tænke sig grundigt om, før de traf en beslutning, hvad der ikke var noget at sige til. Siden traf Laurits og jeg hinanden ved et møde på Den frie Lærerskole i Ollerup, hvor vi fik lejlighed til at drøfte problemerne. Jeg fik en fornemmelse af, at det hældede i den rigtige retning, og i sommeren 1976 deltog vi alle fire i Dansk Friskoleforenings sommerkursus på Hardanger Folkehøjskole i Norge, hvor vi så at sige boede dør om dør med hinanden, så der var god lejlighed til at få tingene snakket grundigt igennem. Til vor store glæde endte det med, at de gik ind på tanken.

Derefter gik vi i lag med styrelsen, i første omgang med vores formand *Finn Ahlmann Olesen*, som vi sørgede for fik lejlighed til selv at snakke med Laurits og Marianne ved et lille fortroligt møde inde hos os, som også Ingrid var med til. Siden blev også den øvrige styrelse involveret, og alt gik som det skulde. Laurits ønskede selv, at stillingen blev slået op, og det skete. Der meldte sig 3 ansøgere foruden ham selv

men ingen af de andre var særligt egnede, så der var ingen tvivl. Også lærerne og forældrerådet blev grundigt orienterede om mulighederne, og da vi nåede frem til den ekstraordinære generalforsamling, der blev afholdt i december 1977, blev Laurits og Marianne enstemmigt valgt som de kommende ledere af skolen.

I februar holdt de vinterferie i Skørbæk-Ejdrup, og den benyttede de til at aflægge et længere besøg inde hos os, hvor de dels fulgte timerne på skolen for at få et indtryk af eleverne og af, hvordan det gik til hos os, dels snakkede med lærerne o.s.v. En aften havde vi arrangeret et forældremøde, hvor Laurits talte for et fuldt hus.

Så lakkede da tiden hen mod afslutningen af skoleåret og dermed af den tid, hvor vi havde stået for styret. Det kom ikke til at gå helt stille af. I al hemmelighed havde »Vennerne« med Wohlert i spidsen arrangeret en indsamling, der gik betydeligt længere ud end til selve foreningens medlemmer. Man havde gjort et stort arbejde for at opsøge gamle venner og bekendte og elever, helt tilbage til vor højskoletid på Dalgas Boulevard. Resultatet blev, at vi ved en reception, der var arrangeret i sanglesalen den 14. juni 1978, og hvor det vrimlede med mennesker – gamle elever, tidligere og nuværende forældre og lærere, repræsentanter for Dansk Friskoleforening og fra ministeriet o.s.v. – fik overrakt en check på omtrent 15.000 kr. Det kom helt bag på os, og vi var nærmest lamslæede. Til alt held medfulgte en fornem bog i skind med navnene på alle dem, der havde bidraget, så vi siden kunde takke hver enkelt. Der fulgte også den clausul med, at pengene skulde bruges til en »sagarejse« i nordboernes spor til Island og Grønland, en rejse, som vi foretog i august, og som vi havde megen glæde af.

Jeg bør vel også nævne, at jeg samme dag fik tilsendt ridderkorset af Dannebrogordenen, en udnævnelse, som jeg var oppe at takke dronningen for ved en audiens i juli måned.

Den endelige afslutning fandt sted to dage efter, den 16. juni. Den startede med, at børnene fordelte sig rundt omkring i deres klasser, hvor de allesammen efter tur fik besøg af Sigrid og mig, som delte is ud til dem. Til gengæld havde de noget til os hver især, navnlig tegninger, der mere eller mindre bevidst fortalte noget om, hvad de havde fået ud af deres skolegang. Jeg husker således en tegning, som en lille pige var mester for. Den forestillede Freja, meget nydeligt, som havde »et smykke af guld«, men dette smykke havde hun givet form af et kors.

FREJA

Steen Freja hun havde
et smykke af guld,
Der stier med ej magt
der til over mædd.

Man kan måske sige, at det var folkelighed og kristendom, der her uvilkårligt gik op i en højere enhed.

Kl. 10 samledes vi i den store sal, der var tæt pakket med børn og voksne, til fælles morgensang, hvorefter jeg fik lov til at takke af som leder. Også Ahlmann Olesen og Wohlert talte, sangkoret optrådte og

ligeså 1. klasse, orkestret spillede, og til sidst samledes alle lærerne på podiet for at synge en til lejligheden forfattet sang, som Anne Sandvej vistnok havde hovedæren for, hvorefter Lone Schultz holdt en meget fin tale og overrakte os en pragtfuld buket, 33 røde roser, en for hvert år skolen havde bestået i. Det var en dejlig afslutning, og børnene, selv de allermindste, sad så pænt og nydeligt i de halvanden til to timer, det varede, så vi var helt rørte over det.

Men dermed var vi ikke færdige. Samme aften var vi indbudt til festmiddag i sangsalen sammen med vor familie, alle vore medarbejdere, styrelsen, bestyrelsen for »Vennerne« og enkelte andre, bl.a. vor tilsynsførende *John Iversen* fra ministeriet og vor tidligere formand C.F. Grove, alle med ægtefæller. Der blev spist og drukket, sunget og talt, så det stod efter, en virkelig festaften.

Og så var det slut. Et løb var kørt. Vi har meget at sige tak for, når vi tænker tilbage over årene, der gik, hvor vejene undertiden snoede sig på en måde, så der ligesom følte en hånd bagved, der lagde tingene til rette for os. Vi gjorde fejl undervejs, det ved vi kun altfor godt, men vi har haft den lykke at få en vej anvist, som det åbenbart var meningen, vi skulde følge, hvor godt eller dårligt det så ellers lykkedes os at holde os på sporet. Dommen herover ligger ikke i vor egen hånd.

PERSONREGISTER

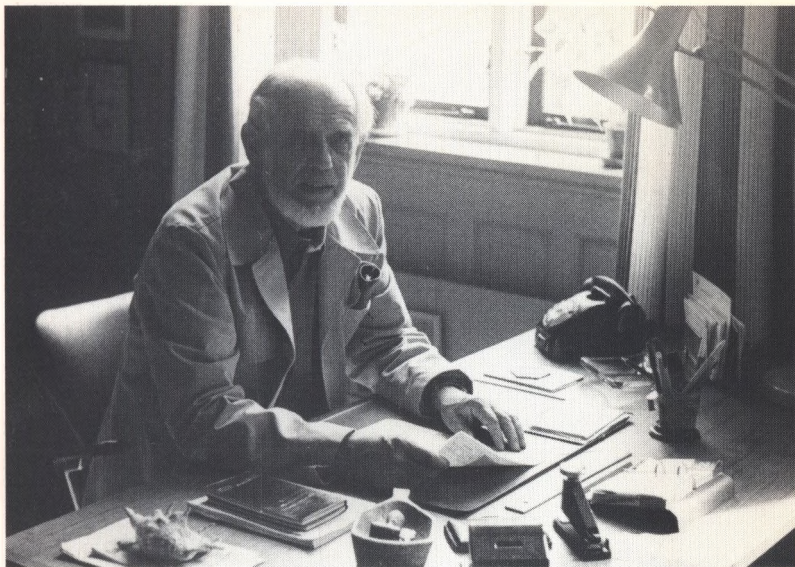
- Abildgård, Jørgine, 63, 103
Absalon («Aksel»), 52, 56
Andersen, Arne P., 197, 201, 202, 210
Andersen, Karen, 177, 187, 197, 220, 221
Andersen, K.B., 191, 192, 194, 195
Andersen, Maj-Britt, 219
Andersen, Orla Myrup, 159
Andersen, Povl, 179
Andersen, Aase, 202
Andresen, Gudrun, 85, 86, 97, 107, 109, 111, 112, 113, 117
Andresen, Helle, 117
Andresen, Jørgen, 117
Andresen, Sune, 85, 86, 97, 102, 103, 104, 105, 107, 109, 110, 111, 113, 114, 117, 120
Anker-Møller, Erik, 143
Anker-Møller, Lisbeth, 143
Anker-Møller, Rasmus, 143
Appel, Jacob, (højskoleforstander), 82, 84
Appel, Jacob, (gymnasirektor), 221
Arendrup, Olga, 218, 219
Arnfred, J.Th., 80, 81, 82, 83, 85, 103
Arnfred, Karen, 83
Axelsen-Drejer, Harald, 52, 53, 57, 58, 65, 84
Axelsen-Drejer, Kirsten (Kitte), 57
Axelsen-Drejer, Marie, 57, 65
Axelsen-Drejer, Stig, 57, 64
Balslev, Th., 140
Barfod, Frederik, 149, 151
Barkholt, Laurits, 30, 47
Bay, E., 199, 200, 201
Bendixen, Frede, 107, 118
Berggrav, Ejvind, 65
Bergsøe, Vilhelm, 46, 47
Bjerre, Frits, 207, 208, 209, 210
Bjørksten, Elly, 63
Boed Larsen, J.V., 203, 204, 207
Bojer, Johan, 71
Bojsen, Peter, 10, 13, 14, 20
Bording, Aksel, 148, 217, 219, 220, 223
Bording, Anita, f. Skoubo Petersen, 217, 223
Bording, Bodil Marie, f. Jensen (min mor), 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 20, 22, 24, 29, 30, 31, 32, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 65, 73, 89, 95, 112, 113, 140
Bording, Ejlif, 14, 15, 24, 30, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 50, 52, 65, 77, 78, 95, 98, 99, 112
Bording, Ragnhild, 15, 39, 42, 43, 95, 98, 112
Bording, Rasmus (min far), 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 52, 53, 65, 73, 77, 79, 89, 95, 96, 99, 112, 113, 140
Bording, Rita, 154, 157, 195, 223
Bording, Sigrid, f. Hansen, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 89, 95, 96, 97, 98, 99, 102, 105, 107, 108, 109, 112, 113, 114, 117, 123, 131, 132, 134, 135, 146, 148, 152, 156, 157, 162, 163, 184, 186, 191, 197, 212, 223, 225
Bording, Solvejg (søster), 15, 24, 26, 30, 42, 43, 47, 48, 63, 64, 84, 85, 97, 99, 111, 120, 162, 163
Bording, Solvejg (niece), 154
Bording, Tage, 15, 20, 23, 28, 36, 38, 39, 41, 42, 46, 52, 60, 65, 154, 157, 160, 187, 188, 195, 197, 216, 223
Borup, Johan, 110
Brahe, Knud, 105
Brahe, Tyge, 105
Brandt, Karen Margrethe, 109
Brandt, Sven, 109
Bredsdorff, Morten, 96, 97, 99
Brostrup, Michael, 46

- Bugge, K.E., 8
 Bukdahl, Jørgen, 71, 72, 73, 164
 Bukdahl, Magnhild, 71
 Bukh, Niels, 48, 69, 97, 100, 101, 158
 Bundgård, Else Marie, 196
 Bundgård, Niels, 182, 183, 215
 Bækhoj, Kirstine, 97, 99, 100, 102
 Bækhoj, Lars, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 163
 Børgesen, Arne, 123, 124
 Carstensen, Ejner, 119
 Caroline Amalie, dronning, 12, 33, 192, 193, 194
 Christensen, Tove Lykke, 218
 Christian 3., 188
 Christian 8., 192
 Christian 10., 42, 97, 117, 134
 Christiansen, C.P.O., 82, 84, 85, 177
 Christiansen, Margrethe («Pip»), 82, 84, 177, 182
 Corneliussen, C.P., 24
 la Cour, Poul, 89
 Damsholt, Torben, 8, 218
 Davidsen, Henry B. («David»), 141, 142
 Davidsen, Thyra, 141, 142
 Dissing, Martha, 100
 Dømmestrup, A.P., 100
 Dømmestrup, Betty, 100
 Edison, Thomas, 46
 Ejerslev, Mikkel, 90, 91, 95
 Endersen, Gudrun, 216
 Engberg, Poul, 102
 Engelbrecht, Grethe, 216
 Emborg, Svend, 101
 Falkenstjerne, F., 110
 Fink, Dan, 57, 58, 62, 64, 65, 76
 Fink, Laurits, 40
 Fink, Margrethe, f. Jensen, (møster), 40, 41
 Fink, Olav («morbror»), 40, 41, 42, 57
 Fosmark, Per, 220
 Frederik 7., 33
 Frederik, kronprins, 97
 Freil, Eigil, 190, 191, 215
 Friberg, Hans Andreas, 182, 217
 Geckler, Knud, 207, 208, 210
 Gotved, Helle, 142
 Gotved, Åge, 142
 Grove, C.F., 194, 197, 199, 212, 227
 Grundtvig, N.F.S., 1, 11, 48, 54, 56, 69, 72, 77, 121, 122, 123, 149, 164, 182, 193
 Gundesen, Esther, 178, 182, 196
 Halvorsen, Erik, 129, 147, 148, 152
 Halvorsen, Thyra, 129, 152
 Hansen, Dorthe, 85, 86, 88, 89, 112, 113, 117
 Hansen, Gunnar, 116
 Hansen, Lars, 219
 Hansen, Peter, 12
 Hansen, Valdemar, 81, 85, 86, 87, 88, 89, 97, 99, 103, 105, 106, 111, 112, 117, 120, 122, 131, 132, 145, 163
 Hanssen, H.P., 41
 Hasseris, askovlærer, 81
 Helweg, Halvdan, 6, 87, 142, 184
 Hentschel, Jørgen, 197
 Hentze, Arne, 196
 Hentze, Håkon, 141, 181, 196
 Hentze, Ingrid, f. Bording, 107, 117, 149, 196, 223
 Hentze, Sigrid, 141
 Hermansen, Carl, 102, 103
 Hitler, Adolf, 90, 91, 103, 130, 143
 Holberg, Ludvig, 53, 56, 59, 101, 161
 Hostrup, Helge, 13, 14, 21
 Hostrup, J. Chr. 13, 30, 101
 Hulgård, Frida f. Arnoldsen, 155, 156, 160, 176, 177
 Hulgård, Svenåge, 155, 160, 176
 Huus, Knud, 178
 Høgenhaven, Knud, 212
 Højmark, Asger, 39, 48
 Haarder, Hans, 82, 103, 112
 Haastrup, Ellen, 100, 102, 157, 158, 160, 161, 162, 212
 Haastrup, Tage, 100, 102, 103, 157, 158, 160, 161, 184
 Ibsen, Henrik, 147
 Ingemann, B.S., 60, 164
 Ingrid, kronprinsesse, 97
 Isager, Kr., dr.med., 10, 14
 Iversen, John, 227

- Jacobsen, O. Thune, (V.P.), 83
 Jacobsen, dyrlæge, 14
 Jakobsen, Peder, 10, 21, 30, 32, 33, 34, 35
 Jeans, James, 83
 Jensen, Anders (morfar), 11, 12, 13, 18, 19, 29, 30, 36, 37, 42, 43, 113
 Jensen, Dagny (moster), 30
 Jensen, Dorthe, f. Madsdatter (mormor), 11, 12, 13, 16, 18, 19, 29, 30, 36, 37, 42, 43, 113
 Jensen, Jakob (morbror), 14
 Jensen, Jens (morbror), 41, 42
 Jensen, Jens Chr., 209
 Jensen, Johanne (bedstemor), 15
 Jensen, Johs. V., 124
 Jensen, Jørgen, 96
 Jensen, Laust, 28
 Jensen, Marie, 41
 Jørgensen, Agnar Søgård, 102, 158
 Jørgensen, Frode, 196
 Jørgensen, Gudrun Bording, 15, 26, 30, 34, 42, 43, 53, 54, 72, 84, 102, 113
 Jørgensen, Johannes, (svoger), 54, 72, 90
 Jørgensen, Johannes (digter), 72
 Jørgensen, Jørgen, 120
 Juel, Kirsten, 215, 216
 Jæger, Vita, 196, 215, 216
 Kampp, Ebba, f. Andersen, 71, 89, 99
 Kampp, Svend, 146, 155, 156, 159, 176
 Kampp, Åge H., 8, 70, 71, 73, 74, 76, 89, 99, 105, 111, 123, 146, 159
 Karlsson, John, 217
 Kjær, Holger, 82, 103, 110, 207
 Klitgård, Mogens, 140
 Klitgård, Rigmor, 140
 Kloster, Eigil, 216, 217
 Knudsen, Jakob, 73, 124
 Kold, Christen, 69, 123, 147, 164
 Kragh, Elly, 142
 Kragh, H.V., 142, 184, 194
 Kragh-Hansen, Viggo, 8, 198, 212
 Kristensen, Anna, f. Jensen (moster), 13, 23, 47
 Kristensen, Arne, 23, 43, 46, 49
 Kristensen, Frederik, 26, 28
 Kristensen, Harald, 23, 43, 44, 47, 48, 49
 Kristensen, Karl, 13, 14, 21, 22, 23, 26, 42, 43, 47, 107
 Krogh, Anna, 63, 103
 Lagerlöf, Selma, 31, 184
 Lang, Th., 51
 Lange, Erik, 109
 Langkjær, Annelise, 125
 Langkjær, Georg, 125, 127
 Larsen, Bent, 141, 144, 180
 Larsen, Ejvind, 141
 Larsen, Helge, 207
 Larsen, Morten, 72
 Larsen, Ragna, 141
 Lauritzen, Emil, 190, 191
 Lorensen, Erik, 210
 Lund, F.C., 120
 Lund, Ellen M., 89
 Lund, Hans, 89
 Lund, Jørgen, 204
 Lundby, J.N., 12
 Løb, Annelise (Musse), 143
 Løb, Gerhard, 143
 Markvardsen, Helge, 163
 Markvardsen, Inger, 163
 Mebus, Kirsten, 218
 Mikkelsen, Ane («faster»), 24
 Mikkelsen, Anne Marie, 132, 133, 139, 145, 146, 147, 152, 154, 159, 177, 188
 Mikkelsen, Jens (farbror), 15, 24, 40
 Mikkelsen, Otto, 154, 160, 176
 Mikkelsen, Aase, f. Qvistgård, 154, 159, 160, 176, 188
 Moltke, Th., 6, 190, 199, 200, 201, 215
 Montessori, Maria, 101
 Montgomery, B.L., 130
 Mouridsen, overlærer, 49
 Moy, Egil, 220
 Munk, Kaj, 101, 129, 147
 Müller, O.B., 58
 Møller, Aksel, 119
 Møller, Christmas, 119
 Møller, Jon Monrad, 143
 Møller, Julie la Cour, 89, 90, 93, 96
 Møller, Mildred, 143
 Møller, Peder, 14

- Møller, Aage, 10, 14, 15, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 102, 103, 110, 112, 113, 122, 143, 148
- Nielsen, Eigil, 151, 153
- Nielsen, Hans, 123
- Nielsen, Laurits Kjær, 8, 209, 210, 223, 224, 225
- Nielsen, Lotte, 8
- Nielsen, Marianne Kjær, 223, 224, 225
- Noe-Nygård, Helge, 128
- Nøbbe, O., 115
- Nørgård, Anders, 102
- Nørgård, Edle, 217
- Nørgård, Jens-Holger, 217, 220
- Oehlschläger, Adam, 6
- Olesen, Finn Ahlmann, 195, 224, 227
- Olesen, Harald, 140, 194, 197
- Olesen, Nora, 140
- Pedersen, Viggo, 9
- Petersen, Sigurd Jorsal, 108
- Pontoppidan, Morten, 110
- Rasmussen, Holger, 123, 159
- Rasmussen, Inger, 143
- Rasmussen, Julie (tante), 38, 64
- Rasmussen, Knud N., 143
- Rasmussen, Laurits, 38
- Rasmussen, Marinus (onkel), 37, 38
- Rasmussen, Musse, 79, 90, 95, 99
- Rasmussen, N.H., 142
- Rasmussen, Svend, 64, 65
- Rechendorff, sognepræst, 47
- Reumert, Poul, 98
- Rosenberg, Renate, 216
- Rud, Bo, 82
- Rye, Alfred, 69
- Rykind-Eriksen, Kirsten, f. Bording, 113, 117, 216, 223
- Rønne, Jørgen Falk, 30
- Raaschou-Nielsen, H. (rektor), 59, 65 66
- Sandvej, Anne, 215, 227
- Schrøder, Holger, 132
- Schrøder, Ludvig, 77, 82, 132
- Schultz, Helga, f. Jensen, (moster), 41, 43, 44
- Schultz, Mathias, 41, 42, 43, 44
- Schulz, Lone, 215, 227
- Sejbjerg, Thorvald, 30, 47, 48
- Sejlund, Karen, 216, 227
- Siggård, Jens, 200
- Simonsen, Kristen, («Kimona»), 59, 62, 66, 76
- Skaftø, Karl, 30
- Skov, Inger, frk., 47, 48
- Skovgård, Joakim, 38
- Skovmand, Helge, 103
- Skovmand, Roar, 8
- Skovrup, Ejnar, 164
- Skriver, Anker, 207
- Stalin, Josef, 103
- Steffensen, Steffen, 123, 130, 159
- Steiner, Rudolf, 139, 203
- Stender, Adolph, 52, 53
- Stub, Ambrosius, 72
- Styrk, Mads Nissen, 159
- Svendson, Niels Skriver, 132, 145
- Sylvest, Ejner, 101
- Søndergård, Jørgen, 140, 194, 197
- Søndergård, Rigmor, 140
- Thirslund, Søren I., 140
- Thirslund, Valborg, 140
- Thomsen, Jens Lind, 75, 99
- Thomsen, Søren Møller, 207, 208
- Tiedemann, Erling, 207, 208, 210
- Tomasson, Estrid, f. Bording, 102, 117, 131, 133
- Thorkild-Hansen, E., 192, 193
- Trier, Ernst, 9, 11, 12, 79, 110
- Trier, Troels, 6
- Wessel, Johan Herman, 160
- Westergård, Maren, 19, 28
- Weyse, C.E.F., 60
- Wohlert, Bente, 218
- Wohlert, Jørgen, 217, 218, 221, 222, 225, 227
- Zahle, Nathalie, 199, 200
- Østergård, Kr., 181

FREDE BORDINGs erindringsbog »I Grundtvigs kølvand« giver både et livsbillede og et tidsbillede af usædvanlig art.

Forfatteren (f.1908) har evnet, i et levende sprog og stærkt engageret i samfunds- og kulturspørgsmål, at give et personligt erindringsstof almen og aktuel interesse.

Læserne følger hans livsforløb »fra land til by og fra højskole til friskole« med udgangspunkt i barndomshjemmet på Ry Højskole, over læreår på Sorø Akademi, studieår ved Københavns Universitet med bolig på Regensen til en livslang gerning i højskolen og friskolen.

Efter en tid som lærer i de urolige år 1933-40 på Rønshoved Højskole og Ollerup Folkehøjskole var Frede Bording og hans hustru Sigrid med til at oprette Engelsholm Højskole, der startede i 1940 med Danmarks besættelse som baggrund.

Højskolen og friskolebevægelsen havde i disse år kun ringe kontakt med det nye industrisamfund og bybefolkningen. Der var derfor en virkelig pionerindsats, der blev indledt, da Sigrid og Frede Bording i 1942 oprettede Københavns Folkehøjskole (1942-55) og i 1945 også Bordings Friskole, der fortsat drives som en grundtvig-koldsk friskole midt i storbyen.

Bording's erindringsbog giver et nøgternt og levende bidrag til dansk skolehistorie. Skildringen af, hvordan det lykkedes at omplante en karakteristisk grundtvigsk tradition, med nordiske myter og historiefortælling i centrum, til hovedstaden og bringe den i forbindelse med stadig voksende, nye kredse, er særdeles aktuel i dagens skoledebat.